

Rafał Belka

Kamil Grabowski

POMOCNIK OLIMPIJCZYKA

ELEMENTY WIEDZY OBYWATELSKIEJ I EKONOMICZNEJ

Rafał Belka

Kamil Grabowski

Pomocnik Olimpijczyka
Elementy wiedzy obywatelskiej i ekonomicznej

Wydanie III

Centrum Edukacji Obywatelskiej
Warszawa, wrzesień 2011

Publikacja opracowana na potrzeby gimnazjalistów biorących udział w Konkursie Wiedzy Obywatelskiej i Ekonomicznej (KWOiE) jako element projektu Międzyszkolne Kluby Olimpijskie (MKOI).

- CEO -

CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

www.ceo.org.pl

W publikacji wykorzystano pomysły i materiały zawarte w podręczniku *Kształcenie Obywatelskie w Szkole Samorządowej* część I i II (zgodne z nową podstawą programową kształcenia ogólnego) pod redakcją Alicji Pacewicz i Tomasza Merty autorstwa Jerzego Bińczaka, Anny Klimowicz, Jacka Kowalskiego, Elżbiety Królikowskiej, Jacka Królikowskiego, Tomasza Masnego, Tomasza Merty, Alicji Pacewicz, Macieja Podbielkowskiego, Małgorzaty Rutkowskiej-Paszy, Katarzyny Sołtan-Młodożeńiec, Jacka Strzemiecznego, Elżbiety Suskiej, Jędrzeja Witkowskiego, Jana Wróbla wydanego przez wydawnictwo Civitas i Centrum Edukacji Obywatelskiej w 2009 r. (część I) i w 2010 r. (część II) oraz w podręczniku *Kształcenie Obywatelskie w Szkole Samorządowej* część I i II pod redakcją Alicji Pacewicz i Tomasza Merty autorstwa Krystyny Brząkałik, Agnieszki Dmowskiej, Anny Klimek, Anny Klimowicz, Jacka Kowalskiego, Jacka Królikowskiego, Elżbiety Królikowskiej, Tomasza Masnego, Tomasza Merty, Alicji Pacewicz, Macieja Podbielkowskiego, Małgorzaty Rutkowskiej-Paszy, Jerzego Sińczaka, Jacka Strzemiecznego, Elżbiety Suskiej, Jana Wróbla i Marty Zahorskiej wydanego przez wydawnictwo Civitas i Centrum Edukacji Obywatelskiej w 2007 r. (część I) i w 2008 r. (część II).

MAPY. Mapa świata oraz mapy Europy zostały opracowane na podstawie map pochodzących z serwisu Wikimedia. Mapa euroregionów na granicach Polski pochodzi z publikacji Głównego Urzędu Statystycznego. Mapy Polski zostały opracowane na podstawie materiałów serwisu geografia.com.pl i Głównego Urzędu Statystycznego.

WYKRESY. Zawarte w publikacji wykresy danych statystycznych pochodzą ze stron internetowych Centrum Badania Opinii Społecznej, Pracowni Badań Społecznych oraz Głównego Urzędu Statystycznego.

ILUSTRACJE. Rysunki satyryczne pochodzą z serwisów andrzejrysuje.cba.pl (autor: Andrzej Rysuje), ceo.org.pl (autorka: Danuta Sterna) i paski.org (autor: Tomasz Pastuszka). Rewersy monet euro pochodzą ze stron internetowych Europejskiego Banku Centralnego (ecb.eu). Wykorzystane flagi, loga i symbole pochodzą z ogólnodostępnych materiałów zamieszczonych na stronach internetowych odpowiednich instytucji.

FRAGMENTY TEKSTÓW. Publikacja zawiera fragmenty artykułów publikowanych na stronach internetowych Amnesty International (amnesty.org.pl), Fundacji Batorego (batory.org.pl), Gazety Lubuskiej (gazetalubuska.pl), Oficjalnego Portalu Miasta Lubina (lubin.pl), Polskiego Portalu Finansowego Bankier.pl (bankier.pl), Portalu Edukacyjnego eduForum (eduforum.pl), portalu Gazeta.pl (gazeta.pl), portalu Dziennik.pl (dziennik.pl), Rzeczypospolitej (rp.pl), Sejmu RP (sejm.gov.pl), serwisu LogoCentrum.pl (logocentrum.pl) i Super Express'u (se.pl). W sprawdzianie po rozdziale Demokracja użyto fragmentu eseju Leszka Kołakowskiego *Demokracja jest przeciwna naturze* pochodzącego ze zbioru *Mini wykłady o maxi sprawach* wyd. Znak Kraków 2006.

Autorzy dziękują Pani Beacie Narel i Panu Januszowi Żmijkiemu za udzielone uwagi merytoryczne.

Korektę językową wykonała Anna Dobrowolska.

Złożone przy użyciu L^AT_EX.

Publikacja nieprzeznaczona do sprzedaży.

 Ten utwór objęty jest licencją Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne 3.0 Polska. Aby zobaczyć kopię niniejszej licencji przejdź na stronę <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/pl/>. Licencja ta nie obejmuje wykorzystanych utworów innych autorów, w szczególności grafik (wyluczając schematy) oraz fragmentów tekstów źródłowych.

Centrum Edukacji Obywatelskiej
Warszawa 2011

Wydanie III

Kontakt z autorami:

belka.rafal@gmail.com (Rafał Belka),

kamil-grabowski@gazeta.pl (Kamil Grabowski).

Spis treści

Wstęp	5
Spółeczeństwo	6
Człowiek — istota społeczna	6
Naród i mniejszości narodowe	9
Patologie życia społecznego	11
Sprawdzian	14
Samorząd	19
Samorząd	19
Gmina	21
Powiat	23
Województwo	23
Regiony	25
Szkoła	25
Sprawdzian	29
Państwo	35
Państwo	35
Administracja publiczna	37
Sprawdzian	39
Demokracja	42
Zasady demokracji	42
Konstytucja	43
Trójpodział władzy	45
Państwo prawa	46
Sprawdzian	49
Instytucje polskiej demokracji	54
Władza ustawodawcza	54
Władza wykonawcza	57
Władza sądownicza	60
Organy ochrony prawnej i kontroli	63
Systemy rządów	64
Sprawdzian	65
Aktywność obywatelska	70
Społeczeństwo obywatelskie	70
Media	74
Scena polityczna	75
Wybory	78
Sprawdzian	81
Integracja europejska	88
Historia integracji europejskiej	88
Unia Europejska	91
Sojusz Północnoatlantycki	98
Rada Europy	98
Polityka zagraniczna Polski	99
Sprawdzian	101

Globalna wioska	104
Organizacja Narodów Zjednoczonych	104
Prawa człowieka	105
Konflikty	107
Globalizacja	110
Sprawdzian	113
Gospodarka	116
Ekonomia	116
Państwo i gospodarka	120
Przedsiębiorstwo	124
Człowiek w gospodarce — konsument i pracownik	126
Sprawdzian	129
Klucze odpowiedzi	135
Społeczeństwo	135
Samorząd	138
Państwo	141
Demokracja	143
Instytucje polskiej demokracji	145
Aktywność obywatelska	147
Integracja europejska	150
Globalna wioska	152
Gospodarka	153
Indeks	155

Wstęp

Cześć!

Cieszymy się, że zdecydowaliście się skorzystać z *Pomocnika Olimpijczyka* — zestawu materiałów mających ułatwić Wam przygotowanie do udziału w Konkursie Wiedzy Obywatelskiej i Ekonomicznej.

Dołożyliśmy wszelkich starań, by niniejsze III wydanie było aktualne na dzień 1 września 2011 r. Pamiętajcie, że stan prawny ma to do siebie, że ciągle jest zmieniany. W związku z tym starajcie się być na bieżąco z najważniejszymi wydarzeniami, a szczególnie ze zmianami w prawie polskim i europejskim.

III wydanie *Pomocnika* jest ostatnim w obecnej formule. Całą treść umieściliśmy w serwisie Wikibooks¹. Dzięki temu każde z Was i Waszych młodszych koleżanek i kolegów będzie mogło korzystać z, mamy nadzieję, aktualnej wersji *Pomocnika*. Stanie się tak tylko wtedy, gdy zaczniecie uczestniczyć w jego tworzeniu — gdy znajdziecie błąd, poprawcie go, gdy zauważycie, że czegoś brakuje, dopiszcie to. **Liczmy na Was!**

Przed rozpoczęciem korzystania z *Pomocnika* radzimy Wam zapoznać się z jego formą:

Materiał	Sprawdzian	Klucz odpowiedzi																														
<p>Regulamin</p> <p>1. Regulamin KWOiE. a) postanowienia b) organ wydający</p> <p>2. Terminarz KWOiE.</p> <p>Forma Konkursu</p> <p>1. ...</p> <hr/> <p>Problemy do dyskusji 1. ...</p>	<p>Limit czasu: 5 minut</p> <p>1. Czy chcesz wygrać KWOiE? ☐ tak ☐ nie</p> <p>2. Kto może brać udział w KWOiE?</p> <p>3. Zdefiniuj pojęcia.</p> <table border="1"><tr><td></td><td>laureat</td></tr><tr><td></td><td>etap</td></tr><tr><td></td><td>projekt</td></tr></table> <p>4. ...</p> <p>Klucz znajduje się na stronie 3.</p>		laureat		etap		projekt	<table border="1"><thead><tr><th>ZAD.</th><th>ODP.</th><th>PKT.</th></tr></thead><tbody><tr><td>1.</td><td>...</td><td>0-1</td></tr><tr><td>2.</td><td>...</td><td>0-1-2</td></tr><tr><td>3. a)</td><td>...</td><td>0-2</td></tr><tr><td>3. b)</td><td>...</td><td>0-2</td></tr><tr><td>3. c)</td><td>...</td><td>0-2</td></tr><tr><td>4.</td><td>...</td><td>0-2-4-6</td></tr><tr><td></td><td></td><td>max: 15</td></tr></tbody></table>	ZAD.	ODP.	PKT.	1.	...	0-1	2.	...	0-1-2	3. a)	...	0-2	3. b)	...	0-2	3. c)	...	0-2	4.	...	0-2-4-6			max: 15
	laureat																															
	etap																															
	projekt																															
ZAD.	ODP.	PKT.																														
1.	...	0-1																														
2.	...	0-1-2																														
3. a)	...	0-2																														
3. b)	...	0-2																														
3. c)	...	0-2																														
4.	...	0-2-4-6																														
		max: 15																														

Materiały to części *Pomocnika*, w których zawarte są wiadomości potrzebne (naszym zdaniem) podczas Konkursu. Dla przejrzystości, każdy materiał został podzielony na mniejsze tematy (wyróżnione szarym tłem). Na końcu każdego materiału znajdują się problemy do dyskusji. Aby się z nimi zmierzyć, nie wystarczą Wam wiadomości zawarte w przeczytanym materiale — musicie wykazać się kreatywnością i zainteresowaniem tematyką społeczną.

Sprawdziany znajdziecie bezpośrednio po każdym materiale. Mają one nie tylko pozwolić Wam na sprawdzenie wiedzy i umiejętności, ale także zapoznać Was z formami zadań występującymi na Konkursie. Ostatnie zadania w większości sprawdzianów mają Was szczególnie przygotować do radzenia sobie z zadaniami z III etapu KWOiE. Przed rozpoczęciem rozwiązywania sprawdzianu sprawdźcie, ile czasu możecie na niego poświęcić.

Klucze odpowiedzi znajdują się na końcu *Pomocnika*. Pod koniec każdego sprawdzianu znajdziecie informację, na której stronie rozpoczyna się odpowiedni klucz. Pamiętajcie, że większość odpowiedzi w kluczach to tylko propozycje — jeśli jesteście pewni poprawności udzielonej przez Was odpowiedzi, a w kluczu jej nie ma, skonsultujcie się z nauczycielem, trenerem MKOl lub wyszukajcie w internecie dane zagadnienie. Po dokonaniu pozytywnej weryfikacji przyznajcie sobie odpowiednią liczbę punktów. Zapis punktacji „0-1-2” oznacza, że za dane zadanie (lub jego podpunkt) możecie przyznać sobie 0 punktów, 1 punkt lub 2 punkty. Zapis „0-2-3” oznacza, że za dane zadanie możecie otrzymać 0, 2 lub 3 punkty — nie możecie jednak ocenić go na 1 punkt. Gdy zadanie można ocenić na 0 lub 1 punktów (0-1), a Wasza odpowiedź nie jest kompletna, oceńcie ją na 0 punktów. Po podliczeniu wszystkich zdobytych przez siebie punktów możecie podzielić ich ilość przez maksymalną możliwą do zdobycia liczbę punktów i w ten sposób obliczyć swój wynik procentowy. Sprawdźcie, ile procent punktów jest wymaganych do przejścia do kolejnego etapu KWOiE w Waszym województwie.

Mamy nadzieję, że *Pomocnik Olimpijczyka* dobrze spełni swoje zadanie. **Powodzenia na Konkursie!**

Pozdrawiamy,
Rafał Belka i Kamil Grabowski

¹http://pl.wikibooks.org/wiki/Pomocnik_olimpijczyka_-_Elementy_wiedzy_obywatelskiej_i_ekonomicznej

Społeczeństwo

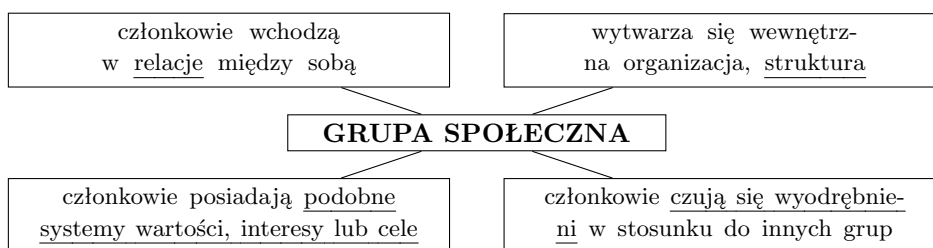
Człowiek — istota społeczna

1. Człowiek — istota społeczna.

- jednostka** (społeczna) — określenie człowieka w naukach społecznych; jednostka jest niepowtarzalnym elementem, ale posiadającym cechy ukształtowane przez społeczeństwo w procesie socjalizacji;
- socjalizacja** — proces przystosowywania człowieka do życia w społeczeństwie:
 - **socjalizacja pierwotna** — zdobywanie podstawowej wiedzy i umiejętności w okresie dzieciństwa i wczesnej młodości,
 - **socjalizacja wtórna** — zdobywanie umiejętności potrzebnych do spełniania coraz większej ilości ról społecznych; trwa przez całe dorosłe życie; np. dziecko rozpoczynając naukę w szkole uczy się, że należy podnieść rękę by zabrać głos;
- rola społeczna** — funkcja, jaką człowiek spełnia w społeczeństwie (np. matka, ciotka, wolontariuszka, prezeska, koleżanka); każdy odgrywa wiele ról społecznych jednocześnie (ok. 8 w ciągu dnia);
- konflikt ról** — sytuacja, w której jednostka musi przeciwstawić się zasadom przypisanym jednej z wypełnianych przez siebie ról, aby móc spełnić inną z nich.

2. Grupy społeczne.

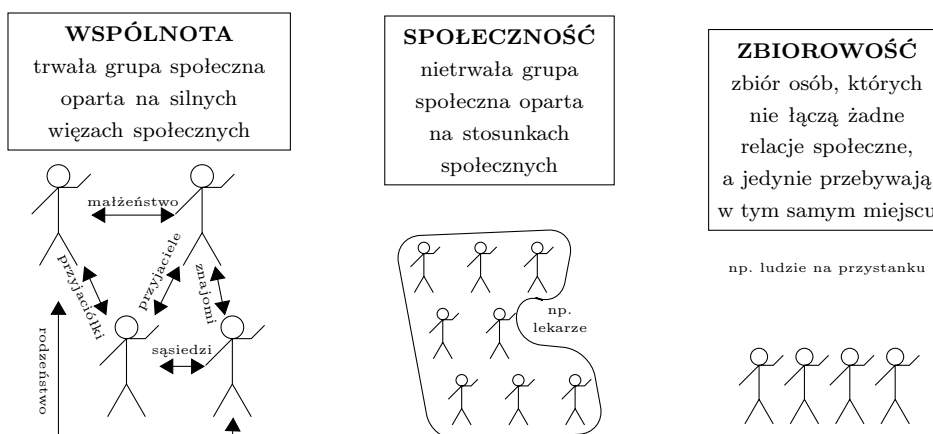
- socjologia** — nauka zajmująca się badaniem i opisywaniem grup społecznych;
- grupa społeczna** — zorganizowany zbiór minimum 3 osób, które są w jakiś sposób wyodrębnione od innych zbiorów osób, mają poczucie przynależności do grupy, posiadają podobne systemy wartości (lub wspólne interesy bądź cele) i wchodzą w relacje między sobą;

c) relacje społeczne dzielą się na:

- **więzi społeczne** — relacje między ludźmi mające charakter osobisty (bezpośredni) i emocjonalny (np. przyjaźń),
- **stosunki społeczne** — relacje między ludźmi mające charakter pośredni i rzeczowy, tzn. ludzie są połączeni za pośrednictwem np. interesu, władzy, własności (np. władza rządu nad obywatelami);

d) zbiorowość, społeczność (zrzeszenie, stowarzyszenie) i wspólnota:

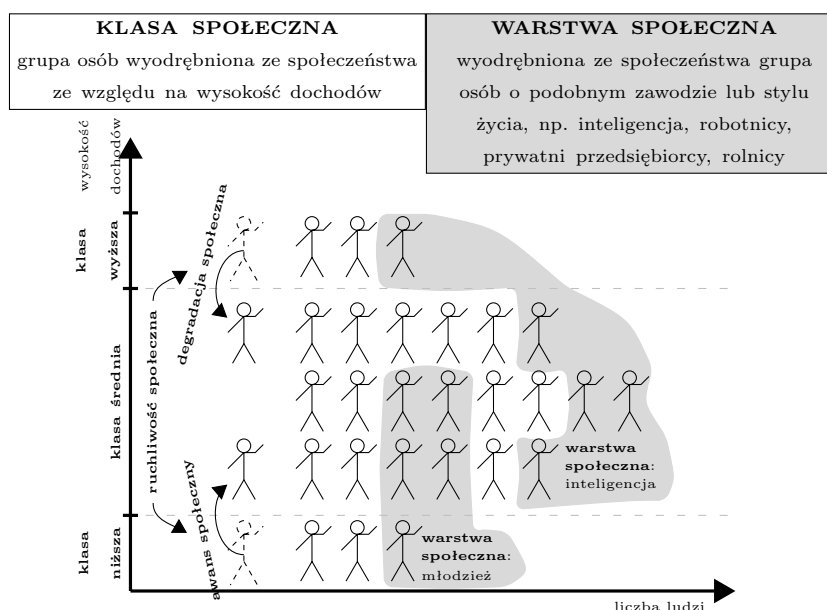

e) podział grup społecznych:

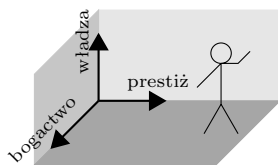
- ze względu na wielkość:
 - **małe** (istnieje w nich możliwość bezpośredniej komunikacji między wszystkimi członkami; np. rodzina),
 - **duże** (ich członkowie w większości nie znają się osobiście, ale mimo tego wszyscy identyfikują się z grupą — odczuwają przynależność do niej; np. naród),
- ze względu na status prawny:

- **formalne** (opierają się na relacjach szczegółowo opisanych, posiadają sztywną strukturę; np. naród polityczny),
 - **nieformalne** (między ich członkami istnieją związki emocjonalne, „luźne” — w grupie nieformalnej w człowieku widzi się człowieka, a nie tylko rolę, jaką ma spełniać; np. grupa koleżeńska),
 - ➔ ze względu na typ relacji społecznych:
 - **pierwotne** (między ich członkami istnieją silne związki emocjonalne, są niewielkie, panują w nich bezpośrednie kontakty, ich działalność obejmuje wiele dziedzin życia; np. rodzina),
 - **wtórne** (uczestnictwo w nich oparte jest bardziej na rozumie niż emocjach, można do nich w każdej chwili przystąpić i z nich wystąpić; np. klasa w szkole),
 - ➔ ze względu na otwartość na nowych członków:
 - **otwarte (inkluzywne)**; takie, do których wstąpić może każdy; np. stowarzyszenie),
 - **zamknięte (ekskluzywne)**; takie, do których wstąpić może tylko osoba spełniająca stawiane przez grupę warunki, wymagania; np. sekta),
 - ➔ **grupy zadaniowe** — takie, które zostały powołane w celu realizacji konkretnego (raczej krótkoterminowego) celu; np. grupa realizująca projekt edukacyjny;
- f) **społeczeństwo** — grupa ludzi stale przebywająca na określonym terytorium (np. państwa), posiadająca wspólną (podobną) kulturę i tożsamość (poczucie przynależności do tej samej grupy, identyfikowanie się ze sobą) oraz wytwarzająca relacje między swoimi członkami (głównie stosunki społeczne);
- g) **rodzina** — mała, pierwotna, formalna (choć posiadająca również cechy grupy nieformalnej), zamknięta grupa społeczna, będąca jedną z najważniejszych grup ze względu na jej funkcje socjalizacyjne; modele struktury rodziny:
- ➔ ze względu na wielkość (ilość pokoleń):
 - **rodzina wielopokoleniowa**, czyli złożona z wielu pokoleń członków, o rozbudowanych i intensywnych kontaktach nawet między stosunkowo słabo spokrewnionymi osobami,
 - **rodzina nuklearna**, czyli złożona tylko z rodziców i dzieci,
 - ➔ ze względu na charakter relacji między członkami rodziny:
 - model tradycyjny (**rodzina patriarchalna**), w którym ojciec jest głową rodziny (najważniejszą osobą, podejmującą zasadnicze decyzje, ale i samodzielnie zapewniającą środki utrzymania), dużą rolę przywiązuje się do hierarchii wynikającej z płci i wieku,
 - model partnerski, w którym oboje małżonków pracuje, wspólnie podejmuje decyzje,
 - ➔ ze względu na kompletność rodziny:
 - **rodzina pełna**, czyli złożona z obojga rodziców i dzieci,
 - **rodzina niepełna**, czyli złożona tylko z jednego rodzica i ewentualnie jego partnera/partnerki oraz dzieci;
- h) **pokrewieństwo** — posiadanie wspólnych przodków;
- i) **powinowactwo** — połączenie poprzez krewnych (przodków) współmałżonka;
- j) **małżeństwo** — zalegalizowany (przez ślub) związek kobiety i mężczyzny;
- k) **konkubinat** — nieformalny związek dwóch osób;
- l) **związek partnerski** — funkcjonujący w niektórych państwach (lecz nie w Polsce) zalegalizowany związek dwóch osób (bez względu na płeć).

3. Struktura społeczna.

- a) **struktura społeczna** — układ relacji między jednostkami społecznymi (**mikrostruktura społeczna**) i między grupami społecznymi (**makrostruktura społeczna**);
- b) **ruchliwość społeczna** — zmiana pozycji społecznej (na lepszą, mówimy wtedy o **awansie społecznym**, lub gorszą, co nazywamy **degradacją społeczną**);
- **społeczeństwo otwarte** — takie, w którym poziom ruchliwości społecznej jest wysoki;
 - **społeczeństwo zamknięte** — takie, w którym poziom ruchliwości społecznej jest niski;
- c) **rozwarstwienie społeczne** — poziom różnic (głównie w wysokości dochodów) między jednostkami (ludźmi) oraz całymi grupami społecznymi; małe rozwarstwienie społeczne oznacza, że w społeczeństwie nie występują rażące różnice między statusem jednostek (np. bezdomność dotyka bardzo niewielką część populacji, ale nie ma też zbyt wielu miliarderów);
- **podklasa** — grupa ludzi trwale społecznie wykluczonych (tzn. niekorzystających z osiągnięć społeczeństwa, nie tylko ze względu na brak pieniędzy, ale również mieszkanie na terenach „gorszych”, niewyposażonych w kina, teatry, markowe sklepy); tak zdefiniowana podklasa — wbrew nazwie — jest bardziej warstwą społeczną niż klasą;
- d) **kasta** — zamknięta grupa społeczna charakteryzująca się dziedziczną przynależnością członków, zajmująca ściśle określoną (m.in. przez prawo i religię) pozycję w hierarchii społecznej (pojęcie wywodzi się ze struktury społecznej Indii, ale bywa też używane metaforycznie, np. kasta prawników);
- e) **pozycja społeczna (status społeczny, miejsce w hierarchii społecznej)** — miejsce, jakie jednostka zajmuje w społeczeństwie,
- z zajmowanej pozycji społecznej wynika np. spełniania jakich zadań będzie oczekiwać społeczeństwo od danej jednostki: od bogatego biznesmena oczekuje się wspierania biedniejszych, od profesorów akademickich oczekuje się kształtowania opinii publicznej),
 - czynniki wyznaczające pozycję społeczną:

4. Normy społeczne.

- a) **norma** — reguła, zasada postępowania;
rodzaje norm społecznych (reguł panujących w społeczeństwie):
- **normy prawne (prawo)** — reguły, których wszyscy muszą przestrzegać pod groźbą sankcji,
 - **sankcja** — kara, którą ponosi się za złamanie norm (np. sankcją w przypadku kradzieży będzie nie tylko odpowiedzialność karna, gdyż czyn ten był sprzeczny z normami prawnymi, ale również napiętnowanie przez społeczeństwo — kradzież jest również sprzeczna z normami obyczajowymi);
 - **normy obyczajowe** — zasady zachowania, których przestrzeganie jest oczekiwane przez grupę osób, do której to grupy się przynależy,
 - **normy religijne** — reguły przyjmowane dobrowolnie przez wyznawców danej religii,
 - **normy moralne** — indywidualne, wewnętrzne zasady postępowania zależne wyłącznie od sumienia/poglądów jednostki;
- b) **kodeks** — zbiór norm;
- c) **internalizacja** — uwewnętrznienie norm, przyjęcie norm do swojego systemu wartości, uznanie ich za swoje;
- d) **anomia** — stan zaniku norm społecznych (okres po upadku „starych” norm i przed pojawieniem się „nowych”), spowodowany np. rewolucją;
- e) **obowiązek** — zadanie, którego wykonanie oczekują od nas inni (lub my sami uważamy, że musimy je wykonać); dzięki wywiązywaniu się ludzi z obowiązków istnieje życie społeczne, np. firmy mogą produkować;
źródła obowiązków:
- normy społeczne (w tym normy moralne),
 - wypełniane role społeczne,
 - obietnica,
 - nakaz.

5. Kultura.

- a) **kultura** — ogół materialnych i niematerialnych wytworów człowieka;
- materialnym wytworem człowieka jest np. średniowieczny zamek, pałac, obraz, film,
 - niematerialnym wytworem człowieka jest np. idea, myśl polityczna, koncepcja miłości;
- b) **subkultura** — grupa społeczna będąca w mniejszości społeczeństwa i utożsamiana przez nią kultura (np. subkultura prawnicza, subkultura kibiców piłkarskich); subkultura różni się od głównego nurtu kultury, jednak nie jest z nim sprzeczna — jest jego odmianą;
- c) **kontrkultura** — grupa społeczna i przyjęty przez nią rodzaj zachowań, norm, zwyczajów, który przeciw-

stawia się głównemu nurtowi kultury (np. anarchiści przeciwstawiają się państwu jako organizacji życia społecznego).

Naród i mniejszości narodowe

6. Narodowość i obywatelstwo.

- a) dwa rodzaje narodu:
- **naród polityczny** — państwowa wspólnota obywateli oparta na więzi sformalizowanej (obywatelstwo),
 - **naród etniczny** — wspólnota utworzona na bazie tego samego pochodzenia (mitycznych wspólnych przodków), języka, przywiązania do ziemi rodzinnej, tradycji, obyczajów, religii, świadomości odrębności od innych i wytworzonej tożsamości;
- b) **narodowość** — subiektywne poczucie przynależności do narodu, poczucie tożsamości narodowej,
- narodowość nie jest nikomu nadawana — jest to sprawa indywidualna każdego człowieka,
 - narodowość można zmienić — wystarczy do tego świadoma, przemyślana decyzja;
- c) **obywatelstwo** — stosunek prawny łączący jednostkę z państwem (państwo gwarantuje jednostce prawa i wymaga podporządkowania się nakładanym na nią obowiązkom);
- d) **państwo narodowe** — państwo zamieszkane w większości przez jeden naród,
- w państwie tym żyją również inne narody będące mniejszościami;
- e) **państwo wielonarodowe** — państwo zamieszkałe przez kilka narodów, z których żaden nie dominuje w sposób znaczący.

7. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce.

- a) **mniejszość** — grupa ludzi żyjących na terenie państwa, w którym większość obywateli jest innej narodowości (mniejszość narodowa), innego wyznania (mniejszość religijna), innej orientacji seksualnej (mniejszość seksualna), innego koloru skóry (mniejszość rasowa) itp.;
- b) mniejszość narodowa i etniczna:

MNIEJSZOŚĆ NARODOWA — grupa obywateli polskich, która:	MNIEJSZOŚĆ ETNICZNA — grupa obywateli polskich, która:
	jest mniej liczebna od pozostałej części ludności,
	w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli kulturą, językiem lub tradycją,
	dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji,
	jej przodkowie zamieszkali obecne terytorium Polski od co najmniej 100 lat,
ma świadomość własnej historycznej <u>wspólnoty narodowej</u> i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę,	ma świadomość własnej historycznej <u>wspólnoty etnicznej</u> i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę,
utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie,	nie utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie (gdyż takiego państwa nie posiada),
mniejszości narodowe w Polsce to (malejąco według liczebności): 1) Niemcy, 2) Białorusini, 3) Ukraińcy, 4) Litwini, 5) Rosjanie, 6) Słowacy, 7) Żydzi (czujący związek z Izraelem), 8) Czesi, 9) Ormianie (czujący związek z Armenią)	mniejszości etniczne w Polsce to (malejąco według liczebności): 1) Romowie, 2) Łemkowie, 3) Tatarzy, 4) Karaimi

- c) mniejszości narodowe i etniczne mają prawo posługiwać się własnym językiem, zakładać własne instytucje i stowarzyszenia, nauczać w szkołach swojego języka, historii i kultury, a w pewnych sytuacjach (gdą dany region jest zamieszkały w dużej części przez jedną mniejszość) również posługiwać się dokumentami w języku mniejszości (np. w gminie Jemielnica/Gemeinde Himmelwitz, współzamieszkiwanej przez Polaków i mniejszość niemiecką);
- d) **grupa narodowościowa** — grupa ludzi innej narodowości niż większość mieszkańców Polski, która (w przeciwieństwie do mniejszości narodowej) przebywa na terytorium Polski przez mniej niż 100 lat lub nie posiada polskiego obywatelstwa (np. Wietnamczycy); członkowie grup narodowościowych — tak jak wszyscy obywatele — nie mogą być prześladowani, dyskryminowani, upokarzani itp., jednak nie przysługują im prawa przyznane mniejszościom narodowym (np. do nauczania języka ojczystego w szkołach);
- e) wybrane instytucje i prawo chroniące mniejszości:
- dokument końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE) z Kopenhagi z 1990 r. (dokument nie jest prawnie wiążący dla państw),
 - Konwencja ramowa Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych z 1995 r. (dokument jest prawnie wiążący dla państw),
 - Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej zajmuje się zbieraniem danych na temat przestrzegania praw człowieka, w tym praw mniejszości,

- Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. oraz ustawy;
- f) **separatyzm** — ruch społeczny dążący do wyodrębnienia zamieszkiwanego przez mniejszość regionu lub uzyskania dla niego autonomii; często w swoich działaniach posuwa się do terroryzmu (np. ETA w Hiszpanii, IRA w Wielkiej Brytanii, Organizacja Wyzwolenia Palestyny);
 - **autonomia** — niezależność; w polityce autonomia oznacza formę rządów sprawowaną na określonym terenie, charakteryzująca się (częściową) niezależnością od władz centralnych państwa, na terenie którego leży autonomia (np. Autonomia Palestyńska); autonomia nie jest tożsama z samorządem lokalnym: o ile samorząd jest rozwiązaniem powszechnym (dotyczy całego kraju), o tyle autonomia jest ustanawiana „w drodze wyjątku” i zazwyczaj ma dużo większe kompetencje niż samorząd;
- g) **dialekt** — odmiana języka mówionego używana na ograniczonym terytorium przez określoną grupę społeczną, odróżniająca się od innych odmian języka pewnymi cechami fonetycznymi, gramatycznymi i słownikowymi; np. dialekt kaszubski.

8. „Swoi” i „obcy”.

- a) **patriotyzm** — postawa wynikająca z „miłości do ojczyzny”, cechująca się troską o dobro wspólne i zachowywaniem szacunku dla innych narodów i kultur,
 - patriotyzm czasu wojny charakteryzuje się często walką za wolność, gotowością do oddania życia za ojczyznę itp.,
 - patriotyzm czasu pokoju (**patriotyzm obywatelski**) charakteryzuje się m.in. aktywnym działaniem w celu rozwoju gospodarczego, rozwoju kultury, uczestnictwem w życiu publicznym, otwartością na rzeczy nowe, postawą krytyczną (czyli cechującą się weryfikowaniem własnych poglądów);
- b) **kosmopolityzm** — postawa cechująca się brakiem szczególnego przywiązania do kraju i narodu swego pochodzenia;
- c) **nacjonalizm** — postawa cechująca się przedkładaniem interesu i losu swojego narodu (często utożsamianego z krajem) nad interesy i losy innych narodów;
- d) **szowinizm** — skrajna odmiana nacjonalizmu, cechująca się bezkrytycznym i bezwzględny dążeniem do wywyższenia własnego narodu kosztem innych (np. antysemityzm, rasizm) i brakiem tolerancji; postawa ta może wypływać z ksenofobii,
 - **ksenofobia** — strach przed „obcymi” (innymi narodami, osobami o innym kolorze skóry itp.) i wpływająca z niego wrogość;
 - **rasizm** — postawa szowinistyczna skierowana przeciw ludziom innej rasy (o innym kolorze skóry);
 - **antysemityzm** — postawa szowinistyczna skierowana przeciw ludności żydowskiej; najgorszym w skutkach przejawem antysemityzmu było działanie nazistowskiej III Rzeszy Niemieckiej pod wodzą Adolfa Hitlera — antysemityzm w wydaniu hitlerowców przybrał następującą postać:
 - pozbawienie osób pochodzenia żydowskiego praw publicznych i inne formy dyskryminacji tej ludności, znęcanie się fizyczne, napiętnowanie (zgodnie z tezą Hitlera, Żydzi byli gorszym narodem niż inne),
 - odizolowanie osób pochodzenia żydowskiego od innych (np. poprzez getta, czyli wydzielone obszary, na które przymusowo przesiedlano ludność określonego pochodzenia/wyznania),
 - „ostateczne rozwiązanie kwestii żydowskiej” (eksterminacja) poprzez umieszczanie Żydów w obozach koncentracyjnych i obozach zagłady (osoby innego pochodzenia również były zsyłane do tych obozów) — skutek tego zginęło ok. 6.000.000 Żydów (ww. działania po II wojnie światowej określono terminami Holocaust, tzn. całopalenie, i Shoah, tzn. zagłada);
- e) **stereotyp** — uproszczony i (często) nieprawdziwy pogląd na daną społeczność lub sytuację oparty na niepełnej lub fałszywej wiedzy, często wiążący się z uprzedzeniami wobec grupy, której dotyczy (nie jest to jednak reguła: stereotyp może być pozytywny, negatywny, prześmiewczy itp., np. Polacy są złodziejami, Niemcy są pracowici);
 - wybrane źródła stereotypów narodowych:
 - historyczne doświadczenia wynikające z kontaktu przedstawicieli jednej narodowości z przedstawicielami drugiej (np. zachowanie Polaków wyjeżdżających do Wielkiej Brytanii może być utożsamiane przez Brytyjczyków z cechami wszystkich Polaków),
 - sztuka (np. utwory literackie), której wytwory mogą prezentować dany naród w określony sposób,
 - poglądy polityczne i wypowiedzane opinie, które mogą rozpowszechnić stereotypy funkcjonujące w małej grupie na całą społeczność;
- f) **tolerancja** — postawa szacunku wobec „inności”: innych poglądów, innego wyznania, innego koloru skóry, innej narodowości itd.,
 - **tolerancja negatywna** — rodzaj tolerancji, która sprowadza się (w tym ujęciu) do powstrzymania się od przemocy wobec osób o innych cechach niż nasze,
 - **tolerancja pozytywna** — rodzaj tolerancji, która zakłada nie tylko uszanowanie odmienności (tolerancja negatywna), ale również chęć poznania i zrozumienia innych przekonań;
 granice tolerancji:
 - łamanie praw i wolności innych osób, zgodnie z zasadą „wolność jednego człowieka kończy się tam,

- gdzie zaczyna się wolność drugiego”, nie może być tolerowane,
- każdy indywidualnie ustala granice swojej tolerancji — należy jednak pamiętać o nieformalnej zasadzie wzajemności, która mówi, że innych należy traktować tak, jak samemu chciałoby się być traktowanym;
- g) **dyskryminacja** — gorsze traktowanie pewnej grupy osób ze względu na jej cechy (np. narodowość, orientację seksualną, płeć).

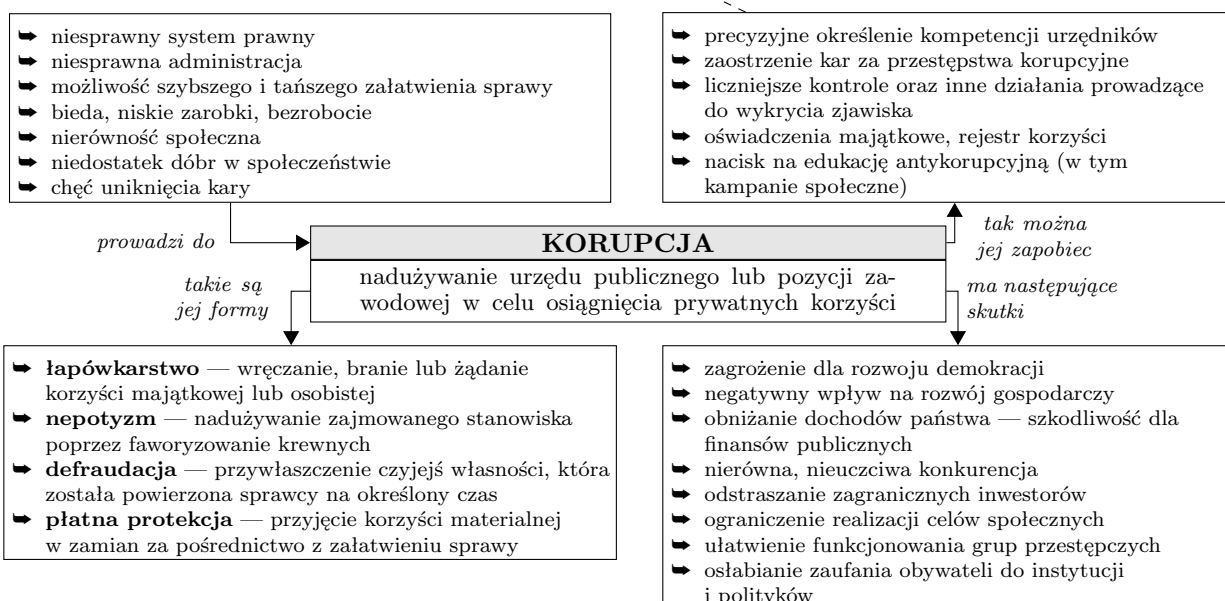
9. Polacy jako mniejszość narodowa.

- a) **Polonia** — polscy emigranci (Polacy, którzy wyjechali z Polski) oraz ich potomkowie, którzy zachowują polską tożsamość narodową;
- b) największe skupiska Polonii na świecie:
- Stany Zjednoczone (ok. 10.600.000),
 - Niemcy (ok. 2.000.000),
 - Brazylia (ok. 1.960.000),
 - Francja (ok. 1.050.000),
 - również Kanada, Białoruś, Litwa, Rosja, Wielka Brytania, Australia, Ukraina, Czechy, Kazachstan, Szwecja, Włochy i inne państwa (łącznie Polonia liczy ok. 21.000.000 osób);
- c) główne przyczyny emigracji Polaków:
- potrzeby ekonomiczne (np. dawniej emigracja do Stanów Zjednoczonych, obecnie do Wielkiej Brytanii),
 - szukanie azylu (np. we Francji, w Wielkiej Brytanii),
 - **azyl** — schronienie udzielane przez państwo obywatelowi innego państwa, który w swoim państwie jest prześladowany, dyskryminowany, ścigany itp. ze względu na swoje poglądy polityczne, wyznanie, kolor skóry itp.,
 - zsyłki (np. na Syberię),
 - zmiana granic (np. z Litwą, Ukrainą, Białorusią),
 - wojenne migracje ludności (np. do Kazachstanu);
- d) wybrane sposoby podtrzymywania łączności z Polską:
- działalność organizacji polonijnych (np. Kongres Polonii Amerykańskiej, Stowarzyszenie Wspólnota Polska), które zajmują się m.in. pielęgnacją kultury polskiej za granicą oraz budowaniem więzi między osobami polskiego pochodzenia,
 - działalność państwowych instytucji polskich (np. Instytuty Polskie), które m.in. popularyzują kulturę polską za granicą,
 - kontakty z rodziną i znajomymi w Polsce,
 - działalność polskich mediów za granicą (np. TVP Polonia, Polsat 2, TVN International) i mediów polonijnych (np. Polskie Radio Londyn),
 - działalność przedsiębiorców prowadzących sklepy z polską żywnością, prasą itp., które obok swojej zasadniczej działalności stają się miejscem spotkań Polaków na emigracji.

Patologie życia społecznego

10. Korupcja.

Transparency International — międzynarodowa organizacja podejmująca działania przeciwko korupcji i za przejrzystością w życiu publicznym („koalicja przeciwko korupcji”); transparentność — przejrzystość

11. Szara strefa i czarny rynek.

- a) **szara strefa (drugi obieg)** — zjawisko określające prowadzenie działalności gospodarczej niezakazanej przez prawo w sposób nierespektujący prawa (z pominięciem obowiązujących przepisów), np. niepłacenie podatków, ubezpieczeń społecznych, a także tantiem (procenta od kwoty uzyskanej ze sprzedaży przekazywanego twórcy dzieła, np. płyty, książki);
- szarej strefy nie należy mylić z **czarnym rynkiem**, który dotyczy działalności zakazanej przez prawo, np. przemytu, handlu ludźmi, nielegalnego kopiowania oprogramowania (czyli kradzieży praw autorskich) itp.
- b) przykłady szarej strefy:
- praca bez rejestracji („praca na czarno” bądź praca dorywcza),
 - działania sprzeczne z prawem podejmowane przez legalnie funkcjonujące firmy, np. zaniżanie dochodów firmy;
- c) przyczyny istnienia szarej strefy:
- nadmierna ilość regulacji prawnych, które powodują, że prowadzenie legalnej działalności gospodarczej jest zbyt skomplikowane i wymaga ponoszenia zbyt wysokich kosztów,
 - nadmierna biurokracja i niewydolność państwa (np. istnienie „martwych przepisów”, czyli takich, które nie są egzekwowane),
 - wysokie koszty pracy;
- d) skutki istnienia szarej strefy w gospodarce:
- obniżenie dochodów państwa,
 - brak możliwości dochodzenia swoich praw przez pracodawcę (np. brak pewności, że zatrudniony „na czarno” pracownik dotrzyma umowy),
 - brak możliwości dochodzenia swoich praw przez konsumenta (np. brak możliwości zwrotu produktu kupionego bez paragonu),
 - brak prawa do emerytury przez osobę pracującą bez odprowadzania składek na ubezpieczenie emerytalne;
- e) **prawa autorskie** — prawa przysługujące autorowi dzieła (książki, filmu, projektu budynku, wyglądu strony internetowej, kształtu butelki napoju itp.); dzielą się na:
- **prawa osobiste** (przysługują autorowi dzieła zawsze, są niezbywalne), które oznaczają, że wykorzystując cudze dzieło nie możemy przywłaszczyć sobie jego autorstwa (musimy zaznaczyć, kto jest autorem),
 - **prawa majątkowe** (autor dzieła może się ich zrzec, ograniczyć ich zakres lub je sprzedać), które dotyczą warunków wykorzystywania dzieła przez osoby trzecie (w tym opłat za korzystanie z dzieła); zakres praw autorskich określa autor/właściciel dzieła poprzez udostępnianie go na określonej licencji:
 - licencja © *wszystkie prawa zastrzeżone (all rights reserved)* oznacza, że wszystkie prawa autorskie przysługują wymienionemu po nazwie tej licencji podmiotowi i jakiegokolwiek wykorzystanie tego utworu wymaga odpowiedniej (pisemnej) zgody od właściciela dzieła (np. kupując grę komputerową objętą tą licencją mamy prawo do grania w tę grę, ale nie możemy jej kopiować ani rozpowszechniać publicznie),
 - licencje © Creative Commons *pewne prawa zastrzeżone (some rights reserved)* określają, co każdy może robić z danym dziełem i na jakich warunkach (w przypadku każdej z licencji CC dzieło można „kopiować, rozpowszechniać, odtwarzać i wykonywać” oraz, jeśli nie jest to zabronione, można „tworzyć utwory zależne”); licencje CC tworzone są jako połączenia następujących ograniczeń (praw zastrzeżonych):
 - ⓘ *Uznanie autorstwa (Attribution)* oznacza, że „utwór należy oznaczyć w sposób określony przez Twórcę lub Licencjodawcę”,
 - Ⓝ *Użycie niekomercyjne (Non-Commercial)* oznacza, że „nie wolno używać tego utworu do celów komercyjnych”,
 - Ⓒ *Na tych samych warunkach (Share Alike)* oznacza, że „jeśli zmienia się lub przekształca utwór, lub tworzy inny na jego podstawie, można rozpowszechniać powstały w ten sposób nowy utwór tylko na podstawie takiej samej licencji”,
 - Ⓓ *Bez utworów zależnych (No Derivative Works)* oznacza, że „nie wolno zmieniać, przekształcać ani tworzyć nowych dzieł na podstawie utworu”.

Problemy do dyskusji

1. Coraz częściej brak pieniędzy przestaje być dla nas problemem — stajemy się coraz bogatsi, otrzymujemy dotacje z Unii Europejskiej. Można zatem odnieść wrażenie, że łatwiej możemy rozwiązywać trapiące nas problemy społeczne. Jednym z takich problemów są ludzie (i całe grupy ludzi) trwale wykluczeni — tworzący

podklase. Okazuje się, że mimo oferowania im pieniędzy, ludzie ci nie są w stanie poprawić swojego położenia. Dlaczego? Czy znasz takie osoby? Co można zrobić, żeby poprawić ich sytuację?

2. Choć obecnie Polska jest państwem narodowym, nie zawsze tak było — jeszcze przed II wojną światową Polacy stanowili niecałe 70% ludności Rzeczypospolitej. Jaki jest wkład mniejszości narodowych w polską kulturę? Poszukaj przykładów budynków, dzieł sztuki, książek, zwrotów językowych, potraw i innych elementów polskiej kultury, na których kształt wpłynęła wielonarodowa historia Polski.
3. Przypomnij sobie kilka stereotypów dotyczących innych narodów. Popularna teza głosi, że stereotypy utrudniają współpracę, źle wpływają na wzajemne relacje. Jednak stereotypy dostarczają nam pewnej (często fałszywej) wiedzy. Tym samym pomagają nam odnaleźć się we współczesnym świecie, w którym nie mamy czasu na wyszukiwanie rzetelnych informacji o innych narodach. Jeśli zatem stereotypy są złe, to czym innym można je zastąpić?

Sprawdzian

Społeczeństwo

Limit czasu: 45 minut

Maksimum punktów: 70

1. Co jest głównym czynnikiem klasyfikującym grupę jako wspólnotę? (0–1 p.)

- wielkość grupy — jeżeli grupa jest duża, wówczas mówimy, że jest wspólnotą
- wspólne cechy członków grupy — jeżeli członków grupy łączą takie same cechy (np. są lekarzami), wówczas mówimy, że jest to wspólnota
- więzi społeczne łączące członków grupy — jeżeli wszyscy członkowie połączeni są więziami społecznymi, wówczas mówimy, że jest to wspólnota
- status prawny grupy — jeżeli grupa jest sformalizowana, wówczas mówimy, że jest to wspólnota

2. Nazwij zdefiniowane pojęcia. (0–4 p.)

	A proces przekształcania człowieka z organizmu biologicznego w istotę społeczną; wyróżnia się dwa etapy
	B sytuacja, w której występuje sprzeczność interesów jednostki związanych z pełnionymi przez nią rolami w społeczeństwie
	C duża grupa społeczna zamieszkująca dany obszar (np. państwa)
	D relacje między ludźmi mające charakter bezpośredni i emocjonalny

3. Wyjaśnij, na czym polega różnica między warstwą a klasą społeczną. Wskaż po jednym przykładzie każdej z nich. (0–4 p.)

.....

.....

.....

4. Uzupełnij poniższą tabelę, charakteryzując daną grupę społeczną odpowiadającą jej cechą. (0–4 p.)

	wielkość	status prawny	rodzaj członkostwa	otwartość na nowych członków
klasa w szkole				
naród				
partia polityczna				
kasta				

5. Relacja jednego współmałżonka z krewnymi drugiego nazywana jest: (0–1 p.)

- konkubinatem
- pokrewieństwem
- powinowactwem
- związkiem partnerskim

6. Dopasuj podane przykłady norm społecznych do ich rodzajów, wpisując litery w odpowiednie rubryki. (0–3 p.)

normy obyczajowe	normy prawne	normy religijne

- A: konieczność skasowania biletu tuż po wejściu do autobusu
- B: obowiązek płacenia podatków
- C: odmawianie modlitwy pięć razy dziennie
- D: organizowanie pogrzebu na dzień po śmierci
- E: podnoszenie ręki sygnalizujące chęć zabrania głosu
- F: udzielanie pomocy osobie niewidomej w przejściu przez ulicę
- G: ustępowanie miejsca osobom starszym w autobusie
- H: zachowanie postu od potraw mięsnych w każdy piątek
- I: zakaz przechodzenia przez ulicę na czerwonym świetle

7. Na podstawie tekstu oraz wiedzy własnej wykonaj polecenia. (0–6 p.)

Model rodziny XXI wieku

(...) Zmiany w moralności rodzinnej oznaczają odchodzenie od dawnych przypisanych ról kobiety i mężczyzny do nowych możliwości wyboru prawie we wszystkich dziedzinach życia małżeńskiego i rodzinnego. Nadmierny indywidualizm, a niekiedy narcystyczny kult samorealizacji, niezdolność do wchodzenia w trwałe związki i podejmowania instytucjonalnych zobowiązań niosą z sobą konkretne niebezpieczeństwa dla instytucji małżeństwa i rodziny (np. związki małżeńskie „na próbę” lub na określony czas, dziecko jako zagrożenie dla szczęścia rodziców, związek małżeński jako swoiste dobro konsumpcyjne). Coraz bardziej widoczne społecznie są alternatywne formy życia małżeńskiego: związki homoseksualne, małżeństwa grupowe, kohabitacja, niepełne związki wynikające z rozwodu. Alternatywne style życia rodzinnego wynikają z potrzeby bycia w jakiejś wspólnoty, ale często tylko na określony czas. Nie dostrzega się potrzeby podejmowania wysiłków w imię przetrwania związku, jeżeli nie przynosi on satysfakcji obojemu partnerom. Termin „rodzina” jest odnoszony także do związków między ludźmi, których nie łączy formalne małżeństwo, lecz dobrowolna więź. (...)

Zmiany w strukturze rodziny z patriarchalnej na partnerską nie dokonują się poza rodziną albo poprzez jej zakwestionowanie, ale w ramach codziennych interakcji rodzinnych. W rodzinie — mimo jej ogólnego kryzysu — nadal są przekazywane wartości, normy i wzory zachowań społecznych, moralnych i religijnych. Rodzina pośredniczy między jednostką a społeczeństwem w zakresie przekazywania, percepcji i akceptacji treści kulturowych. Wśród nich są te, które definiują co jest dobre, a co złe. Pojawia się nawet niechęć do zbiorowych form życia społecznego, ucieczka w życie rodzinne. Rodzina jest miejscem schronienia przed agresją i zewnętrznym zagrożeniem, grupą społeczną dającą poczucie bezpieczeństwa i oparcia w życiu, przestrzenia, w której człowiek jest akceptowany takim, jakim jest i może się rozwijać osobowościowo. (...)

Źródło: Karol Bagan,

http://www.eduforum.pl/modules.php?name=Publikacje&d_op=getit&lid=750

a) Podaj trzy przyczyny wymienione w pierwszym akapicie tekstu, które zdaniem autora powodują zagrożenia dla rodziny.

-
-
-

b) Co, zdaniem autora tekstu, jest przyczyną powstawania alternatywnych związków wobec małżeństwa?

.....

c) Wyjaśnij pojęcie „rodzina patriarchalna”.

.....

d) Wymień trzy przykłady przytoczonych w tekście funkcji, które odgrywa rodzina.

-
-
-

e) Do jakiej postawy społecznej odwołał się autor, używając słów „narcystyczny kult samorealizacji”?

.....

f) Autor tekstu:

- krytykuje zmiany zachodzące w modelu rodziny
- popiera zmiany zachodzące w modelu rodziny
- opisuje zmiany zachodzące w modelu rodziny
- krytykuje koncepcję związków homoseksualnych

8. Na podstawie danych zawartych w tabeli odpowiedz na pytania. (0–7 p.)

a) Kto w większym stopniu uważa się za „człowieka raczej rodzinnego”: kobiety czy mężczyźni?

.....

b) W jakim przedziale wiekowym najczęściej została udzielona odpowiedź „nie jestem człowiekiem rodzinnym”? Wskaż możliwy powód tego zjawiska.

.....

c) Ile procent respondentów po rozwodzie uważa, że jest „zdecydowanie człowiekiem rodzinnym”?

.....

d) Czy da się zauważyć związek między częstotliwością udziału w praktykach religijnych a zdecydowanym określeniem siebie jako „człowieka rodzinnego”? Jeśli tak, wskaż zależność.

.....

e) O jakich poglądach politycznych były osoby, które najrzadziej określały siebie jako osoby „zdecydowanie rodzinne”?

.....

Tabela z danymi:

Cechy socjodemograficzne respondentów	Czy mógłby/mogłaby Pan(i) powiedzieć o sobie, że jest Pan(i) człowiekiem rodzinnym, który najchętniej spędza czas z rodziną, czy raczej nie?				
	Zdecydowanie jestem człowiekiem rodzinnym	Raczej jestem człowiekiem rodzinnym	Raczej nie jestem człowiekiem rodzinnym	Zdecydowanie nie jestem człowiekiem rodzinnym	Trudno powiedzieć
w procentach					
Płeć					
Kobiety	77	21	1	0	0
Mężczyźni	55	38	5	1	2
Wiek					
18–24 lata	41	47	10	2	1
25–34	55	38	3	1	2
35–44	67	29	2	0	1
45–54	73	23	3	0	0
55–64	75	23	1	1	1
65 lat i więcej	84	15	1	0	0
Stan cywilny					
Kawaler/panna	38	48	9	1	4
Żonaty/mężatka	76	23	1	0	0
Rozwiedziony/a	46	45	7	2	0
Wdowiec/wdowa	86	13	0	0	1
Udział w praktykach religijnych					
Kilka razy w tygodniu	87	13	0	0	0
Raz w tygodniu	70	27	2	1	0
1–2 razy w miesiącu	61	33	3	0	3
Kilka razy w roku	59	34	6	0	1
W ogóle nie uczestniczy	51	36	8	3	2
Poglądy polityczne					
Lewica	60	35	3	2	0
Centrum	65	31	3	1	1
Prawica	66	29	3	0	1
Trudno powiedzieć	71	23	3	0	2

Źródło: Komunikat z badań *Nie ma jak rodzina*, Centrum Badań Opinii Społecznej Warszawa 2008, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2008/K_040_08.PDF

9. Przeczytaj tekst, a następnie wykonaj polecenia. (0–5 p.)

Matura w językach mniejszości

Po białorusku, litewsku czy ukraińsku — w takich językach absolwenci ogólniaków napiszą w piątek maturę. Tego dnia bowiem odbędzie się egzamin w językach mniejszości narodowych.

Poza językami mniejszości w piątek w kraju odbędzie się jeszcze matura w języku kaszubskim i włoskim.

W województwie podlaskim, jeżeli chodzi o języki mniejszości narodowych, najbardziej popularny jest język białoruski — przystąpi do niego 280 osób — za sprawą liceów w Hajnówce i Bielsku Podlaskim, oraz litewski — zdaje go 41 osób — z którego matura odbywa się w Liceum z Litewskim Językiem Nauczania w Puńsku.

Źródło: Gazeta.pl, 20.05.2010, http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35238,7913745,Matura_w_jezykach_mniejszosci.html

a) Wyjaśnij pojęcie „mniejszość narodowa”.

.....

b) Podaj dwa inne niż wymienione w tekście przykłady mniejszości narodowych w Polsce.

.....

c) Kaszubi to:

- mniejszość narodowa
 mniejszość etniczna
 grupa narodowościowa
 grupa etniczna

d) Wskaż dwa dokumenty chroniące prawa mniejszości.

.....

10. Dopasuj definicje do pojęć. (0–4 p.)

szowinizm (.....)

1. dążenie do wyodrębnienia od państwa regionu zamieszkanego przez mniejszość

patriotyzm (.....)

2. rodzaj samostanowienia, prawa do samodzielnego rozstrzygania spraw wewnątrz określonej zbiorowości

kosmopolityzm (.....)

3. postawa cechująca się brakiem poczucia związku z krajem i narodem, „obywatelstwo świata”

4. postawa cechująca się wywyższaniem swojego narodu ponad inne, nienawiścią wobec innych narodów

separatyzm (.....)

5. postawa cechująca się troską o wspólne dobro, mająca podstawę w miłości do ojczyzny

11. Na podstawie rysunku satyrycznego i wiedzy własnej wykonaj polecenia. (0–5 p.)

Źródło: Tomasz Pastuszka,
<http://paski.org/33991>

a) Nazwij problem, jaki został poruszony przez autora.

.....

b) Wskaż, na czym polega różnica między tolerancją pozytywną a negatywną.

.....

c) Podaj dwa przykłady, w jaki sposób można zapobiegać powstawaniu zjawiska nietolerancji.

—

—

—

12. Przeczytaj tekst, a następnie odpowiedz na pytania. (0–6 p.)

Polski nazista potępiony przez Kongres Polonii w Stanach

Prezes Kongresu Polonii Amerykańskiej Frank Spula potępił zbezczeszczenie grobów na cmentarzu żydowskim w Chicago przez polskiego neonazistę. Incydent miał miejsce w styczniu. 21-letni Mariusz Wdziekoński jest oskarżony o wymalowanie sprejem swastyk i antysemickich haseł na prawie 60 nagrobkach na cmentarzu żydowskim Westlawn w Norridge na przedmieściu Chicago.

Wdziekoński — poinformował w oświadczeniu — jest emigrantem z Polski, członkiem „National Socialist Movement 88”, neohitlerowskiej organizacji mającej członków w wielu regionach USA.

— Prawdziwym nieszczęściem jest, że w dzisiejszych czasach istnieją takie ugrupowania sięjące nienawiść, od wielu lat prowadząc nieskrępowaną działalność. Musimy pamiętać o cierpieniach wielu narodów w czasie II wojny światowej, gdy zginęły miliony ludzi, a Polacy należeli do najbardziej doświadczonych. (...) Ten młody człowiek i jego ewentualni wspólnicy powinni ponieść najsroższą przewidzianą prawem karę, jeśli udowodni im się winę — czytamy w oświadczeniu.

Zakładanie neonazistowskich organizacji jest w USA legalne, ale ściga się przestępstwa z nienawiści — rasowej i wymierzonej w inne grupy mniejszościowe.

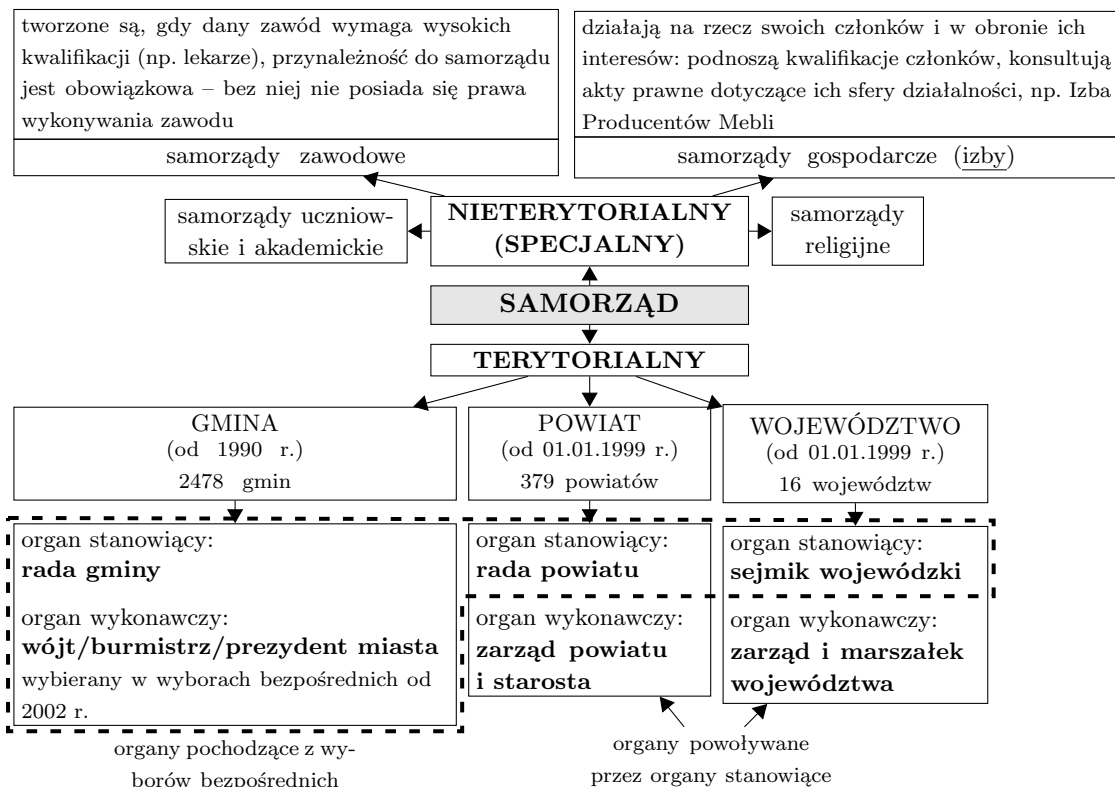
Źródło: Gazeta.pl, 11.02.2008,
<http://wiadomosci.gazeta.pl/Wiadomosci/1,80708,4918968.html>

Samorząd

Samorząd

1. Samorzady.

- samorząd** — struktury odrębne od władzy centralnej, mające ograniczony przez władzę centralną zakres kompetencji, dysponujące niezależną władzą;
- 1 stycznia 1999 r. w życie weszła reforma administracyjna, w wyniku której w Polsce powstał trójstopniowy samorząd terytorialny: gminny, powiatowy oraz samorząd wojewódzki;
- mieszkańcy każdego z rodzajów samorządu tworzą z mocy prawa **wspólnotę samorządową**, która ma prawo do bezpośredniego i wyłącznego decydowania o jej sprawach (zgodnie z **zasadą samorządności**);
- rodzaje samorządów:

- państwo zdecentralizowane** — państwo, w którym samorząd terytorialny nie podlega władzom państwowym: ma swoje własne zadania i uprawnienia,
 - urzędy centralne oczywiście również mają swoje zadania, m.in. prowadzenie polityki zagranicznej, obronnej, uchwalanie budżetu państwa, wymiar sprawiedliwości;
- państwo centralizowane** (w PRL: centralizm demokratyczny) — państwo, w którym organ centralny sprawuje władzę i kontrolę nad organami regionalnymi: wszystkie istotne decyzje (również te o charakterze regionalnym) zapadają w centralnym ośrodku władzy i są narzucane organom niższych szczebli:
 - w latach 1944–1989 samorządność w Polsce praktycznie nie istniała, a większość decyzji zapadała w Warszawie,
 - dopiero w 1990 r. przywrócono samorząd gminny, a z początkiem 1999 r. — powiatowy i wojewódzki;
- zadania własne** — zadania, które samorząd wykonuje na własną odpowiedzialność, we własnym imieniu i z własnych środków, np. zadaniem własnym gminy jest budowa i konserwacja dróg gminnych;
- zadania zlecone** — zadania wykonywane przez samorząd w imieniu centralnych organów państwa, które finansują wykonanie tego zadania, np. zadaniem zleconym gminie jest wydawanie dowodów osobistych (realizowane przez urząd gminy);
- zasada pomocniczości (zasada subsydiarności)** — zasada, według której decyzje powinny być podejmowane na możliwie najniższym szczeblu władzy tak, aby osoby, których one dotyczą, miały jak największy na te decyzje wpływ (państwo służy pomocą tylko tam, gdzie samorząd i obywatele nie mogą sobie sami poradzić lub ich działanie byłoby nieefektywne — państwo odgrywa rolę strażnika dobra wspólnego).

2. Wybrane zadania rodzajów samorządu terytorialnego w Polsce.

	GMINA (2478 gmin)	POWIAT (314 powiatów ziemskich i 65 grodzkich)	WOJEWÓDZTWO (16 województw)	
			SAMORZĄD WOJEWÓDZKI	WOJEWODA (administracja rządowa zespolona)
edukacja	<ul style="list-style-type: none"> · przedszkola · szkoły podstawowe · gimnazja 	<ul style="list-style-type: none"> · szkoły ponadgimnazjalne · szkoły sportowe, artystyczne · poradnie psychologiczno-pedagogiczne · ochroniska młodzieżowe 	<ul style="list-style-type: none"> · placówki doskonalenia nauczycieli · wszelkie szkoły o znaczeniu regionalnym · wyższe szkoły zawodowe 	<ul style="list-style-type: none"> · nadzór nad oświatą przez kuratoria oświaty · konkursy, turnieje, olimpiady przedmiotowe
kultura	<ul style="list-style-type: none"> · biblioteki, muzea, domy kultury i inne gminne instytucje upowszechniania kultury · ochrona zabytków 	<ul style="list-style-type: none"> · biblioteki, muzea, domy kultury, kina, galerie i inne instytucje (tworzone jako uzupełnienie do tych prowadzonych przez gminy) 	<ul style="list-style-type: none"> · muzea, galerie, opery, filharmonie, teatry i inne instytucje o znaczeniu regionalnym · ochrona zabytków 	<ul style="list-style-type: none"> · Wojewódzkie Urzędy Ochrony Zabytków
zdrowie	<ul style="list-style-type: none"> · przychodnie i poradnie · opieka położnicza i ginekologiczna · podstawowa opieka stomatologiczna 	<ul style="list-style-type: none"> · szpitale rejonowe · specjalistyczna opieka zdrowotna · ustalanie planu pracy aptek · inspekcja sanitarno-epidemiologiczna 	<ul style="list-style-type: none"> · promocja ochrony zdrowia · szpitale specjalistyczne · medycyna pracy 	<ul style="list-style-type: none"> · X
pomoc społeczna	<ul style="list-style-type: none"> · profilaktyka i zwalczanie problemów alkoholowych · ośrodki pomocy społecznej · domy dziecka, organizowanie opieki w rodzinach zastępczych · pomoc cudzoziemcom w integracji społecznej 	<ul style="list-style-type: none"> · profilaktyka i zwalczanie problemów alkoholowych · ośrodki pomocy społecznej · domy dziecka, organizowanie opieki w rodzinach zastępczych · pomoc cudzoziemcom w integracji społecznej 	<ul style="list-style-type: none"> · ośrodki pomocy społecznej · profilaktyka i rozwiązywanie problemów alkoholowych · koordynowanie programów pomocy społecznej 	<ul style="list-style-type: none"> · X
bezbopocie	<ul style="list-style-type: none"> · roboty publiczne itp. 	<ul style="list-style-type: none"> · Powiatowy Urząd Pracy 	<ul style="list-style-type: none"> · Wojewódzki Urząd Pracy 	<ul style="list-style-type: none"> · X
ochrona konsumentów	<ul style="list-style-type: none"> · X 	<ul style="list-style-type: none"> · powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów 	<ul style="list-style-type: none"> · X 	<ul style="list-style-type: none"> · Inspekcja Handlowa
drogi	<ul style="list-style-type: none"> · drogi lokalne 	<ul style="list-style-type: none"> · drogi powiatowe 	<ul style="list-style-type: none"> · drogi wojewódzkie 	<ul style="list-style-type: none"> · X
transport	<ul style="list-style-type: none"> · transport lokalny 	<ul style="list-style-type: none"> · koordynowanie transportu na obszarze powiatu i kilku powiatów 	<ul style="list-style-type: none"> · koordynowanie transportu w obrębie województwa i sąsiednich województw · transport kolejowy 	<ul style="list-style-type: none"> · Inspekcja Transportu Drogowego
usługi komunalne	<ul style="list-style-type: none"> · wodociągi, kanalizacja, gaz, prąd, ogrzewanie, wysypiska śmieci 	<ul style="list-style-type: none"> · usuwanie odpadów niebezpiecznych 	<ul style="list-style-type: none"> · X 	<ul style="list-style-type: none"> · usuwanie odpadów szczególnie niebezpiecznych
nieruchomości	<ul style="list-style-type: none"> · budownictwo komunalne · plan zagospodarowania przestrzennego 	<ul style="list-style-type: none"> · geodezja, kartografia · administracja architektoniczno-budowlana 	<ul style="list-style-type: none"> · regionalny plan zagospodarowania przestrzennego 	<ul style="list-style-type: none"> · Wojewódzka Inspekcja Nadzoru Budowlanego
bezpieczeństwo	<ul style="list-style-type: none"> · strażę gminne/miejskie 	<ul style="list-style-type: none"> · ochrona przeciwpożarowa (powiatowe komendy państwowej straży pożarnej) · ochrona przeciwpowodziowa 	<ul style="list-style-type: none"> · ochrona przeciwpowodziowa 	<ul style="list-style-type: none"> · policja, straż pożarna · inspekcje · reagowanie w sytuacjach kryzysowych
inne	<ul style="list-style-type: none"> · promocja gminy · tereny zielone, parki · utrzymywanie targowisk · utrzymywanie cmentarzy komunalnych 	<ul style="list-style-type: none"> · promocja powiatu · sprawy z zakresu rolnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego · rejestracja pojazdów, wydawanie prawa jazdy (zad. zlecone) 	<ul style="list-style-type: none"> · promocja regionu · strategia rozwoju regionu · modernizacja terenów wiejskich · rozdzielanie pomocy finansowej Unii Europejskiej w ramach realizacji Regionalnych Programów Operacyjnych 	<ul style="list-style-type: none"> · nadzór nad przestrzeganiem prawa przez władze samorządowe

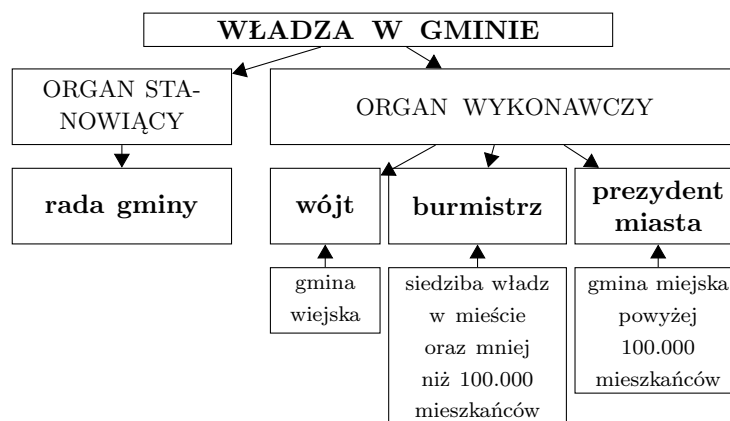
3. Wybory samorządowe.

- a) **wybory samorządowe** (wybory do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw, Rady m.st. Warszawy i rad dzielnic m.st. Warszawy oraz wybory wójtów, burmistrzów i prezydentów miast) — dokonywane przez mieszkańców jednostek samorządu terytorialnego wybory (niektórych) władz tych jednostek (bezpośrednio wybierani są radni do wszystkich organów stanowiących oraz gminne organy wykonawcze);
- b) wybory samorządowe są **czteroprzymiotnikowe (4P)**:
- **powszechne** — każdy obywatel ma prawo (nie obowiązek) wziąć w nich udział,
 - **czynne prawo wyborcze** — każdy ma prawo oddać głos w wyborach (po ukończeniu najpóźniej w dniu wyborów 18 lat, o ile jego prawa nie zostały ograniczone lub nie został ich pozbawiony wyrokiem sądu),
 - **biernie prawo wyborcze** — każdy ma prawo wystartować w wyborach i być wybieranym (w przypadku kandydowania na urząd wójta / burmistrza / prezydenta musi mieć ukończone 25 lat, zaś w przypadku kandydowania na urząd radnego wystarczy mieć skończone najpóźniej w dniu wyborów 18 lat),
 - **równe** — każdy może oddać tylko jeden głos, który jest tak samo ważny jak głos innych,
 - **bezpośrednie** — kandydat zostaje wybrany (wygrywa wybory) na dany urząd tylko i wyłącznie na podstawie głosowania wyborców,
 - **odbywają się w głosowaniu tajnym** — stwarzane są warunki do zapewnienia tajności oddanego głosu (np. kabiny do głosowania);
- c) prawa wyborcze w części wyborów samorządowych przysługują nie tylko obywatelom polskim, ale również obywatelom Unii Europejskiej:
- w wyborach do rad gmin: czynne i biernie prawo wyborcze,
 - w wyborach organu wykonawczego w gminie: czynne prawo wyborcze;
- d) **kadencja** — okres pełnienia funkcji; w przypadku władz samorządowych trwa 4 lata;
- e) pamiętajcie, że prawo do kontroli władz przysługuje obywatelowi zawsze, również po wyborach — każdy obywatel ma prawo do informacji na temat działalności swojego samorządu, zagwarantowane jest to m.in. poprzez prawo uczestniczenia w sesjach rady gminy lub jej komisji.

Gmina

3. Gmina.

- a) **gmina** — podstawowa, najmniejsza jednostka samorządu terytorialnego;
- b) podział władzy w gminie:

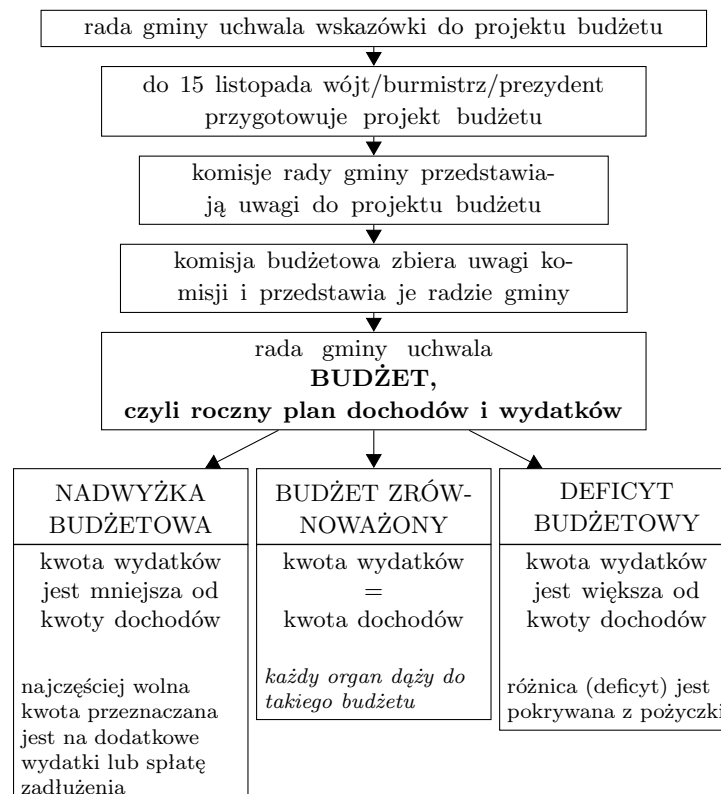

- c) organ stanowiący: **rada gminy**; do jej kompetencji należy m.in.:
- tworzenie lokalnego prawa,
 - uchwalanie budżetu gminy (rocznego planu dochodów i wydatków),
 - podejmowanie decyzji w sprawie lokalnych opłat (w tym lokalnych podatków),
 - decydowanie o wykorzystaniu ziemi należącej do gminy,
 - podejmowanie decyzji w ważnych sprawach finansowych (np. decyzji o zaciągnięciu pożyczki przez gminę);
- d) **radny gminy** — członek rady gminy; rada gminy nie może składać się z więcej niż 45 radnych,
- radny podlega specjalnej ochronie prawnej (posiada **immunitet**), aby móc wykonywać swoje obowiązki bez obawy o konsekwencje, np. nie można radnego zwolnić z pracy, jeśli podstawą tego byłby sposób głosowania radnego;
- e) **przewodniczący rady gminy** — osoba prowadząca obrady, odpowiedzialna za zwoływanie sesji; decyduje o wyniku głosowania, w którym liczba głosów „za” i „przeciw” jest równa; wybierany jest spośród radnych na pierwszej sesji po wyborach samorządowych;
- f) **sesja** — posiedzenie rady gminy;

- g) **uchwała** — akt prawny zawierający podjętą przez radę gminy decyzję;
- h) **komisja** — organ rady gminy zajmujący się określonym obszarem kompetencji gminy, opiniujący propozycje uchwał z tego obszaru w celu ułatwienia podjęcia decyzji radzie gminy i sprawienia, by decyzja była lepsza, np. komisja oświaty, komisja ochrony zdrowia;
- i) organ wykonawczy: **wójt/burmistrz/prezydent miasta**; do jego kompetencji należą:
 - realizowanie uchwał podjętych przez radę gminy,
 - administrowanie majątkiem gminy (**majątkiem komunalnym**);
- j) **sołectwo** — pomocnicza jednostka terytorialna w gminie wiejskiej, najczęściej obejmująca jedną wieś (organem reprezentującym wieś jest **sołtys** i **rada sołecka**), której rolą jest ułatwienie komunikacji między mieszkańcami wsi a władzami gminy (np. sołtys może przedstawić władzom gminy popartą przez mieszkańców propozycję utwardzenia drogi),
 - sołectwo, co do zasady, nie może podejmować żadnych decyzji — władza należy do rady gminy i organu wykonawczego w gminie,
 - sołectwo dysponuje **funduszem sołeckim**, dzięki czemu może samodzielnie realizować inicjatywy wymagające niewielkich nakładów finansowych, np. organizację w ośrodku kulturalnym pokazu filmów animowanych;
- k) **osiedle** — pomocnicza jednostka terytorialna w gminie miejskiej (organem reprezentującym osiedle jest **rada osiedla**), której rola jest analogiczna co rola sołectwa;
- l) **młodzieżowa rada gminy** — instytucja konsultacyjna składająca się z uczniów wybranych przez ich rówieśników, która opiniuje i przedstawia wnioski dotyczące spraw dzieci i młodzieży w gminie;
 - sołectwa, osiedla i młodzieżowe rady gmin są przykładami realizowania zasady subsydiarności;
- m) w urzędzie gminy można m.in.:
 - zmienić adres zameldowania, czyli stałego pobytu,
 - zawrzeć małżeństwo, odebrać akt urodzenia i zgonu (w urzędzie stanu cywilnego),
 - złożyć prośbę o przyznanie mieszkania komunalnego dla rodzin w trudnej sytuacji materialnej,
 - zarejestrować działalność gospodarczą (jednoosobową firmę),
 - wносить opłatę targową za możliwość handlowania na bazarze,
 - płacić lokalne podatki,
 - zgłaszać wnioski w sprawie czystości, porządku itp.

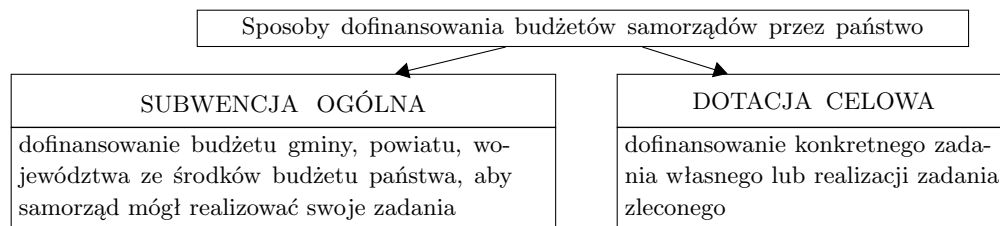
4. Budżet gminy.

- a) **budżet gminy** — roczny plan dochodów i wydatków przyjmowany przez radę gminy i realizowany przez organ wykonawczy;
- b) proces powstawania budżetu gminy:

- c) **rezerwa budżetowa** — pieniądze przeznaczone na niezaplanowane wydatki;
- d) źródła dochodów i pozycje wydatków w budżecie gminy:

DOCHODY GMINY	WYDATKI GMINY
<ul style="list-style-type: none"> ➔ podatki: <ul style="list-style-type: none"> – rolny (od ziemi rolnej) – od nieruchomości – od środków transportowych i inne (np. od posiadania psa) – część podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT) i osób prawnych (CIT) – samoopodatkowanie mieszkańców ➔ czynsze za wynajem lokali i opłaty za dzierżawione grunty komunalne ➔ pieniądze ze sprzedaży mienia komunalnego ➔ opłaty targowe (za wynajem miejsca na targowisku) ➔ dotacje i subwencje z budżetu państwa: <ul style="list-style-type: none"> – na zadania zlecone gminie – na zadania własne gminy, np. utrzymanie szkół, pomoc socjalną ➔ pieniądze ze środków Unii Europejskiej przeznaczone na inwestycje – pieniądze z funduszy strukturalnych: np. Fundusz Spójności (Kohezji), Europejski Fundusz Społeczny (EFS), Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego 	<ul style="list-style-type: none"> ➔ dotacja dla przedsiębiorstw samorządowych ➔ utrzymanie żłobków, przedszkoli i szkół ➔ utrzymanie placówek kulturalnych ➔ pomoc socjalna: finansowa (zasiłki) i rzeczowa (np. ubrania) dla osób w trudnej sytuacji materialnej ➔ utrzymanie obiektów sportowych ➔ utrzymanie urzędu gminy ➔ inwestycje (np. budowa dróg gminnych, mieszkań, szkół)

5. Status samorządu miasta stołecznego Warszawy.

Status administracyjny Warszawy jest inny niż status innych polskich miast. Jest on określony w tzw. „ustawie warszawskiej” z 2002 roku, wedle której Warszawa jest gminą na prawach powiatu. Organ stanowiący (Rada miasta stołecznego Warszawy) oraz wykonawczy (Prezydent m.st. Warszawy) wybierane są w wyborach samorządowych. Miasto składa się z 18 dzielnic, z których każda posiada własne władze — radę dzielnicy (organ stanowiący wybierany w wyborach przez mieszkańców) oraz zarząd z burmistrzem na czele (wybieranym przez radę dzielnicy spośród jej grona). Władze dzielnicy posiadają szerokie uprawnienia: np. mają prawo do rejestrowania pojazdów.

Powiat

6. Powiat.

- a) **powiat** — jednostka terytorialna obejmująca kilka gmin; jego celem jest realizacja zadań które nie mogą być wykonane przez gminę ze względu na ich zakres;
- b) **miasto na prawach powiatu (powiat grodzki)** — miasto, które łączy w sobie gminę i powiat: ich zadania, kompetencje oraz urzędy i władze (istnieje rada miasta, która ma zadania i kompetencje rady gminy i powiatu, oraz prezydent miasta, który ma zadania i kompetencje organu wykonawczego gminy i powiatu);
- c) organ stanowiący: **rada powiatu** pochodząca z wyborów samorządowych; do jej kompetencji należy:
 - ➔ uchwalanie budżetu powiatu,
 - ➔ ustalanie wysokości opłat za usługi publiczne,
 - ➔ udzielanie **absolutorium** zarządowi (przyjmowanie sprawozdania z jego rocznej pracy);
- d) organ wykonawczy: **zarząd powiatu i starosta** (przewodniczący zarządu) wybierani spośród członków rady; do ich kompetencji należy:
 - ➔ administrowanie bieżącymi sprawami,
 - ➔ realizowanie budżetu powiatu;
- e) **starostwo** — „urząd powiatowy” (np. Starostwo Płockie);
- f) zadania wykonywane przez samorząd powiatowy:
 - ➔ zadania własne samorządu powiatowego to zadania przekraczające granice (i możliwości) gmin, np.: prowadzenie szkół średnich (gmina odpowiada za szkoły podstawowe i gimnazja), zarządzanie szpitalami (gmina odpowiada za przychodnie), organizowanie transportu publicznego między różnymi gminami, utrzymywanie dróg powiatowych;
 - ➔ zadania zlecone samorządu powiatowego to np.: pomoc uchodźcom, czyli osobom zmuszonym do opuszczenia swojego kraju, wydawanie prawa jazdy i prowadzenie rejestracji pojazdów.

Województwo

7. Dwuwładza w województwie: samorząd i wojewoda.

- a) **województwo** — jednostka podziału terytorialnego wyższego stopnia obejmująca od kilkunastu (woje-

wództwo opolskie) do kilkudziesięciu (województwo mazowieckie) powiatów:

- w ramach reformy administracyjnej (01.01.1999 r.) zlikwidowano 49 województw i wprowadzono 16 nowych;
- b) na poziomie województwa spotykają się dwie struktury państwa:
 - administracja rządowa, której przedstawicielem jest **wojewoda**, powoływany przez premiera,
 - administracja samorządowa, której organami są **sejmik wojewódzki** (organ stanowiący pochodzący z wyborów samorządowych) i **zarząd z marszałkiem województwa** (organ wykonawczy; zarówno zarząd, jak i marszałka wybiera sejmik spośród swoich członków);
- c) **urząd wojewódzki** — jednostka organizacyjna, przy pomocy której wojewoda wykonuje swoje obowiązki;
- d) **urząd marszałkowski** — jednostka organizacyjna, przy pomocy której marszałek oraz zarząd województwa wykonują swoje obowiązki (m.in. wydaje zgody na wojewódzkie zbiórki publiczne, przyznaje dofinansowania);
- e) podział zadań między samorząd wojewódzki i wojewodę:

samorząd wojewódzki	wojewoda
określenie strategii rozwoju województwa	X
prowadzenie polityki rozwoju regionu polegającej m.in. na: <ul style="list-style-type: none"> ➤ podnoszeniu poziomu wykształcenia obywateli, ➤ stymulowaniu rozwoju gospodarczego, ➤ wspieraniu nauki, ➤ rozwijaniu infrastruktury drogowej, społecznej (domy opieki, szpitale itp.), ➤ wspieraniu rozwoju i dostępu do kultury 	X
uzgadnianie zadań pomiędzy samorządem a rządem	
X	nadzorowanie legalności działań prowadzonych przez samorządy terytorialne
X	nadzorowanie działalności administracji zespolonej, czyli np. straży pożarnej, policji, inspekcji farmaceutycznej, inspekcji ochrony środowiska itp. – są to instytucje strzegące bezpieczeństwa oraz czuwające nad przestrzeganiem prawa

8. Podział administracyjny Polski na województwa.

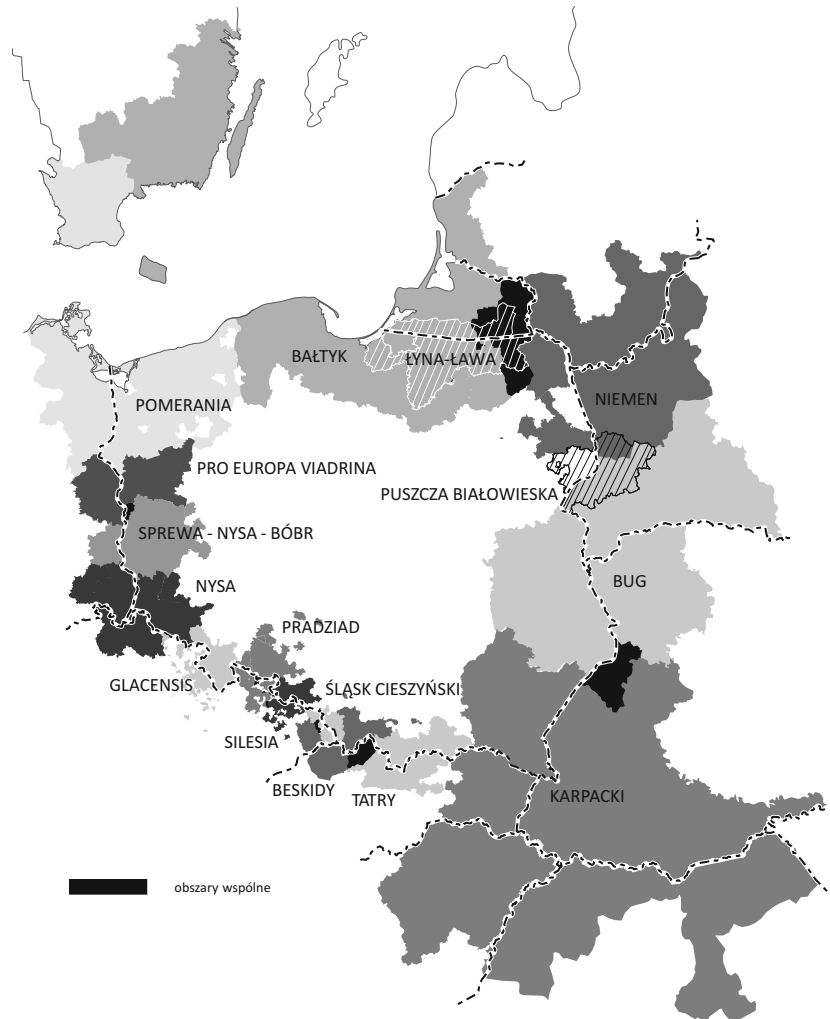

- zaznaczone na mapie miasta to siedziby samorządów wojewódzkich (sejmików i zarządów województw) i wojewodów,
- w woj. kujawsko-pomorskim siedziba wojewody znajduje się w Bydgoszczy, a samorządu w Toruniu,
- w woj. lubuskim siedziba wojewody znajduje się w Gorzowie Wielkopolskim, a samorządu w Zielonej Górze.

Regiony

9. Mała ojczyzna. Regiony, regionalizacja i euroregiony.

- a) **tożsamość: narodowa, regionalna, lokalna** — identyfikowanie się z określoną kulturą, obyczajami, językiem itp. charakterystycznymi dla danego terenu,
- b) **mała ojczyzna** — najbliższe otoczenie, z którym jednostka czuje się szczególnie związana, np. miejsce zamieszkania;
- c) **wspólnota lokalna** — obszar zamieszkały przez ludzi, między którymi występują częste, spontaniczne kontakty, np. wieś, miasto;
- d) **region** — obszar odróżniający się od terenów przyległych cechami naturalnymi lub nabytymi na przestrzeni dziejów; często charakterystycznym elementem jest świadomość wspólnoty regionalnej, odmienność tradycji, kultury, obyczajowości;
- e) **regionalizm** — proces tworzenia się świadomości regionalnej oraz działania prowadzone w celu zapewnienia swojemu regionowi pewnej suwerenności (niezależności), a także proces decentralizacji władzy w państwie;
- f) **euroregion** — forma współpracy władz lokalnych na terenach przygranicznych minimum dwóch państw europejskich ustanowiona na podstawie odpowiednich porozumień między tymi władzami,
 - powstawanie euroregionów wynika m.in. z potrzeby przezwyciężenia barier administracyjnych tworzonych przez istnienie granic państw,
 - euroregiony nie są organem żadnej organizacji międzynarodowej, choć na potrzebę ich funkcjonowania wskazuje m.in. Rada Europy i Unia Europejska,
 - euroregiony w Polsce (mapa opracowana na podstawie: *Euroregiony na granicach Polski 2007*, Główny Urząd Statystyczny Wrocław 2007):

Szkoła

10. Podmioty zaangażowane w życie szkoły.

- **administracja rządowa** (Ministerstwo Edukacji Narodowej, kuratoria oświaty, Centralna Komisja Egzaminacyjna) ma za zadanie realizowanie polityki oświatowej, w tym:
 - tworzenie podstaw programowych (wymagań dotyczących nauczania poszczególnych przedmiotów)

- i nadzór nad ich realizowaniem,
- przeprowadzanie egzaminów (sprawdzianu po szkole podstawowej, egzaminu gimnazjalnego, matury, egzaminów zawodowych w technikach i szkołach zawodowych),
- organizowanie olimpiad i konkursów lub zlecenie ich organizacji (np. Konkurs Wiedzy Obywatelskiej i Ekonomicznej jest zarządzony przez Kuratora Oświaty i organizowany przez Centrum Edukacji Obywatelskiej),
- ➔ **organ prowadzący** (w zależności od typu szkoły, może to być samorząd gminny, powiatowy lub wojewódzki — podmioty te mają obowiązek prowadzenia szkół — a także np. stowarzyszenie) ma za zadanie:
 - prowadzenie na terenie działania samorządu odpowiednich szkół (w tym finansowanie tych szkół, na co środki samorząd otrzymuje w formie subwencji oświatowej z budżetu państwa, jednak sam decyduje o ich przeznaczeniu — prowadzenie szkół jest zadaniem własnym samorządu):
 - przez samorząd gminny: przedszkoli, szkół podstawowych i gimnazjów,
 - przez samorząd powiatowy: szkół specjalnych i szkół ponadgimnazjalnych,
 - przez samorząd wojewódzki: „szkół dla nauczycieli” (czyli ośrodków doskonalenia nauczycieli) oraz szkół specjalnych i ponadgimnazjalnych o znaczeniu regionalnym (np. medyczne studium zawodowe),
 - zatrudnianie dyrektorów szkół (wyłonionych w drodze konkursu),
 - dbanie o dobre warunki nauki: wykonywanie remontów, wyposażenie szkół w pomoce dydaktyczne itp.,
 - zapewnienie bezpłatnego transportu dzieci do przedszkoli i szkół podstawowych (gimbusów), jeśli odległość miejsca zamieszkania od szkoły jest większa niż 3km (lub 4km w przypadku dzieci z V i VI klas),
 - kontrolowanie spełniania obowiązku nauki przez osoby zamieszkałe na terenie gminy (niespełnianie obowiązku nauki polega na nieusprawiedliwionej nieobecności na co najmniej 50% zajęć w jednym miesiącu),
- ➔ **dyrekcja szkoły:**
 - uprawnienia:
 - skreślenie ucznia z listy uczniów (tylko, jeśli uczeń ten nie podlega obowiązkowi szkolnemu — np. chodzi do liceum) na podstawie uchwały rady pedagogicznej i po zasięgnięciu opinii samorządu uczniowskiego,
 - zatrudnianie i zwalnianie nauczycieli oraz innych pracowników szkoły,
 - obowiązki:
 - kierowanie działalnością szkoły, realizowanie uchwał rady pedagogicznej (której przewodniczy) i reprezentowanie szkoły na zewnątrz,
 - sprawowanie opieki nad uczniami (w tym zapewnienie im bezpieczeństwa w czasie zajęć),
 - sprawowanie nadzoru pedagogicznego nad nauczycielami,
 - kontrolowanie spełniania obowiązku szkolnego przez dzieci z rejonu,
 - decydowanie o obowiązujących w szkole programach nauczania i podręcznikach (na wniosek nauczycieli),
- ➔ **nauczyciele:**
 - nauczyciel zobowiązany jest (zgodnie z art. 6. Ustawy Karta Nauczyciela z dn. 26.01.1982 ze zm.):
 - rzetelnie realizować zadania związane z powierzonym mu stanowiskiem oraz podstawowymi funkcjami szkoły: dydaktyczną, wychowawczą i opiekuńczą, w tym zadania związane z zapewnieniem bezpieczeństwa uczniom w czasie zajęć organizowanych przez szkołę,
 - wspierać każdego ucznia w jego rozwoju,
 - dążyć do pełni własnego rozwoju osobowego,
 - kształcić i wychowywać młodzież w umiłowaniu Ojczyzny, w poszanowaniu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w atmosferze wolności sumienia i szacunku dla każdego człowieka,
 - dbać o kształtowanie u uczniów postaw moralnych i obywatelskich zgodnie z ideą demokracji, pokoju i przyjaźni między ludźmi różnych narodów, ras i światopoglądów,
- ➔ **uczniowie:**
 - prawa ucznia (znajdują się w statucie szkoły), np.:
 - prawo do jawnej i umotywowanej oceny,
 - prawo do swobody wyrażania myśli,
 - prawo do korzystania z pomieszczeń szkolnych,
 - prawo do wpływania na życie szkoły przez działalność samorządową,
 - ustawowe obowiązki ucznia (ponadto każda szkoła określa obowiązki ucznia w statucie), m.in.:
 - obowiązek uczęszczania do przedszkola dzieci w wieku 5 lat,
 - obowiązek szkolny (który polega na przymusie chodzenia do szkoły podstawowej i gimnazjum, trwa on od ukończenia 6 lat do ukończenia gimnazjum, jednak nie dłużej niż do 18 roku życia),
 - obowiązek nauki do ukończenia 18. roku życia,

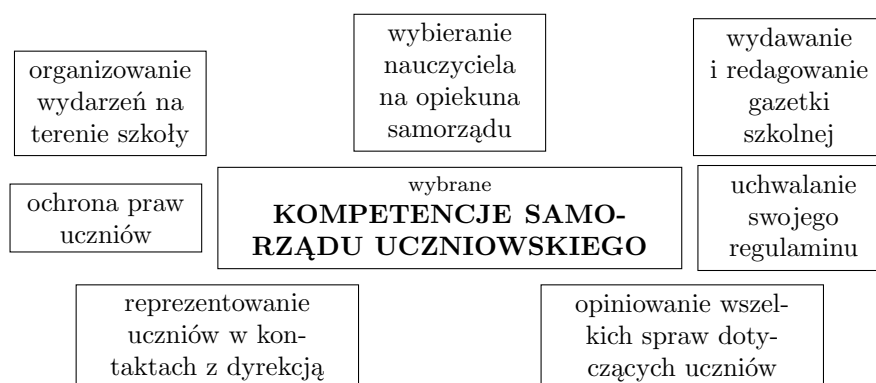
- ➔ rodzice:
 - uprawnienia:
 - branie aktywnego udziału w życiu szkoły, np. poprzez pracę w radzie rodziców,
 - obowiązki:
 - zgłoszenie dziecka do szkoły,
 - zapewnienie regularnej obecności dziecka w szkole,

11. Kolegialne organy w szkole.

- a) **rada pedagogiczna** — organ złożony z dyrektora szkoły (który przewodniczy radzie) i wszystkich zatrudnionych w szkole nauczycieli, mający obowiązek istnieć w szkołach zatrudniających co najmniej 3 nauczycieli, podejmujący decyzje w drodze głosowania zwykłą większością głosów; do zadań rady pedagogicznej należy np. zatwierdzanie planu pracy szkoły, podejmowanie uchwał w sprawie wyników klasyfikacji i promocji uczniów, podejmowanie uchwał w sprawach skreślenia z listy uczniów (tylko wobec uczniów nieobjętych obowiązkiem szkolnym), przygotowywanie propozycji zmian w statucie szkoły;
- b) **rada szkoły** — fakultatywny organ złożony z równej liczby przedstawicieli nauczycieli, rodziców i uczniów (oprócz przedszkolaków i uczniów szkół podstawowych; gimnazjaliści mogą, ale nie muszą wchodzić w skład rady szkoły), który zajmuje się m.in. uchwalaniem statutu szkoły, opiniowaniem planu finansowego, planu pracy szkoły oraz projektów innowacji pedagogicznych, wnioskowaniem np. w sprawie zajęć pozalekcyjnych;
- c) **rada rodziców** — organ reprezentujący ogół rodziców uczniów, w skład którego wchodzi po jednym przedstawicielu rodziców z każdej klasy; rada rodziców może m.in. uchylać wspólnie z radą pedagogiczną program wychowawczy szkoły, wnioskować we wszystkich sprawach dotyczących szkoły, gromadzić fundusze przeznaczone na wspieranie szkoły;
- d) przedstawiciele samorządu uczniowskiego (np. rada samorządu uczniowskiego).

12. Samorząd uczniowski.

- a) **samorząd uczniowski** — niezależna organizacja wszystkich uczniów („tworzą go wszyscy uczniowie szkoły”) mająca na celu reprezentowanie ich praw w kontaktach z dyrekcją, nauczycielami i rodzicami oraz urozmaicanie życia szkolnego;
- b) kompetencje samorządu uczniowskiego reguluje art. 55 ustawy o systemie oświaty; poza tym każdy samorząd uchwała swój **regulamin**, który precyzuje zasady jego działania;

- c) władze samorządu uczniowskiego — część samorządu, która reprezentuje uczniów w kontaktach z nauczycielami i dyrekcją oraz szczególnie aktywnie organizuje życie szkolne (np. organizuje dyskoteki, wydaje gazetkę szkolną); przykład struktury władz SU (samorządu uczniowskiego):
 - ➔ **przewodniczący SU** — osoba kierująca pracami władz samorządu, reprezentująca samorząd w kontaktach z nauczycielami i dyrekcją,
 - ➔ **rada SU** — organ złożony z przedstawicieli uczniów wybranych w bezpośrednich wyborach; z tego powodu szczególnie aktywnie angażują się w działania samorządu i określają jego roczny plan pracy,
 - ➔ **sekcje rady SU** — niewielkie zespoły uczniów, którzy podjęli się realizowania danego przedsięwzięcia (np. wydawania gazetki szkolnej),
 - ➔ **samorządy klasowe** — samorządy powoływane przez uczniów każdej z klas odpowiadające za organizację przedsięwzięć klasowych, informowanie klasy o działaniach samorządu szkolnego itp.,
 - ➔ **opiekun SU** — nauczyciel wspierający uczniów w ich działaniach wybrany na to stanowisko przez uczniów.

Problemy do dyskusji

1. Województwo mazowieckie, którego prawie połowa mieszkańców mieszka w Warszawie, jest statystycznie jednym z najbogatszych polskich regionów. Jeśli jednak rozdzielilibyśmy Warszawę i województwo mazowieckie okazałoby się, że jest to jedno z biedniejszych województw. Spróbuj wskazać zalety i wady oddzielenia Warszawy od województwa mazowieckiego. Zwróć szczególną uwagę na argumenty, które pojawiają się w prowadzonej od dłuższego czasu dyskusji na ten temat.
2. W 2009 roku minęło 10 lat od wprowadzenia reformy administracyjnej tworzącej trójstopniowy samorząd terytorialny, zaś rok 2010 został ogłoszony z okazji dwudziestolecia pierwszych wyborów do rad gmin w III RP Rokiem Polskiej Samorządności. Te okrągłe rocznice skłaniają do podsumowań. Jedno z nich dotyczy samorządu powiatowego. O ile sens istnienia samorządu wojewódzkiego i gminnego nie jest kwestionowany, o tyle sens istnienia powiatu — owszem. Spróbuj sformułować listę argumentów za i przeciwko likwidacji powiatu. Które argumenty, twoim zdaniem, przeważają?
3. Analogicznie do powiedzenia *co kraj to obyczaj*, można powiedzieć *co szkoła to samorząd*. Czy wiesz, jaka jest struktura samorządu uczniowskiego w twojej szkole? Spróbuj opracować inny model struktury samorządu uczniowskiego, mając na uwadze potrzebę efektywnego i aktywnego działania. Czy struktura ta byłaby inna, gdybyś wziął pod uwagę potrzebę kształtowania przez samorząd odpowiedzialności za losy wspólnoty i postawy obywatelskiej?

Sprawdzian

Samorząd

Limit czasu: 60 minut

Maksimum punktów: 80

1. Wykonaj poniższe polecenie i odpowiedz na pytania. (0–5 p.)

- a) Korzystając z podanych poniżej nazw, przyporządkuj każdemu z rodzajów samorządu terytorialnego w Polsce odpowiadający mu organ wykonawczy. Nie wszystkie nazwy muszą być wykorzystane.

samorząd gminny	samorząd powiatowy	samorząd wojewódzki

Marszałek Sejmu, zarząd województwa na czele z marszałkiem, wójt, wojewoda, sołtys, przewodniczący rady gminy, Marszałek Senatu, prezydent miasta, zarząd powiatu na czele ze starostą, rada gminy, sejmik wojewódzki, burmistrz, premier, rada powiatu

- b) Które organy wykonawcze samorządu terytorialnego w Polsce wybierane są w wyborach bezpośrednich?

.....

- c) Kiedy (dzień, miesiąc, rok) weszła w życie reforma administracyjna, na podstawie której w Polsce powstał trójstopniowy samorząd terytorialny?

.....

2. Podaj różnicę między państwem scentralizowanym a zdecentralizowanym. (0–1 p.)

.....

.....

3. Uzupełnij tabelę przedstawiającą zadania wykonywane przez władze samorządowe w Polsce. Wpisz „tak” w odpowiedniej rubryce, wskazując zadanie właściwego rodzaju samorządu. (0–3 p.)

	samorząd gminny	samorząd powiatowy	samorząd wojewódzki
prowadzenie szkół średnich			
rejestracja pojazdów			
wydawanie dowodów osobistych			
prowadzenie szpitali specjalistycznych			
przygotowanie planu rozwoju regionalnego			
utrzymywanie obiektów sportowych i rekreacyjnych			

4. Zdefiniuj pojęcie „zasada subsydiarności”, a następnie wybierz przykłady działań, które mogłyby zostać podjęte zgodnie z tą zasadą. (0–4 p.)

- a) zasada subsydiarności —

.....

- b) Zaznacz działania zgodne z zasadą subsydiarności.

- rozpisywanie przez władze centralne konkursów na zrealizowanie określonego przez te władze celu, w którym mogą brać udział organizacje pozarządowe
- prowadzenie szkół podstawowych przez samorząd gminny, który otrzymuje na ten cel subwencję oświatową
- opracowywanie listy dróg powiatowych do remontu przez urzędników Ministerstwa Infrastruktury
- realizowanie niektórych polityk Unii Europejskiej poprzez Regionalne Programy Operacyjne, administrowane przez poszczególne województwa

5. Uzupełnij tekst dotyczący wyborów samorządowych. (0–7 p.)

Wybory samorządowe odbywają się co lata/lat i każdy, kto ukończył lat oraz jego prawa wyborcze nie zostały ograniczone, może wziąć udział w tych wyborach i oddać głos na swojego kandydata. Wybory są powszechne, równe (każdy może oddać tylko jeden głos), bezpośrednie (.....)

.....) oraz (zapewniane są warunki do oddania tajnego głosu). Osobą zarządzającą wybory jest Kandydaci podczas organizują liczne spotkania oraz debaty, walczą o głosy wyborców i zdobycie, potwierdzającego ich prawo do sprawowania funkcji publicznej.

6. Napisz, czy podane zadanie jest zadaniem własnym (W) czy zleconym (Z) gminie. (0–4 p.)
- sporządzanie i aktualizacja spisu osób uprawnionych do głosowania w wyborach powszechnych (.....)
 - prowadzenie bibliotek na terenie gminy, ochrona zabytków (.....)
 - zapewnienie zaopatrzenia w wodę, kanalizacji, usuwania i oczyszczania ścieków (.....)
 - wydawanie dowodów osobistych (.....)

7. Przeczytaj poniższy tekst, a następnie odpowiedz na pytania i wykonaj polecenia. (0–16 p.)

Kredyt pokryje deficyt budżetowy gminy

Zwiększenie tegorocznych wydatków gminy spowodowało niemal 5 mln deficyt w jej budżecie. Aby zrównoważyć budżet, gmina podjęła decyzję o zaciągnięciu 4,3 mln kredytu. Brakującą sumę pokryje nadwyżka przychodów z ostatnich lat.

Uchwałę w sprawie zaciągnięcia kredytu radni podjęli na dzisiejszej sesji (6 lutego). Zakłada ona, że spłata kredytu następować będzie według umowy zawartej z bankiem, a ostateczny termin upływa wraz z końcem 2013 roku. Spłata kredytu dokonywana będzie z dochodów własnych gminy.

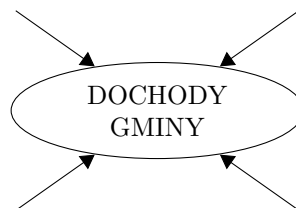
Przypomnijmy, że wydatki budżetu gminy Lubin, przyjętego na początku stycznia tego roku, początkowo zaplanowano na 44 mln zł, jednak podczas sesji budżetowej, radni zwiększyli zakres planowanych inwestycji, przez co konieczne okazało się zaciągnięcie kredytu dla zbilansowania budżetu. Nowy budżet zakłada też realizację wielu innych inwestycji, sprzyjających rozwojowi gminy, a zarazem służących jej mieszkańcom.

— Najistotniejsza w nowo przyjętym budżecie jest infrastruktura drogowa. Nadal jesteśmy gminą, którą interesują się inwestorzy, nieustannie przybywa nam mieszkańców, dlatego musimy na bieżąco realizować te inwestycje. W tym roku zlecieliśmy już projekt dotyczący remontu i budowy dróg, mamy 120 odcinków dróg, więc jest to ogromna ilość, dlatego planujemy kontynuację tego przedsięwzięcia także na najbliższe lata — zapewnia Irena Rogowska, wójt Gminy Wiejskiej Lubin.

Źródło: Portal miasta Lubina, 06.02.2009,

http://www.lubin.pl/aktualnosci,5051,kredyt_pokryje_deficyt_budzetowy_gminy.html

- a) Kto podejmuje uchwałę o zaciągnięciu kredytu przez gminę?
.....
- b) W jakiej sytuacji mówi się o nadwyżce budżetowej?
.....
- c) Na czym polega równoważenie budżetu?
.....
- d) Dlaczego radni Lubina podjęli decyzję o zwiększeniu wydatków?
.....
- e) Dlaczego wójt gminy wiejskiej Lubin uważa infrastrukturę drogową za najważniejszy element budżetu? Podaj dwa argumenty, które zostały użyte w artykule.
–
–
- f) Obowiązkiem jakiego organu (wykonawczego czy stanowiącego) jest przygotowanie projektu budżetu gminy? Podaj ostateczną datę, do której projekt budżetu musi zostać przygotowany.
.....
- g) Co nazywane jest majątkiem komunalnym?
.....
- h) Uzupełnij poniższy schemat wpisując przykłady źródeł dochodów gminy.

- i) Do poniższej tabeli wpisz po dwa przykłady faktów i opinii z tekstu.

FAKTY	OPINIE

8. Wykonaj polecenia do mapy. (0–10 p.)

Źródło: <http://geografia.com.pl/>

- Zaznacz województwo, w którym mieszkasz.
- Podpisz trzy wybrane województwa sąsiadujące z twoim.
- Zaznacz województwo lubuskie i napisz, w jakim mieście znajduje się siedziba wojewody lubuskiego.

.....
d) Podpisz kraje sąsiadujące z Polską.

9. Przeczytaj tekst, a następnie na jego podstawie i wiedzy własnej wykonaj polecenia. (0–10 p.)

Konferencja z okazji 15-lecia Euroregionu Pro Europa Viadrina

Szesnaście gmin lubuskich i sześć niemieckich w końcu 1993 r. założyło euroregion Pro Europa Viadrina. Za cel postawiły sobie współpracę w różnych dziedzinach życia społeczno-gospodarczego oraz budowanie dobrosąsiedzkich stosunków Polaków i Niemców na pograniczu.

(...) Historię i dorobek euroregionu przypomniał obecny jego prezydent Martin Patzelt oraz Tadeusz Jędrzejczak, przewodniczący stowarzyszenia gmin polskich euroregionu, prezydent Gorzowa. — Bez euroregionu byłoby nie tylko mniej dróg, obiektów komunalnych i innych wspólnych inwestycji, ale także mniej spotkań i kontaktów mieszkańców pogranicza i coraz lepszych wzajemnych relacji — powiedział Patzelt.

Od początku powstania euroregionu na 240 projektów inwestycyjnych w gminach euroregionu wydano 195 mln euro, a na 750 projektów wspólnych imprez kulturalno-sportowych naukowych i wymianę młodzieży przeznaczono 2,3 mln euro. Obecnie do euroregionu należy 28 gmin lubuskich, trzy niemieckie powiaty z Brandenburgii oraz samorządy gospodarcze i stowarzyszenia z obu regionów.

Źródło: Strefa Biznesu, 08.05.2009,
http:

[//www.strefabiznesu.gazetalubuska.pl/artukul/konferencja-z-okazji-15-lecia-euroregionu-pro-europa-viadrina-12097.html](http://www.strefabiznesu.gazetalubuska.pl/artukul/konferencja-z-okazji-15-lecia-euroregionu-pro-europa-viadrina-12097.html)

- Co to jest euroregion?
.....
- Napisz swoimi słowami, jakie dwa cele zostały postawione podczas tworzenia Euroregionu Pro Europa Viadrina.
—
—
- Jakie cztery podmioty wchodzi w skład Euroregionu Pro Europa Viadrina?

- d) Wymień trzy korzyści, które zostały osiągnięte dzięki współpracy w ramach Euroregionu Pro Europa Viadrina.
-
-
-
- e) W skład ilu euroregionów wchodzi terytoria Polski?
-
- f) Wskaż jeden przykład innego niż Pro Europa Viadrina euroregionu w Polsce.
-

10. Przyjrzyj się rysunkowi, a następnie wykonaj związane z nim polecenia. (0–4 p.)

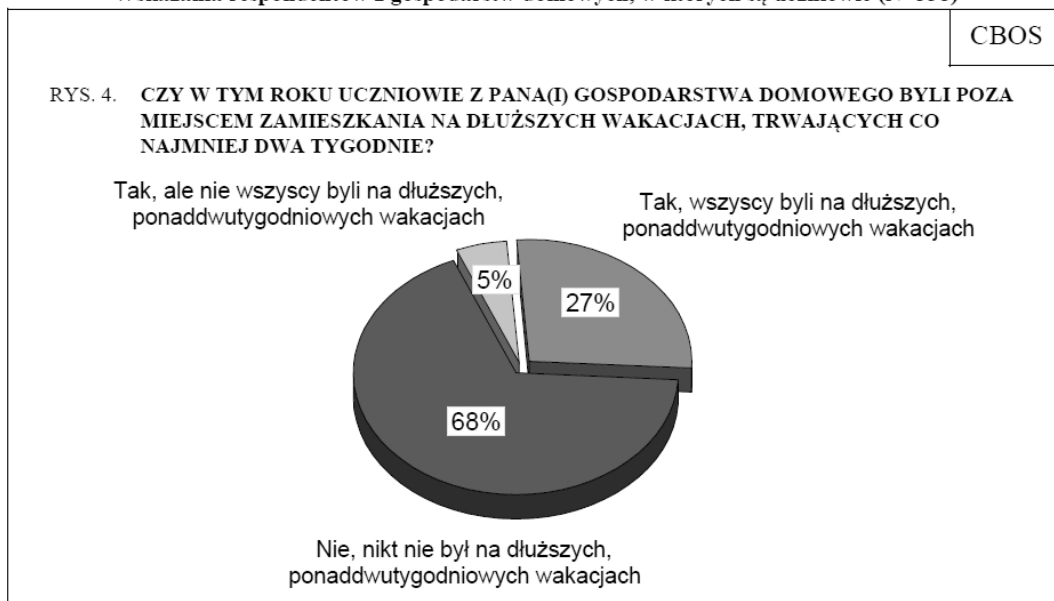
Z mojego blogu ściągnijcie sobie wykład i pracę domową, w googlach poszukajcie odpowiedzi, a rozwiązania zamieście na forum internetowym.

Źródło: Danusia Strena, Centrum Edukacji Obywatelskiej, <http://www.ceo.org.pl/gallery/image.action?id=363312&s=1>

- a) Nazwij problem, który został poruszony przez autorkę rysunku.
-
- b) Nadaj tytuł rysunkowi.
-
- c) Zaproponuj dwa argumenty przemawiające za zaproponowaną formę nauczania.
-
-

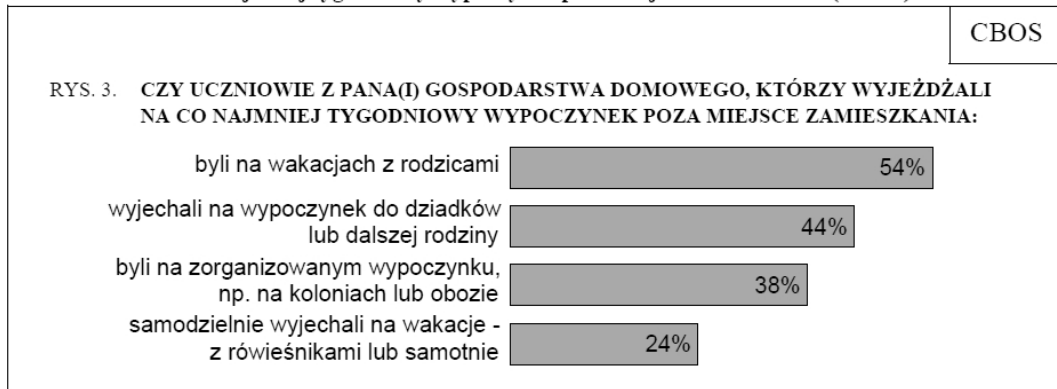
11. Na podstawie poniższych danych odpowiedz na pytania i wykonaj polecenia. (0–6 p.)

Wskazania respondentów z gospodarstw domowych, w których są uczniowie (N=338)

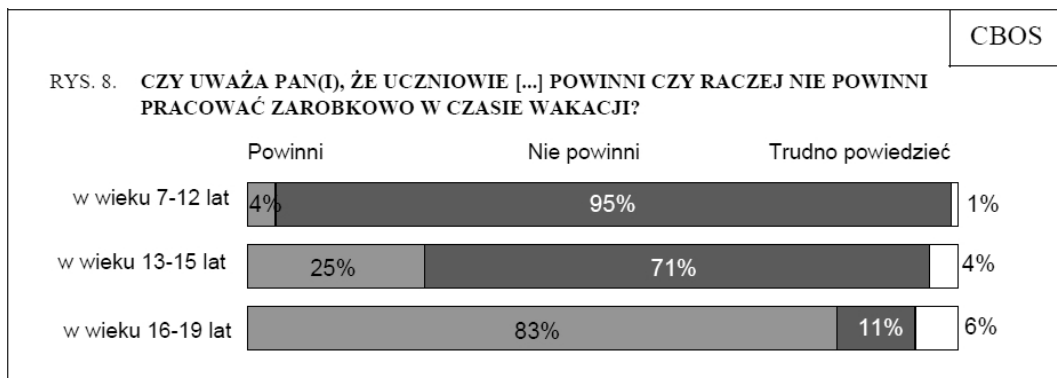

Źródło: Komunikat z badań *Wakacje uczniów — wyjazdy na wypoczynek i praca zarobkowa*, CBOS Warszawa 2009, Wielkość próby badania $N = 1086$, reprezentatywna próba losowa dorosłych mieszkańców Polski.

Odpowiedzi twierdzące respondentów z gospodarstw domowych, z których uczniowie wyjeżdżali na co najmniej tygodniowy wypoczynek poza miejsce zamieszkania (N=176)

Źródło: Komunikat z badań *Wakacje uczniów — wyjazdy na wypoczynek i praca zarobkowa*, CBOS Warszawa 2009, Wielkość próby badania $N = 1086$, reprezentatywna próba losowa dorosłych mieszkańców Polski.

Źródło: Komunikat z badań *Wakacje uczniów — wyjazdy na wypoczynek i praca zarobkowa*, CBOS Warszawa 2009, http://www.cbos.pl/SPISEKOM.POL/2009/K_132_09.PDF
Wielkość próby badania $N = 1086$, reprezentatywna próba losowa dorosłych mieszkańców Polski.

- a) Podaj procent ankieterowanych gospodarstw domowych, z których uczniowie wyjechali na co najmniej tygodniowy wypoczynek do dziadków lub dalszej rodziny?
.....

- b) W jakim odsetku gospodarstw, z których uczniowie byli na co najmniej tygodniowym wypoczynku, uczniowie spędzili go u dziadków lub u dalszej rodziny?
.....

- c) Których gospodarstw domowych było więcej w 2009 roku:

- tych, z których uczniowie byli na co najmniej tygodniowym wyjeździe z rodzicami
 tych, z których co najmniej jeden uczeń był na ponadtygodniowych wakacjach

- d) Podaj dwie możliwe przyczyny decydujące o tym, iż wielu uczniów nie wyjeżdża na dłuższe wakacje.
-
-

- e) Zdaniem większości respondentów uczniowie mający 17 lat:

- powinni pracować zarobkowo podczas wakacji
 nie powinni pracować zarobkowo podczas wakacji

12. Na podstawie wiedzy własnej przedstaw po dwie propozycje działań, które mogą zostać podjęte przez władze powiatu, samorządu wojewódzkiego, rząd (wraz z wojewodą) oraz organizacje pozarządowe w celu minimalizacji negatywnych skutków powodzi. (0–8 p.)
.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....

13. Czy zadanie usuwania skutków powodzi powinno być wykonywane zgodnie z zasadą pomocniczości? Uzasadnij odpowiedź. (0–2 p.)

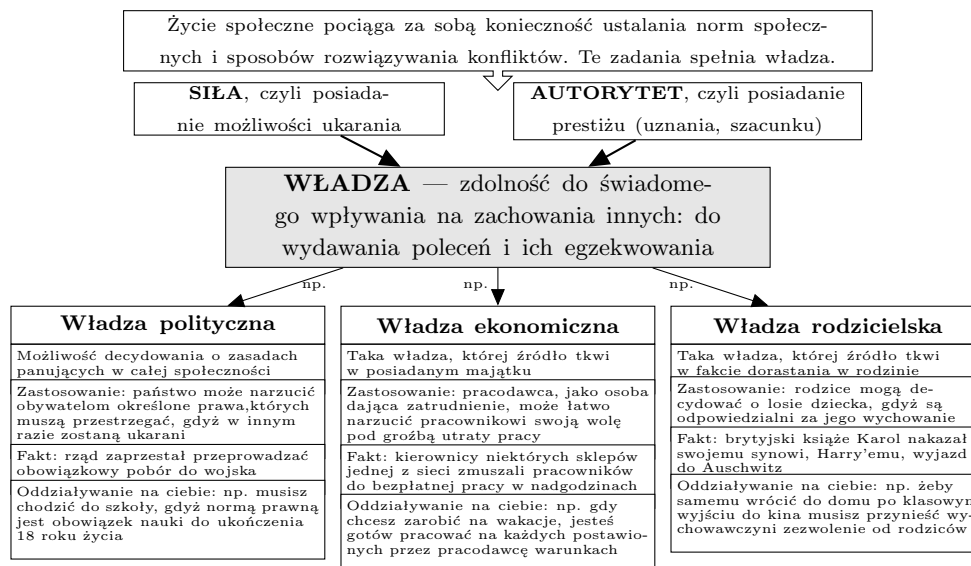
.....
.....
.....

Klucz odpowiedzi znajduje się na stronie 138.

Państwo

Państwo

1. Władza.

2. Sposoby podejmowania decyzji w sprawach grupy.

a) kompromis vs konsensus:

- **kompromis** to decyzja podjęta w wyniku wzajemnych ustępstw,
- **konsensus** (consensus) to decyzja, na którą zgodzili się wszyscy; zatem konsensus może być zarówno osiągnięty w wyniku kompromisu, jak i może powstać bez jakichkolwiek ustępstw;
 - **weto** — prawo do wyrażenia sprzeciwu wobec decyzji, skutkujące jej zablokowaniem;

b) sposoby podejmowania decyzji w sprawach grupy:

- **decyzja lidera** polega na samodzielnym podjęciu decyzji przez jedną osobą, najczęściej zajmującą wysoką pozycję w danej grupie (np. nauczyciela w klasie, rodziców w domu),
- **głosowanie** polega na przyjęciu tej decyzji, za którą opowiedziało się większość głosujących (np. uchwalanie prawa w systemach demokratycznych, podejmowanie przez klasę decyzji ws. miejsca wycieczki szkolnej),
- **konsensus** polega na jednomyślnym zaakceptowaniu propozycji przez wszystkich członków grupy — każdy ma prawo do odmowy zgody, czyli do zawetowania decyzji (np. podjęcie przez grupę koleżanek decyzji o tym, co będą robić po szkole).

3. Różne oblicza państwa.

a) **suwerenność** (niezależność w podejmowaniu decyzji) ma dwa aspekty:

- **suwerenność zewnętrzna** — niezależność władzy państwowej od władzy jakichkolwiek podmiotów zagranicznych,
- **suwerenność wewnętrzna** — władza państwowa jest najwyższą władzą wobec obywateli w danym państwie;

b) funkcje państwa:

- zapewnienie porządku (zgodnie z koncepcją **państwa** — **nocnego stróża**),
- przyczynianie się do poprawy poziomu życia obywateli (funkcje socjalne, opiekuńcze),
- utrzymywanie stosunków z innymi państwami, obrona granic (funkcje zewnętrzne);

c) **anarchizm**, **anarchia** — brak władzy politycznej (brak państwa),

- w opinii anarchistów każde państwo jest złe, gdyż ogranicza wolność ludzi i stosuje przymus — ludzie zaś są dobrzy i potrafiliby porozumieć się oraz żyć w pokoju i przyjaźni,
 - w języku potocznym anarchia oznacza chaos, bezład;
- d) **dyktatura** — taka władza polityczna (państwo), która jest tyrańska, niekontrolowana przez społeczeństwo, sprawowana przez jednostkę lub grupę, zazwyczaj oparta na rozbudowanym aparacie przymusu (wojsku, policji); autorytaryzm (lub, czasami, totalitaryzm);
- e) różne oblicza państwa wyróżniamy, biorąc pod uwagę m.in.:
- **ustrój polityczny**, czyli strukturę organizacyjną, kompetencje i określone prawem zależności (= *ustrój*) między organami państwa (= *polityczny*),
 - **formę państwa**, wyróżnianą ze względu na jego budowę administracyjną,
 - **formę rządów**, wyróżnianą ze względu na to, kto jest głową państwa,
 - **system ekonomiczny (system gospodarczy)**, czyli „kształt gospodarki”;

Totalitaryzm – historyczne przykłady to komunizm, nazizm i faszizm (np. Włochy za czasów Mussoliniego) – panuje dyktatura jednej partii (np. w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich rządziła KPZR) – obowiązuje jedna, jedynie słuszna ideologia, władze szczegółowo kontrolują życie obywateli np. Korea Północna, w przeszłości III Rzesza Niemiecka (nazizm)	Autorytaryzm – najczęściej: poparcie armii dla władzy – władzę sprawuje mniejszość (czasem jednostka) bez zgody i kontroli ze strony społeczeństwa – polityczne prawa obywateli są mocno ograniczone, lecz władze nie ingerują w ich życie prywatne np. Arabia Saudyjska, Białoruś, Algieria	Demokracja – źródłem władzy są wszyscy obywatele (zasada suwerenności ludu) – władze wybierane są na określony czas i poddane społecznej kontroli – obywatele są wolni i równi wobec prawa np. Indie, Niemcy, Japonia, Stany Zjednoczone	Ustrój polityczny
Konfederacja – <u>związek państw</u> powołany w celu realizacji określonych celów – organy konfederacji wykonują władzę za pośrednictwem organów państw-członków konfederacji np. w przeszłości Szwajcaria (do połowy XIX w.)	Federacja – <u>państwo</u> powstałe przez połączenie dwóch lub więcej państw – władze centralne mają kompetencje w zakresie polityki zagranicznej, wojskowej, podatkowej itp., władze państw związkowych również mogą ustalać podatki, lokalne prawo np. Szwajcaria, Stany Zjednoczone, Belgia, Niemcy, Austria, Rosja, Indie	Państwo unitarne – państwo wewnętrznie jednolite – organy samorządowe są ściśle podporządkowane organom centralnym, nie mają autonomii np. Francja, Dania, Szwecja, Holandia	
Monarchia – głową państwa jest monarcha sprawujący władzę dożywotnio – urząd monarchy jest najczęściej przekazywany w drodze dziedziczenia np. Arabia Saudyjska, Dania, Szwecja, Wielka Brytania, Hiszpania, Holandia, Belgia, Japonia	Republika – głową państwa jest prezydent wybierany na określony czas – republiką (<i>res publica</i>) określa się również państwo będące dobrem wspólnym wszystkich obywateli np. Stany Zjednoczone, Francja, Irlandia, Niemcy, Portugalia, Włochy, Rosja, Indie	Forma rządów	
Gospodarka tradycyjna – prymitywna technologia produkcji – podział dóbr na podstawie pozycji człowieka w strukturze społecznej ten rodzaj gospodarki dotyczy regionów zacofanych, skonfliktowanych itp.	Gospodarka centralnie planowana (gospodarka centralnie sterowana, gospodarka nakazowo-rozdzielcza) – inicjatywa gospodarcza należy do państwa – w praktyce częste kłopoty z zaopatrzeniem, system kartkowy (<u>reglamentacja</u>) – ochrona własności państwowej, ograniczenie własności prywatnej np. w przeszłości ZSRR i państwa bloku wschodniego (PRL, Czechosłowacja, Węgry itd.)		Gospodarka wolnorynkowa (gospodarka rynkowa) – wolność inicjatywy gospodarczej – konkurencja i swoboda zawierania umów podstawą podziału dóbr – ochrona własności prywatnej np. USA, Francja, Włochy, Japonia, Meksyk – większość państw świata

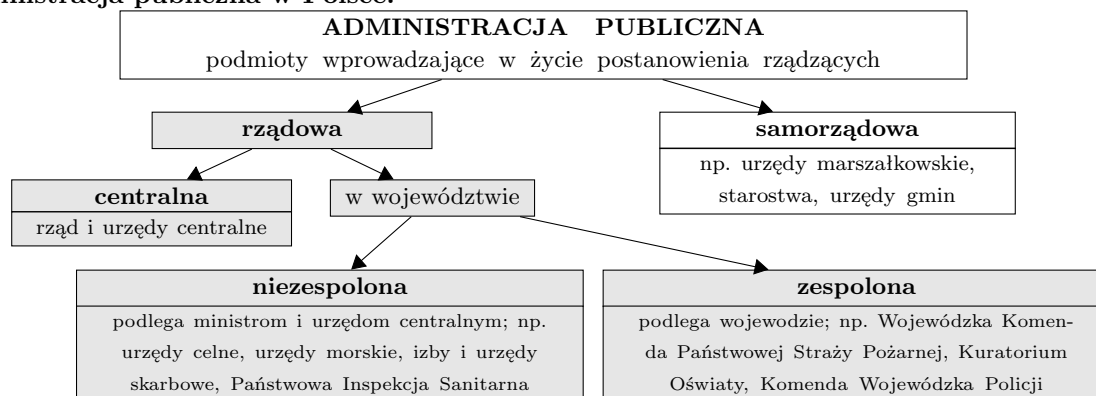
4. Obywatelstwo.

- a) **obywatel** — osoba pozostająca w stosunku prawnym z danym państwem, korzystająca na mocy bycia obywatelem z przysługujących jej praw i prawnie (czyli pod groźbą kary) zobligowana do wypełniania nałożonych na nią przez prawo obowiązków;
- bycie obywatelem danego państwa (np. Francji) nie oznacza bycia osobą o narodowości dominującej w tym państwie (np. Francuzem) — obywatelstwo i narodowość to odrębne, oznaczające co innego, pojęcia: podczas gdy bycie obywatelem sprowadza się do korzystania z praw i wypełniania obowiązków, narodowość oznacza poczucie więzi z danym narodem, unikatową tożsamość narodową itp.,

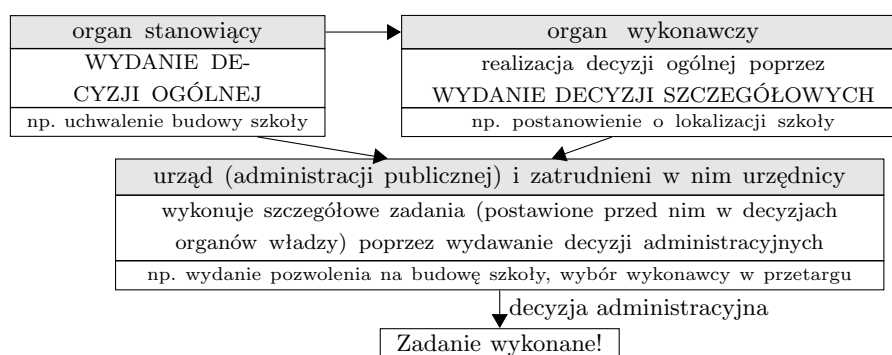
- niezależnie od braku bezpośredniego związku między obywatelstwem i narodowością, bycie obywatelem danego państwa może skutkować wytworzeniem nowej narodowości (powstaje wtedy naród polityczny, np. Amerykanie w Stanach Zjednoczonych) lub przyjęciem tożsamości narodowej właściwej dla ludzi zamieszkujących dane państwo;
 - pojęcie postawa obywatelska nie jest bezpośrednio związane z obywatelstwem — postawa obywatelska oznacza działanie dla dobra wspólnego i (jako takie) może być reprezentowana przez każdego człowieka, w każdym miejscu, niezależnie od posiadanego przez niego obywatelstwa;
- b) **obywatelstwo** — stosunek prawny łączący obywatela z państwem; istnieją różne sposoby nabywania obywatelstwa:
- **zasada krwi** polega na przyznawaniu dziecku obywatelstwa kraju, którego obywatelami są jego rodzice/rodzic (np. dziecko obywateli polskich otrzyma obywatelstwo polskie),
 - **zasada ziemi** polega na przyznawaniu dziecku obywatelstwa kraju, na terytorium którego się urodziło (np. dziecko obywateli polskich urodzone na terytorium Stanów Zjednoczonych otrzyma podwójne obywatelstwo: amerykańskie, ponieważ w USA obowiązuje zasada ziemi, i polskie, ponieważ w Polsce obowiązuje zasada krwi),
 - **nadanie obywatelstwa** polega na zostaniu obywatelem danego kraju w wyniku podjętych starań i po spełnieniu określonych prawem wymogów (np. dobrej znajomości języka danego państwa i zamieszkiwaniu na jego terenie przez długi okres); w Polsce obywatelstwo nadaje Prezydent RP;
- c) konstytucyjne obowiązki obywatela Polski:
- wierność Rzeczypospolitej Polskiej i troska o dobro wspólne,
 - przestrzeganie prawa RP,
 - ponoszenie ciężarów i świadczeń publicznych, w tym płacenie podatków,
 - obrona Ojczyzny,
 - dbanie o stan środowiska naturalnego;
- d) **bezzaświadczeniowiec (apatryda)** — osoba, która nie jest obywatelem żadnego państwa;
- według danych UNHCR z 2010 roku, w Polsce przebywa ok. 750 bezpaństwowców, a na świecie — ok. 9.500.000.

Administracja publiczna

5. Administracja publiczna w Polsce.

- a) **biurokracja**:
- „rządy urzędów” (sprawowanie władzy przez wykwalifikowanych urzędników, którzy nie pochodzą z demokratycznego wyboru) lub
 - synonim administracji publicznej;
- b) model zależności między organami politycznymi a administracyjnymi (urzędami) na przykładzie samorządu terytorialnego:

6. Decyzja administracyjna.

a) w toku rozpatrywania sprawy urząd wydaje:

- **postanowienia** — dotyczące tylko kwestii proceduralnych (np. postanowienie o przyjęciu wniosku dotyczącego zwolnienia z wymaganych opłat skarbowych — postanowienie dotyczy przyjęcia wniosku, a nie jego rozpatrzenia),
- **decyzje** — rozstrzygające sprawę merytorycznie (np. decyzja o umorzeniu długu powstałego w wyniku nieopłacenia czynszu za mieszkanie komunalne);

b) podstawowe elementy decyzji administracyjnej (zgodne z kodeksem postępowania administracyjnego):

- musi mieć formę pisemną,
- powinna zawierać podstawę prawną (urzędy państwowe mogą podejmować decyzje tylko i wyłącznie na podstawie ustanowionego prawa),
- musi być wydana w ciągu miesiąca od dnia zgłoszenia sprawy przez obywatela,
- przysługuje od niej odwołanie, którego sposób jest zawarty w decyzji,
- w przypadku wydania decyzji niezgodnej z prawem poszkodowanemu przysługuje odszkodowanie.

7. Urzędnik.

a) **urzędnik** — osoba zatrudniona w administracji publicznej (zarówno rządowej, jak i samorządowej); dobry urzędnik powinien być:

- apolityczny, tzn. niekierujący się w swoich działaniach poglądami politycznymi,
- bezstronny, tzn. zachowujący obiektywne podejście do sprawy (a gdy może pojawić się zarzut braku bezstronności powinien on przekazać sprawę innemu urzędnikowi, np. gdy petentem jest członek rodziny urzędnika),
- sumienny, tzn. wykonujący swoje obowiązki rzetelnie,
- życzliwy;

b) **korpus służby cywilnej (służba cywilna)** — ogół osób zatrudnionych w organach administracji rządowej (pracownik samorządowy nie jest członkiem korpusu służby cywilnej); w służbie cywilnej obowiązują specjalne zasady (np. systematyczna ocena pracy członka służby cywilnej) mające na celu zapewnienie rzetelności, bezstronności i apolityczności w wykonywaniu zadań państwa; w skład służby cywilnej wchodzi (członkami służby cywilnej są):

- pracownicy służby cywilnej,
- urzędnicy służby cywilnej, którzy uzyskują ten tytuł po spełnieniu określonych warunków, m.in. muszą mieć co najmniej trzyletni staż pracy jako pracownicy służby cywilnej, wyższe wykształcenie, muszą znać minimum jeden język obcy i zdać specjalne egzaminy.

Problemy do dyskusji

1. W powszechnej opinii totalitaryzm łączony jest ze straszliwymi zbrodniami i rozbudowanym aparatem terroru. Istnieje jednak opinia, że prawdziwy totalitaryzm dla swojego działania nie wymaga popełniania zbrodni i utrzymywania aparatu bezpieczeństwa dla swojego istnienia — prawdziwy totalitaryzm to taki, w którym działanie skierowane przeciw państwu nie istnieje, gdyż ludzie są „wychowani przez system”, ideologia systemu została przez nich zinternalizowana. Zakładając, że ta ostatnia opinia jest słuszna, czy nie należałoby każdego systemu politycznego, z demokracją na czele, określić jako totalitarny? Przecież to demokracja dla swojego funkcjonowania wymaga od ludzi tolerancji, otwartości, udziału w wyborach, przestrzegania prawa, podnosi poziom edukacji obywateli poprzez przymus chodzenia do szkół, które mają wychowywać — jest zatem „dobrym totalitaryzmem”. Czy zgadzasz się z poglądem wyrażonym w ostatnim zdaniu? Uzasadnij swoje stanowisko.
2. Jednym z konstytucyjnych obowiązków obywatela Polski jest „wierność Rzeczypospolitej”. Jak należy rozumieć ten obowiązek: jako wierność władzom państwa, wierność prawu, wierność dobru wspólnemu, a może jeszcze inaczej? Przyjmijmy, że wierność Rzeczypospolitej oznacza wierność władzom państwa. Czy zatem obywatele mają prawo wystąpić przeciw władzom polskim, gdy te np. łamią prawa człowieka?
3. W Stanach Zjednoczonych jednym ze sposobów nabywania obywatelstwa jest zasada ziemi. Z czego, twoim zdaniem, wynika fakt, że państwo to przyjęło taką zasadę (która w obecnych czasach jest bardzo niebezpieczna, gdyż może spowodować niekontrolowaną zmianę struktury ludności)? Sformułuj argumenty przemawiające za i przeciw jej stosowaniu.

Sprawdzian

Państwo

Limit czasu: 45 minut

Maksimum punktów: 70

1. Uzupełnij poniższy tekst. (0–6 p.)

Władza to zdolność do świadomego na zachowanie innych. Opierać się może na, czyli, lub, czyli Jednym z przykładów władzy jest władza, czyli możliwość podejmowania decyzji dotyczących całej społeczności.

2. Co nazywamy suwerennością? Na czym polega suwerenność zewnętrzna, a na czym wewnętrzna? (0–3 p.)

.....

3. Wpisz po trzy przykłady cech każdego z ustrojów politycznych. (0–9 p.)

DEMOKRACJA	AUTORYTARYZM	TOTALITARYZM

4. Które z poniższych państw są republikami, a które monarchiami? Wpisz odpowiedni termin w wykropkowane miejsce. (0–6 p.)

- Wielka Brytania —
- Hiszpania —
- Francja —
- Stany Zjednoczone —
- Dania —
- Holandia —

5. Uzupełnij tabelę wpisując nazwę państwa do odpowiedniej kolumny (określającej formę państwa). (0–8 p.)

FEDERACJA	PAŃSTWO UNITARNE

Austria, Belgia, Czechy, Portugalia, Rosja, Słowacja, Szwajcaria, Węgry

6. Nazwij zdefiniowane pojęcia. (0–5 p.)

- A:..... — osoby dążące do zlikwidowania państwa; ich zdaniem państwo ogranicza wolność ludzi i jest niepotrzebnym elementem w życiu człowieka
- B:..... — władza oparta na rozbudowanym aparacie przymusu, niekontrolowana, tyrańska, sprawowana często przez jednostkę
- C:..... — osoby niebędące obywatelami żadnego państwa
- D:..... — stosunek prawny łączący jednostkę z państwem; jednostka ma swoje prawa zagwarantowane przez państwo i obowiązki przez nie nałożone
- E:..... — organizacja, kompetencje i wzajemne zależności między organami państwa

7. Uzupełnij brakujące konstytucyjne obowiązki obywatela Polski. (0–2 p.)

- dbanie o stan środowiska naturalnego
-
- wierność Rzeczypospolitej Polskiej i troska o dobro wspólne

-
- obrona Ojczyzny

8. Zapoznaj się z treścią tekstu, a następnie na jego podstawie odpowiedz na pytania. (0–9 p.)

Kryzys państwa i drogi wyjścia

Polska znajduje się w sytuacji krytycznej. Wzmaga się poczucie kryzysu państwa, kryzysu polityki. Wyrazem tego jest systematycznie narastający negatywny stosunek do przemian ustrojowych po 1989 roku. Niezależnie od stopnia dramatyzmu obecnej sytuacji, nie ulega wątpliwości, że pogłębia się nieufność społeczeństwa wobec elit politycznych, a także w stosunku do autorytetów poza polityką (prawo, medycyna, nauczyciele, ostatnio nawet dziennikarze).

Obecne poczucie kryzysu ma różne źródła, przede wszystkim tkwią one jednak w sposobie funkcjonowania instytucji państwa, partii politycznych, prawa, w związkach sfery polityki i sfery biznesu, w powiązaniach i napięciach występujących między polityką a mediami. Ważną tu rolę odgrywa stosunek partii i polityków do państwa i społeczeństwa, proces selekcji klasy politycznej, słabość mechanizmów kontroli, którym poddana jest nasza polityka etc.

Dziś najbardziej spektakularnym objawem patologii w sferze polityki i na jej obrzeżach są mnożące się afery korupcyjne, obejmujące najwyższe kręgi władzy, sprzeczne z prawem i dobrymi obyczajami związki polityków z wielkim (i małym) biznesem, jawne manifestacje korupcji osobistej, „sitewnej” czy politycznej — eksploatawanie państwa dla celów partyjnych. Skutkiem jest zatrważająco negatywna ocena klasy politycznej przez społeczeństwo — jako nieuczciwej, niewiarygodnej, dbającej wyłącznie o własne interesy. W oczach obywateli klasa polityczna nie zapewnia poczucia bezpieczeństwa, nie gwarantuje sprawiedliwości porządku politycznego i społecznego, ani też skuteczności w rozwiązywaniu podstawowych problemów kraju. Nie trzeba mówić, że taka sytuacja jest groźna. Tym bardziej, iż Polska stoi wobec poważnych wyzwań wewnętrznych i zewnętrznych, związanych przede wszystkim z przystąpieniem do Unii Europejskiej. (...)

Źródło: Aleksander Smolar, Fundacja Batorego, 25.09.2003, http://www.batory.org.pl/debaty/debaty_kryzys.htm

a) Co, zdaniem autora, jest dowodem na sytuację kryzysową w Polsce? Podaj dwa argumenty.

-
-

b) Sformułuj swoimi słowami trzy przyczyny wywołania poczucia kryzysu wśród Polaków.

-
-
-

c) Jakie cechy, zdaniem autora, przypisywane są klasie politycznej przez społeczeństwo? Wymień trzy przykłady.

-
-
-

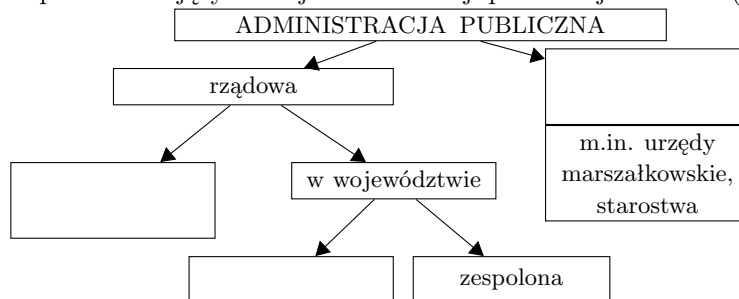
d) Powyższy tekst ma charakter:

- rozrywkowy
- analityczny
- opiniujący
- relacjonujący

9. Dla jakiej formy rządów charakterystyczne są przypisywane Ludwikowi XIV słowa „państwo to ja”? Wyjaśnij swoją odpowiedź. (0–2 p.)

-
-

10. Uzupełnij schemat przedstawiający rodzaje administracji publicznej w Polsce. (0–3 p.)

11. Do podanych poniżej przykładów decyzji szczegółowych zaproponuj przykłady decyzji ogólnych (decyzji politycznych) z nimi związanych. (0–3 p.)

- wybranie lokalizacji szpitala:

.....
 – rozpisanie przetargu na zakup trzydziestu klimatyzowanych autobusów, które zasilą tabor komunikacji miejskiej:.....

.....
 – zarządzenie renowacji dwóch parków miejskich w okresie jesiennym:.....

12. Jednym z praw obywatela jest możliwość napisania skargi na urzędnika. Podaj po dwa przykłady pozytywnych i negatywnych aspektów składania skarg na urzędników. (0–4 p.)

POZYTYWNE	NEGATYWNE

13. Niektóre osoby posiadają obywatelstwo więcej niż jednego państwa. Wymień trzy zgodne z prawem możliwości posiadania podwójnego obywatelstwa. Podaj trzy możliwe przyczyny, dlaczego niektórzy ludzie chcą posiadać obywatelstwo więcej niż jednego państwa. Wypisz po dwa przykłady pozytywnych i negatywnych konsekwencji wynikających z posiadania podwójnego obywatelstwa, które dotyczą człowieka będącego obywatelem więcej niż jednego państwa. (0–10 p.)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

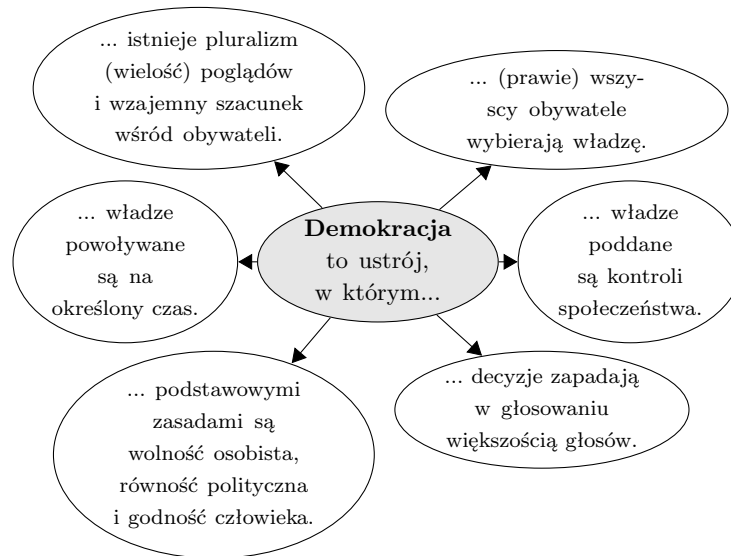
.....

Klucz odpowiedzi znajduje się na stronie 141.

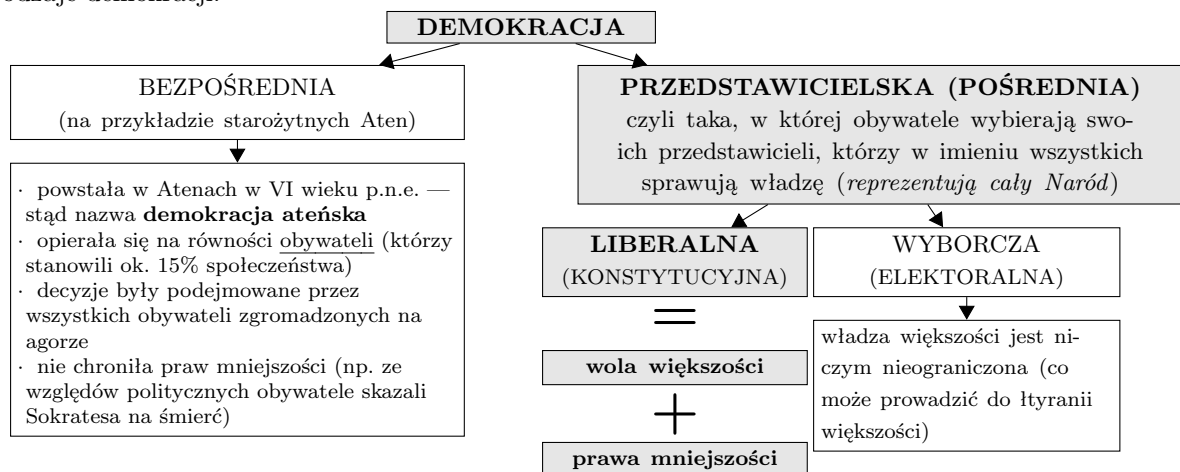
Demokracja

Zasady demokracji

1. Demokracja.

- a) **suwerenność ludu (suwerenność narodu)** — koncepcja, zgodnie z którą źródłem władzy są obywatele (w związku z tym zasada ta jest podstawą demokracji);
- b) rodzaje demokracji:

c) tyrania większości:

- ➔ każda władza niegwarantująca praw mniejszościom może przemienić się we **władzę tyrańską**, tzn. nierespektującą podstawowych praw części obywateli (mniejszości) — każda, zatem również władza wybrana w głosowaniu przez większość obywateli,
- ➔ metody zapobiegania tyranii większości:
 - **zasada konstytucjonalizmu**, czyli istnienie w państwie konstytucji (takiego prawa, które jest nadrzędne i powszechnie akceptowane), gwarantującej pewne prawa wszystkim obywatelom,
 - **zasada podziału władzy**, czyli przydzielanie przez obywateli prawa do sprawowania nad nimi władzy różnym instytucjom tak, by się wzajemnie kontrolowały,
 - **zasada państwa prawnego**, czyli ograniczenie działania instytucji przez normy prawne (zapobieżenie samowoli władzy),
 - **demokratyczna kultura polityczna społeczeństwa**, czyli takie postępowanie (w tym potrzebna do niego wiedza i umiejętności), system wartości i postawa, które sprzyjają dobremu funkcjonowaniu demokracji — nawet najlepsze instytucje i rozwiązania prawne, jak konstytucjonalizm czy trójpodział władzy, nie uchronią państwa przed rządami tyrańskimi, jeśli obywatele nie będą wykazywać się postawą obywatelską, wzajemnym zaufaniem i kierować się wartościami demokratycznymi (np. dążeniem do kompromisu, otwartością, krytycyzmem);

- widocznym przykładem demokratycznej kultury politycznej jest istnienie silnego społeczeństwa obywatelskiego.

2. Elementy demokracji bezpośredniej we współczesnej Polsce.

- referendum narodowe** — ustosunkowanie się społeczeństwa do kontrowersyjnej lub bardzo ważnej kwestii poprzez głosowanie bezpośrednio (np. referendum o wejściu Polski do Unii Europejskiej),
 - referendum jest wiążące, gdy frekwencja (stosunek ilości osób głosujących do ilości osób uprawnionych do głosowania) przekroczy 50%,
 - może je zarządzić:
 - Sejm bezwzględną większością głosów,
 - Prezydent za zgodą Senatu wyrażoną w uchwale bezwzględną większością głosów,
 - wyjątek od powyższej reguły: jeśli zmiana Konstytucji dotyczy rozdziałów I, II lub XII z wnioskiem o referendum konstytucyjne może wystąpić 1/5 posłów, Senat lub Prezydent RP — na ich żądanie Marszałek Sejmu musi zarządzić referendum,
 - jego ważność stwierdza Sąd Najwyższy;
- referendum lokalne** — ustosunkowanie się społeczności lokalnej (zamieszkującej obszar jednostki samorządu terytorialnego, której dotyczy referendum) do sprawy dla niej istotnej (np. wniosku o odwołanie wójta lub wyrażenia zgody na utworzenie lokalnego podatku);
 - referendum lokalne jest wiążące, gdy frekwencja przekroczy 30%,
 - zarządza je organ wykonawczy (np. wójt) odpowiedniego rodzaju samorządu terytorialnego na wniosek:
 - organu stanowiącego samorządu (np. rady gminy),
 - co najmniej 10% pełnoletniej ludności gminy, powiatu, a w przypadku referendum wojewódzkiego — 5% mieszkańców województwa,
 - protesty wyborcze rozpatruje odpowiedni sąd okręgowy;
- obywatelska inicjatywa ustawodawcza** — prawo grupy co najmniej 100.000 pełnoletnich obywateli polskich do zgłoszenia projektu ustawy.

Konstytucja

3. Zasada konstytucjonalizmu.

- konstytucjonalizm (zasada konstytucjonalizmu)** — zasada, zgodnie z którą zadaniem konstytucji jest takie ograniczenie władzy instytucji państwowych, aby prawa i wolności obywateli były chronione;
- konstytucja (ustawa zasadnicza)**:
 - akt określający podstawowe normy prawne obowiązujące w danym państwie,
 - odróżnia się od innych aktów prawnych większą trwałością (gwarantowaną np. specjalnym sposobem zmiany);
- rola ustawy zasadniczej:
 - określenie ustroju państwa,
 - wyznaczenie kompetencji najwyższych organów państwa,
 - zagwarantowanie obywatelom ich podstawowych praw, w oparciu o które będzie stanowione prawo,
 - potwierdzenie prawa władz do rządzenia,
 - jednoczenie obywateli wokół wspólnych wartości;
- rodzaje konstytucji:
 - ze względu na zakres regulowanych spraw:
 - **pełne**,
 - **niepełne (małe)**; zwykle przyjmowane jako rozwiązania przejściowe, określające podstawowe zasady ustroju państwa do czasu uchwalenia konstytucji pełnej, np. Mała Konstytucja RP z 1992 r.),
 - ze względu na formę:
 - **pisane**,
 - **niepisane** (np. w Wielkiej Brytanii nie ma jednego aktu prawnego o nazwie konstytucja, co nie znaczy, że w Zjednoczonym Królestwie nie ma konstytucji: stanowią ją m.in. Wielka Karta Swobód, ogólnie przyjęte zasady konstytucyjne — konwenanse — a także przyjęte przez Wielką Brytanię konwencje międzynarodowe).

4. Najważniejsze konstytucje w historii Polski.

- Konstytucja 3 Maja (1791 r.),
- Mała Konstytucja (1919 r.),
- Konstytucja Marcowa (1921 r.),
- Konstytucja Kwietniowa (1935 r.),
- Mała Konstytucja (1947 r.),
- Konstytucja PRL (1952 r.),
- Mała Konstytucja (1992 r.),

- ➔ obowiązująca Konstytucja RP:
 - uchwalenie przez Zgromadzenie Narodowe: 2 kwietnia 1997 r.,
 - referendum konstytucyjne: 25 maja 1997 r.,
 - wejście w życie: 17 października 1997 r.

5. Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.

a) budowa:

- ➔ **preambuła** — uroczysty wstęp do konstytucji,
 - ➔ 13 rozdziałów i 243 artykuły:
numer rozdziału	→	ROZDZIAŁ I
nazwa rozdziału	→	RZECZPOSPOLITA
		[...]
numer artykułu	→	Art. 8.
ustęp pierwszy	→	1. Konstytucja jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej.
ustęp drugi	→	2. Przepisy Konstytucji stosuje się bezpośrednio, chyba że Konstytucja stanowi inaczej.

b) przykłady zapisów w Konstytucji RP zgodnych z zasadą konstytucjonalizmu:

- ➔ wprowadzenie trójpodziału władzy,
- ➔ zagwarantowanie nadrzędności Konstytucji RP w polskim porządku prawnym,
- ➔ zagwarantowanie istnienia systemu demokratycznego,
- ➔ zapisanie w Konstytucji RP katalogu najważniejszych praw i wolności obywatelskich;

c) wybrane podstawowe prawa i wolności gwarantowane przez Konstytucję RP:

osobiste	polityczne	ekonomiczne	socjalne	kulturalne
nietykalność osobista, wolność osobista, prawo do ochrony prywatności, wolność komunikowania się, nienaruszalność mieszkania, wolność poruszania się po terytorium RP, wolność sumienia i wyznania, wolność słowa	wolność organizowania i uczestniczenia w zgromadzeniach publicznych itp. wolność zrzeszania się, prawo do strajku, biernie prawo wyborcze, czynne prawo wyborcze, prawo do składania wniosków, skarg, petycji itp.	prawo do własności, prawo dziedziczenia, wolność wyboru zawodu	prawo do bezpiecznych warunków pracy, prawo do ochrony zdrowia, prawo do nauki, prawo do renty, emerytury, zasiłków itp.	wolność twórczości artystycznej, wolność badań naukowych, wolność korzystania z dóbr kultury

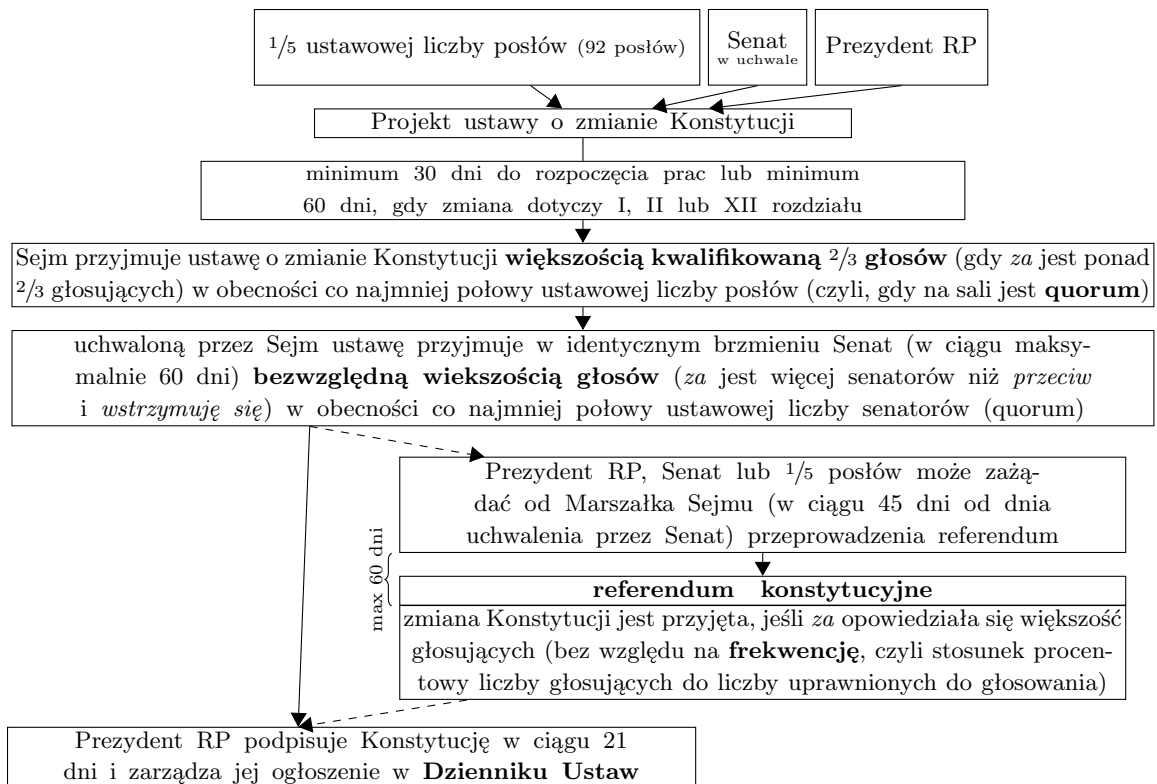
- ➔ gwarantowana przez Konstytucję RP wolność sumienia i wyznania (i zgodna z tymi wolnościami zasada rozdzielności Kościoła i państwa) nie musi oznaczać (i obecnie nie oznacza) braku współpracy między organami państwowymi i kościelnymi dla wspólnego dobra; zasady tej współpracy są uregulowane w **konkordacie**, czyli umowie międzynarodowej między Polską i Stolicą Apostolską;

d) najważniejsze **zasady ustrojowe** określone w Konstytucji RP:

- ➔ zasada suwerenności narodu,
- ➔ zasada państwa prawnego (rządów prawa),
- ➔ zasada trójpodziału władzy,
- ➔ zasada pluralizmu politycznego (zasada, zgodnie z którą istnieje wolność działania wielu różnych partii politycznych),
- ➔ zasada pomocniczości (zasada, zgodnie z którą decyzje polityczne powinny zapadać na możliwie najniższym poziomie — obywatele sami powinni podejmować decyzje, a zadaniem państwa jest jedynie wspieranie ich realizacji),
- ➔ zasada samorządności (zasada będąca ukonkretyzowaniem zasady pomocniczości; zgodnie z nią, w państwie istnieją samorządy);

e) sposoby zapewnienia Konstytucji trwałości, nadrzędności i powszechnej akceptowalności:

- ➔ istnienie **Trybunału Konstytucyjnego**, który m.in. orzeka o zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją,
- ➔ szczególny tryb uchwalania (i zmiany) Konstytucji:

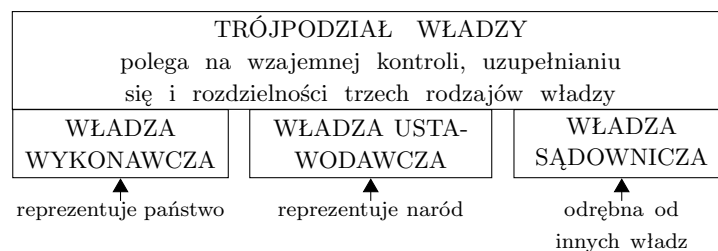
6. Stany nadzwyczajne.

STANY NADZWYCZAJNE — przewidziane w Konstytucji RP możliwości zmiany niektórych elementów ustroju państwa w przypadku wystąpienia szczególnych zagrożeń:			
nazwa	STAN WOJENNY	STAN WYJĄTKOWY	STAN KLĘSKI ŻYWIŁOWEJ
sytuacja pozwalająca na wprowadzenie	<ul style="list-style-type: none"> · zewnętrzne zagrożenie państwa · zbrojna napaść na terytorium Polski · realizacja zobowiązania sojuszniczego do wspólnej obrony 	<ul style="list-style-type: none"> · zagrożenie konstytucyjnego ustroju państwa · zagrożenie bezpieczeństwa obywateli · zagrożenie porządku publicznego 	<ul style="list-style-type: none"> · katastrofa naturalna · poważna awaria techniczna
podmiot decydujący o wprowadzeniu	<ul style="list-style-type: none"> · wprowadza Prezydent RP na wniosek rządu · decyzja Prezydenta podlega zatwierdzeniu przez Sejm w ciągu 48h 	<ul style="list-style-type: none"> · wprowadza Prezydent RP na wniosek rządu · decyzja Prezydenta podlega zatwierdzeniu przez Sejm w ciągu 48h 	<ul style="list-style-type: none"> · wprowadza rząd, wydając rozporządzenie · Sejm musi zaakceptować jedynie przedłużenie stanu klęski żywiołowej
maksymalny czas obowiązywania	<ul style="list-style-type: none"> · brak prawnych ograniczeń 	<ul style="list-style-type: none"> · maksymalnie 90 dni (oraz możliwość jednorazowego przedłużenia na 60 dni) 	<ul style="list-style-type: none"> · 30 dni, po tym okresie Sejm może przedłużyć obowiązywanie

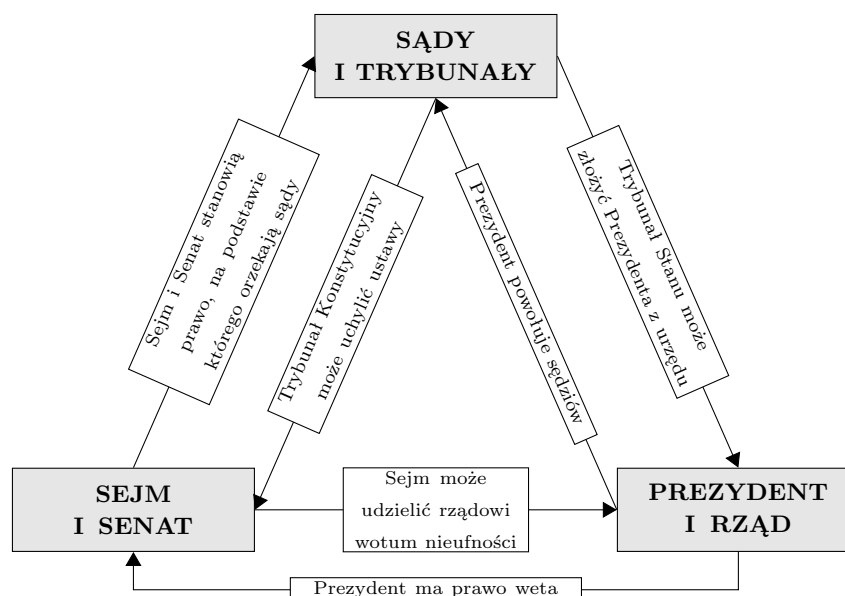
Trójpodział władzy

7. Zasada trójpodziału władzy.

Trójpodział władzy został pierwszy raz zaproponowany przez **Monteskiusza**.

8. Checks and balances w Polsce — przykład mechanizmów kontroli i równowagi.

Państwo prawa

9. Zasada państwa prawa.

- a) **zasada państwa prawnego** (państwo prawne, państwo prawa, zasada praworządności, zasada rządów prawa) — zasada, zgodnie z którą instytucje państwa muszą działać na podstawie i w granicach prawa, tzn.:
- na podstawie prawa — prawo do wydania decyzji musi być potwierdzone w już obowiązującym prawie (np. urzędnik wydaje decyzję o zatwierdzeniu projektu budowlanego na podstawie ustawy „Prawo budowlane” — gdyby takiego upoważnienia ustawowego nie miał, nie mógłby wydać decyzji),
 - w granicach prawa — treść wydawanej decyzji musi się mieścić w granicach upoważnień prawnych (np. urzędnik, wydając decyzję o zatwierdzeniu planu budowlanego, określa czas jej ważności na 3 miesiące — urzędnik ma prawo wyznaczenia okresu ważności decyzji na czas nie dłuższy niż 1 rok),
- b) naruszenie zasady państwa prawnego przez np. urzędnika jest przykładem **władzy nieuprawnionej** (tzn. takiej działalności instytucji państwowej, która nie była oparta na podstawie prawnej lub zawarta w granicach obowiązujących norm prawnych) — jej przeciwieństwem jest **władza uprawniona**.

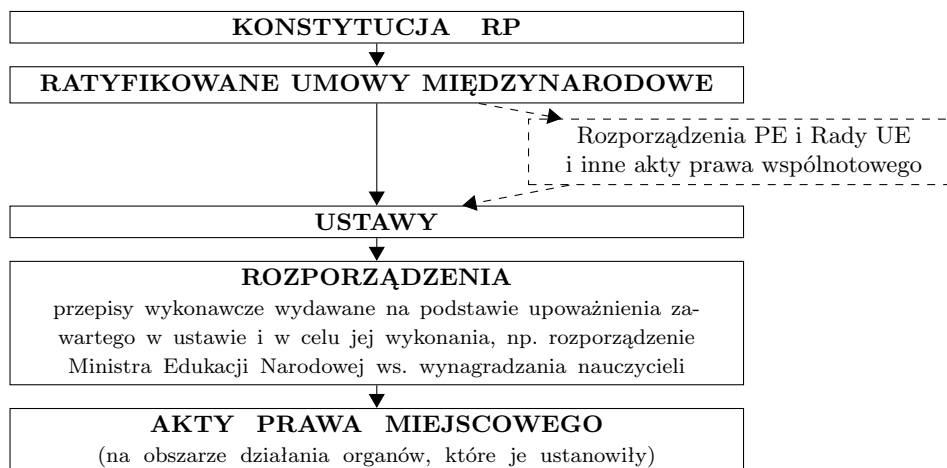
10. Prawo.

- a) **prawo (norma prawna)** — taka norma społeczna, której wszyscy muszą przestrzegać pod groźbą kary;
- występuje również inne rozumienie terminu prawo, w którym oznacza ono uprawnienie (np. prawo do zgromadzeń);
- b) funkcje prawa:
- ustalenie relacji między obywatelami,
 - ustalenie relacji między obywatelami a instytucjami,
 - ograniczenie wolności ludzi (tak, by zachowana była wolność innych),
 - wyznaczenie granic działań instytucji,
 - porządkowanie życia społecznego,
 - oddziaływanie na życie społeczne (np. żeby zmniejszyć problem alkoholizmu);
- c) cechy dobrego prawa:
- spójność (brak sprzeczności),
 - stabilność (zbyt częste zmienianie prawa powoduje utratę do niego szacunku),
 - możliwość jego spełnienia (przepisy nie mogą żądać wykonania rzeczy niemożliwych),
 - przejrzystość (prawo musi być zrozumiałe dla tych, którzy mają je wykonywać);
- d) wybrane rzymskie zasady prawa będące podstawą współczesnego prawa:
- prawo nie działa wstecz (*lex retro non agit*),
 - normy prawne niższego rzędu muszą być zgodne z prawem wyższego rzędu (*lex superior derogat legi inferiori*),
 - prawo musi być stosowane niezależnie od konsekwencji (*dura lex sed lex*),
 - nieznanostwo prawa nie usprawiedliwia jego nieprzestrzegania (*ignorantia iuris nocet*),
 - wątpliwości należy rozstrzygać na korzyść oskarżonego (*in dubio pro reo*),
 - każdego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie dowiedziona,
 - prawo do obrony;
- e) systemy prawne:
- **system prawa stanowionego (system prawa kontynentalnego)** — system prawa, w którym

przepisy są uchwalane przez parlament w formie pisanej (prawo pisane),

- **system prawa zwyczajowego (system prawa precedensowego, system prawa anglosaskiego)** — system prawa, w którym normy prawne tworzone są nie tylko przez parlament, ale również przez sędziów i urzędników, którzy rozpatrując daną sprawę, rozstrzygali ją na podstawie obowiązujących zwyczajów (praw niepisanych); istnieje w krajach anglosaskich (np. USA, Wielka Brytania),
- **szariat (szarijat)** — system prawa oparty na zapisach Koranu, świętej księgi islamu,
- **systemy prawne dalekowschodnie** — systemy oparte na filozofiach dalekowschodnich: buddyzmie, hinduizmie, konfucjanizmie, szintoizmie i, w związku z tym, większą uwagę zwracające na obowiązki obywateli niż na ich prawa;

f) **hierarchia aktów prawnych** w Polsce:

- g) **ratyfikacja** — zatwierdzenie podpisanej umowy międzynarodowej przez upoważniony do tego organ państwowy (np. Sejm wyraził zgodę na ratyfikację traktatu akcesyjnego Polski do Unii Europejskiej, a Prezydent go ratyfikował — bez jego podpisu umowa ta nie weszłaby w życie; w przypadku umów mniejszej wagi Sejm nie musi wyrażać zgody na ich ratyfikowanie — czyni to Prezydent na wniosek rządu);
- h) **dekret** — akt prawny o mocy ustawy wydany przez władzę wykonawczą (w Polsce dekrety może wydawać jedynie Prezydent na wniosek rządu w czasie stanu wojennego, gdy Sejm nie może zebrać się na posiedzenie; podlegają one zatwierdzeniu przez Sejm na najbliższym posiedzeniu);
- i) **zarządzenie** — akt prawny, który obowiązuje tylko te osoby i instytucje, które są podległe podmiotowi, który wydał zarządzenie (zarządzenie nie jest źródłem powszechnie obowiązującego prawa, np. regulamin Kancelarii Premiera może być wydany w drodze zarządzenia premiera).

11. Podstawowe pojęcia dotyczące systemu prawnego w Polsce.

- a) **osoba prawna** — instytucja mająca osobowość prawną (będąca podmiotem prawa);
- b) **osoba fizyczna** — człowiek;
- **małoletni** — osoba poniżej 18 roku życia, niekarana; jej **przedstawicielami ustawowymi** są rodzice bądź opiekunowie prawni, w związku z czym:
 - ponoszą odpowiedzialność za jego czyny,
 - sprawują władzę rodzicielską, która powinna być wykonywana w interesie dziecka (w innym przypadku sąd może postanowić o jej ograniczeniu lub pozbawieniu);
 - **nioletni** — osoba, która nie ukończyła 18 roku życia i popełniła przestępstwo lub wykroczenie,
 - jeśli nioletni ukończył 17 lat odpowiada za swój czyn na identycznych zasadach jak osoba dorosła,
 - jeśli nioletni ukończył 15 lat (i nie ukończył 17 roku życia) i czyn, o który jest oskarżany, dotyczy zabójstwa, umyślnego spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, gwałtu, spowodowania zdarzenia zagrażającego zdrowiu lub życiu wielu ludzi (np. lawiny), kradzieży z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia, brania zakładnika lub kilku innych najpoważniejszych przestępstw popełnianych umyślnie oraz gdy sąd postanowi, że osoba ta jest wystarczająco dojrzała by mieć pełną świadomość tego, co zrobiła, odpowiada ona przed sądem karnym; kara, jaka zostanie jej wymierzona, nie może przekroczyć $\frac{2}{3}$ maksymalnej kary przewidzianej za dane przestępstwo dla dorosłego,
 - w innym przypadku nioletni odpowiada za swój czyn przed sądem rodzinnym;
 - **pełnoletni** — osoba, która ukończyła 18 lat lub zawarła małżeństwo (poza osobami, które ukończyły 18 lat, małżeństwo może zawrzeć za zgodą sądu opiekuńczego kobieta powyżej 16 roku życia);
- c) **zdolność prawna** — możliwość bycia podmiotem ustaleń prawnych (np. posiadania mieszkania, bycia udziałowcem) — ma ją każda osoba fizyczna (każdy człowiek bez względu na wiek);
- d) **zdolność do czynności prawnych** — możliwość samodzielnego nabywania i zrzekania się rzeczy lub praw (zdolność do kształtowania swojej sytuacji prawnej, np. prawo do kupienia mieszkania, prawo do

założenia firmy, prawo wejścia w związek małżeński),

- pełną zdolność do czynności prawnych mają osoby pełnoletnie,
- ograniczoną zdolność do czynności prawnych mają osoby niepełnoletnie powyżej 13 roku życia i osoby ubezwłasnowolnione częściowo — aby umowa zawarta przez taką osobę była ważna, wymagana jest zgoda jej przedstawiciela ustawowego (np. rodzica); nie dotyczy to codziennych sytuacji, np. kupowania pieczywa,
- osoby poniżej 13 roku życia oraz osoby całkowicie ubezwłasnowolnione nie posiadają zdolności do czynności prawnych,
- czynność dokonana przez osobę bez zdolności do czynności prawnych jest nieważna;

e) **gałęzie prawa:**

- **prawo konstytucyjne**, które określa naczelne zasady działania wszystkich podmiotów działających na terenie państwa,
- **prawo karne**, którego celem jest ochrona interesów państwa i obywateli; określa rodzaje przestępstw, zasady procedury sądowej, wysokość i zasady wykonania kar;
- **prawo cywilne**, które reguluje stosunki między równoprawnymi stronami (osobami fizycznymi i prawnymi); przykłady:
 - prawo handlowe,
 - prawo pracy,
 - prawo rodzinne;
- **prawo administracyjne**, które reguluje stosunki między obywatelami a władzą; określa strukturę organów administracji, ich kompetencje, nakłada obowiązki na obywateli (np. uzyskiwania pozwolenia na budowę); przykłady:
 - prawo celne,
 - prawo budowlane,
 - prawo podatkowe;

f) **kodeks** — zbiór norm prawnych:

- kodeks karny, kodeks cywilny, kodeks administracyjny to przykłady aktów prawnych, w których zawarte są zbiory norm dotyczące odpowiednich gałęzi prawa (prawo materialne);
- kodeks postępowania karnego, kodeks postępowania cywilnego, kodeks postępowania administracyjnego to przykłady aktów prawnych, w których zawarte są **prawa proceduralne** (tzn. dotyczące warunków dochodzenia swoich praw, np. kodeks postępowania karnego reguluje, w jakim składzie sąd będzie rozpatrywał daną sprawę); prawo proceduralne jest inaczej nazywane prawem formalnym lub procesowym.

Problemy do dyskusji

1. Czy wiesz, jaki ustrój polityczny panuje w Iranie? Odpowiedź możesz sprawdzić na dole strony. Zastanów się, jaką rolę odgrywa przestrzeganie praw człowieka (w tym praw mniejszości) we współczesnej demokracji typu zachodniego (liberalnej). Czy państwo polskie przestrzega tych praw? Czy społeczeństwo polskie przestrzega praw mniejszości? Wskaż grupy dyskryminowane przez polskie prawo i społeczeństwo. Czy należy przeciwdziałać tej dyskryminacji? W jaki sposób?
2. W świecie zachodnim przyjęliśmy za oczywiste, że każdy człowiek chce być wolnym, chce móc decydować o swoim losie, chce żyć w demokracji. Wyobraź sobie sytuację (choć wcale nie musisz sobie jej wyobrazić — wystarczy sięgnąć do mediów), w której ludzie w powszechnym głosowaniu decydują, że chcą żyć w ustroju autorytarnym, w dyktaturze. Czy mają prawo podjąć taką decyzję? Wskaż powody, dla których byłbyś w stanie zrezygnować z życia w demokracji. Czy w związku z tymi powodami podjęta przez ciebie decyzja byłaby swobodna?
3. Koncepcja trójpodziału władzy jest obecnie uznawana za jeden z wyróżników systemów demokratycznych. Jej przeciwieństwo — zasadę jednolitości władzy — lub tylko naruszenie równowagi władz w trójpodziale władzy wskazuje się jako niebezpieczeństwo prowadzące do autorytaryzmu. Istnieje jednak państwo, Szwajcaria, w którym cała władza należy do jednego organu. Jednocześnie Szwajcaria jest jednym z najbardziej demokratycznych państw świata z dużą, jak na współczesne czasy, ilością spraw rozstrzyganych bezpośrednio przez obywateli (w ramach demokracji bezpośredniej). Spróbuj wytłumaczyć, dlaczego zasada jednolitości władzy w Szwajcarii nie prowadzi do powstania dyktatury. Gdy uda ci się znaleźć wyjaśnienie sprawdź, czy pokrywa się ono z rzeczywistością.

AD. 1. W Iranie panuje demokracja. Udało ci się prawidłowo odpowiedzieć? Zakładamy, że nie (i nie ma w tym nic dziwnego: demokracja iranska to demokracja elektoralna, która nie chroni praw mniejszości).

Sprawdzian

Demokracja

Limit czasu: 45 minut

Maksimum punktów: 80

1. Przeczytaj tekst i na jego podstawie (oraz wiedzy własnej) odpowiedz własnymi słowami na pytania. (0–8 p.)

Demokracja jest przeciwna naturze

(...) Demokracja jest narzędziem, które kanalizuje konflikty międzyludzkie i umożliwia ich rozwiązywanie — czasem nawet usuwanie, czasem osłabianie — bez użycia przemocy. Stosowanie tego narzędzia zakłada prawdzie *implicite**, że jest ono pożyteczne i że rezygnacja z niego, czyli tyrania, przynosi o wiele więcej nieszczęść i cierpień, poza tym jednak żadnej doktryny czy ideologii nie wymaga, by działać.

Pewnie można osiągnąć zgodę co do tego, że są trzy składniki demokracji.

Po pierwsze — mechanizmy, dzięki którym znaczenie i wpływ elit politycznych na życie zbiorowe jest z grubsza proporcjonalny do poparcia, jakim się one cieszą wśród ludności.

Po wtóre, prawodawstwo, które realnie funkcjonuje, czyli praworządność, czyli takie mechanizmy, dzięki którym ludzie znają ważne reguły, jakim mają się podporządkować, wiedzą, co jest albo nie jest dozwolone i nakazane, dzięki którym więc te reguły działają w sposób przewidywalny, a prawo jest niezależne od władzy wykonawczej. Praworządność nie jest wprawdzie logicznie założona w pierwszym warunku, ale empirycznie jest z nim najoczywiściej powiązana. Jeśli porządek prawny jest chaotyczny, jeśli prawo nie działa, jeśli obywatel nie wie, czego ma się spodziewać po działaniach elit, sam system powoływania tych elit rychło musi się załamać. Sama np. instytucja wyborów runie albo będzie tylko własną parodią tam, gdzie prawo nie rządzi, gdzie więc rządzący nie muszą prawa słuchać. Są na to liczne przykłady.

Po trzecie, pewne podstawowe prawa obywatelskie, w szczególności prawo do publicznego wypowiedzenia własnych opinii, prawo do poruszania się po kraju, prawo do nabywania własności i ochrona przed arbitralną konfiskatą, prawo do ochrony przed dowolnym aresztowaniem i torturami, prawo do wyznawania jakiegokolwiek religii lub żadnej, prawo do prywatności, a więc między innymi prawo do dowolnych zachowań seksualnych, jeśli nie ma w nich przemocy wykorzystywania dzieci i kazirodztwa. Lista tych praw jest nieuchronnie sprawą sporną, trzeba tylko zauważyć, że łatwo sobie wyobrazić (albo pokazać) ustrój praworządny, gdzie prawo jest przewidywalne i egzekwowane, ale ludzie są na mocy ustawy np. uśmierceni za cudzołóstwo lub za porzucenie panującej religii, jak w niektórych krajach islamu, albo zmuszani do ustawowego przestrzegania segregacji rasowej. Wolność słowa jest najoczywiściej warunkiem funkcjonowania mechanizmów demokracji politycznej. (...)

implicite — założenie, które nie jest wyraźnie sformułowane; w domyśle

Źródło: Leszek Kołakowski *Mini wykłady o maxi sprawach*, wyd. Znak Kraków 2006, str. 290–292.

- a) Czym według prof. Kołakowskiego jest demokracja?
.....
- b) Co według prof. Kołakowskiego jest przeciwieństwem demokracji?
.....
- c) Nazwij trzy wymienione w tekście składniki demokracji, używając do sformułowania każdego z nich maksymalnie trzech słów).
—
—
—
- d) Czy ustrój posiadający tylko jeden lub dwa z wymienionych przez prof. Kołakowskiego składników byłby demokracją?
 tak
 nie
- e) Czy państwo, w którym istnieje cenzura prewencyjna może być uznane za demokratyczne? Dlaczego?
.....
.....

2. Zapoznaj się z tekstem, a następnie odpowiedz na pytania. (0–8 p.)

Cytaty dotyczące demokracji

Moim ideałem politycznym jest demokracja. Chciałbym, żeby każdy człowiek był szanowany jako jednostka i żeby nikogo nie wynoszono na piedestał. A. Einstein

Demokracja to ustrój, w którym możesz mówić to, co myślisz, nawet wtedy, kiedy nie myślisz. E. Rutherford

Demokracja zastępuje mianowanie zepsutej mniejszości wyborem dokonany przez niekompetentną większość. G. B. Shaw

Demokracja to rządy brutalni, temperowane przez dziennikarzy. R. W. Emerson

Źródło: <http://logocentrum.pl/cytaty-demokracja/1/1/>

a) Jakie cechy ustroju demokratycznego ujawniają się w powyższych cytatach? Wypisz po jednym przykładzie z każdej wypowiedzi (przykłady nie mogą się powtarzać).

- Einstein:
- Rutherford:
- Shaw:
- Emerson:

b) Jak nazywa się najczęściej występujący typ demokracji na świecie? Podaj jego główną cechę.

c) Czy demokracja jest najczęściej występującym ustrojem politycznym na świecie (tzn. czy większość państw świata opiera się na zasadach demokracji)? Jeśli nie, napisz jaki ustrój występuje najczęściej.

tak

nie, najczęściej występującym ustrojem jest

3. Określ, które z podanych zdań jest prawdziwe, a które fałszywe. (0–4 p.)

A	Referendum narodowe nie dotyczy zmian w Konstytucji może być zarządzane przez Prezydenta (za zgodą Senatu) lub Sejm (bezwzględna większość głosów) i jest ważne tylko wtedy, gdy frekwencja przekroczy 50%.	
B	Referendum lokalne może być zarządzane przez organ stanowiący (np. radę gminy) i jest ważne tylko wtedy, gdy frekwencja przekroczy 30%.	
C	Prawo do zgłoszenia projektu ustawy w ramach obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej przysługuje grupie 10.000 pełnoletnich obywateli polskich.	
D	Referendum narodowe, lokalne, plebiscyt oraz obywatelska inicjatywa ustawodawcza to elementy demokracji bezpośredniej funkcjonujące we współczesnej Polsce.	

4. Przeczytaj tekst, a następnie odpowiedz na pytania. (0–16 p.)

**Rozdział I
RZECZPOSPOLITA**

Art. 3.

Rzeczpospolita Polska jest państwem jednolitym.

Art. 5.

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 8.

1. Konstytucja jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej.

2. Przepisy Konstytucji stosuje się bezpośrednio, chyba że Konstytucja stanowi inaczej.

Art. 10.

1. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej.

2. Władzę ustawodawczą sprawują Sejm i Senat, władzę wykonawczą Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej i Rada Ministrów, a władzę sądowniczą sądy i trybunały.

Źródło: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

a) Jak nazywa się dokument, którego fragment przedstawiony został powyżej? Podaj dokładną nazwę (nie tylko rodzaj dokumentu).

b) Podaj dokładną datę (dzień, miesiąc, rok) uchwalenia tekstu powyższego dokumentu.

c) Wyłącznie w oparciu o tekst zdefiniuj pojęcie „konstytucja”.

d) Jak inaczej nazywana jest konstytucja?

e) Jaka zasada ujawnia się w pierwszym ustępie dziesiątego artykułu tego dokumentu?

f) Jaką formą państwa jest Polska według powyższego dokumentu?

g) Ułóż w porządku chronologicznym polskie konstytucje (przez „1” oznacz najstarszą).

- Konstytucja Kwietniowa (.....)
- Konstytucja PRL (.....)
- Konstytucja 3 Maja (.....)
- Konstytucja Marcowa (.....)

h) Podaj trzy przykłady funkcji, które spełnia konstytucja.

-
-
-

i) Które z poniższych zapisów są zgodne z konstytucjonalizmem?

- wprowadzenie trójpodziału władzy
- zagwarantowanie w Konstytucji RP najważniejszych praw i wolności obywatelskich
- określenie formy rządów w Polsce jako republiki
- zagwarantowanie Konstytucji nadrzędności w stosunku do innych aktów prawnych

j) Uzupełnij tabelkę wpisując po dwa przykłady praw i wolności zapisanych w polskiej Konstytucji.

PRAWA I WOLNOŚCI OSOBISTE		
PRAWA I WOLNOŚCI POLITYCZNE		
PRAWA I WOLNOŚCI EKONOMICZNE		
PRAWA I WOLNOŚCI SOCJALNE		
PRAWA I WOLNOŚCI KULTURALNE		

5. Wyjaśnij, na czym polegają poniższe zasady. (0-4 p.)

- zasada państwa prawnego —
- zasada pluralizmu politycznego —
- zasada samorządności —
- zasada suwerenności narodu —

6. Prawo do zgłoszenia projektu ustawy o zmianie Konstytucji przysługuje Prezydentowi, Senatowi (w uchwale) oraz: (0-1 p.)

- grupie 90 posłów
- grupie 92 posłów
- 1/5 ustawowej liczby posłów
- 2/3 ustawowej liczby posłów

7. Sejm przyjmuje ustawę o zmianie Konstytucji: (0-1 p.)

- bezwzględną większością głosów
- większością ustawowej liczby posłów
- kwalifikowaną większością 2/3 głosów
- kwalifikowaną większością 2/3 ustawowej liczby posłów
- kwalifikowaną większością 3/5 głosów
- kwalifikowaną większością 3/5 ustawowej liczby posłów

8. Jeżeli ustawa o zmianie Konstytucji dotyczy rozdziału I (Rzeczpospolita), II (Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela) lub XII (Zmiana Konstytucji), Prezydent, Senat oraz 1/5 posłów może zażądać od Marszałka Sejmu w ciągu dni od uchwalenia przez Senat wymienionej ustawy przeprowadzenia referen-

dum. (0–1 p.)

- 14
- 21
- 45
- 60

9. Prezydent RP podpisuje Konstytucję i zarządza jej ogłoszenie w: (0–1 p.)

- Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski”
- Biuletynie Informacji Publicznej (BIP)
- Dzienniku Ustaw RP
- Dzienniku urzędowym Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

10. Wpisz cechy każdego ze stanów nadzwyczajnych do odpowiedniej rubryki. (0–6 p.)

stan wojenny	stan wyjątkowy	stan klęski żywiołowej

- A: wprowadzany w przypadku zewnętrznego zagrożenia Polski
- B: wprowadzany w przypadku zagrożenia porządku publicznego
- C: wprowadzany w przypadku poważnych awarii technicznych
- D: wprowadzany przez Radę Ministrów rozporządzeniem na maksymalnie 30 dni
- E: wprowadzany przez Prezydenta na wniosek Rady Ministrów na maksymalnie 90 dni
- F: wprowadzany przez Prezydenta na wniosek Rady Ministrów na czas nieokreślony

11. Ułóż poniższe akty prawne wg hierarchii obowiązującej w Polsce, zaczynając od najważniejszego dokumentu. (0–5 p.)

akty prawa miejscowego	1.
ratyfikowane umowy międzynarodowe	2.
rozporządzenia	3.
ustawy	4.
ustawa zasadnicza	5.

12. Do podanych państw dopisz systemy prawne, jakie w nich obowiązują. (0–3 p.)

- Wielka Brytania:
- Litwa:
- Arabia Saudyjska:

13. Podaj wiek, po ukończeniu którego w Polsce: (0–4 p.)

- kobieta, za zgodą sądu opiekuńczego, może wziąć ślub (.....)
- osiąga się pełnoletność (.....)
- osiąga się ograniczoną zdolność do czynności prawnych (.....)
- nieletni odpowiada za popełnione czyny na tych samych warunkach co pełnoletni (.....)

14. Do podanych opisów dopisz nazwy odpowiadających im gałęzi (dziedzin) prawa. (0–4 p.)

A określa wysokość i zasady wykonywania kar za popełnienie przestępstwa	prawo
B określa zasady powoływania prezesa NIK	prawo
C reguluje stosunki między osobami fizycznymi i prawnymi	prawo
D formułuje zasady odwoływania się od decyzji Urzędu Skarbowego	prawo

15. Wyjaśnij wymienione pojęcia. (0–4 p.)

- osoba fizyczna —
- zdolność do czynności prawnych —
- ratyfikacja —

– kodeks —

16. Wymień cztery sposoby ochrony demokracji liberalnej. Omów mechanizmy, poprzez które każdy z wymienionych przez siebie sposobów ją chroni. (0–4 p.)

.....
.....
.....
.....
.....
.....

17. Wymień trzy słabości polskiej demokracji. Omów, w jaki sposób te zjawiska osłabiają demokrację (odnieś się do każdej z wymienionych słabości). (0–6 p.)

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Klucz odpowiedzi znajduje się na stronie 143.

Instytucje polskiej demokracji

Władza ustawodawcza

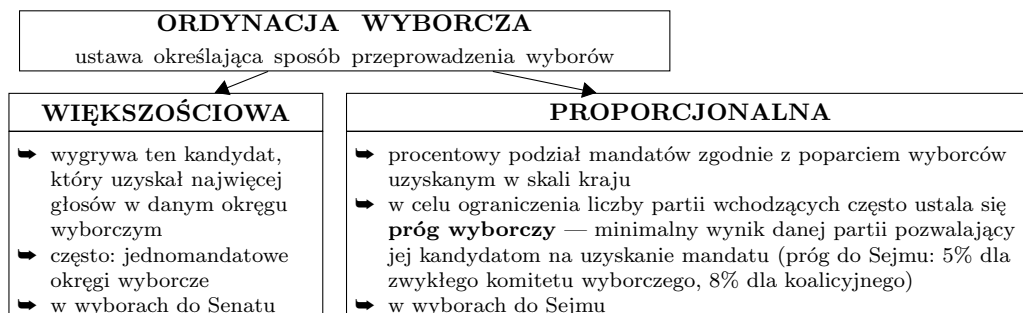
1. Sejm i Senat.

Sejm (izba niższa parlamentu)	Senat (izba wyższa parlamentu)
<ul style="list-style-type: none"> ➔ liczba posłów: 460; 	<ul style="list-style-type: none"> ➔ liczba senatorów: 100;
<ul style="list-style-type: none"> ➔ kadencja Sejmu: 4 lata, <ul style="list-style-type: none"> – kadencja — długość trwania mandatu (uprawnień) do sprawowania funkcji; 	<ul style="list-style-type: none"> ➔ kadencja Senatu: 4 lata;
<ul style="list-style-type: none"> ➔ wybory 5P (pięcioprzymiotnikowe): <ul style="list-style-type: none"> – powszechne, – równe, – bezpośrednie, – w głosowaniu tajnym, – proporcjonalne; 	<ul style="list-style-type: none"> ➔ wybory: <ul style="list-style-type: none"> – powszechne, – bezpośrednie, – w głosowaniu tajnym, – zgodne z ordynacją większościową (od 2011 roku senatorowie są wybierani w jednomandatowych okręgach wyborczych);
<ul style="list-style-type: none"> ➔ prawa wyborcze: <ul style="list-style-type: none"> – czynne: od 18 lat (do wybierania) – bierne: od 21 lat (do bycia wybranym) 	<ul style="list-style-type: none"> ➔ prawa wyborcze: <ul style="list-style-type: none"> – czynne: od 18 lat – bierne: od 30 lat
<ul style="list-style-type: none"> ➔ funkcje Sejmu: <ul style="list-style-type: none"> – nadanie ustroju państwu, – stanowienie nowych praw; jest to potrzebne, ponieważ: <ul style="list-style-type: none"> – wciąż pojawiają się nowe, nieuregulowane zagadnienia, – część uchwalonych ustaw okazywała się zła, ma wady lub jest przestarzała, – partie realizują swój program wyborczy, – decydowanie o finansach państwa, – powoływanie i odwoływanie rządu oraz innych osób na ważne stanowiska, – kontrola działań rządu; 	<ul style="list-style-type: none"> ➔ funkcje Senatu: <ul style="list-style-type: none"> – nadanie ustroju państwu, – stanowienie nowych praw, – powoływanie osób na niektóre ważne stanowiska państwowe, – decydowanie o finansach państwa;
organy Sejmu:	organy Senatu:
<ul style="list-style-type: none"> ➔ Marszałek Sejmu: <ul style="list-style-type: none"> – zwołuje posiedzenia Sejmu (kilkudniowe okresy pracy posłów, w trakcie których odbywają się m.in. głosowania) – przewodniczy obradom Sejmu (posiedzeniom plenarnym), – reprezentuje izbę na zewnątrz, – zarządza wybory prezydenckie; 	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Marszałek Senatu: <ul style="list-style-type: none"> – zwołuje posiedzenia Senatu, – przewodniczy obradom Senatu, – reprezentuje izbę na zewnątrz;

Sejm (izba niższa parlamentu)	Senat (izba wyższa parlamentu)
<p>➔ wicemarszałkowie Sejmu:</p> <ul style="list-style-type: none"> – w zastępstwie Marszałka przewodniczą obradom Sejmu; 	<p>➔ wicemarszałkowie Senatu (maks. 4):</p> <ul style="list-style-type: none"> – w zastępstwie Marszałka przewodniczą obradom Senatu;
<p>➔ Prezydium Sejmu:</p> <ul style="list-style-type: none"> – tworzą je Marszałek Sejmu i wicemarszałkowie, – zajmuje się m.in. ustalaniem planu pracy Sejmu, koordynacją podziału spraw między komisje; 	<p>➔ Prezydium Senatu:</p> <ul style="list-style-type: none"> – tworzą je Marszałek Senatu i wicemarszałkowie, – zajmuje się m.in. przydzielaniem spraw do poszczególnych komisji;
<p>➔ Konwent Seniorów:</p> <ul style="list-style-type: none"> – tworzą go Marszałek Sejmu, wicemarszałkowie i przewodniczący klubów poselskich (i klubów parlamentarnych, jeśli zrzeszają min. 15 posłów), – zajmuje się m.in. konsultowaniem planu pracy Sejmu (w tym projektami porządku dziennego obrad izby); 	<p>➔ Konwent Seniorów:</p> <ul style="list-style-type: none"> – tworzą go Marszałek Senatu, wicemarszałkowie i przewodniczący klubów senackich (i klubów parlamentarnych, jeśli zrzeszają min. 7 senatorów), – zajmuje się m.in. konsultowaniem planu pracy Senatu, terminów posiedzeń;
<p>➔ komisje sejmowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – składają się z posłów wszystkich klubów, kół poselskich czy też posłów niezrzeszonych — tak, by ich skład procentowy był podobny do składu Sejmu, – specjalizują się w określonej dziedzinie, np. komisja finansów publicznych, zdrowia, służb specjalnych itp., – zajmują się opiniowaniem projektów ustaw oraz kontrolowaniem pracy odpowiednich ministrów i instytucji publicznych, – oprócz tego, istnieją komisje nadzwyczajne (w tym komisje śledcze) powołane do zajęcia się określoną sprawą, np. komisja nadzwyczajna „Przyjazne państwo” ds. ograniczenia biurokracji, komisja śledcza ds. afery Rywina; 	<p>➔ komisje senackie:</p> <ul style="list-style-type: none"> – każdy senator musi zgłosić swoją kandydaturę do min. 1 komisji stałej (jednocześnie, nie może być członkiem więcej niż 2 komisji stałych), – zajmują się opiniowaniem ustaw uchwalonych przez Sejm, – komisje senackie <u>nie zajmują się</u> kontrolą władzy wykonawczej: nie mogą powoływać komisji śledczych, ich zadaniem nie jest opiniowanie prac rządu;
<p>➔ posłowie mogą zrzeszać się w kluby i koła poselskie (przy czym można należeć tylko do jednego klubu lub koła):</p> <ul style="list-style-type: none"> – klub poselski — minimalna liczba posłów: 15, – koło poselskie — minimalna liczba posłów: 3; 	<p>➔ senatorowie mogą się zrzeszać w kluby i koła senackie (przy czym można należeć tylko do jednego klubu lub koła):</p> <ul style="list-style-type: none"> – klub senacki — minimalna liczba senatorów: 7, – koło senackie — minimalna liczba senatorów: 3;

- parlament** — ogólna nazwa organów władzy ustawodawczej;
- wybory parlamentarne** — wybory do Sejmu i Senatu:
 - ➔ zarządza je Prezydent RP,
 - ➔ o ich ważności decyduje Sąd Najwyższy;
- quorum (kworum)** — liczba osób biorących udział w głosowaniu wymagana do tego, by uznać je za ważne (najczęściej quorum wynosi połowę liczby osób uprawnionych do głosowania);
- absolutorium** — akt uchwalany przez Sejm, stwierdzający zgodność działań rządu w danym roku z ustawą budżetową i planami finansowymi; przed uchwaleniem absolutorium raport dotyczący wykonania budżetu przedstawia Najwyższa Izba Kontroli (NIK);
- immunitet** — przywilej prawny chroniący m.in. parlamentarzystów przed pociągnięciem ich do odpowiedzialności karnej;
- interpelacja** — pisemne zapytanie wysłane przez posła do ministra, na które ten minister musi odpo-

- wiedzieć w ciągu 21 dni;
- g) **skrócenie kadencji Sejmu** (równoznaczne ze skróceniem kadencji Senatu) następuje w drodze uchwały Prezydenta RP, gdy:
- Sejm skróci swoją kadencję uchwałą podjętą większością $\frac{2}{3}$ ustawowej liczby posłów (tj. 307 głosami),
 - Sejm nie uchwali wotum zaufania dla rządu w tzw. III kroku konstytucyjnym,
 - Marszałek Sejmu nie przedstawi Prezydentowi do podpisu ustawy budżetowej w terminie 4 miesięcy od dnia zgłoszenia jej projektu pod obrady Sejmu (w tym wypadku Prezydent nie ma obowiązku skracania kadencji Sejmu, ale może to zrobić);
- h) rodzaje **ordynacji wyborczej**:

2. Wymagane większości głosów przy różnych głosowaniach w Sejmie (przykłady).

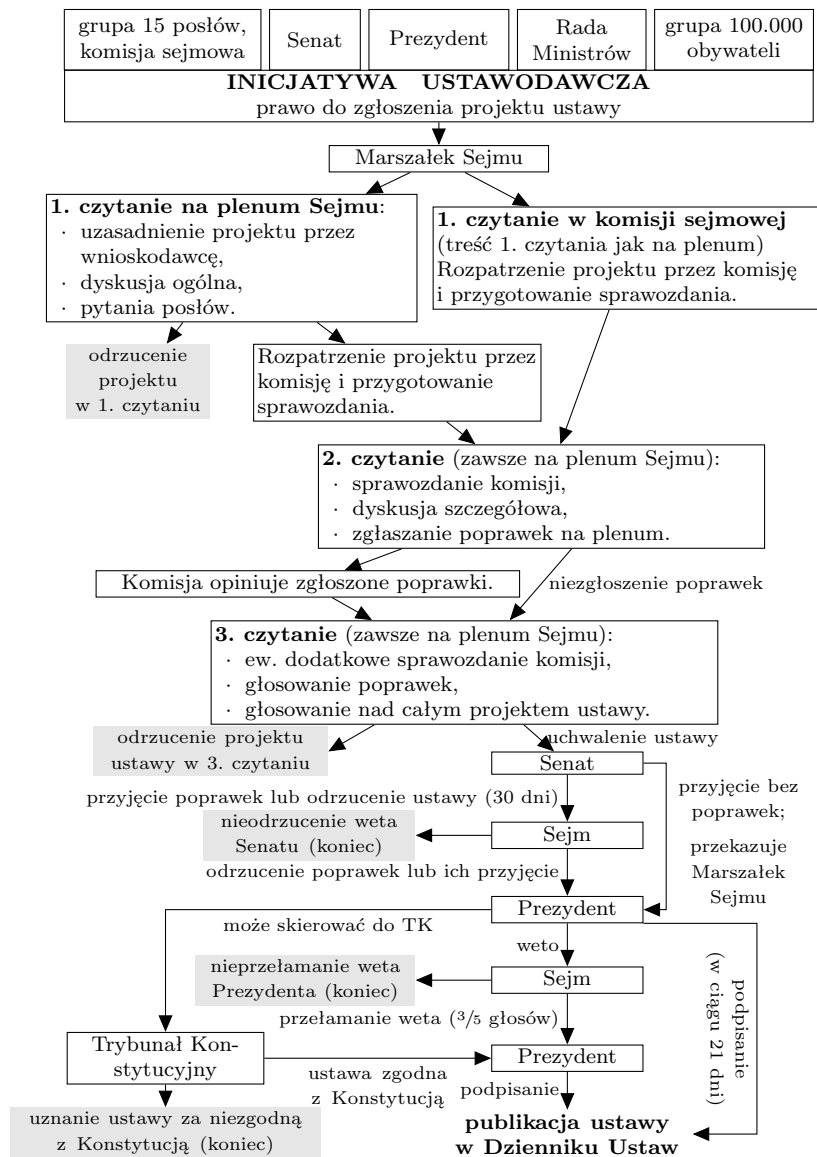
większość zwykła (względna)	większość bezwzględna	większość kwalifikowana $\frac{3}{5}$	większość kwalifikowana $\frac{2}{3}$
więcej głosów za niż przeciw	głosów za więcej niż <i>przeciw</i> i <i>wstrzymuję się</i> (więcej niż 50% głosów za)	więcej niż $\frac{3}{5}$ głosów za	więcej niż $\frac{2}{3}$ głosów za
<ul style="list-style-type: none"> · uchwalenie ustawy · przyjęcie uchwały · wybranie Rady Ministrów w III kroku · uchwalenie wotum zaufania dla rządu · przyjęcie absolutorium z wykonania budżetu 	<ul style="list-style-type: none"> · odrzucenie poprawki Senatu do ustawy · odrzucenie weta Senatu do ustawy · uchwalenie przeprowadzenia referendum · wybranie Rady Ministrów w I i II kroku · utajnienie obrad Sejmu · uchylene rozporządzenia Prezydenta RP o wprowadzeniu stanu wojennego lub wyjątkowego · wybranie: <ul style="list-style-type: none"> – Marszałka Sejmu – członków Trybunału Stanu (TS) – sędziów Trybunału Konstytucyjnego (TK) – członków Rady Polityki Pieniężnej (RPP) – prezesa Narodowego Banku Polskiego (NBP) – Rzecznika Praw Obywatelskich (RPO) – Rzecznika Praw Dziecka (RPD) – członków Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji (KRRiT) – posłów-członków Krajowej Rady Sądownictwa – Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych (GIO-DO) – członków kolegium Instytutu Pamięci Narodowej (IPN) · uchwalenie wotum nieufności następuje większością ustawowej liczby posłów (231 za) 	<ul style="list-style-type: none"> · odrzucenie weta Prezydenta RP · wybranie prezesa Instytutu Pamięci Narodowej (IPN) · postawienie ministra przed Trybunał Stanu większością $\frac{3}{5}$ ustawowej liczby posłów (277 za) 	<ul style="list-style-type: none"> · przyjęcie ustawy o zmianie Konstytucji · przyjęcie ustawy o ratyfikacji umowy międzynarodowej przekazującej organizacji międzynarodowej kompetencje organów państwa w niektórych sprawach

3. Zgromadzenie Narodowe.

- a) Zgromadzenie Narodowe nie jest organem władzy ustawodawczej w Polsce;
- b) **Zgromadzenie Narodowe** — wspólne posiedzenie posłów i senatorów,
- kompetencje:
 - zaprzysiężenie Prezydenta RP,
 - wysłuchanie orędzia Prezydenta RP,
 - postawienie Prezydenta RP w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu (większością $\frac{2}{3}$ ustawowej liczby członków Zgromadzenia, czyli 374 głosów za, na wniosek co najmniej 140 jego członków, czyli $\frac{1}{4}$ ogółu) — z dniem podjęcia takiej uchwały sprawowanie urzędu przez Prezydenta zostaje zawieszony, a jego obowiązki przejmuje Marszałek Sejmu lub, gdy ten nie może, Marszałek Senatu,
 - uznanie trwałej niezdolności Prezydenta RP do sprawowania urzędu ze względu na stan zdrowia (większością $\frac{2}{3}$ ustawowej liczby członków Zgromadzenia),
 - posiedzeniom Zgromadzenia Narodowego przewodniczy Marszałek Sejmu lub, w jego zastępstwie, Marszałek Senatu.

4. Uchwalanie ustawy.

- a) **vacatio legis** — okres od dnia ogłoszenia aktu normatywnego do dnia jego wejścia w życie;
- b) **Monitor Polski** — dziennik urzędowy RP, w którym są ogłaszane np. uchwały Sejmu;
- c) **Dziennik Ustaw** — dziennik urzędowy RP, w którym są ogłaszane akty powszechnie obowiązującego prawa;
- d) **proces legislacyjny** — proces stanowienia prawa (uchwalania ustawy):

Władza wykonawcza

5. Prezydent i rząd.

Prezydent RP — najwyższy przedstawiciel RP i gwarant ciągłości władzy państwowej:

· **wybór:** w drodze wyborów bezpośrednich;

· **długość kadencji: 5 lat**, możliwość sprawowania maksymalnie 2 kadencji,
 – czynne prawo wyborcze: od 18 lat,
 – bierne prawo wyborcze: od 35 lat;

· **konstytucyjne zadania:**
 – czuwanie nad przestrzeganiem Konstytucji,
 – stanie na straży suwerenności państwa,
 – stanie na straży bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium;

Rada Ministrów (rząd) i Prezes Rady Ministrów (premier):

· **wybór:** powołanie przez Prezydenta i uzyskanie wotum zaufania od Sejmu;

· **długość kadencji:** nieoznaczona, maksymalnie tyle czasu, ile wynosi kadencja Sejmu (premier składa dymisję rządu na pierwszym posiedzeniu nowowybranego Sejmu);

· **konstytucyjne zadania:**
 – zadania niezatrzymane dla innych organów państwa (domniemanie kompetencji),
 – prowadzenie polityki wewnętrznej i zagranicznej,
 – ochrona interesów Skarbu Państwa,
 – kierowanie administracją rządową;

Prezydent RP — najwyższy przedstawiciel RP i gwarant ciągłości władzy państwowej:

- **kompetencje pozwalające na realizację zadań:**
 - ratyfikowanie i wypowiedanie umów międzynarodowych,
 - mianowanie polskich ambasadorów i przyjmowanie ambasadorów innych państw,
 - sprawowanie zwierzchnictwa nad Siłami Zbrojnymi (w czasie pokoju za pośrednictwem Ministra Obrony Narodowej),
 - mianowanie na najwyższe urzędy wojskowe i nadawanie najwyższych stopni oficerskich,
 - zarządzanie mobilizacji Sił Zbrojnych w przypadku zewnętrznego zagrożenia państwa,
 - nadawanie obywatelstwa polskiego i wyrażanie zgody na jego zrzeczenie się,
 - nadawanie orderów i odznaczeń,
 - stosowanie prawa łaski,
 - zarządzanie wyborów do Sejmu i Senatu oraz zwoływanie ich pierwszego posiedzenia,
 - zwracanie się z orędyem do Sejmu, Senatu i ZN,
 - zwoływanie **rady gabinetowej** (posiedzenia rządu pod przewodnictwem Prezydenta),
 - podpisywanie lub odmawianie podpisania ustaw, kierowanie ich do TK,
 - powoływanie sędziów,
 - powoływanie i odwoływanie rządu,
 - powoływanie niektórych najwyższych urzędników państwowych (m.in. prezesa Narodowego Banku Polskiego, członków Rady Polityki Pieniężnej, prezesa TK);

- **przypadki wcześniejszego zakończenia kadencji:**
 - złożenie Prezydenta z urzędu orzeczeniem TS,
 - śmierć Prezydenta,
 - zrzeczenie się urzędu przez Prezydenta,
 - stwierdzenie nieważności wyboru Prezydenta (przez Sąd Najwyższy),
 - uznanie trwałej niezdolności Prezydenta do sprawowania urzędu przez ZN;

Rada Ministrów (rząd) i Prezes Rady Ministrów (premier):

- **kompetencje pozwalające na realizację zadań:**
 - zawieranie umów międzynarodowych wymagających ratyfikacji oraz ich zatwierdzenie i wypowiedanie,
 - sprawowanie ogólnego kierownictwa nad relacjami z innymi państwami,
 - sprawowanie ogólnego kierownictwa nad obronnością kraju,
 - wydawanie przepisów wykonawczych do ustaw (rozporządzeń),
 - wyłączne prawo do przedstawienia projektu ustawy budżetowej i jej realizacja,
 - koordynowanie i kontrolowanie prac organów administracji rządowej,
 - zarządzanie wyborów samorządowych (przez premiera),
 - co do zasady: decyzje Prezydenta RP wymagają dla swojej ważności podpisu premiera (tzn. **kontrasygnaty**), którego może on odmówić, a podpisując decyzję Prezydenta bierze na siebie odpowiedzialność za nią przed Sejmem; istnieją również wyłączne uprawnienia Prezydenta (tzn. **prerogatywy**) określone w Konstytucji (wszystkie kompetencje wymienione po lewej stronie są prerogatywami);

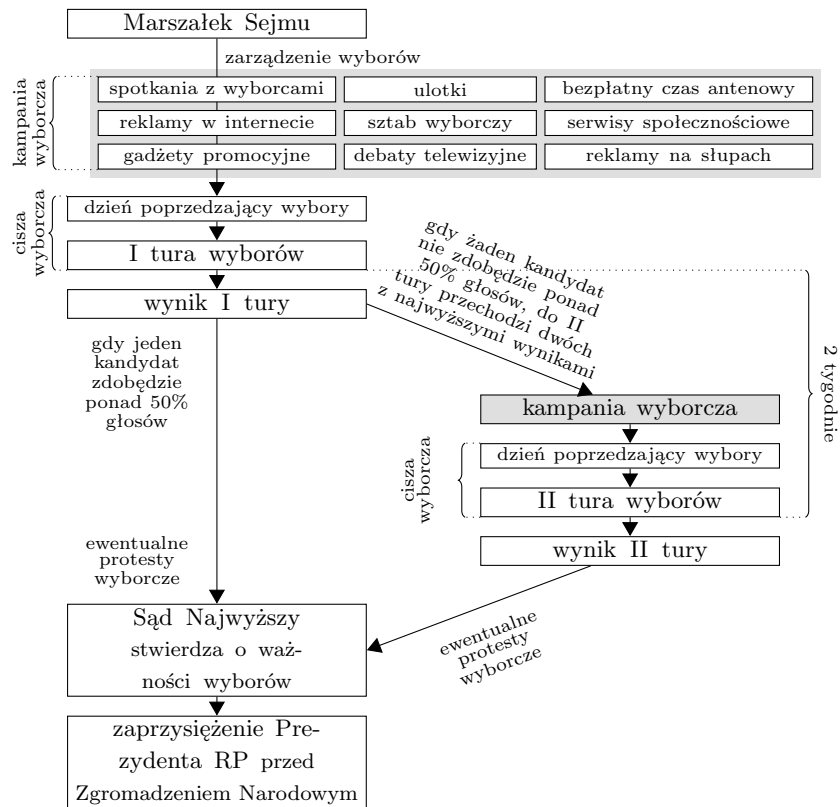
- **przypadki wcześniejszego zakończenia kadencji:**
 - uchwalenie przez Sejm (konstruktywnego) wotum nieufności,
 - nieudzielenie przez Sejm wotum zaufania,
 - rezygnacja Prezesa Rady Ministrów (której przyjęcia Prezydent może odmówić);

6. Wybieranie Prezydenta RP.

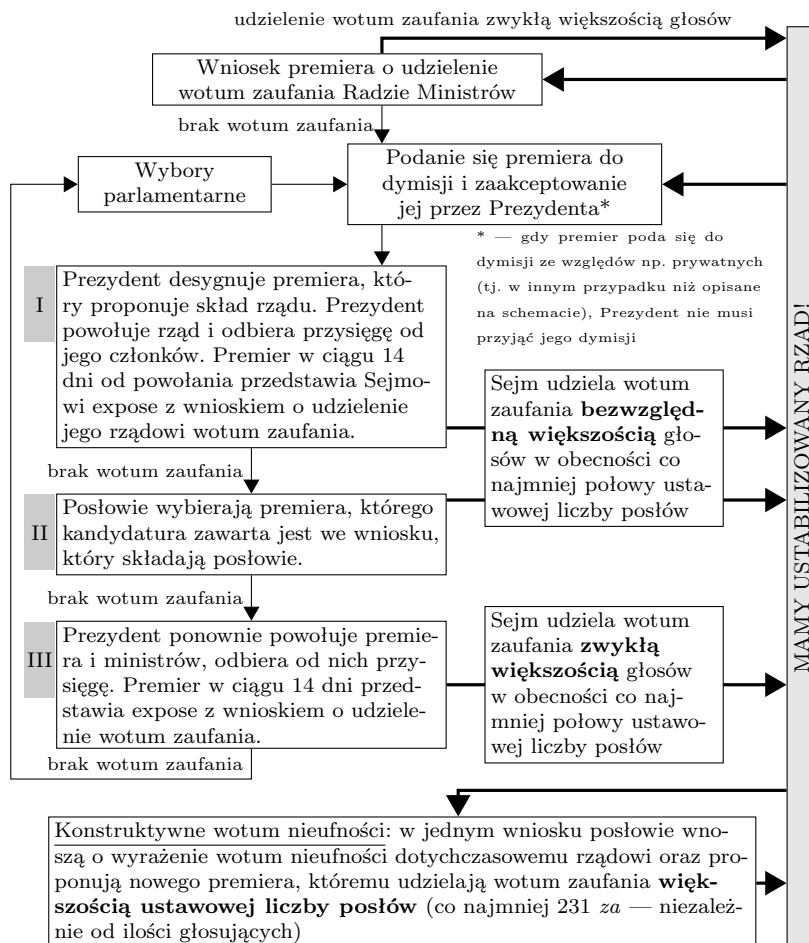
a) procedura postępowania w przypadku niemożności sprawowania urzędu przez Prezydenta RP:

- w przypadku czasowej niezdolności do sprawowania urzędu przez Prezydenta, jego obowiązki wykonuje Marszałek Sejmu (lub, gdy ten nie może, Marszałek Senatu); dzieje się tak gdy:
 - Prezydent RP powiadomi o swojej czasowej niezdolności do sprawowania urzędu Marszałka Sejmu,
 - Trybunał Konstytucyjny na wniosek Marszałka Sejmu postanowi o czasowej niezdolności Prezydenta do sprawowania urzędu,
 - Prezydent RP zostanie postawiony w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu (co może nastąpić uchwałą Zgromadzenia Narodowego podjętą przez co najmniej 2/3 ustawowej liczby jego członków)
- Marszałek Sejmu (lub, gdy ten nie może, Marszałek Senatu) wykonuje obowiązki Prezydenta RP do czasu wyboru nowego Prezydenta, gdy:
 - Prezydent umrze,
 - Prezydent zrzeknie się urzędu,
 - wybory prezydenckie zostaną uznane za nieważne (lub z jakiejś innej przyczyny Prezydent-elekt nie obejmie urzędu),
 - Zgromadzenie Narodowe uzna większością 2/3 głosów ustawowej liczby członków Zgromadzenia (min. 374) trwałą niezdolność do sprawowania urzędu przez Prezydenta ze względu na jego stan zdrowia,
 - Trybunał Stanu złoży Prezydenta z urzędu (ze względu na naruszenie Konstytucji, ustawy lub

popelnienie przestępstwa);
 b) przebieg wyborów prezydenckich:

7. Powoływanie i odwoływanie rządu.

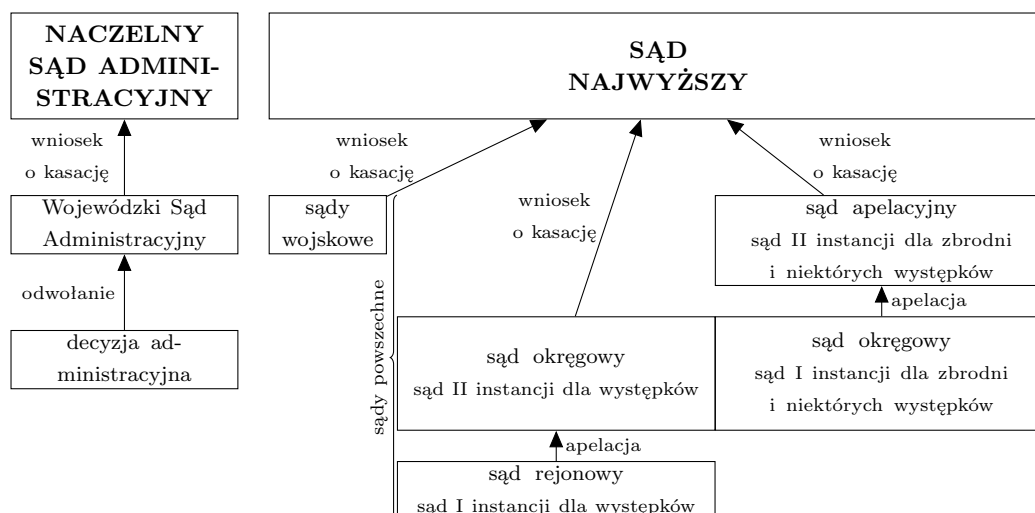
8. Prezydenci i premierzy Polski po 1989 roku.

Kadencje Sejmu	Premierzy	Prezydenci
Sejm kontraktowy	Tadeusz Mazowiecki (1989–1991)	Wojciech Jaruzelski (1989–1990)
	Jan Krzysztof Bielecki (1991)	Lech Wałęsa (1990–1995)
I kadencja (1991–1993)	Jan Olszewski (1991–1992)	
	Waldemar Pawlak (1992)	
	Hanna Suchocka (1992–1993)	
II kadencja (1993–1997)	Waldemar Pawlak (SLD–PSL, 1993–1995)	
	Józef Oleksy (SLD–PSL, 1995–1996)	
	Włodzimierz Cimoszewicz (SLD–PSL, 1996–1997)	
III kadencja (1997–2001)	Jerzy Buzek (AWS–UW, 1997–2001)	
IV kadencja (2001–2005)	Leszek Miller (SLD–UP–PSL, 2001–2004)	
	Marek Belka (SLD–UP, 2004–2005)	
V kadencja (2005–2007)	Kazimierz Marcinkiewicz (PiS–SRP–LPR, 2005–2006)	Lech Kaczyński (2005–2010)
	Jarosław Kaczyński (PiS–SRP–LPR, 2006–2007)	
VI kadencja (2007–2011)	Donald Tusk (PO–PSL, 2007–)	p.o. B. Komorowski, B. Borusewicz, G. Schetyna
		Bronisław Komorowski (2010–)

Władza sądowa

9. Sądy.

- a) postępowanie sądowe w Polsce jest co najmniej **dwuinstancyjne**, tzn. od jakiegokolwiek decyzji (jeśli była ona wydana po raz pierwszy) można się odwołać co najmniej raz do instytucji wyższej rangą:
- **apelacja** to odwołanie od wyroku sądu niższej instancji;
 - **kasacja** to odwołanie do Sądu Najwyższego (lub Naczelnego Sądu Administracyjnego) od prawomocnego wyroku sądu II instancji (a więc wyroku kończącego postępowanie); kasacja może dotyczyć wyłącznie kwestii proceduralnych, tzn. ewentualnego naruszenia prawa przy rozpatrywaniu sprawy przez sąd;
- b) struktura sądownictwa w Polsce:

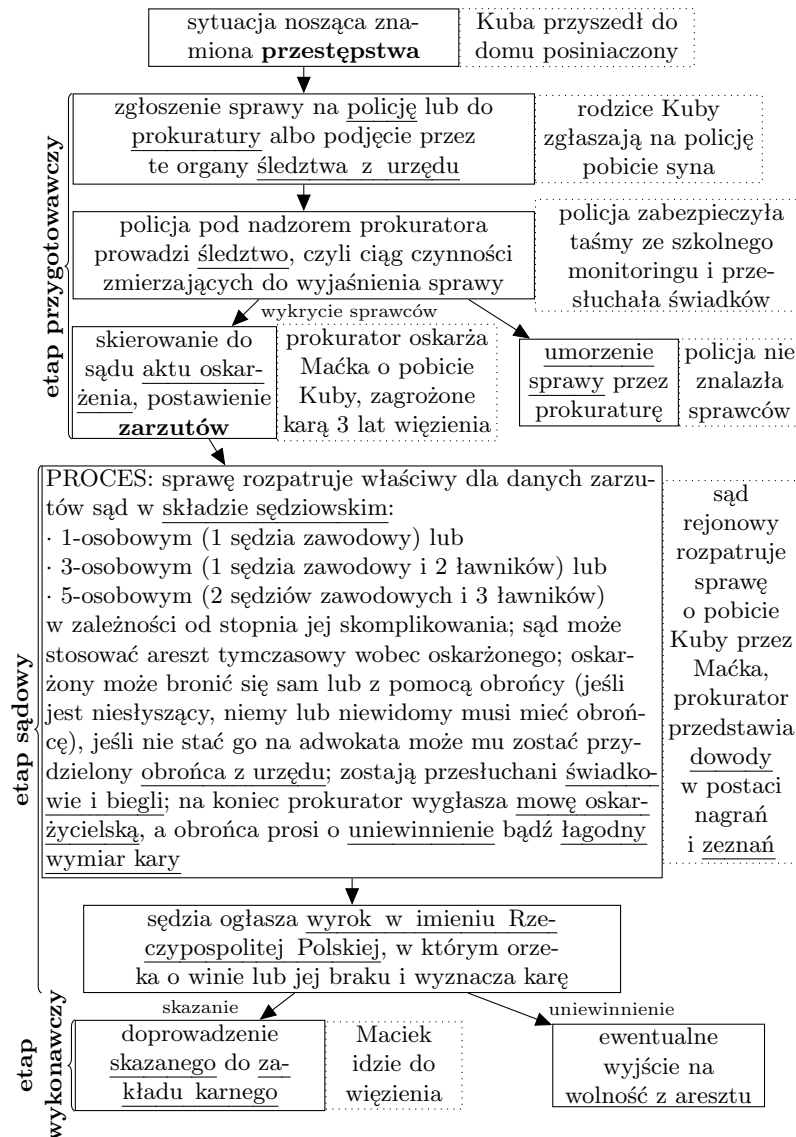

- c) w każdym sądzie powszechnym są **wydziały** (np. cywilny, karny, ksiąg wieczystych, gospodarczy, rodzinny, pracy); niektóre z nich w skrócie określa się jako np. sąd cywilny, sąd rodzinny;

- d) sędziowie są:
- **niezawisli** (podczas orzekania sędziowie podlegają tylko ustawom — nikt nie może wpływać na ich decyzje),
 - **apolityczni** (nie mogą należeć do partii, związku zawodowego, być parlamentarzystami),
 - **nieusuwalni** (są powoływani na okres dożywotni — nie mogą być zwolnieni ani zawieszani, chyba że zostaną skazani prawomocnym wyrokiem sądu);
- e) **zasada jednolitości sądów** — sposób organizacji sądownictwa w Polsce polegający m.in. na tym, że:
- wszystkie wyroki są wydawane w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej,
 - wszystkie sądy wydają wyroki na podstawie tego samego prawa (m.in. Konstytucji, ustaw).

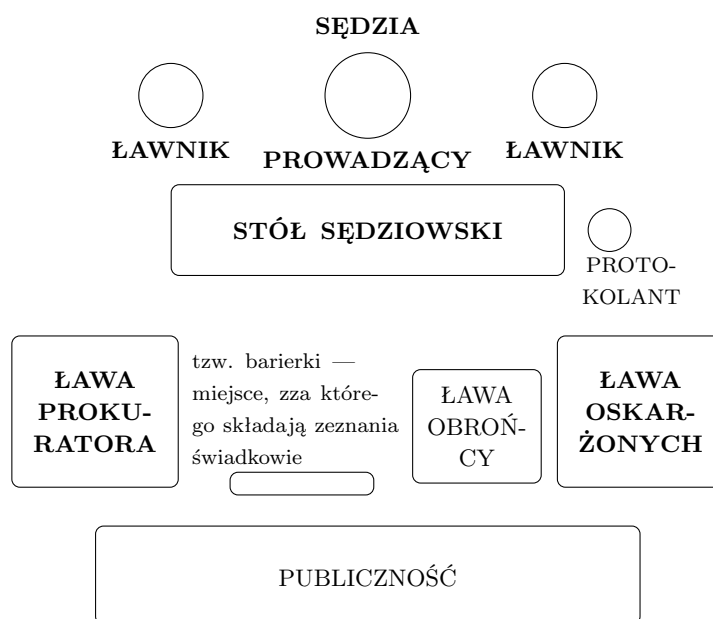
10. Postępowanie karne.

- a) **postępowanie karne** — ciąg czynności związanych z wykryciem przestępstwa, procesem, aż do ukarania/uniewinnienia; dzieli się na 3 etapy:

- b) **przestępstwo** — bezprawny i społecznie szkodliwy czyn, zakazany pod groźbą kary przez obowiązujące przepisy; przestępstwa dzielą się na:
- **występki** (zagrożone karą pozbawienia wolności od 1 miesiąca do 3 lat, karą ograniczenia wolności lub karą grzywny; mogą być popełnione umyślnie lub nieumyślnie),
 - **zbrodnie** (zagrożone karą pozbawienia wolności od 3 do 15 lat, karą 25 lat więzienia oraz dożywotnim pozbawieniem wolności; popełnione wyłącznie z winy umyślnej);
- c) **wykroczenia** (zagrożone karą od 1 tygodnia do 3 miesięcy aresztu) — czyny bezprawne dotyczące spraw mniej ważnych, są rozpatrywane przez wydziały karne sądów rejonowych;
- d) **wina umyślna** — działanie łamiące prawo, wykonane ze świadomości łamania prawa (np. postrzelenie kasjerki podczas obrabowywania banku);
- e) **wina nieumyślna** — działanie łamiące prawo, ale niewykonane w celu jego złamania (np. przypadkowe postrzelenie kolegi podczas polowania na dziką);

- f) **domniemanie niewinności** — naczelną zasadą systemu sprawiedliwości, zgodnie z którą każdego uznaje się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie mu udowodniona;
- g) **obrona konieczna** — działania zmierzające do odparcia bezpośredniego i bezprawnego ataku na nas lub na inną osobę, którą chcemy obronić;
- h) rodzaje orzeczonych kar:
- ➔ **kara grzywny** — nakaz zapłacenia danej kwoty,
 - ➔ **kara ograniczenia wolności** — skazany nie może bez zgody sądu zmieniać miejsca zamieszkania, musi pracować tam, gdzie nakaże mu sąd, może trwać od 1 miesiąca do 12 miesięcy,
 - ➔ **kara pozbawienia wolności** — umieszczenie skazanego w więzieniu, może trwać od 3 miesięcy do 25 lat i dożywotnie pozbawienie wolności;
- i) od czego zależy **wielkość składu sędziowskiego**?
- ➔ w sądach rejonowych wszystkie sprawy są rozpatrywane przez skład sędziowski 1-osobowy (złożony tylko z sędziego zawodowego),
 - ➔ jeżeli sąd okręgowy jest sądem II instancji, rozpatruje sprawę w składzie sędziowskim 1-osobowym (złożony tylko z sędziego zawodowego — ławnicy mogą orzekać wyłącznie w sądach I instancji),
 - **ławnik** — osoba wybrana przez radę gminy do orzekania o winie lub niewinności oskarżonych,
 - ➔ jeżeli sąd okręgowy orzeka w sprawie dotyczącej zbrodni, skład sędziowski jest 3-osobowy (1 sędzia zawodowy i 2 ławników) lub 5-osobowy (2 sędziów zawodowych i 3 ławników) — ten ostatni skład orzeka tylko w przypadku zbrodni zagrożonych karą dożywotniego pozbawienia wolności,
 - ➔ sąd apelacyjny orzeka w składzie 3-osobowym złożonym z 3 sędziów zawodowych (ławnicy nie mogą orzekać w sądzie II instancji);
- j) **sala sądowa w procesie karnym** (pamiętajcie, że skład sędziowski zmienia się w zależności od charakteru sprawy i rodzaju sądu):

11. Postępowanie cywilne.

- a) **postępowanie cywilne** — rodzaj postępowania sądowego mający zastosowanie w sprawach z zakresu prawa cywilnego (np. prawa pracy, prawa rodzinnego); przebieg postępowania cywilnego:
- ➔ **powód** (osoba wysuwająca roszczenia) pisze do sądu **pozew**, w którym opisuje konfliktową sytuację,
 - ➔ powód i **pozwany** mogą zawrzeć ugodę, w przeciwnym razie sąd wydaje **orzeczenie**,
 - ➔ jeśli pozwany nie zastosuje się do orzeczenia uruchamiane jest **postępowanie egzekucyjne**;
- b) **alimenty** — kwota obowiązkowo płacona na dziecko przez rodzica, który nie sprawuje nad nim bezpośredniej opieki; zasądzone przez sąd.

12. Trybunał Konstytucyjny.

- ➔ skład:
 - 15 sędziów powoływanych przez Sejm na 9-letnią kadencję bez możliwości ponownego wybrania, w tym
 - Prezes wybierany przez Prezydenta RP spośród kandydatów-sędziów TK zaproponowanych przez zgromadzenie ogólne sędziów TK,
- ➔ kompetencje:
 - orzekanie o zgodności umów międzynarodowych z Konstytucją,
 - orzekanie o zgodności aktów prawnych z Konstytucją i ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi,
 - orzekanie o zgodności z Konstytucją celów i działalności partii politycznych,

- rozstrzyganie sporów kompetencyjnych między naczelnymi organami państwa,
- rozpatrywanie **skarg konstytucyjnych** (czyli wniosków składanych przez obywatela do TK w sprawie sprawdzenia zgodności z Konstytucją przepisu, na podstawie którego został on prawomocnie skazany);
- ➔ podmioty uprawnione do kierowania spraw do TK:
 - Prezydent RP,
 - Marszałek Sejmu,
 - Marszałek Senatu,
 - premier,
 - grupa 50 posłów,
 - grupa 30 senatorów,
 - prezesi: Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego, Najwyższej Izby Kontroli,
 - Rzecznik Praw Obywatelskich (Rzecznik Praw Dziecka samodzielnie nie może kierować spraw do TK),
 - Prokurator Generalny,
 - obywatele (tylko składając skargę konstytucyjną),
 - każdy sąd, jeśli uzna to za konieczne do rozpatrzenia danej sprawy,
 - a także w zakresie spraw dotyczących ich działania: Krajowa Rada Sądownictwa, władze związków zawodowych i organizacji pracodawców, organy stanowiące samorządu terytorialnego, kościoły i związki wyznaniowe.

13. Trybunał Stanu.

- ➔ skład:
 - przewodniczącym jest Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego (uwaga: w Sądzie Najwyższym nie ma wiceprezesów, tylko „zwykli” prezesi którzy wspomagają Pierwszego Prezesa),
 - 2 zastępców przewodniczącego oraz 16 członków wybiera Sejm spoza grona posłów i senatorów na czas trwania swojej kadencji,
- ➔ przed Trybunałem Stanu ponoszą odpowiedzialność za naruszenie Konstytucji lub ustawy w związku z zajmowanym stanowiskiem:
 - Prezydent RP (dla którego TS jest jedynym możliwym sądem),
 - premier i ministrowie,
 - posłowie,
 - senatorowie,
 - prezes Narodowego Banku Polskiego (NBP),
 - prezes Najwyższej Izby Kontroli (NIK),
 - członkowie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji (KRRiT),
 - Naczelnym Dowódcą Sił Zbrojnych (powoływany tylko na czas wojny).

Organy ochrony prawnej i kontroli

14. Organy ochrony prawnej i kontroli.

- a) **prokuratura** — instytucja powołana w celu strzeżenia praworządności (przestrzegania prawa) oraz czuwania nad ściganiem przestępstw;
- b) **Rzecznik Praw Obywatelskich** (szw. Ombudsman):
 - ➔ powoływany przez Sejm za zgodą Senatu na 5 lat,
 - ➔ jego zadaniem jest strzeżenie praw obywatelskich przed naruszeniem przez wadliwe prawo,
 - ➔ można się do niego zwrócić, gdy organy państwa naruszają prawa i wolności zagwarantowane obywatelowi w Konstytucji,
 - ➔ nie może samodzielnie zmieniać prawa, ale może:
 - występować z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zbadania zgodności aktu prawnego z Konstytucją lub umowami międzynarodowymi,
 - kierować sprawy do sądów, w tym do Sądu Najwyższego,
 - ➔ monitoruje stan przestrzegania praw człowieka w Polsce;
- c) **Rzecznik Praw Dziecka** zajmuje się ochroną praw dzieci;
- d) **Najwyższa Izba Kontroli**:
 - ➔ naczelny organ kontroli państwowej,
 - ➔ prezes NIK jest wybierany przez Sejm za zgodą Senatu na 6 lat,
 - ➔ zadania:
 - badanie działalności gospodarczej wszystkich podmiotów wykorzystujących środki publiczne, a więc organów rządowych, samorządowych, również prywatnych przedsiębiorstw w zakresie, w jakim wykorzystują majątek państwowy i realizują zobowiązania wobec państwa,
 - przedkładanie Sejmowi raportu w sprawie wykonania budżetu państwa przez Radę Ministrów, będącego podstawą do udzielenia jej absolutorium;
- e) **policja** — umundurowana i uzbrojona formacja powołana w celu zapewnienia obywatelom bezpieczeń-

stwa i stojąca na straży przestrzegania prawa; składa się z wielu sekcji (np. ruchu drogowego, kryminalnej), na jej czele stoi Komendant Główny Policji (Komenda Główna Policji — KGP), powoływany przez premiera;

- zadania policji:
 - ochrona życia, zdrowia, mienia,
 - ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego,
 - wykrywanie przestępstw i wykroczeń,
 - przeciwdziałanie przestępczości,
- środki przymusu stosowane przez policję:
 - legitymowanie,
 - zatrzymanie (maks. na 48 godzin),
 - przeszukanie, rewizja (wyłącznie za zgodą prokuratury lub sądu),
 - środki przymusu bezpośredniego: użycie pałki, gazu, broni palnej.

Systemy rządów

15. Systemy rządów.

- a) **system rządów** — układ relacji między naczelnymi organami państwa;
- b) **system parlamentarny** (np. w Czechach):
 - parlament ma zasadnicze znaczenie, gdyż oprócz funkcji prawodawczych powołuje i odwołuje rząd — ma szeroki wpływ na władzę wykonawczą,
 - prezydent jest najczęściej powoływany przez parlament i ma symboliczne znaczenie;
- c) **system prezydencki** (np. w Stanach Zjednoczonych):
 - prezydent wybierany jest w wyborach powszechnych,
 - prezydent jest jednocześnie szefem rządu,
 - parlament ma silne uprawnienia kontrolne (szczególnie w sferze finansowej) i ustawodawcze, ale nie ma żadnego wpływu na politykę rządu — nie może go odwołać;
- d) systemy mieszane:
 - **półprezydencki** — polega na przyznaniu prezydentowi dodatkowych (w porównaniu z systemem parlamentarnym) uprawnień zmuszających parlament do ścisłej współpracy z szefem państwa — wiąże się to z bezpośrednimi wyborami głowy państwa (np. we Francji),
 - **kanclerski** — polega na przyznaniu szefowi rządu (tu: kanclerzowi) dodatkowych uprawnień sprowadzających się do tego, że ministrowie nie są odpowiedzialni przed parlamentem (gdyż ten nie może ich odwołać) tylko przed kanclerzem, pozycja prezydenta zaś jest symboliczna (np. w Niemczech, w Austrii),
 - **parlamentarno-gabinetowy** — polega na zachowaniu centralnej pozycji parlamentu (jak w systemie parlamentarnym) przy jednoczesnym umocnieniu pozycji rządu (co przejawia się np. w tym, że nie tak łatwo jest rząd odwołać — trzeba przedstawić kandydata na nowego premiera i przekonać większość posłów do odwołania rządu i poparcia kandydata na nowego premiera; np. w Polsce).

Problemy do dyskusji

1. Polski system rządów jest często krytykowany (np. przez media). Głównym argumentem przeciwników obecnego systemu jest brak jasnego rozgraniczenia kompetencji rządu i Prezydenta. Wskaż przykłady kompetencji, których podział między dwa ww. organy jest niejasny.
2. System rządów w Polsce został zbudowany w oparciu o zasadę trójpodziału władzy. Wyszukaj jak najwięcej zależności między poszczególnymi władzami, szczególnie w sferze wzajemnego kontrolowania się władz. Czy trzy władze w Polsce mają podobne pozycje ustrojowe (tzn. czy któraś z władz ma więcej wpływu na inne władze niż one na nią)?

Sprawdzian

Instytucje polskiej demokracji

Limit czasu: 60 minut

Maksimum punktów: 100

1. Uzupełnij tabelę wpisując informacje na temat cech izb polskiego parlamentu. (0–10 p.)

	SEJM izba parlamentu	SENAT izba parlamentu
liczba posłów lub senatorów		
wszystkie cechy wyborów do izby		
wiek, od którego posiada się bierne i czynne prawa wyborcze		
2 przykłady funkcji		

2. Przyporządkuj pojęciom ich znaczenia. Uwaga! Cztery znaczenia nie pasują do żadnego pojęcia. (0–7 p.)

Marszałek Sejmu (.....)	1. organ Sejmu; jego zadaniem jest zastępowanie Marszałka Sejmu podczas jego nieobecności w trakcie obrad
klub poselski (.....)	2. organ Sejmu składający się (głównie) z przedstawicieli każdego z klubów poselskich; specjalizuje się w określonej dziedzinie np. finansach, sprawach zagranicznych, edukacji
koło poselskie (.....)	3. organ Sejmu; w jego skład wchodzi Marszałek Sejmu i wicemarszałkowie; jego zadaniem jest ustalanie m.in. planu pracy Sejmu
komisja sejmowa (.....)	4. organ Sejmu; w jego skład wchodzi Marszałek Sejmu, wicemarszałkowie i przewodniczący klubów sejmowych (lub parlamentarnych, gdy zrzeszają nie mniej niż 15 posłów)
Konwent Seniorów (.....)	5. organ Sejmu; w jego skład wchodzi Prezydium Sejmu i Senatu, a także przewodniczący klubów parlamentarnych (gdy zrzeszają nie mniej niż 15 członków)
parlament (.....)	6. ogólna nazwa organu władzy ustawodawczej; w Polsce składa się z dwóch izb: Sejmu i Senatu
Prezydium Sejmu (.....)	7. organ Sejmu zarządzający wybory prezydenckie, zwołujący posiedzenia Sejmu
	8. wspólne posiedzenie posłów i senatorów; nie jest organem władzy ustawodawczej
	9. zrzeszenie posłów o liczbie członków nie mniejszej niż 3
	10. zrzeszenie posłów o liczbie członków nie mniejszej niż 7
	11. zrzeszenie posłów o liczbie członków nie mniejszej niż 15

3. Wymień cztery sytuacje, w których zbiera się Zgromadzenie Narodowe. (0–3 p.)

.....

.....

4. Wymień podmioty, które posiadają inicjatywę ustawodawczą. (0–5 p.)

.....

.....

5. Dziś w Sejmie odbędzie się pięć głosowań. Napisz, jakiej większości potrzebują posłowie, aby: (0–5 p.)

– A: odrzucić poprawkę Senatu do ustawy o zmianie przepisów ustawy o systemie oświaty

.....

– B: udzielić wotum zaufania rządowi w tzw. trzecim kroku konstytucyjnym

.....

– C: odrzucić prezydenckie weto ustawy repatriacyjnej

.....

- D: powołać sędziego Trybunału Konstytucyjnego
.....
- E: przyjąć ustawę wprowadzającą zmianę 38. artykułu Konstytucji RP
.....

6. Uporządkuj chronologicznie kolejne kroki powstawania ustawy (przedstawiony schemat jest przykładem uproszczonym i nieoddającym w pełni procesu powstawania ustawy). (0–10 p.)

1.	A	Stworzenie projektu ustawy i zgłoszenie go Marszałkowi Sejmu
	B	Uzasadnienie projektu przez wnioskodawcę, odpowiedź na pytania posłów, ogólna dyskusja (na plenum Sejmu), a następnie rozpatrzenie projektu przez komisję sejmową i przygotowanie sprawozdania
9.	C	Skierowanie ustawy do Trybunału Konstytucyjnego przez Prezydenta RP
	D	Rozpatrywanie ustawy przez komisję senacką, która ma 14 dni na przygotowanie sprawozdania i przedstawienie go na plenum Senatu
	E	Publikacja ustawy w Dzienniku Ustaw
	F	Przyjęcie przez Senat ustawy bez wprowadzenia poprawek
	G	Przyjęcie przez Sejm ustawy i skierowanie jej do Senatu
	H	Przekazanie ustawy Prezydentowi, który ma 21 dni na ustosunkowanie się do niej
	I	Prezentacja sprawozdania komisji na plenum Sejmu, dyskusja szczegółowa, ewentualne zgłaszanie poprawek (wówczas projekt wraca do komisji, która zajmuje stanowisko wobec nich)
	J	Prezentacja ewentualnego sprawozdania komisji, głosowanie nad poprawkami, a następnie nad całością projektu ustawy
	K	Orzeczenie przez Trybunał Konstytucyjny zgodności ustawy z Konstytucją
	L	Podpisanie ustawy przez Prezydenta

7. Wskaż, które z poniższych przykładów kompetencji należą do Prezydenta RP, a które do Rady Ministrów i jej Prezesa. (0–9 p.)

Prezydent RP	Rada Ministrów i jej Prezes

- A: ratyfikowanie umów międzynarodowych
- B: prawo do przedstawienia projektu ustawy budżetowej
- C: powoływanie sędziów
- D: zwracanie się z orędyem do Sejmu
- E: wydawanie rozporządzeń (np. do ustawy o ochronie zdrowia)
- F: stosowanie prawa łaski
- G: zawieranie umów międzynarodowych
- H: sprawowanie ogólnego kierownictwa nad obronnością kraju (w czasie pokoju)
- I: zwoływanie rady gabinetowej

8. Wyjaśnij poniższe pojęcia. (0–3 p.)

- kontrasygnata —
-
- prerogatywa —
-
- konstruktywne wotum nieufności —
-

9. Określ, które z poniższych zdań dotyczących wyborów prezydenckich są prawdziwe, a które nie. (0–5 p.)

	PRAWDA	FAŁSZ
A Wybory prezydenckie zarządza Marszałek Sejmu.		
B Cisza wyborcza kończy się na dzień przed wyborami.		
C Wyniki wyborów uznaje się za ważne, jeśli frekwencja wyniosła więcej niż 50%.		
D Instytucją stwierdzającą ważność wyborów jest Naczelny Sąd Administracyjny.		
E Zaprzysiężenie Prezydenta dokonywane jest przed Zgromadzeniem Narodowym.		

10. Wskaż, jaką większością głosów Zgromadzenie Narodowe może uznać trwałą niezdolność Prezydenta do sprawowania urzędu ze względu na jego stan zdrowia. Następnie oblicz minimalną liczbę głosów członków Zgromadzenia Narodowego potrzebnych do uznania trwałej niezdolności Prezydenta do sprawowania urzędu i wpisz ją w nawiasie przy wybranej przez Ciebie odpowiedzi (załóż, że w głosowaniu biorą udział wszyscy członkowie Zgromadzenia). (0–2 p.)

- większość bezwzględna (.....)
- większość kwalifikowana $\frac{2}{3}$ (.....)
- $\frac{2}{3}$ ustawowej liczby posłów (.....)
- większość kwalifikowana $\frac{3}{5}$ (.....)

11. W tzw. drugim kroku konstytucyjnym: (0–1 p.)

- Prezydent powołuje premiera i odbiera przysięgę od członków Rady Ministrów, której w następnych 14 dniach musi zostać udzielone wotum zaufania bezwzględną większością głosów
- Prezydent powołuje premiera i odbiera przysięgę od członków Rady Ministrów, której w następnych 14 dniach musi zostać udzielone wotum zaufania zwykłą większością głosów
- Sejm wybiera Prezesa Rady Ministrów, będącego kandydatem przedstawionym we wniosku posłów, bezwzględną większością głosów, po czym Senat zatwierdza ten wybór zwykłą większością głosów
- Sejm wybiera Prezesa Rady Ministrów, będącego kandydatem przedstawionym we wniosku posłów, i proponowanych przez niego członków Rady Ministrów bezwzględną większością głosów

12. Przyporządkuj każdemu rodzajowi spraw sąd/trybunał właściwy do ich rozpatrzenia. (0–7 p.)

A	Rozpatrywanie wniosków o kasacje od wyroków sądów powszechnych i wojskowych.	
B	Rozpatrywanie występków w II instancji.	
C	Rozpatrywanie spraw dotyczących decyzji administracyjnych. Jego wyroki są ostateczne.	
D	Orzekanie o zgodności aktów prawnych z Konstytucją RP i ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi.	
E	Orzekanie np. w sprawie odebrania praw rodzicielskich.	
F	Rozpatrywanie spraw dotyczących przestrzegania prawa pracy przez pracodawcę.	
G	Rozpatrywanie, czy najważniejsze osoby w państwie nie złamały Konstytucji i ustaw w toku pełnienia swoich obowiązków. Może ich za to pozbawić pełnionych funkcji.	

13. Nazwij niżej wyjaśnione cechy sędziego. (0–3 p.)

- sędzia jest, tzn. nie może należeć do żadnej partii politycznej ani brać udziału w sprawowaniu władzy wykonawczej lub ustawodawczej
- sędzia jest, tzn. nie może zostać zwolniony, zdegradowany lub przeniesiony bez swojej zgody do innego sądu; nigdy nie przestanie być sędzią, zaś po osiągnięciu wieku emerytalnego przejdzie w stan spoczynku
- sędzia jest, tzn. w wydawaniu wyroków jest związany wyłącznie obowiązującymi normami prawnymi

14. Napisz, czy podane sytuacje są zgodne z prawem. Każdą odpowiedź uzasadnij. (0–8 p.)

A	14-letnia Kasia zabiła z premedytacją swojego młodszego brata, gdyż zabrał jej ulubioną zabawkę i nie chciał jej oddać. Obecnie sądzona jest przed sądem karnym.	
B	37-letni Marcin jadąc samochodem, potrącił idącą chodnikiem matkę z dzieckiem. Kobieta zmarła na miejscu, dziecko w szpitalu. Sąd odmówił mu przydzielenia adwokata z urzędu, biorąc pod uwagę fakt, że Marcin podczas prowadzenia pojazdu miał 3,7 promila alkoholu we krwi.	
C	Wojciech, sprawujący prawną opiekę nad swoim jedynym dzieckiem, nie płaci alimentów Barbarze, matce jego dziecka.	

D Maciek ściągał na egzaminie gimnazjalnym od Izy. Egzaminatorzy niczego nie zauważyli, nikt nie miał o to do niego ani do niej pretensji. Gdy rodzice zapytali Izę, czy wolno ściągać lub dawać ściągać, odpowiedziała „Tak. Przecież jest to norma obyczajowa”.

15. W skład Trybunału Konstytucyjnego wchodzi 15 sędziów powoływanych na: (0–1 p.)

- 4-letnią kadencję
 5-letnią kadencję
 6-letnią kadencję
 9-letnią kadencję

16. Odwołanie do Naczelnego Sądu Administracyjnego od wyroku sądu II instancji dotyczące kwestii proceduralnych to: (0–1 p.)

- apelacja
 interpelacja
 kasacja
 zażalenie

17. Na podstawie danych z poniższej tabeli oraz wiedzy własnej wykonaj polecenia. (0–10 p.)

Tabela 1. Oceny instytucji kontroli prawnej w poszczególnych województwach

Województwo	Sąd	Proku- ratura	Nota- riat	Policja	Służba więzienna	Komor- nik	Adwo- kat	Radca prawny	Straż miejska
	w procentach								
Dolnośląskie	52,3			45,9				57,1	
Kujawsko-pomorskie		41,5			31,0			71,8	50,0
Lubelskie		29,1	81,1			29,1	36,8	51,2	32,3
Lubuskie		40,9	81,1		34,8		59,4		
Łódzkie			84,8						
Małopolskie		25,7	80,9			29,2	47,3		
Mazowieckie	51,3				11,1				
Opolskie						49,0		72,3	
Podkarpackie				56,9		29,1			40,4
Podlaskie	53,8	21,0		46,2			47,9		22,0
Pomorskie	64,1		87,6				62,1		
Śląskie					12,8				
Świętokrzyskie		43,3			4,3			49,0	24,3
Warmińsko- -mazurskie	65,5			56,2		44,4			
Wielkopolskie	63,5			58,6		45,2	58,4	71,2	
Zachodnio- pomorskie			87,3	43,8	34,5				46,3
Różnica między najwyższym a naj- niższym odsetkiem zadowolenia z danej instytucji	14,2	22,3	6,7	14,8	30,5	19,9	25,3	23,3	28,0

W tabeli przedstawiono najwyższe (wyróżnione tłustym drukiem) i najniższe (na szarym tle) odsetki pozytywnych i negatywnych ocen instytucji wśród osób, które miały z nimi kontakt w ciągu ostatnich pięciu lat. Pominięto oceny przeciętne, tj. mieszczące się między ocenami najwyższymi a najniższymi

Źródło: Komunikat z badań *Warunki życiowe społeczeństwa polskiego: problemy i strategie*, CBOS Warszawa 2008, http://cbos.pl/SPISKOM.POL/2008/K_042_08.PDF

a) Zaznacz i podpisz na mapie trzy województwa o najniższym odsetku osób zadowolonych z policji.

Źródło: <http://geografia.com.pl/>

- b) W którym województwie ocena prokuratury była najwyższa, a w którym najniższa?

- c) Która z instytucji uzyskała najlepszą, a która najgorszą ocenę w województwie podlaskim? Oprzyj się tylko na danych z tabeli.

- d) Która z instytucji uzyskała lepszą ocenę wśród mieszkańców województwa lubelskiego: prokuratura czy komornik?

- e) Podaj pełną nazwę naczelnego organu kontroli w Polsce.

- f) Wymień trzy środki przymusu stosowane przez policję.

18. Do podanych systemów rządów dopasuj ich opisy. Podaj po jednym przykładzie państwa, w którym obowiązuje dany system. (0–10 p.)

SYSTEM	OPIS	PAŃSTWO
parlamentarny		
prezydencki		
półprezydencki		
kanclerski		
parlamentarno-gabinetowy		

- A: Rola prezydenta ograniczona jest do funkcji reprezentacyjnych, zazwyczaj jest on powoływany przez parlament. Rząd jest powoływany przez parlament. Ministrowie są odpowiedzialni wyłącznie przed szefem rządu — parlament nie może udzielić im wotum nieufności indywidualnie, musiałby odwołać cały rząd.
- B: Rząd potrzebuje poparcia większości parlamentarnej, gdyż w innym wypadku zostanie przez nią odwołany. Parlament może również odwoływać indywidualnie poszczególnych ministrów — są więc oni odpowiedzialni i przed parlamentem i przed premierem, który także może ich odwołać. Rola prezydenta lub monarchy jest ograniczona do funkcji reprezentacyjnych, zazwyczaj jest on wybierany przez parlament.
- C: Prezydent pochodzi z bezpośrednich wyborów, jest jednocześnie szefem rządu. Innym jego zadaniem jest powoływanie ministrów, do którego nie jest potrzebne wotum zaufania ze strony posłów. Parlament ma silne uprawnienia kontrolne, jednak nie może odwołać rządu — ministrowie odpowiadają tylko przed władzą sądowniczą i prezydentem.
- D: Aby sytuacja polityczna kraju była stabilna, ośrodki władzy wykonawczej i ustawodawczej muszą ze sobą ściśle współpracować. Prezydent, zazwyczaj (lecz niekoniecznie) wybierany przez parlament posiada nie tylko funkcje reprezentacyjne, ale również np. prawo weta ustawodawczego lub rozwiązania parlamentu. Powołuje on również rząd, który jednak jest politycznie odpowiedzialny wyłącznie przed parlamentem (posłowie muszą rządowi wyrazić wotum zaufania, by mógł stabilnie funkcjonować i mogą rząd zmienić). Również poszczególni ministrowie mogą być przez parlament odwoływani.
- E: Pochodzący z bezpośrednich wyborów prezydent jest najważniejszym ośrodkiem władzy wykonawczej. Oprócz niego, władzę tę sprawuje również rząd (z premierem) powoływany przez prezydenta, lecz politycznie odpowiedzialny przed parlamentem — posłowie mogą rząd odwołać.

Klucz odpowiedzi znajduje się na stronie 145.

Aktywność obywatelska

Spółeczeństwo obywatelskie

1. Spółeczeństwo obywatelskie.

a) instytucje społeczeństwa obywatelskiego:

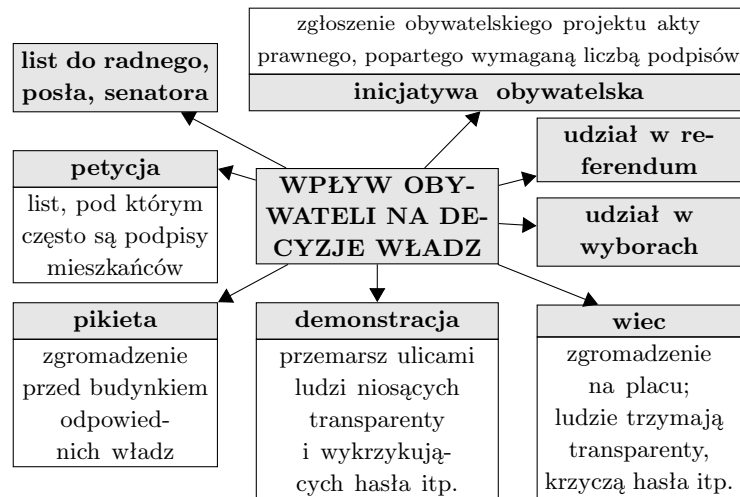
b) trzy przykazania dobrego obywatela, czyli **WUC**:

- **WIEDZIEĆ** (mieć wiedzę obywatelską, np. znać kompetencje organów samorządu terytorialnego),
- **UMIEĆ** (posiadać umiejętności obywatelskie, np. potrafić napisać wniosek o dofinansowanie projektu),
- **CHCIEĆ** (reprezentować postawę obywatelską, np. chcieć zrealizować zbiórkę żywności dla potrzebujących przed świętami);

c) **cnoty obywatelskie** — rodzaj niepisanych norm społecznych, obyczajów, wskazówek dobrego postępowania, które powinny obowiązywać w przestrzeni publicznej, np. uczciwość, prawdomówność, gotowość do poświęceń;

- osoba, która reprezentuje swoim postępowaniem „antycnoty” obywatelskie, zasługuje na określenie **antyobywatel**;

d) wybrane legalne **metody wpływania na decyzje władz**:

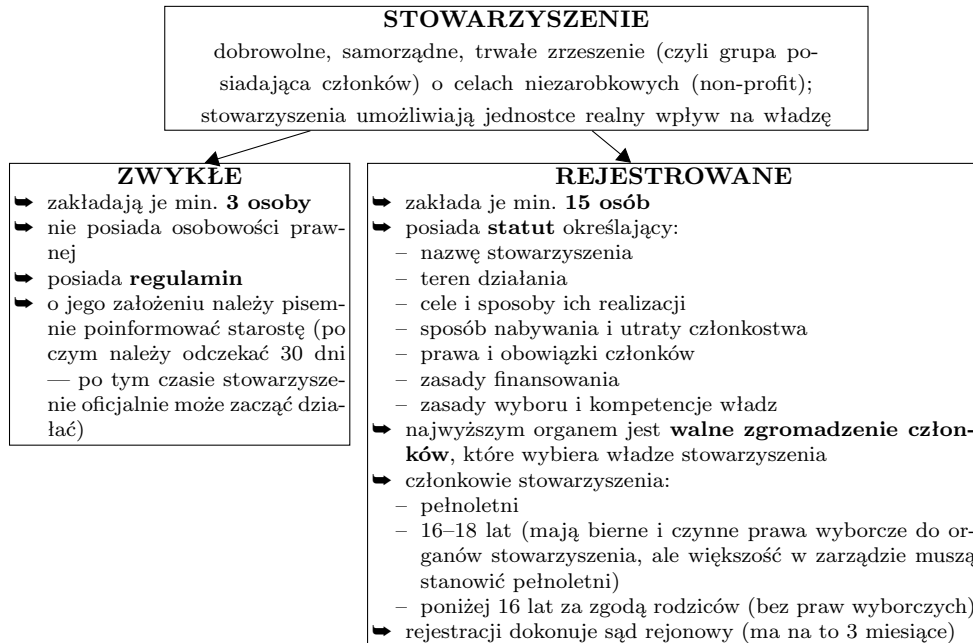
e) **nieposłuszeństwo obywatelskie** — celowe, publiczne, demonstracyjne działanie polegające na łamaniu konkretnych przepisów prawa;

- cechy:
 - przekonanie o niesłuszności i niesprawiedliwości tych przepisów,
 - zgoda na poniesienie kary za świadome łamanie prawa,
 - nieużywanie przemocy pod żadnym pozorem,
- przykłady:
 - strajk, okupacja, protest, manifestacja, blokady itp.,

- ukrywanie obywateli (np. podczas wojny),
- **sabotaż** — działanie polegające na celowym wykonywaniu swojej pracy źle (np. na niedokładnym skręcaniu urządzeń, tak, by nie były zdatne do użytku),
- **włoski strajk** — działanie polegające na wykonywaniu przez pracowników swojej pracy „nazbyt” skrupulatnie (np. ręczne wpisywanie kodu kreskowego).

2. Stowarzyszenia.

- a) **organizacja pozarządowa** (non-governmental organization — **NGO**, organizacja *non-profit*) — organizacja powołana przez obywateli (lub przedsiębiorstwa) w celu innym niż osiągnięcie zysku (w celu niezarobkowym);
- b) **stowarzyszenie**:

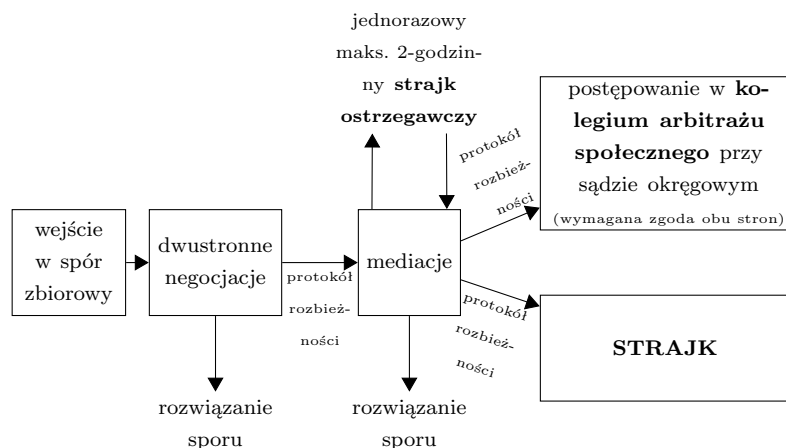

- przykłady działań stowarzyszeń:
- stowarzyszenia działające przy partiach politycznych (tzw. **młodzieżówki**) biorą aktywny udział w prowadzeniu kampanii wyborczej i są „bazą kadr” dla partii (np. Stowarzyszenie Młodzi Demokraci, Forum Młodych PiS, Federacja Młodych Socjaldemokratów, Forum Młodych Ludowców),
 - stowarzyszenia upominają się o prawa grup dyskryminowanych, lobbują na rzecz zmian prawa i działają na rzecz zmiany mentalności społecznej (np. Kampania Przeciw Homofobii organizuje Parady Równości, Stowarzyszenie Kongres Kobiet forsowało ustawę o parytetach na listach wyborczych),
 - stowarzyszenia organizują życie lokalnej społeczności, często pomagają w ten sposób w rozwiązaniu ważnego problemu społecznego (np. Stowarzyszenie Mierz Wysoko prowadzi klub młodzieżowy na Brzeskiej w Warszawie, Klub Sportowy Warszawianka prowadzi działalność sportową, Polskie Stowarzyszenie Astrologiczne, które, jako stowarzyszenie zwykłe, prowadzi kursy astrologiczne dla swoich członków);
- c) **fundacja** — organizacja społeczna powołana w celu realizacji zadań społecznie użytecznych (np. pomocy komuś, ochrony środowiska); w odróżnieniu od stowarzyszeń fundacja nie posiada członków — zakłada ją **fundator**, który jest jej najwyższym organem (on również nadaje statut fundacji, określa cele jej działania i źródła finansowania);
- d) **organizacja pożytku publicznego (OPP)** — organizacja pozarządowa działająca tylko i wyłącznie na rzecz określonej społeczności, służąca dobru publicznemu,
- musi posiadać niezależny organ kontrolujący działalność,
 - można przekazywać na jej konto 1% kwoty podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT),
 - np. Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej, Fundacja Greenpeace, Radomskie Towarzystwo Opieki nad Zwierzętami;
- e) **wolontariat** — bezpłatne, świadome, dobrowolne działanie na rzecz osób spoza kręgu rodziny i znajomych;
- wolontariat jest przykładem działania w **sferze publicznej**, czyli takiej, w której podejmowane działania dotyczą grupy osób, z którymi nie jesteśmy bezpośrednio powiązani,
 - sferę publiczną należy odróżnić od sfery prywatnej, która swoim zasięgiem obejmuje tylko najbliższe otoczenie (rodzinę, znajomych);
- f) **lobbying** — zdobywanie poparcia osób posiadających władzę lub wpływanie na decyzje władz przez grupy

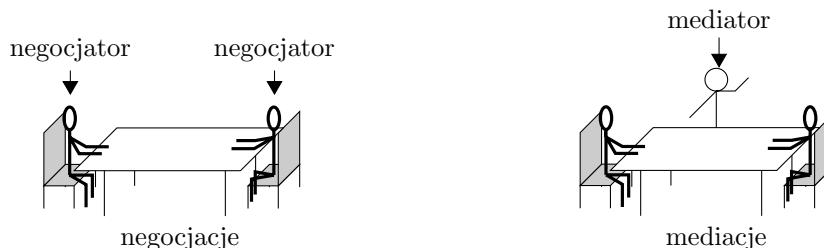
interesów poprzez działania nieformalne, takie jak wysyłanie ekspertyz, spotkanie się i dyskusowanie o danej kwestii; lobbing w Polsce jest legalny.

3. Dialog społeczny.

- związek zawodowy** — organizacja pracowników reprezentująca ich w konflikcie z pracodawcą, broniąca ich interesów (związek zawodowy broni interesów wszystkich pracowników, również tych, którzy nie są jego członkami), negocjująca w sprawach wysokości płac i warunków pracy;
- organizacja pracodawców** — niezależne stowarzyszenie pracodawców reprezentujące wyłącznie interesy swoich członków (przedsiębiorstw) w konfliktach z centralami związków zawodowych;
- droga rozwiązania konfliktu między pracodawcą a pracownikami (związkami zawodowymi):

- **spór zbiorowy** — oficjalny konflikt między pracodawcą a pracownikami, reprezentowanymi przez związki zawodowe,
 - może dotyczyć np. wysokości wynagrodzeń za pracę, warunków pracy, czasu pracy;
- **negocjacje** — proces rozwiązywania konfliktu (sporu) na drodze wzajemnych ustępstw z udziałem wyłącznie pozostających w konflikcie stron,
 - **negocjator** — osoba będąca przedstawicielem jednej ze stron podczas negocjacji;
- **mediacje** — proces rozwiązywania konfliktu prowadzony przez niezależnego, pochodzącego z zewnątrz mediatora,
 - **mediator** — osoba bezstronna, prowadząca mediacje i pomagająca w znalezieniu rozwiązania przez strony będące w konflikcie;

- **arbitraż** — proces rozwiązywania konfliktu polegający na wydaniu wiążącej dla stron decyzji przez niezależnego arbitra (strony muszą wyrazić zgodę na rozstrzygnięcie przez niego sprawy);
 - **style rozwiązywania konfliktów:**
 - **twardy:** dyskutant uważa swoje interesy za najważniejsze i interesy innych go nie obchodzą,
 - **miękki:** dyskutant łatwo rezygnuje z zajmowanego stanowiska, by nie wejść w konflikt,
 - **negocjacyjny:** dyskutant dąży do takiego kompromisu, który w równym stopniu uwzględnia interesy wszystkich stron;
 - **eskalacja** — pogłębienie się konfliktu, zwiększenie się jego natężenia;
- d) największe ogólnokrajowe struktury związkowe (tzw. **centrale związkowe**), będące członkami Komisji Trójstronnej ds. Społeczno-Gospodarczych:

SOLIDARNOŚĆ

forum

OPZZ

NSZZ „Solidarność” — Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”,

FZZ — Forum Związków Zawodowych,

OPZZ — Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych;

e) **Komisja Trójstronna ds. Społeczno-Gospodarczych:**

- składa się z przedstawicieli:
 - central związków zawodowych,
 - organizacji pracodawców (Business Center Club, Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan, Konfederacji Pracodawców Polskich, Związku Rzemiosła Polskiego),
 - rządu (np. Ministerstwa Gospodarki),
- zadania: opiniuje projekty ustaw gospodarczych, socjalnych itp.

4. Opinia publiczna.a) **opinia publiczna** — wyrażane publicznie poglądy obywateli na ważne problemy społeczne i polityczne,

- gdy żaden pogląd nie zdobywa wyraźnej większości zwolenników wśród społeczeństwa mówimy, że opinia publiczna jest podzielona — w innym wypadku mówimy, że opinia publiczna jest zgodna w danej kwestii;
- stanowisko opinii publicznej ma kluczowe znaczenie dla polityków, gdyż chcą oni tak zaplanować swoje działania, aby zostały dobrze odebrane przez obywateli (co można nazwać zachowaniem populistycznym ze strony polityków);

b) źródła informacji o stanowisku opinii publicznej:

- opinie wygłaszane w mediach (w tym wypadku nie jest to jednak wiarygodne źródło wiedzy),
- „życie ulicy”: plakaty, zgromadzenia publiczne (strajki, demonstracje, parady),
- **sondaże** — badania opinii publicznej przeprowadzane przez wyspecjalizowane firmy z zachowaniem określonych zasad mających maksymalizować ich wiarygodność,
- **sondy i ankiety uliczne, telefoniczne, SMS-owe, wysyłkowe, internetowe** — pomiary przeprowadzane w sposób nieusystematyzowany (przez co ich wyniki nie mogą być uznane za stanowisko całej populacji),
 - sondaże i sondy przeprowadzają **ankieterzy**, a osoby biorące w nich udział to **respondenci (ankietowani)**;

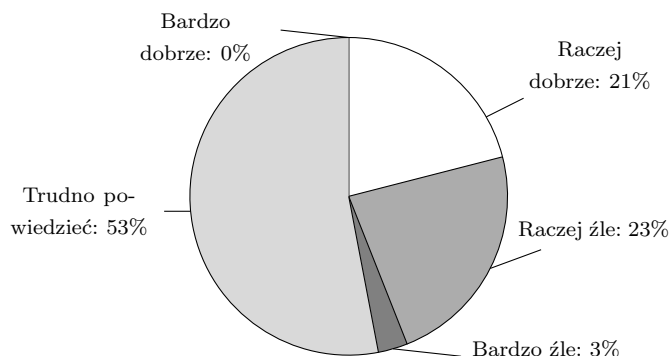
c) wybrane cechy badania, które świadczą o jego wiarygodności (większość z tych informacji powinna być dołączona do wyników badania):

- sposób doboru **próby badania** (czyli grupy badanych respondentów):
 - **celowy** — polega na subiektywnym, „ręcznym” wyselekcjonowaniu grupy respondentów (np. ekspertów); reprezentatywność takiej próby jest zazwyczaj mniejsza niż reprezentatywność próby losowej,
 - **losowy** (np. w trakcie sondy internetowej, ale też w trakcie profesjonalnego badania opartego na danych statystycznych pochodzących np. ze **spisu powszechnego**);
- charakter próby:
 - **reprezentatywny** — próba dobrana w taki sposób, aby zminimalizować wielkość błędu statystycznego przy generalizacji wyników badania (np. dobranie respondentów, uwzględniając różnice w ich położeniu społecznym, czyli strukturę społeczną),
 - niereprezentatywny;
- **wielkość próby** — liczba respondentów biorących udział w badaniu (co do zasady: im większa jest próba badania, tym błąd statystyczny, jakim każde badanie jest obarczone, jest mniejszy);
- **błąd pomiaru** — prognozowana maksymalna różnica między wynikiem badania a rzeczywistym stanowiskiem opinii publicznej (np. $\pm 3\%$);
- sposób formułowania pytań: należy bardzo dokładnie przeanalizować, o co respondenci byli pytani i jaki rodzaj pytań został zastosowany (np. pozornie takie same pytania „Program której partii jest Panu/Pani najbliższy?” i „Na którą partię odda Pan/Pani głos w nadchodzących wyborach?” zadane tej samej osobie mogą dać zupełnie inne odpowiedzi),
 - **pytanie tendencyjne** — pytanie sugerujące odpowiedź, np. ankieter zadaje pytanie „Którego z polityków Pan/Pani lubi, polityka X czy Y?”, podczas gdy respondent może nie lubić żadnego z nich, ale jeśli nie jest asertywny, to nie powie tego, gdyż nie ma możliwości wybrania innej odpowiedzi;
- sposób badania (np. sondaż telefoniczny, rozmowa podczas spotkania ankietera z badanym): trzeba zdawać sobie sprawę z zalet i wad każdej z metod przeprowadzania badania (np. choć sondaż telefoniczny gwarantuje anonimowość, co może spowodować udzielanie szczerych odpowiedzi, to ankieter nigdy nie wie, kto tak naprawdę odebrał telefon i odpowiada na jego pytania);
- czas badania: należy sprawdzić, czy w trakcie trwania badania nastąpiło jakieś ważne wydarzenie, które mogło mieć wpływ na jego wyniki (np. w trakcie badania zaufania do polityków wybuchła afera korupcyjna);

d) metody prezentowania wyników sondaży — różne rodzaje wykresów (wszystkie wykresy opracowano na podstawie komunikatu z badań *Opinie o związkach zawodowych i dialogu społecznym*, CBOS Warszawa 2009):

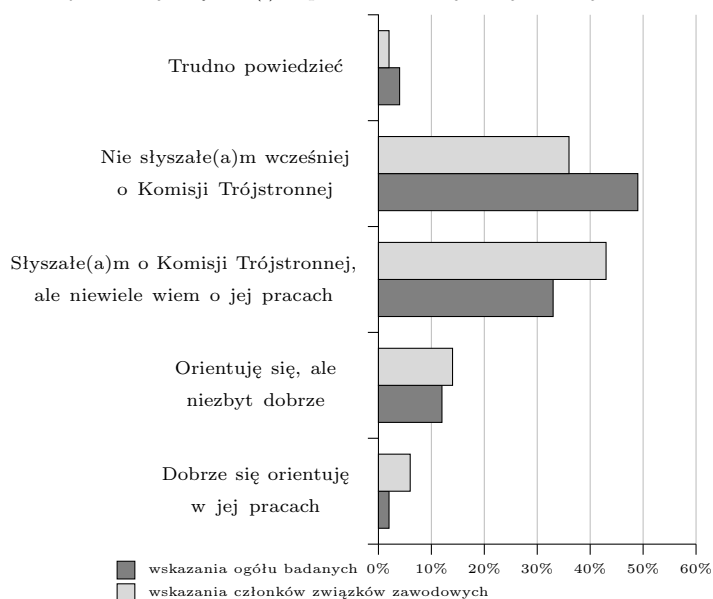
- kołowy:

Jak Pan(i) ocenia funkcjonowanie Komisji Trójstronnej?

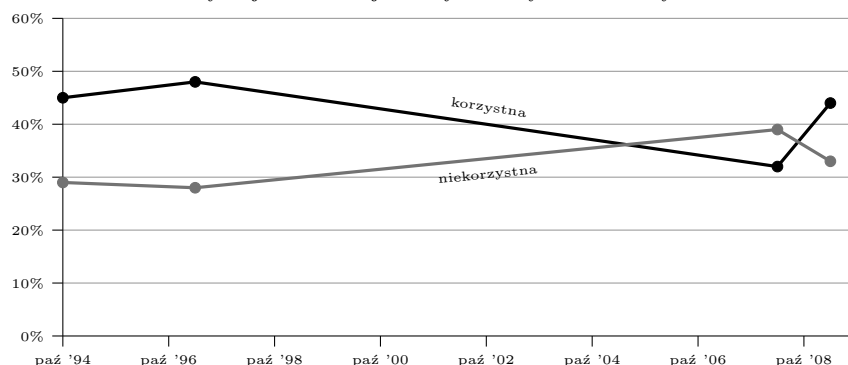
➔ słupkowy:

Czy orientuje się Pan(i) w pracach Komisji Trójstronnej?

➔ liniowy:

Czy, ogólnie rzecz biorąc, obecna działalność związków zawodowych jest dla kraju korzystna czy też niekorzystna?

Media

5. Czwarta władza.

- media są również określane jako **mass media**, **środki masowego przekazu**;
- czwarta władza** — określenie mediów (telewizji, radia, prasy, internetu) odnoszące się do koncepcji trójpodziału władzy i zakładające, że we współczesnej demokracji media odgrywają ważną funkcję kontrolną oraz informacyjną i, w związku z tym, mogą wywierać wpływ na decyzje polityczne obywateli (czyli sprawują nad nimi władzę);
- pluralizm** — różnorodność; pluralizm mediów jest bardzo ważny ze względu na (analogicznie do podziału władz) możliwość manipulowania poglądami obywateli przez np. telewizję mającą monopol (wyłącznieść) na przekaz informacji i kształtowanie opinii;
- cenzura** — kontrola (zwykle państwowa) publikacji, widowisk teatralnych, audycji, programów itp.:

- **cenзура превенcyjna** — kontrola i ingerencja w treści przed ukazaniem się publikacji (możliwy jest również zakaz wydania);
- **cenзура represyjna** — kontrola treści po wydaniu tekstu, mogąca również oznaczać zakaz jego rozpowszechniania z powodu łamania przezeń norm prawnych (w wyjątkowych przypadkach również religijnych i obyczajowych);
- e) **niezależność mediów** jest, obok ich pluralizmu, koniecznym warunkiem dla zapewnienia rzetelności przekazu informacji,
 - **niezależność polityczna** — wolność od nacisków ze strony władz i polityków,
 - **niezależność ekonomiczna** — wolność od nacisków ze strony właścicieli stacji/gazety/portalu;
- f) **osoba publiczna** — osoba, która jest społecznie rozpoznawalna (gdyż jest np. częstym gościem programów telewizyjnych) lub pełni funkcję publiczną i, w związku z tym, jej prawo m.in. do prywatności jest ograniczone (tzn. musi zaakceptować to, że jest ciągle obserwowana — nie tylko w sytuacjach służbowych, ale i prywatnych).

6. Rodzaje mediów.

- a) rodzaje środków masowego przekazu:
 - telewizja,
 - radio,
 - prasa,
 - internet;
- b) funkcje mediów:
 - informacyjna (np. programy informacyjne),
 - opiniotwórcza (np. komentarze w gazecie),
 - kontrolna (np. śledztwa dziennikarskie),
 - społeczna (np. reportaże),
 - kulturowa (np. teatr telewizji),
 - edukacyjna (np. filmy przyrodnicze),
 - rozrywkowa (np. reality show).

Scena polityczna

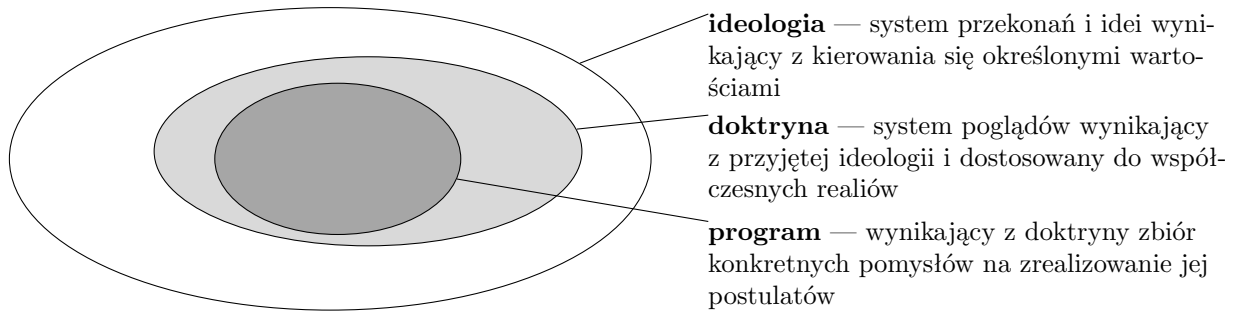
7. Polityka, czyli...

- a) jak jest rozumiany termin polityka (wybór przykładów):
 - polityka, czyli sztuka rządzenia państwem,
 - polityka, czyli poszukiwanie dobra wspólnego,
 - polityka, czyli zgodna z prawem możliwość stosowania przymusu (władzy politycznej),
 - polityka, czyli sztuka dochodzenia do kompromisu (rozwiązywania konfliktów),
 - polityka, czyli spór o kształt państwa,
 - polityka, czyli sztuka wygrywania wyborów;
- b) **konflikt ideologiczny** bierze się z różnicy wyznawanych przez ludzi wartości (np. wolność vs równość, wolność vs porządek publiczny, tradycja vs postęp)
 - odzwierciedleniem tych różnic są programy partii politycznych i ich podział (lewica, centrum i prawica lub socjaldemokraci, liberałowie, chadecy i konserwatyści);
- c) **kompromis** — porozumienie następujące po wzajemnych ustępstwach stron konfliktu;
- d) **konsensus** — zgoda w pewnej kwestii (np. co do podstawowych wartości, takich jak wolność każdego człowieka);
- e) lewicowe i prawicowe: poglądy, wartości, ideały, hasła, programy...
 - geneza podziału na lewicę i prawicę: w trakcie Rewolucji Francuskiej zwolennicy zmian systemu ustalili się po lewej stronie sali zgromadzenia, zaś ich przeciwnicy (a więc zwolennicy zachowania starego porządku) po prawej stronie;
 - z przytoczonej genezy podziału na lewicę i prawicę wynika, że konkretne postulaty i poglądy ukryte za tymi pojęciami zmieniają się w zależności od okoliczności: gdy jakieś postulaty głoszone przez lewicę zostaną zrealizowane i ulegną zakorzenieniu, dalsze trwanie przy nich i nieszukanie nowych rozwiązań staje się cechą prawicy (np. w trakcie Rewolucji Francuskiej lewicowym postulatem było utworzenie gospodarki rynkowej, zaś w czasach współczesnych to prawica broni tej gospodarki, a lewica proponuje jej zmianę);
 - **lewica** — radykalny kierunek polityczno-społeczny głoszący potrzebę zmian gospodarczych, społecznych, politycznych, hasła sprawiedliwości społecznej, egalitaryzmu i konieczności postępu (na podstawie Słownika Języka Polskiego PWN),
 - **egalitaryzm** — postawa przywiązania/dążenia do równości między ludźmi;
 - **prawica** — kierunek polityczno-społeczny o konserwatywnym, zachowawczym programie, przeciwny zmianom, opierający się na tradycji (czyli na takich wartościach jak rodzina, własność prywatna,

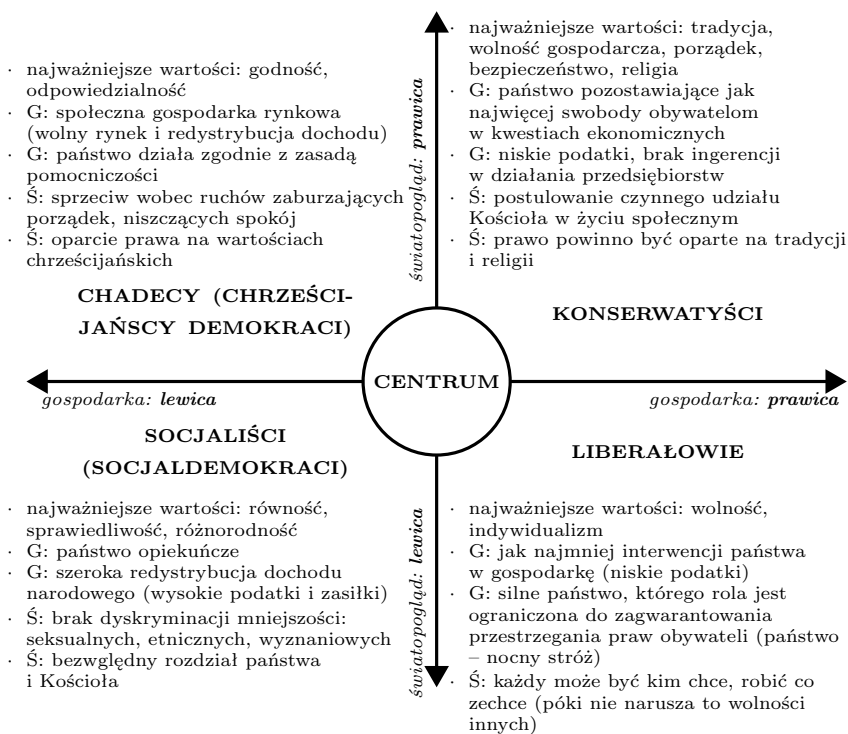
- wspólnota narodowa, religia);
- f) **populizm** — postawa cechująca się dostosowywaniem aktualnie głoszonych postulatów do oczekiwań społecznych w celu zdobycia poparcia, bez względu na konsekwencje tych propozycji;
 - g) **demagogia** — synonim populizmu;
 - h) **mediokracja** — neologizm oznaczający „rządy mediów”, które mają polegać na faktycznej konieczności działania polityków w taki sposób, który zostanie zauważony i przychylnie przedstawiony przez dziennikarzy;
 - i) **partiokracja** — neologizm oznaczający podporządkowanie działań politycznych interesom elit partyjnych i oderwanie rzeczywistych decyzji politycznych od woli obywateli.

8. Doktryny polityczne.

- a) ideologia, doktryna, program:

- termin doktryna występuje również w innym znaczeniu, jako synonim ideologii;
- b) przy określaniu doktryny realizowanej przez partię polityczną (i zawartej w jej programie) często posługujemy się określeniami *prawica* i *lewica*; aby móc określić jakie wartości i postulaty kryją się za tymi pojęciami, należy każdorazowo określić punkt odniesienia (najczęściej jest to taki stan, który większość ludzi uznaje za normalny, taki który istnieje od dawna lub istniał przez długi czas); gdy określimy punkt odniesienia (czyli *początek układu współrzędnych*), te partie...
 - które opowiadają się za jego utrzymaniem (lub za taką zmianą, która ma zmienić ten stan na poprzedni — za zmianą wstecz) nazywamy prawicowymi,
 - zaś te, które chcą ten stan zmienić na nowy, ich zdaniem lepszy, nazywamy lewicowymi;

- c) w określaniu czy dana partia jest prawicowa, czy lewicowa (co, jak wynika z powyższego schematu, często nie jest jednoznaczne) często czynnikiem bardziej brany pod uwagę jest program w kwestiach światopoglądowych, etycznych — za partie prawicowe zazwyczaj uznaje się chadeków i konserwatystów (rzadko liberałów).

9. Ideologie totalitarne: nazizm, faszyzm i komunizm.

- a) **nazizm (narodowy socjalizm)** — oficjalna doktryna Narodowosocjalistycznej Niemieckiej Partii Robotników (**NSDAP**) sformułowana przez Adolfa Hitlera; główne założenia nazizmu:
- na czele społeczeństwa stoi wódz (**kult wodza**),
 - rasa germańska wyprzedza inne pod wszelkimi względami,
 - jednostki słabsze (np. osoby starsze, niepełnosprawne, z „gorszej rasy”) muszą ustąpić miejsca lepszym (**darwinizm społeczny**),
 - **antysemityzm** (wrogość wobec osób pochodzenia żydowskiego),
 - konieczność ekspansji;
- b) **faszizm** — doktryna społeczna sformułowana przez Benito Mussoliniego i realizowana przez niego we Włoszech; główne założenia faszyzmu:
- człowiek może istnieć tylko dzięki państwu, w państwie i dla państwa — poza państwem nie ma niczego,
 - na czele społeczeństwa stoi wódz (**kult wodza** — charyzmatycznej jednostki),
 - zadaniem narodu jest zrealizowanie powierzonego mu zadania, czyli zniszczenie liberalizmu;
- c) **komunizm** — ustrój społeczny oraz opisująca go ideologia, której podstawy sformułowali Fryderyk Engels, Karol Marks (autorzy „Manifestu komunistycznego”) i Włodzimierz Lenin, który próbował wcielić założenia ideologii w życie poprzez stworzenie Związku Sowieckiego; główne założenia komunizmu:
- społeczeństwo w ustroju kapitalistycznym dzieli się na dwie przeciwstawne, wrogie sobie grupy: **burżuazję** (kapitalistów) i **proletariat** (robotników),
 - czynnikiem, który różnicuje te dwie grupy jest stosunek do środków produkcji (kapitałiści posiadają majątek, fabryki, kapitał i z nich czerpią zyski nic nie robiąc, zaś proletariusze posiadają jedynie swoją pracę i sprzedają ją kapitalistom),
 - ponieważ kapitałiści muszą grupować robotników w fabrykach, miastach, blokach, ci z biegiem czasu wykształcą świadomość klasową i drogą rewolucji pozbawią kapitalistów ich własności i zmienią na zawsze ustrój społeczny, polityczny, ekonomiczny,
 - okres przejściowy, między systemem kapitalistycznym a ukształtowaniem systemu komunistycznego to **dyktatura proletariatu** (i właśnie o tym ustroju mówimy, że panował w ZSRR i innych krajach komunistycznych — nie panował w nich właściwy komunizm, którego opis znajduje się poniżej),
 - po okresie dyktatury proletariatu nastąpi powstanie społeczeństwa bezklasowego, w którym każdy będzie mógł robić to, na co ma ochotę: nikt nie będzie musiał sprzedawać swojej pracy nikomu, nowa organizacja społeczeństwa będzie zapewniała wszystkim wszystko, co będzie im potrzebne do życia (wszelkie towary) — tak miała wyglądać **utopia komunistyczna**,
 - **utopia** — system idealny, lecz niemożliwy do zrealizowania.

10. Partie polityczne.

- a) **partia polityczna** — organizacja zrzeszająca obywateli na zasadach dobrowolności i równości, dążąca metodami demokratycznymi do przejęcia i utrzymania władzy w państwie w celu realizacji swojego programu; finansowana jawnie;
- b) w Polsce partie polityczne rejestrowane są przez Sąd Okręgowy w Warszawie, jeśli przedstawiają:
- nazwę i jej skrót,
 - adres siedziby partii,
 - nazwiska i adresy osób uprawnionych do reprezentowania partii,
 - statut (zgodny z prawem),
 - listę podpisów poparcia co najmniej 1000 pełnoletnich obywateli polskich;
- c) zgodnie z Konstytucją zakazane jest istnienie partii politycznych i innych organizacji:
- odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania:
 - nazizmu,
 - faszyzmu,
 - komunizmu,
 - dopuszczających:
 - nienawiść rasową,
 - nienawiść narodowościową,
 - stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa,
 - przewidujących utajnienie struktur lub członkostwa;
- d) główne polskie partie polityczne (te, które miały swoje kluby poselskie pod koniec VI kadencji Sejmu):

Platforma Obywatelska RP (PO, klub parlamentarny Platforma Obywatelska),

Prawo i Sprawiedliwość (PiS, klub parlamentarny Prawo i Sprawiedliwość),

Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD, klub poselski Lewica),

Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL, klub poselski Polskiego Stronnictwa Ludowego),

Polska Jest Najważniejsza (PJN, klub poselski Polska Jest Najważniejsza).

11. System partyjny.

a) **system partyjny** — układ partii politycznych i istniejących między nimi relacji (przez układ należy rozumieć np. istnienie tylko dwóch dużych partii na scenie politycznej; przez układ relacji należy rozumieć np. współpracę między partiami, rywalizację partii); podstawowe systemy partyjne:

➔ **jednpartyjny:**

- istnienie innych partii niż rządząca jest zakazane,
- taki system wskazuje na niedemokratyczny ustrój polityczny,
- np. na Kubie;

➔ **dwupartyjny:**

- prawo wyborcze jest tak skonstruowane, że promuje dwie partie, dominujące na scenie politycznej, z których jedna jest partią rządzącą, a druga opozycyjną,
- istnienie innych partii jest dozwolone,
- np. w Stanach Zjednoczonych;

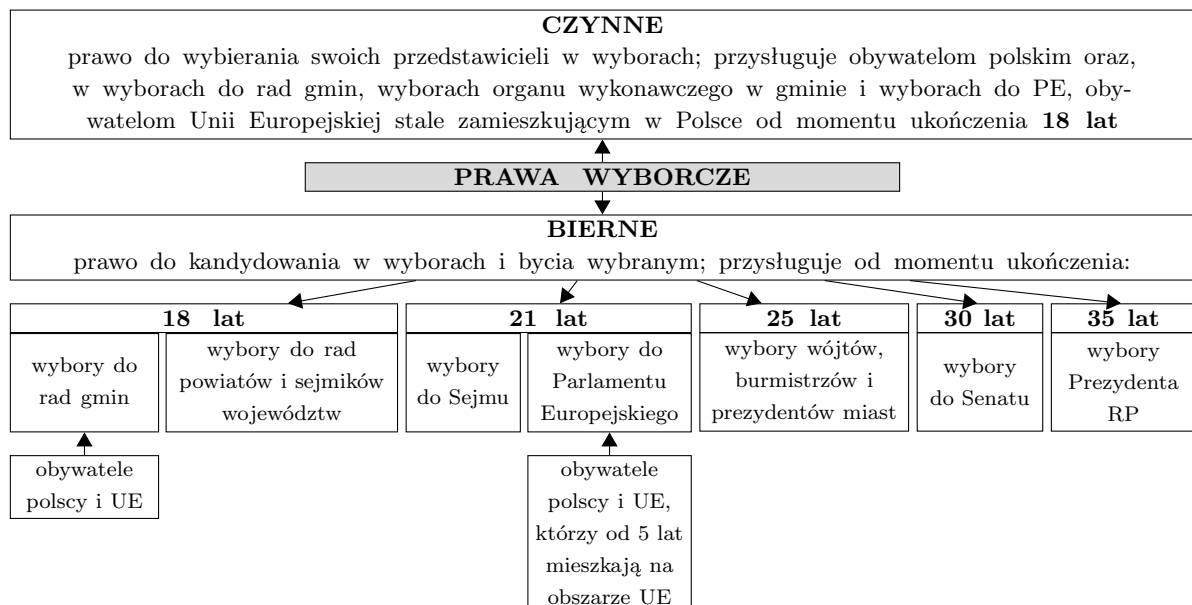
➔ **wielopartyjny:**

- istnieje kilka partii na tyle silnych, że mają swoich reprezentantów w parlamencie,
- po wyborach często jest konieczność tworzenia **koalicji** (porozumienia kilku partii koniecznego do utworzenia stabilnego rządu), gdyż żadna partia nie uzyskała większości miejsc w parlamencie,
- np. w Polsce.

Wybory

12. Wybory.

a) prawa wyborcze:

b) wybory są:

- ➔ **powszechne** — każdy obywatel ma prawo (nie obowiązek) wziąć w nich udział,
- ➔ **równe** (zazwyczaj, np. wybory do Senatu nie muszą być równe) — każdy może oddać tylko jeden głos, jego głos jest równie ważny jak głos innych,
- ➔ **bezpośrednie** — każdy oddaje głos bezpośrednio na swojego kandydata tak, że wyniki wyborów ostateczne (w odróżnieniu od tego, wybory pośrednie polegają na wybraniu jedynie elektorów, którzy w odrębnym głosowaniu wybiorą właściwy skład danego organu),
 - głosowanie bezpośrednie należy odróżnić od głosowania osobistego (które polega na pojawieniu się w lokalu wyborczym i osobistym wrzuceniu karty do głosowania do urny wyborczej) — zgodnie z kodeksem wyborczym wyborca może głosować osobiście lub przez pełnomocnika,
 - prawo do głosowania przez pełnomocnika przysługuje osobom niepełnosprawnym i osobom powyżej

75. roku życia — muszą one najpóźniej 10 dni przed wyborami złożyć przed wyznaczonym do tego pracownikiem gminy (który przychodzi do ich domu) wniosek o udzielenie wskazanej przez siebie osobie pełnomocnictwa,

– jedna osoba może być pełnomocnikiem tylko jednej osoby,

➤ **odbywają się w głosowaniu tajnym** — stwarzane są warunki do zapewnienia tajności oddanego głosu (np. kabiny do głosowania);

c) **ordynacja wyborcza** — zasady przeprowadzania wyborów;

d) **kodeks wyborczy** — ustawa regulująca sposób przeprowadzenia wszystkich rodzajów wyborów w Polsce,

➤ kodeks wyborczy ustanawia ordynację wyborczą,

➤ kodeks wyborczy został przyjęty 5 stycznia 2011 r., wszedł w życie 1 sierpnia 2011 r. (w życie nie weszły niektóre przepisy, gdyż Trybunał Konstytucyjny uznał je za niezgodne z ustawą zasadniczą),

➤ przed wprowadzeniem kodeksu wyborczego, ordynacja dla każdego rodzaju wyborów była zapisana w odrębnej ustawie;

	wybory parlamentarne	wybory do PE	wybory prezydenckie	wybory samorządowe
zarządzenie wyborów	Prezydent RP	Prezydent RP	Marszałek Sejmu	premier
przygotowanie organizacyjne wyborów:				
<ul style="list-style-type: none"> ➤ odpowiada za nie Państwowa Komisja Wyborcza (PKW), ➤ obszar kraju dzielony jest na okręgi wyborcze, w których startują różni kandydaci (wyjątkiem są wybory prezydenckie, w których w każdym okręgu lista kandydatów jest identyczna), ➤ okręgi są dzielone przez radę gminy na obwody głosowania, czyli obszary zamieszkania ludności głosującej w tym samym lokalu wyborczym — siedzibie obwodowej komisji wyborczej, ➤ zadaniem obwodowych komisji wyborczych jest sporządzenie listy wyborców uprawnionych do głosowania w danym obwodzie i przeprowadzenie głosowania; 				
rejestracja kandydatów jest prowadzona przez PKW (lub przez terytorialne, np. gminne, komisje wyborcze w wyborach samorządowych); aby kandydat (lub cała lista kandydatów) została zarejestrowana, musi przedstawić określoną w kodeksie wyborczym liczbę podpisów poparcia; kandydatów mogą przedstawiać komitety wyborcze tworzone przez wyborców (min. 15) oraz:	partie polityczne, koalicje partii		tylko przez wyborców	partie, koalicje partii i organizacje społeczne
w okresie między ogłoszeniem daty wyborów a dniem poprzedzającym ciszę wyborczą (która trwa od dnia poprzedzającego głosowanie do czasu jego zakończenia) trwa kampania wyborcza koordynowana przez sztab wyborczy prowadzony przez komitet wyborczy , w trakcie której kandydaci starają się przekonać wyborców do głosowania na nich (czyli prowadzą agitację wyborczą); kampania wyborcza może być finansowana:				
<ul style="list-style-type: none"> ➤ z części subwencji z budżetu państwa, którą otrzymują partie, które w wyborach do Sejmu zdobyły ponad 3% głosów, i koalicje partii, które zdobyły ponad 6% głosów — jest to zatem zwrot części kosztów kampanii; część subwencji musi być przekazana na fundusz ekspercki partii, ➤ z dotacji z budżetu państwa, którą otrzymują komitety wyborcze za każdy uzyskany mandat posła do Sejmu i do PE, ➤ z darowizn, spadków i wpłat osób fizycznych (osoby prawne nie mogą finansować kampanii; istnieje roczny limit wpłat od jednej osoby w wysokości 15-krotności minimalnego miesięcznego wynagrodzenia), ➤ ze środków partii politycznej, w tym z zaciągniętych przez nią kredytów; <p>w trakcie kampanii wyborczej komitety wyborcze otrzymują bezpłatny czas antenowy w Polskim Radio i Telewizji Polskiej, mogą również emitować płatne spoty w radio i w telewizji oraz prowadzić agitację na billboardach itp.;</p>				
zawsze przynajmniej 1 dzień wyborów musi być ustawowo wolny od pracy (niedziela), wybory mogą trwać:	1 dzień	1 dzień lub 2 dni	1 dzień	1 dzień lub 2 dni
w trakcie głosowania wyborcy (lub ich pełnomocnicy) w swoich lokalach wyborczych (lub innych, gdy mają zaświadczenie o prawie do głosowania wydawane przez urząd gminy) oddają głos poprzez postawienie znaku X na karcie do głosowania przy nazwisku popieranego przez siebie kandydata; po zakończeniu głosowania komisje liczą głosy, po czym wywieszają wyniki głosowania i przekazują je do komisji okręgowej, a ta do PKW;				
po ogłoszeniu wyników (listy osób, które zdobyły mandat), każdy uprawniony do głosowania może zgłosić do odpowiedniego sądu protest wyborczy , jeśli uzna, że wybory były przeprowadzone w sposób nieprawidłowy; ponadto, wyniki wszystkich wyborów oprócz samorządowych wymagają stwierdzenia ważności przez Sąd Najwyższy;	Sąd Najwyższy	Sąd Najwyższy	Sąd Najwyższy	sądy okręgowe

- e) osoby uprawnione do głosowania przebywające za granicą mogą brać udział w głosowaniu w ambasadach i konsulatach oraz głosować korespondencyjnie; oddają oni głosy na kandydatów zarejestrowanych w okręgu warszawskim;
- f) **frekwencja wyborcza** — stosunek procentowy liczby osób głosujących w wyborach do liczby uprawnionych do głosowania.

Problemy do dyskusji

1. Znajdź jakiś problem społeczny, który jest z twojego punktu widzenia istotny. W jaki sposób możesz spróbować go rozwiązać działając w pojedynkę? Jak zmieni się sposób działania, gdy zamiast spróbujesz rozwiązać ten problem działając razem z innymi, np. w ramach stowarzyszenia? Jakie działania może podjąć stowarzyszenie w celu rozwiązania tego problemu? Co zyskujesz działając (niezależnie od sposobu) na rzecz rozwiązania problemu społecznego?
2. Czynne prawo wyborczy otrzymują w Polsce osoby, które ukończyły 18 lat (tak samo, jak we wszystkich krajach unijnych z wyjątkiem Austrii, w której przysługuje ono od ukończenia 16 roku życia). Mając to na uwadze, czy zgodziłbyś się ze stwierdzeniem, że Polacy w wieku poniżej 18 lat są najbardziej dyskryminowaną mniejszością, gdyż pozbawia się ich prawa głosu? Wymyśl strategię działania, której celem jest zmiana cenzusu wieku w wyborach (zdecyduj, czy powinno to być obniżenie wieku uzyskania czynnego prawa wyborczego, zastąpienie cenzusu wieku jakimś innym lub jeszcze inne rozwiązanie).
3. Najwyższa frekwencja wyborcza w Polsce w wyborach parlamentarnych wyniosła 53,88% (2007 r.). Dla porównania, w Niemczech w ostatnich dwudziestu latach najwyższa frekwencja w wyborach parlamentarnych wyniosła 82,2% (1998 r.), czyli prawie 30 punktów procentowych więcej niż w Polsce. W innych wyborach w naszym kraju frekwencja nie jest wyższa, tylko wybory prezydenckie przyciągają do urn ponad połowę uprawnionych do głosowania. Z czego wynika tak niski udział Polaków w wyborach? A może nie należy określać frekwencji na poziomie 50% jako niskiej? Wskaż argumenty przemawiające za udziałem w wyborach i racje tych, którzy nie chcą w nich uczestniczyć. W jaki sposób można zwiększyć ilość osób głosujących?

Sprawdzian

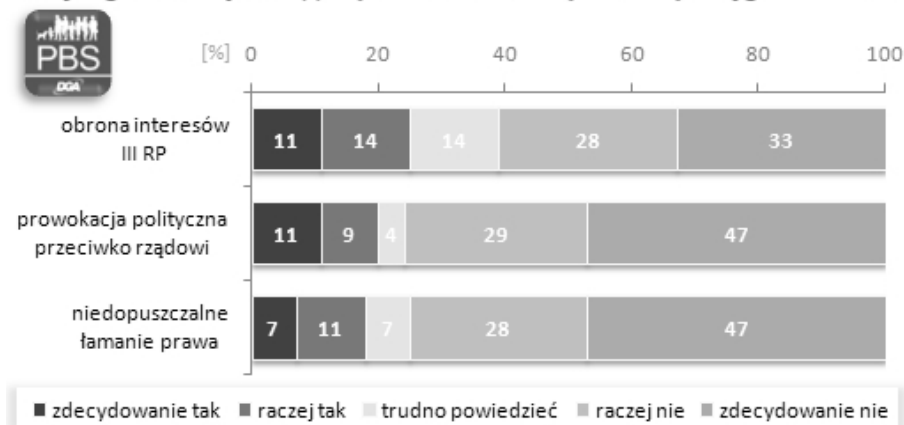
Aktywność obywatelska

Limit czasu: 60 minut

Maksimum punktów: 100

- Wskaż zdania prawdziwe stawiając obok nich literę P oraz fałszywe stawiając literę F. (0–4 p.)
 - Stowarzyszenia to dobrowolne, samorządne, trwałe zrzeszenia o celach zarobkowych. Umożliwiają jednostce realny wpływ na władze. (.....)
 - Organizacja pożytku publicznego to m.in. szczególny rodzaj stowarzyszenia, na które przekazać można 1% podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT). (.....)
 - Stowarzyszenie rejestrowane zakłada minimum 15 osób. (.....)
 - Stowarzyszenie, w przeciwieństwie do fundacji, nie posiada członków. (.....)
- Zapoznaj się z danymi, a następnie wykonaj polecenia. (0–12 p.)

Czy zgadza się Pan(i) z premierem, że protest pielęgniarek to:

Źródło: PBS DGA dla „Gazety Wyborczej”, 26.06.2007,
<http://www.pbsdga.pl/x.php?x=545/Strajk-pielengniarek.html>
 Próba 500-osobowa reprezentatywna dla dorosłej ludności Polski.

- Zaprezentuj opinię premiera na temat protestu pielęgniarek.
.....
- Ile procent respondentów uważa, że protest pielęgniarek jest zdecydowanie niedopuszczalnym łamaniem prawa?
.....
- Ile procent respondentów raczej nie zgadza się z tym, że protest pielęgniarek jest prowokacją polityczną przeciwko rządowi?
.....
- Ile razy więcej odpowiedzi „raczej nie” niż „raczej tak” padło na pytanie o „zgodę z premierem, że protest pielęgniarek to obrona interesów III RP”?
.....
- O ile punktów procentowych więcej respondentów uważa, że protest pielęgniarek raczej nie jest obroną interesów III RP niż że raczej jest?
.....
- O ile procent więcej respondentów uważa, że protest pielęgniarek raczej nie jest obroną interesów III RP niż że raczej jest?
.....
- O ile procent mniej respondentów uważa, że protest pielęgniarek raczej jest obroną interesów III RP niż że raczej nie jest?
.....
- Ile wynosi wielkość próby tego badania?
.....
- Wyjaśnij, na czym polega reprezentatywny charakter próby?
.....
- Dlaczego dla większości polityków stanowisko opinii publicznej odgrywa tak ważną rolę?
.....

.....

 k) Czy twoim zdaniem opinia publiczna była w tym badaniu zgodna, czy podzielona? Uzasadnij.

3. Zapoznaj się z tekstem, a następnie wykonaj polecenia. (0–14 p.)

Pieniądze albo strajk

Polskę zalewa fala żądań płacowych. Po lekarzach i pielęgniarzach do kieszeni pracodawców zaglądnę też nauczyciele, górnicy oraz kolejarze. Do protestów dołączyli nawet sędziowie. Oni także twierdzą, że zarabiają za mało — pisze DZIENNIK.

Na styczeń wielką akcją protestacyjną zapowiada całe środowisko medyczne. Możliwe odejście pielęgniarek od łóżek pacjentów (planowane na 21 stycznia) wyprzedzą o kilka dni pracownicy pogotowia. 11 stycznia w Piotrkowie Trybunalskim odbędzie się zjazd Krajowego Związku Ratowników Medycznych. Robert Szulc, przewodniczący związku, mówi krótko: — Chcemy zarabiać 3 tys. netto, dostać obowiązkowe ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej i przechodzić na emerytury po 15–20 latach pracy.

A jeśli nie dostaniecie? — pytamy. „Możemy narozrabiać! Zrzeszamy ratowników, kierowców, pielęgniarki, dyspozytorki...” — wylicza Szulc i dodaje, że forma protestu nie jest jeszcze uzgodniona. „Myślimy o wstrzymaniu transportów. Nie będziemy przywozić ani odwozić pacjentów”.

Zaraz po ratownikach, 14 stycznia, do boju o pieniądze mogą ruszyć technicy medyczni zatrudnieni w szpitalach. Radiolodzy, radioterapeuci, analitycy i fizjoterapeuci domagają się podwyżek do poziomu od 2,7 do 5,5 tys. zł (dziś ich średnia płaca to 1,5 tys. zł — przyp. red.). Jeśli nie dostaną pieniędzy, drastycznie ograniczą liczbę wykonywanych badań. — Będziemy pracować jak w trybie ostrodyżurym. Na lekarzy spadnie więc odpowiedzialność, czy pacjent załapie się na badanie — mówi Cezary Staroń, przewodniczący Ogólnopolskiego Związku Techników Medycznych.

14 stycznia gorąco może zrobić się też na kolei. Tego dnia zbiera się kolejarska „Solidarność”. Pracownicy PKP domagają się od władz spółki wzrostu płac do kwoty co najmniej 2,8 tys. zł (teraz średnia płaca wynosi 2,3 tys. — przyp. red.). „Nie chcemy doprowadzić firmy do bankructwa. Nie bierzemy tych podwyżek z sufitu. Wyliczyliśmy je w oparciu o rachunek ekonomiczny spółki” — tłumaczy Andrzej Niezgoda, przewodniczący sekcji zawodowych PKP Energetyka.

Co będzie, jeśli nie dogadają się z władzami spółki? „Wejdziemy w spór zbiorowy i rozpoczniemy strajk generalny” — nie wyklucza Niezgoda.

Następni po kolejarzach w kolejce po podwyżki ustawili się nauczyciele. Związek Nauczycielstwa Polskiego, który zrzesza ponad połowę polskich pedagogów, domaga się wzrostu pensji o połowę w ciągu dwóch najbliższych lat (czyli kwoty rzędu 500–600 zł — przyp. red.). Według przewodniczącego ZNP Sławomira Broniarza, to absolutne minimum.

Swoją akcją nauczyciele złączą 18 stycznia. Na początek ograniczą się do kilkutysięcnej manifestacji w Warszawie. Później złączą prawdziwą wojnę: „To nie będzie strajk dwugodzinny czy nawet jednodniowy. To będzie wielodniowa walka” — zdradza Broniarz. Nie wyklucza, że związkowcy z ZNP będą protestować nawet w czasie majowych matur. Za takim rozwiązaniem opowiada się aż 70 proc. z nich.

Źródło: Dziennik.pl, 09.01.2008,
http://www.dziennik.pl/wydarzenia/article105956/Pieniadze_albo_strajk.html

a) Wymień sześć grup zawodowych wymienionych w tekście, które żądały w styczniu 2008 roku podwyżek od skarbu państwa.

b) Ile wynosiła średnia płaca pracownika PKP w styczniu 2008 roku według autora artykułu?

c) Jakie żądania postawił przewodniczący Krajowego Związku Ratowników Medycznych?

d) Rozwiń skrót ZNP:.....

e) Czym jest związek zawodowy? Podaj przykład związku zawodowego, który został wymieniony w tekście.

f) Czym jest spór zbiorowy pracy?

g) Strajk jest przykładem nieposłuszeństwa obywatelskiego. Wyjaśnij, czym jest nieposłuszeństwo obywatelskie i podaj dwa inne niż wymienione w tekście jego przykłady.

h) Wypisz po dwa przykłady opinii i faktów z tekstu.

OPINIE	FAKTY

4. Wymień pięć metod wpływania na decyzje władz. Spośród wymienionych wybierz jedną (poprzez podkreślenie jej) i wymień po dwie jej zalety i wady. (0–6 p.)

.....

ZALETY	WADY

5. Które z wymienionych podmiotów są członkami Komisji Trójstronnej? (0–3 p.)

- przedstawiciele Rady Ministrów
 przedstawiciele Prezydenta RP
 przedstawiciele związków zawodowych
 przedstawiciele organizacji pracodawców
 przedstawiciele Sejmu

6. Lobbiny w Polsce: (0–1 p.)

- jest legalny
 jest nielegalny od 1989 roku
 został zdelegalizowany po wykryciu tzw. „afery hazardowej” w 2009 roku
 jest zakazany przez obowiązującą Konstytucję

7. Odpowiedz na pytania dotyczące mediów. (0–7 p.)

- a) Jedno z określonych mediów to „czwarta władza”. Dlaczego media są tak nazywane?

.....

- b) Jakie są trzy pozostałe władze?

.....

- c) Podaj dwa rodzaje niezależności mediów, które niezbędne są dla zagwarantowania rzetelności przekazu informacji.

.....

- d) Wyjaśnij różnicę między cenzurą prewencyjną a represyjną.

.....

- e) Czy we współczesnej Polsce stosowanie cenzury represyjnej jest zgodne z prawem?

- tak
 nie

8. Podpisz, jaką funkcję spełnia każdy z poniższych fragmentów tekstów. (0–3 p.)

- a) funkcja:

41-letni mężczyzna zginął w wypadku drogowym, do którego doszło na skutek zderzenia prowadzonego przez niego samochodu z łosiem przebiegającym przez drogę — poinformowała Magdalena Siczek-Zalewska z zespołu prasowego mazowieckiej komendy policji.

Wypadek wydarzył się późnym wieczorem w poniedziałek w okolicach miejscowości Garbatka Letnisko k. Kozienic (Mazowieckie). — Kierujący audi A3 41-letni mieszkaniec Lublina, przejeżdżając przez las, zderzył się z przebiegającym przez jezdnię łosiem. Auto zjechało na pobocze i uderzyło w drzewo. Kierowca zginął na miejscu — powiedziała Siczek-Zalewska.

Źródło: Gazeta.pl, 24.08.2010,
http://wiadomosci.gazeta.pl/Wiadomosci/1,80269,8287860,Tragiczny_skutek_zderzeniaauta_z_losiem.html

- b) funkcja:

Anię Muchę (30 l.) spotkaliśmy ostatnio w centrum Warszawy. Wchodziła do budynku firmy doradzającej Polakom w sprawach finansowych. Jak się okazało, nie chodziło o nowe inwestycje, które uroczą aktorka chciała poczynić. Trwała tam sesja fotograficzna, przy której pracowała jej przyjaciółka — makijażystka.

A Ania bardzo potrzebowała profesjonalnego makijażu, ponieważ została zaproszona przez ukochanego Marcela na romantyczną kolację. I dla niego chciała wyglądać olśniewająco. Jej serdeczna koleżanka, mimo iż miała dużo pracy, nie mogła odmówić błaganiom Ani.

Źródło: SE.pl, 24.08.2010,
http://www.se.pl/rozrywka/plotki/zrobia-makijaz-za-darmo-zaoszczedzia-na-kolacje_151019.html

c) funkcja:

Ilu to lat, ilu argumentów i trwających w nieskończoność sporów trzeba, aby do przepisów zawitało trochę rozsądku.

To, że już lepiej późno niż wcale, pokazuje przykład nowych propozycji zmian w przepisach podatkowych. Resort finansów zaakceptował projekt racjonalnego rozwiązania kilku spraw istotnych dla podatników. To krok w dobrym kierunku, ale tylko krok — mówią eksperci. Czy rozpocznie się szeroka reforma fiskalna? Tego mimo wielokrotnych zapowiedzi wciąż nie wiadomo.

Okazuje się, że możliwe będzie udowodnienie prawa do ulgi internetowej przelewem bankowym, a nie tylko fakturą. Odliczyć będzie można koszty korzystania nie tylko z domowego Internetu, ale też np. z kawiarenki internetowej. Fiskus ma łaskawiej traktować osoby otrzymujące stypendia. A akcje, które dostaną pracownicy prywatyzowanych przedsiębiorstw, mają być opodatkowane dopiero wtedy, gdy będą sprzedawane, a nie już w momencie ich otrzymania.

Źródło: Rp.pl, 19.08.2010,
http://www.rp.pl/arttykul/9158,524206_Kobylanski__Tu_podwyzsza__a_tam_uproszcza.html

9. Odpowiedz na pytania i wykonaj polecenia związane z partiami politycznymi. (0–11 p.)

a) Podaj definicję partii politycznej.

.....

b) Dokończ zdanie.

W Polsce zakazane jest istnienie partii i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania

 a także dopuszczających

 oraz przewidujących utajnienie struktur lub członkostwa.

c) Dopasuj podane postulaty do programów opartych na wymienionych ideologiach.

SOCJALDEMOKRACJA	CHADECJA	KONSERWATYZM	LIBERALIZM

1. równowaga między wolnością a porządkiem
2. równość ludzi sprawą najważniejszą (równość nie tylko wobec prawa, ale również równość ekonomiczna)
3. państwo działające zgodnie z zasadą subsydiarności
4. wolność jednostki sprawą najważniejszą
5. szczególnie silny nacisk na godność człowieka
6. reformy przeprowadzane powoli i ostrożnie
7. silne państwo, którego funkcja sprowadza się do zapewnienia bezpieczeństwa obywatelom („państwo — nocny stróż”)
8. prawo każdego człowieka do bycia kimkolwiek chce — reszta musi uszanować jego decyzję oraz wspomóc go w jego działaniach (również finansowo)

10. Wpisz do tabeli, z jaką ideologią totalitarną związane są dane pojęcia/nazwiska/sformułowania. (0–6 p.)

Benito Mussolini	
walka klas: proletariatu i burżuazji	
antysemityzm	
rewolucja siłą napędową dziejów	
NSDAP	
wszystko mieści się w państwie i nic poza państwem nie istnieje	

11. Do podanych państw dopisz panujące w nich systemy partyjne. (0–3 p.)

– Stany Zjednoczone:

- Chiny:
- Belgia:

12. Przyjrzyj się rysunkowi dotyczącemu wyborów prezydenckich z 2010 roku, a następnie odpowiedz na pytania. (0–11 p.)

andrzejrysuje.cba.pl

Źródło: Andrzej Rysuje dla TVN24, 04.07.2010,
<http://www.andrzejrysuje.cba.pl/index.php/2010/07/04/bo-z-wakacji-kiedys-sie-wraca/>

- a) Jakie problemy zostały poruszone przez autora tego rysunku? Wymień dwa przykłady.

- b) Zaproponuj tytuł, jaki mógłby zostać nadany temu rysunkowi.

- c) Co to jest frekwencja wyborcza?

- d) Podaj trzy argumenty, jakich można by użyć, aby przekonać kogoś do wzięcia udziału w wyborach.
 -
 -
 -
- e) W niektórych państwach istnieje obowiązek udziału w wyborach (np. w Grecji). Napisz po dwa argumenty przemawiające za takim rozwiązaniem i przeciw niemu.

ZA	PRZECIWIW

13. Odpowiedz na pytania i wykonaj polecenia. (0–3 p.)

- a) Na czym polega bierne prawo wyborcze?

- b) Na czym polega czynne prawo wyborcze?

- c) Wskaż różnicę między biernym i czynnym prawem wyborczym.

14. Do jakich władz publicznych będziesz mógł kandydować najszybciej? Jeśli tych podmiotów jest wiele, wymień wszystkie. (0–1 p.)

15. Kto stwierdza ważność wyborów prezydenckich? (0–1 p.)

16. Kto może złożyć protest wyborczy? (0–1 p.)

.....

17. Kto zarządza organizację wyborów do Parlamentu Europejskiego w Polsce? (0–1 p.)

- Prezes Rady Ministrów
- Marszałek Sejmu
- Prezydent RP
- przewodniczący Parlamentu Europejskiego

18. Która instytucja jest odpowiedzialna za organizację i przeprowadzenie wyborów w Polsce? (0–1 p.)

- Polska Komisja Wyborcza
- Państwowa Komisja Wyborcza
- Sąd Najwyższy
- Naczelny Sąd Administracyjny

19. Co ile lat odbywają się wybory samorządowe? (0–1 p.)

- co 4 lata
- co 5 lat
- co 6 lat
- co 7 lat

20. Jako specjalista ds. marketingu politycznego otrzymałeś od jednej z partii politycznych propozycję przygotowania strategii jej kampanii wyborczej w wyborach do Sejmu. Przygotuj projekt tej strategii uwzględniając: (0–10 p.)

- a) przykłady pięciu innych niż wymienione w liście działań (0–5 p.),
- b) przykłady dwóch innych niż wymienione w liście źródeł finansowania kampanii (0–2 p.),
- c) ocenę szans powodzenia kampanii prowadzonej zgodnie z zawartymi w liście ustaleniami partii i twoją strategią oraz związanego z nią ryzyka (0–3 p.).

Skierowany do ciebie list:

Szanowna Pani, Szanowny Panie!

W związku ze zbliżającymi się wyborami parlamentarnymi, zwracamy się z prośbą o przygotowanie projektu strategii kampanii wyborczej na te wybory.

Ze względu na dość niskie poparcie, jakie nasza partia uzyskuje w ostatnich sondażach, jesteśmy gotowi na wszelkie poświęcenia. W zupełności dostosujemy się do przedstawionych w strategii zaleceń. Jesteśmy gotowi zmienić nazwę naszej partii, głoszone przez nas poglądy — wszystko, bylebyśmy wygrali lub byli drugą pod względem wielkości partią w Sejmie (mającą powyżej 115 posłów).

Jako, że w Sejmie obecnej kadencji zasiadają posłowie z naszej partii (jest ich 140), mogą się oni zaangażować w zaproponowane działania. Oczywiście, wezmą oni również udział w standardowych elementach kampanii: kampanii billboardowej, rozdawaniu ulotek, reklamach w prasie, telewizji, i w radio, spotkaniach z wyborcami, debatach medialnych (wymieniamy te elementy, gdyż od strategii oczekujemy bardziej wyrafinowanych i kreatywnych działań).

Władze partii, obradujące w należącej do nas siedzibie, uzgodniły, że na sfinansowanie części kampanii weźmiemy kredyt. Nie pokryje on jednak wszystkich działań. W związku z tym prosimy o wskazanie innych sposobów pozyskania środków na zaproponowane działania.

Prosimy o jak najszybsze przesłanie projektu na adres siedziby partii. Wtedy będziemy mogli poddać go ocenie i zaakceptować lub odrzucić. Bardzo ułatwi nam zadanie, jeśli w projekcie będzie zawartych jak najwięcej możliwych elementów ryzyka i szanse powodzenia. Gwarantujemy, że za dobry projekt otrzyma Pani/Pan sowite wynagrodzenie.

Źródło: Partia Polityczna „Byle wygrać!”

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

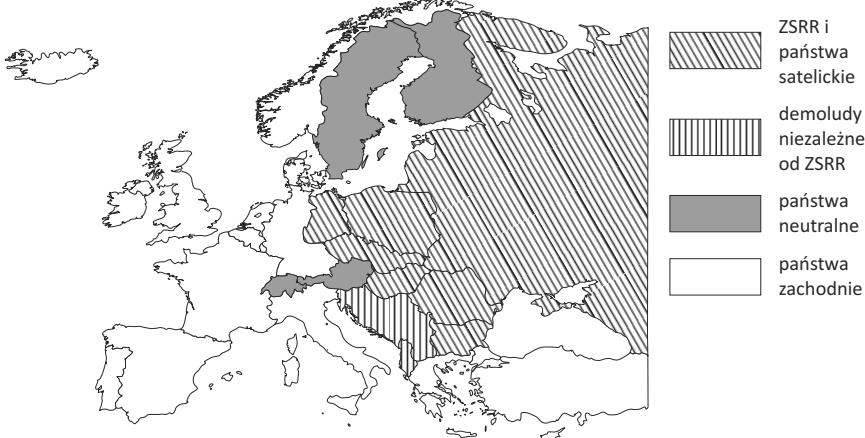
.....

Klucz odpowiedzi znajduje się na stronie 147.

Integracja europejska

Historia integracji europejskiej

1. Zimna wojna.

	strefa zachodnia	blok wschodni
1939–1945	<ul style="list-style-type: none"> · Układ Ribbentrop-Mołotow z 23 VIII 1939 r. i atak Niemiec na Polskę — początek II wojny światowej; · Konferencja w Teheranie (28 XI–01 XII 1943 r.) — przymiarka Wielkiej Trójki (USA, Wielkiej Brytanii, ZSRR) do dokonania podziału w Europie po zakończeniu wojny; · Konferencja w Jaltie (04–11 II 1945 r.) — Wielka Trójka omówiła przyszły podział III Rzeszy, podział Europy Wschodniej oraz kształt przyszłej Organizacji Narodów Zjednoczonych; · koniec II wojny światowej w Europie (9 V 1945 r.) — koniec walk między aliantami a hitlerowcami; · Konferencja w Poczdamie (17 VII–02 VIII 1945 r.) — Wielka Trójka uzgodniła podział Niemiec na cztery strefy okupacyjne (amerykańską, brytyjską, francuską i sowiecką) oraz zmianę granic Polski; przyjęto, że wyłączną odpowiedzialność za II wojnę światową ponoszą Niemcy. <p><i>Potwornych rozmiarów tragedia szykuje się poza żelazną kurtyną, która w tej chwili dzieli Europę na dwie części.</i> Winston Churchill, 15 VIII 1945 r.</p> 	
1945–1991	<p>zimna wojna — okres napięć między Stanami Zjednoczonymi/NATO a Związkiem Radzieckim/Układem Warszawskim przejawiających się w:</p> <ul style="list-style-type: none"> · wyścigu zbrojeń, · napięciach politycznych i militarnych (np. kryzys kubański w 1961 r.), · walce o wpływy na terytoriach peryferyjnych (Afryka, Azja, Ameryka Południowa). 	
1949	<p>Z czterech stref okupacyjnych na terenie Niemiec utworzone zostają dwa państwa:</p> <ul style="list-style-type: none"> · RFN (Republika Federalna Niemiec) — ze stref amerykańskiej, brytyjskiej, francuskiej; stolica w Bonn; RFN jest państwem demokratycznym, „należącym” do Zachodu; · NRD (Niemiecka Republika Demokratyczna) — ze strefy sowieckiej; stolica w Berlinie Wschodnim; wbrew nazwie, państwo to swoimi działaniami udowodniło, że nie było demokratyczne. 	
1948–1952	<p>Plan Marshalla: Stany Zjednoczone przekazują pomoc finansową dla Europy: korzystają z niej zachodnie demokracje oraz Jugosławia; w celu dokonania podziału pieniędzy powołana zostaje Organizacja Europejskiej Współpracy Gospodarczej.</p>	<p>ZSRR, a pod jego naporem państwa satelickie i Finlandia, nie korzystają z pomocy w ramach planu Marshalla.</p>
sojusze wojskowe	<p>W 1949 r. powstaje NATO (Pakt Północnoatlantycki), utworzony na podstawie Traktatu Północnoatlantyckiego zawartego w Waszyngtonie (siedziba Sojuszu jest w Brukseli).</p>	<p>W odpowiedzi na powstanie NATO utworzony został w 1955 r. Układ Warszawski (Układ o Przyjaźni, Współpracy i Pomocy Wzajemnej), którego członkami są ZSRR, Polska, NRD, Czechosłowacja, Węgry, Rumunia, Bułgaria oraz Albania (do 1968 r.). Rozwiązany w 1991 r.</p>
porozumienia polityczne	<p>W 1949 r. powołana zostaje Rada Europy, która została utworzona w celu obrony praw człowieka i demokracji parlamentarnej oraz jako forum dyskusji między państwami europejskimi.</p>	<p>W demoludach (krajach „demokracji” ludowej) nie powstaje żadna organizacja współpracy politycznej. Każde z państw ma indywidualne układy z ZSRR — w ten sposób są one kontrolowane.</p>

	strefa zachodnia	blok wschodni
porozumienia gospodarcze	Na mocy Traktatu Paryskiego z 1951 r. utworzona zostaje w 1952 r. EWWiS (Europejska Wspólnota Węgla i Stali) . Jej założycielami są Francja, Włochy, RFN, Holandia, Belgia i Luksemburg. Jej celem jest regulacja rynku węgla i stali. Na mocy Traktatów Rzymskich z 1957 r. powstają w 1958 r. EWG (Europejska Wspólnota Gospodarcza) i EURATOM (Europejska Wspólnota Energii Atomowej) . Tworzą je te same państwa, co EWWiS.	W 1949 r. powstaje RWPG (Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej) . Założyły ją Bułgaria, Czechosłowacja, Polska, Rumunia, Węgry i ZSRR, a następnie dołączyły: Albania (1949, przestała uczestniczyć w pracach Rady w 1961), NRD (1950), Mongolia (1962), Kuba (1972) i Wietnam (1978). Działanie RWPG oparte było na podziale produkcji (część państw produkowała dany produkt dla wszystkich innych), którą państwa członkowskie wymieniały się używając rubla transferowego jako wirtualnej jednostki rozliczeniowej. Specyfika RWPG izolowała kraje członkowskie w handlu międzynarodowym. Rozwiązana w 1991 r.
	Współpraca gospodarcza i polityczna jest zacieśniania, następuje jej intensywny rozwój.	W 1961 r. władze NRD budują mur berliński . Był to betonowy mur oddzielający Berlin Wschodni od Zachodniego (będącego częścią RFN). Zbudowano go by zapobiec ucieczce obywateli NRD do RFN. Stał się symbolem powojennego podziału Europy. Zburzony 9/10 XI 1989 r.
KBWE	KBWE (Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie) jest pierwszą po wojnie konferencją wszystkich państw europejskich (prócz Albanii). Była forum dialogu dwóch wrogich obozów. Zakończyła się w 1975 r. w Helsinkach podpisaniem Aktu Końcowego, który zawierał wspólne postanowienia dot. współpracy i przestrzegania praw człowieka, ale również stabilności ówczesnego podziału Europy. Po Akcie Końcowym z Helsinek powstały komitety helsińskie , które były organizacjami pozarządowymi kontrolującymi przestrzeganie praw człowieka. KBWE było przejawem zimnowojennej stabilizacji. W 1994 r. KBWE zmieniła nazwę na OBWE (Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie) , która to do dziś zajmuje się np. monitorowaniem przebiegu wyborów.	
Jesień Narodów 1989–1991		Jesień Narodów (Jesień Ludów) — proces upadków systemów komunistycznych w państwach Europy Środkowo-Wschodniej (VI–XII 1989 r., czyli jesień 1989 r.) zakończony upadkiem Związku Radzieckiego w 1991 r. Pierwszym państwem, które stopniowo zaczęło dokonywać transformacji ustrojowej była Polska (<u>6 II–5 IV 1989 r.</u> trwają rozmowy Okrągłego Stołu , <u>4 VI 1989 r.</u> odbywają się częściowo wolne wybory do Sejmu i wolne wybory do Senatu w wyniku których powstaje sejm kontraktowy, <u>24 VIII 1989 r.</u> powołany zostaje rząd <u>Tadeusza Mazowieckiego</u> — pierwszy niekomunistyczny rząd w Europie Wschodniej). Jesienią 1989 r. w Czechosłowacji dokonała się aksamitna rewolucja . W 1990 r. nastąpiło zjednoczenie Niemiec (przystąpienie NRD — „Niemiec wschodnich” — do RFN — „Niemiec zachodnich”). Główne przyczyny: <ul style="list-style-type: none"> · działania opozycji demokratycznej w demouladach, · pierestrojka — reformy polityczne i gospodarcze w ZSRR spowodowane złą sytuacją gospodarczą prowadzone głównie przez Michaiła Gorbaczowa.
WNP		Państwa od 1991 r. niepodległe, ale wcześniej wchodzące w skład ZSRR, tworzą Wspólnotę Niepodległych Państw (WNP) — organizację międzynarodową mającą podtrzymać związki między tymi krajami przy zachowaniu ich suwerenności. Część z nich, np. Litwa, Łotwa, Estonia nigdy nie wstąpiła do tej organizacji.

2. Geneza i przebieg integracji.

a) **integracja** — proces scalania się, jednoczenia się;

b) geneza integracji europejskiej po II wojnie światowej:

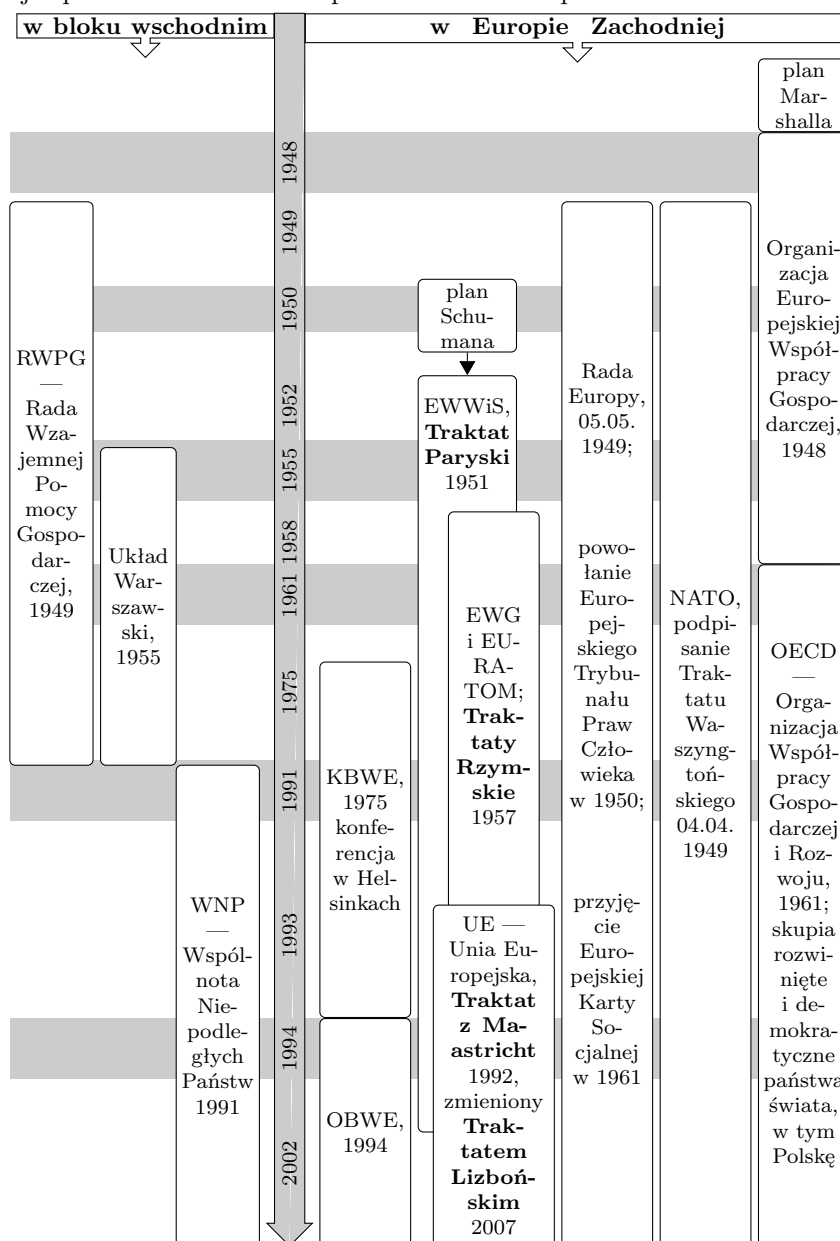
➤ kryzys gospodarczy i zniszczenia powojenne:

- Europa została najbardziej zniszczona podczas II wojny światowej, gdyż to na jej terenie toczyła się większość działań wojennych; zniszczone gospodarki potrzebowały wsparcia, aby wyjść z kryzysu i zapełnić rynki niezbędnymi towarami,
- aby skutecznie wykorzystać pomoc amerykańską przyznaną w ramach planu Marshalla, została powołana Organizacja Europejskiej Współpracy Gospodarczej (OEEC),

➤ zagrożenie sowieckie:

- w państwach o zniszczonej gospodarce, w których ludzie cierpieli z głodu, istniało zagrożenie dojścia do władzy ugrupowań komunistycznych,

- ponieważ państwa europejskie nie byłyby w stanie oprzeć się atakowi ze strony kogokolwiek, istniało zagrożenie inwazji **ZSRR** (Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich), który nie przeprowadził po zakończeniu wojny **demobilizacji** żołnierzy — był gotowy do walki w imię ekspansywnej ideologii, którą głosiły jego władze,
- ➔ problem Niemiec:
 - po II wojnie światowej Niemcy (i Austria) zostały tymczasowo podzielone na 4 **strefy okupacyjne** (amerykańską, brytyjską, francuską i sowiecką) — **Wielka Trójka** (USA, Wielka Brytania, ZSRR) i Francja nie mogły dojść do porozumienia w sprawie ich przyszłości: chciano zapobiec możliwości odrodzenia się ekspansywnych Niemiec,
- ➔ dążenie do pokoju:
 - w powojennej Europie istniało zapotrzebowanie ludności na pokój — po 6 latach wojny chciano wreszcie zacząć normalne życie;
- c) odpowiedzią na powyższe problemy było:
 - ➔ przyznanie przez USA pomocy gospodarczej w ramach realizacji planu Marshalla,
 - ➔ utworzenie NATO jako systemu gwarantującego bezpieczeństwo Europie Zachodniej,
 - ➔ rozpoczęcie procesu integracji gospodarczej (a w przyszłości również politycznej) państw zachodnio-europejskich: utworzenie EWWiS, EWG i EURATOM-u;
- d) przebieg integracji i procesu budowania bezpieczeństwa w Europie:

- e) plan Schumana:
 - ➔ plan poddania całości produkcji węgla i stali (surowców będących podstawą przemysłu zbrojeniowego) Francji i Niemiec pod kontrolę wspólnej Wysokiej Władzy, która byłaby organem niezależnym w swoich decyzjach od żadnego z państw,

- ogłosił go Robert Schuman, francuski minister spraw zagranicznych, 9 maja 1950 r. (dzień ten świętujemy jako **Dzień Europy**),
 - plan był współtworzony przez Jeana Monneta, późniejszego szefa Wysokiej Władzy,
 - jego efektem było podpisanie Traktatu Paryskiego powołującego Europejską Wspólnotę Węgla i Stali na 50 lat (działała w latach 1952–2002);
- f) ewolucja celów integracji bazującej na planie Schumana (rok podpisania/rok wejścia w życie):

	1951/1952	1957/1958	1992/1993	2007/2009
	Traktat Paryski	Traktaty Rzymskie	Traktat z Maastricht	Traktat Lizboński
	EWWiS	EWG, EURATOM	UE oparta na 3 filarach	jednolita UE
zrównoważony wzrost gospodarczy, zrównoważony rozwój, trwały rozwój, stabilność ekonomiczna, większe zatrudnienie itp.	✓	✓	✓	✓
wyższa stopa życiowa, dobrobyt, podwyższanie poziomu życia itp.	✓	✓	✓	✓
ściślejsze związki między krajami, solidarność między państwami członkowskimi		✓	✓	✓
ochrona interesów i praw obywateli Unii, działanie zgodne z zasadą pomocniczości			✓	✓
zapewnienie obywatelom Unii przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości			✓	✓
wspólne reprezentowanie europejskich wartości na arenie międzynarodowej			✓	✓

- struktura UE wprowadzona Traktatem o Unii Europejskiej (Traktatem z Maastricht) charakteryzowała się podziałem Unii na **trzy filary**:
 - I filar, dotyczący spraw gospodarczych (tworzony przez Wspólnotę Europejską, następczynię Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej),
 - II filar, dotyczący polityki zagranicznej (Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa),
 - III filar, dotyczący wymiaru sprawiedliwości (Współpraca Policyjna i Sądowa w Sprawach Karnych),
- Traktat z Lizbony zniósł podział na filary;
- podpisany w 2001 r. **Traktat z Nicei** (wszedł w życie w 2003 r.) był dostosowaniem instytucji unijnych do planowanego rozszerzenia o 12 (10+2) nowych państw, w tym Polskę.

Unia Europejska

3. Czym jest Unia Europejska?

- a) **podstawa prawna funkcjonowania Unii Europejskiej** począwszy od 1 grudnia 2009 r. (tj. wejścia w życie Traktatu Lizbońskiego):
- **Traktat o Unii Europejskiej** podpisany w Maastricht w 1992 r., wersja zmieniona Traktatem Lizbońskim z 2007 r.,
 - **Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej** podpisany w Maastricht w 1992 r. jako Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską — Traktat z Lizbony zmienił jego treść i nazwę, w tym zlikwidował Wspólnotę i uczynił Unię Europejską jej następczynią;
- b) **Unia Europejska to...**
- według Traktatu o Unii Europejskiej, „WYSOKIE UMAWIAJĄCE SIĘ STRONY ustanawiają między sobą UNIĘ EUROPEJSKĄ, zwaną dalej «Unią», której Państwa Członkowskie przyznają kompetencje do osiągnięcia ich wspólnych celów” (fragment art. 1. ToUE),
 - zaklasyfikowanie Unii według „definicji” podanej w Traktacie jest niezwykle trudne — nie jest podane, czy Unia jest organizacją międzynarodową czy *quasi*-państwem czy innym podmiotem,
 - według autorów tej publikacji Unia jest związkiem państw, mającym realizować ustalone przez jej członków zadania, wykorzystując do tego kompetencje uzyskane w wyniku zrzeczenia się przez jej państwa członkowskie części suwerenności;
- c) Unia Europejska: *więcej niż organizacja, mniej niż państwo*
źródła kłopotów ze sklasyfikowaniem UE:
- organy Unii Europejskiej mogą w pewnych dziedzinach (np. sprawy związane z euro, kwestie importu i eksportu do i z Unii) wydawać wiążące dla państw członkowskich akty prawne (państwa nie muszą ich popierać, ale ich wykonanie przez wszystkie państwa członkowskie jest egzekwowane przez wspólny sąd, tj. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej) — posiadanie władzy jest cechą państwa,
 - źródłem kompetencji Unii jest dobrowolne zrzeczenie się przez państwa członkowskie części ich kompe-

tencji (ograniczenie suwerenności państw) — Unia nie jest więc tworem suwerennym, co jest konieczną cechą państwa;

d) Unia Europejska jest:

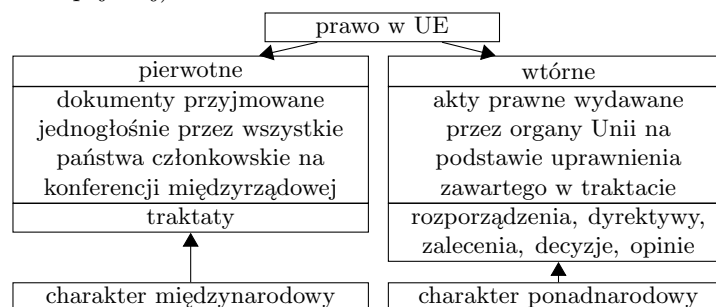
- wspólnotą ekonomiczną, o czym świadczy np. istnienie wspólnego rynku europejskiego, Unii Gospodarczej i Walutowej oraz licznych polityk Unii dotyczących spraw gospodarczych,
- wspólnotą polityczną, o czym świadczy np. prowadzenie wspólnej polityki zagranicznej, współpraca w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości.

4. Zasady działania Unii Europejskiej.

a) 4 **podstawowe wolności** zapewnione w UE:

- wolny przepływ towarów (np. produkowane w Danii zabawki są eksportowane do Węgier bez ceł, kontyngentów ani innych ograniczeń),
- wolny przepływ usług (np. szwedzka firma może korzystać z usług bankowych realizowanych w Luksemburgu),
- wolny przepływ kapitału (np. Bułgarka może zainwestować w akcje czeskiego CEZu na giełdzie w Warszawie),
- wolny przepływ osób (np. Polacy mogą pracować na terenie wszystkich państw członkowskich Unii);

b) **prawo w Unii Europejskiej** (*acquis communautaire*, fr. dorobek wspólnotowy, czyt. [aki komünoter] — całość prawa Unii Europejskiej):

- zgodnie z zasadą nadrzędności prawa UE w stosunku do prawodawstwa krajowego, normy prawne wszystkich członków Unii muszą być zgodne z *acquis communautaire*,
- **rozporządzenia** są aktami prawnymi powszechnie obowiązującymi na terenie Unii w formie jednolitej (tzn. do tego żeby obowiązywały nie potrzeba żadnych działań poza ich uchwaleniem),
 - rozporządzenia Unii Europejskiej są odpowiednikiem ustawy (mają zbliżoną pozycję w polskim systemie prawnym),
- **dyrektywy** są aktami prawnymi powszechnie obowiązującymi na terenie Unii, ale dopiero po tym, jak państwa członkowskie przyjmą ustalone w dyrektywie normy w formie odpowiedniego dla danego państwa aktu prawnego (np. ustawy) — dyrektywy, w przeciwieństwie do rozporządzeń, wymagają implementacji (tj. wdrożenia) do krajowego porządku prawnego,
- decyzje, zalecenia i opinie są wydawane w sprawach indywidualnych;

c) **dziedziny kompetencji Unii Europejskiej** — dziedziny, w których władzę posiada Unia Europejska, ponieważ państwa członkowskie jej tę władzę przekazały:

- podstawowe zasady działania Unii:
 - **zasada przyznania**: Unia działa wyłącznie w granicach kompetencji przyznanych jej przez państwa członkowskie w Traktatach (kompetencje nieprzyznane Unii należą do państw członkowskich),
 - **zasada pomocniczości (subsydiarności)**: w dziedzinach, w których kompetencje posiada zarówno Unia, jak i państwa członkowskie, Unia podejmuje działania wyłącznie w takim zakresie, w jakim cele zamierzonego działania nie mogą zostać osiągnięte przez państwa członkowskie lub samorządy (Unia działa tylko wtedy, gdy może lepiej zrealizować dane działanie niż państwa),
 - **zasada proporcjonalności**: żadne działanie Unii nie może wykroczyć ponad to, co jest niezbędne do osiągnięcia traktatowych celów jej istnienia,
 - parlamenty krajowe kontrolują, czy działania Unii nie wykraczają poza zasadę subsydiarności i proporcjonalności,
 - **zasada solidarności**: państwa członkowskie Unii powinny powstrzymać się od działań, które mogą zaszkodzić innym członkom Unii;
- dziedziny kompetencji wyłącznych UE:
 - unia celna,
 - ustanawianie reguł konkurencji niezbędnych do funkcjonowania rynku wewnętrznego,
 - polityka pieniężna w odniesieniu do tych państw członkowskich, których walutą jest euro,
 - zachowanie morskich zasobów biologicznych w ramach wspólnej polityki rybołówstwa,
 - wspólna polityka handlowa,
 - zawieranie umów międzynarodowych, jeżeli jest to niezbędne do realizacji zadań UE;

- ➔ wybrane dziedziny kompetencji UE dzielonych z państwami członkowskimi:
 - rynek wewnętrzny,
 - ochrona środowiska,
 - ochrona konsumentów,
 - przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości,
 - energia,
 - transeuropejskie sieci drogowe, kolejowe itp.;

- d) **polityki Unii Europejskiej** — pakiety celów i środków ich realizacji, na które jest podzielona działalność Unii Europejskiej; przykłady:
- ➔ **polityka konkurencji**, której celem jest poprawa konkurencyjności europejskiej gospodarki i zapewnienie warunków konkurencji na rynku wewnętrznym,
 - ➔ **Wspólna Polityka Rolna**, której celem jest rozwój rolnictwa unijnego,
 - ➔ **polityka regionalna**, której celem jest wyrównanie poziomu rozwoju gospodarczego na terenie Unii (w ramach polityki regionalnej Unia współfinansuje niektóre polskie inwestycje infrastrukturalne, np. budowę autostrad),
 - ➔ **Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa** (w tym Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony), której celem jest m.in. potwierdzenie obecności UE na arenie międzynarodowej,
 - ➔ **Europejska Polityka Sąsiedztwa** (w tym jej najbardziej interesujący z polskiego punktu widzenia element: Partnerstwo Wschodnie) dotyczy państw będących sąsiadami Unii Europejskiej, jej celem jest zapewnienie stabilności tych państw oraz ich rozwoju.

5. Traktat z Lizbony — reforma struktury i instytucji Unii Europejskiej.

- a) Traktat został podpisany 13 grudnia 2007 r.;
- b) Traktat wszedł w życie 1 grudnia 2009 r., po ratyfikowaniu przez wszystkie państwa członkowskie;
- c) zmiana struktury Unii Traktatem z Lizbony:
 - ➔ likwidacja struktury UE opartej na trzech filarach,
 - ➔ wprowadzenie struktury opartej na jednolitości Unii,
 - ➔ likwidacja Wspólnoty Europejskiej jako organizacji,
 - ➔ przyznanie Unii osobowości prawnej (wcześniej jedynie Wspólnota Europejska miała osobowość prawną);
- d) Traktat z Lizbony w zamierzeniu zmienia kompetencje instytucji Unii Europejskiej w kierunku większej demokratyczności (przyznania większych uprawnień Parlamentowi Europejskiemu i obywatelom) i skuteczności,
 - ➔ Traktat nie rozszerza w sposób istotny celów Unii (spójrz na tabelę celów w Historii integracji europejskiej, strona 91.), ale stwarza lepsze możliwości instytucjonalne do realizowania wcześniej postawionych celów,
 - ➔ do najważniejszych nowych instytucji należy zaliczyć:
 - Wysokiego Przedstawiciela ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa, tzw. ministra spraw zagranicznych UE, wspomaganego przez Europejską Służbę Działań Zewnętrznych oraz
 - stałego przewodniczącego Rady Europejskiej, tzw. prezydenta Unii;
- e) każde państwo Unii może z niej wystąpić:
 - ➔ po podpisaniu umowy, na którą muszą się zgodzić Parlament Europejski i Rada lub
 - ➔ w 2 lata po oficjalnym zgłoszeniu chęci wystąpienia.

6. Instytucje Unii Europejskiej.

siedziba	kompetencje	skład i funkcjonowanie
Komisja Europejska		
Bruksela	<ul style="list-style-type: none"> · główny organ wykonawczy i administracyjny Unii Europejskiej; · jedyna instytucja UE posiadająca prawo inicjatywy prawodawczej; · przedstawianie projektu budżetu UE; · zarządzanie funduszami europejskimi; · negocjowanie umów międzynarodowych; · reprezentowanie UE na zewnątrz (Wysoki Przedstawiciel ds. Polityki Zagranicznej jest jej wiceprzewodniczącym, jednak działa on na podstawie wytycznych Rady); · stanie na straży prawa (w tym traktatów) — kierowanie wniosków o wszczęcie postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości UE; · negocjowanie zasad przystąpienia (akcesji) nowych państw do UE; 	<ul style="list-style-type: none"> · skład: 27 komisarzy, po jednym z każdego kraju UE (w tym przewodniczący); · kadencja: maks. 5 lat (Komisja może być odwołana przez PE); · komisarze dbają o interesy całej Unii, nie reprezentują swoich państw — są urzędnikami ponadnarodowymi, europejskimi; · organ niezależny od państw członkowskich, odpowiada za swoją działalność przed PE; · każdy komisarz odpowiada za odrębną dziedzinę zainteresowań Komisji, jednak efekty jego działań muszą być zatwierdzone przez Komisję jako całość (Komisja jest ciałem kolegialnym); · jednym z wiceprzewodniczących jest Wysoki Przedstawiciel ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa powoływany przez Radę Europejską;

siedziba	kompetencje	skład i funkcjonowanie
Rada Europejska		
brak stałej siedziby	<ul style="list-style-type: none"> · najwyższa instytucja polityczna UE; · wytyczanie ogólnych kierunków rozwoju UE; · podejmowanie najważniejszych decyzji politycznych; · brak kompetencji prawodawczych; · powoływanie Wysokiego Przedstawiciela ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa; 	<ul style="list-style-type: none"> · skład: szefowie państw lub rządów, przewodniczący Komisji Europejskiej, przewodniczący Rady Europejskiej (tzw. prezydent Unii); · w jej pracach uczestniczy przedstawiciel Unii ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa; · planowo spotyka się 4 razy w roku; · metoda podejmowania decyzji: konsensus; · kadencja przewodniczącego Rady Europejskiej trwa 2,5 roku i może on być ponownie wybrany tylko raz (przez Radę Europejską);
Rada Unii Europejskiej (oficjalnie: Rada, inne nazwy: Rada Ministrów, Consilium)		
Bruksela	<ul style="list-style-type: none"> · stanowienia prawa: podejmowanie decyzji wraz z Parlamentem; · przyjmowanie budżetu UE (wraz z Parlamentem); · koordynowanie polityk gospodarczych państw członkowskich; · zawieranie umów międzynarodowych między Unią a państwami trzecimi; · przyjmowanie wniosków o przystąpienie do UE; 	<ul style="list-style-type: none"> · tak naprawdę jest wiele Rad, np. Rada ds. Ogólnych, Rada ds. Gospodarczych i Finansowych; · skład: ministrowie odpowiednich resortów; · metoda podejmowania decyzji: głosowanie (skomplikowaną) większością kwalifikowaną (w większości przypadków); · przewodniczy jej przedstawiciel kraju prezydencji (z wyjątkiem Rady ds. Zagranicznych, której przewodniczy Wysoki Przedstawiciel ds. Zagranicznych); zadaniem kraju prezydencji jest zapewnienie sprawnego podejmowania decyzji przez Radę (poprzez odpowiednie konstruowanie porządku obrad, prowadzenie nieoficjalnych negocjacji zmierzających do osiągnięcia kompromisu);
Parlament Europejski		
Bruksela (obrad komisji, dodatkowe posiedzenia), Strasburg (12 posiedzeń plenarnych), Luksemburg (sekretariat, biura)	<ul style="list-style-type: none"> · kontrolowanie działalności Komisji Europejskiej (funkcja kontrolna; Komisja musi zostać zaakceptowana przez PE), w tym prawo do jej odwołania; · kontrolowanie innych instytucji unijnych; · stanowienia prawa: podejmowanie decyzji wraz z Radą; · przyjmowanie budżetu UE (wraz z Radą); · uchwalanie absolutorium dla Komisji z wykonania budżetu; 	<ul style="list-style-type: none"> · 736 posłów (w tym 50 z Polski) wybieranych w wyborach bezpośrednich we wszystkich państwach członkowskich na 5-letnią kadencję; · posłowie tworzą frakcje (grupy polityczne); · najliczniejsze frakcje (razem mające większość w PE) to Grupa Europejskiej Partii Ludowej (EPP, z Polski posłowie PO i PSL) i Grupa Postępowego Sojuszu Socjalistów i Demokratów (S&D, z Polski posłowie SLD); · posłowie <u>reprezentują interes całej Unii</u> a nie interes narodowy; · podejmuje decyzje większością głosów;
Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej		
Luksemburg	<ul style="list-style-type: none"> · rozstrzyganie sporów między państwami Unii; · orzekanie o zgodności aktów prawnych wydawanych przez organy UE z traktatami; · orzekanie o zgodności aktów prawnych wydawanych przez państwa członkowskie z prawem UE; 	<ul style="list-style-type: none"> · składa się m.in. z Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości (ETS) i Sądu (dawniej Sądu I Instancji); · skład ETS: 27 sędziów, po jednym z każdego państwa członkowskiego; · kadencja: 6 lat;

7. Budżet Unii Europejskiej.

- a) **budżet UE** — roczny plan dochodów i wydatków Unii Europejskiej, na podstawie którego finansowane są działania podejmowane przez Unię;
- b) **perspektywa finansowa** — wieloletnie porozumienie dotyczące wydatków Unii Europejskiej, na podstawie którego Komisja przygotowuje projekty (rocznych) budżetów; obecnie obowiązująca perspektywa finansowa obejmuje lata 2007–2013;
- c) **pozycja netto** — różnica między całkowitą ilością środków otrzymywanych przez dane państwo z budżetu UE a całkowitą ilością środków wpłacanych [pozycja netto = wpływy państwa z budżetu UE – wpłaty państwa do budżetu UE],

- **płatnik netto** — państwo, które więcej wpłaca do budżetu UE niż z niego otrzymuje (np. Niemcy, Holandia, Cypr);
- d) główne źródła wpływów do budżetu Unii:
 - 75% wpływów państw z opłat rolnych i ceł,
 - część wpływów państw z podatku VAT,
 - bezpośrednie wpłaty państw, których wielkość jest zależna od wysokości dochodu narodowego brutto danego państwa (przy czym każde państwo wpłaca taką samą procentową część swojego DNB);
- e) pozycje wydatków w budżecie Unii (przykłady z perspektywy finansowej 2007–2013):
 - zrównoważony wzrost (np. wydatki na infrastrukturę, rozwój kapitału ludzkiego),
 - zasoby naturalne, w tym wydatki na Wspólną Politykę Rolną (np. dotacje bezpośrednie dla rolników),
 - obywatelstwo, wolność, bezpieczeństwo i sprawiedliwość (np. wydatki na działanie Europejskiego Urzędu Policji, **Europolu**, który koordynuje działania policji narodowych dotyczące przestępczości międzynarodowej),
 - UE jako partner na arenie międzynarodowej (np. środki na pomoc humanitarną, fundusze przedakcesyjne),
 - inne wydatki, w tym na administrację.

8. Euro — pieniądz zjednoczonej Europy.

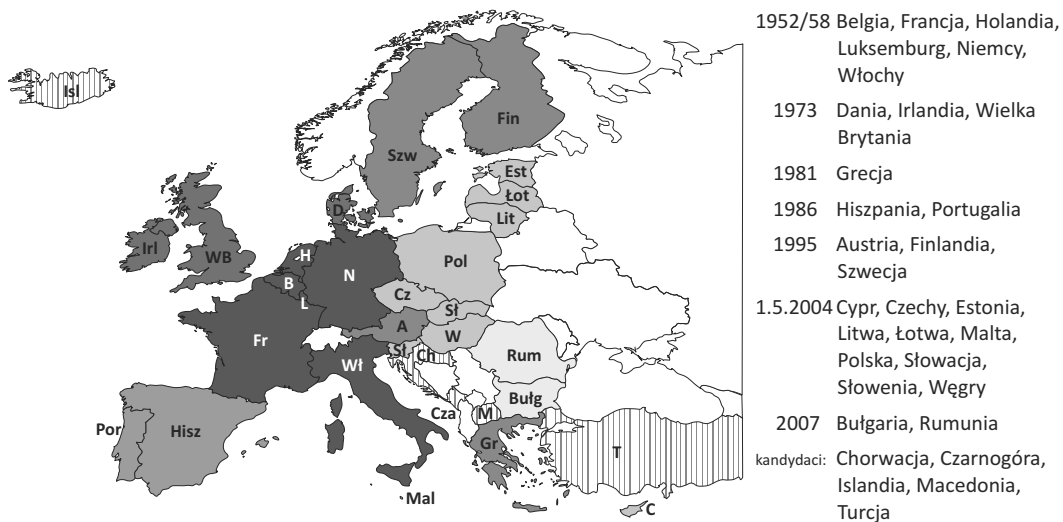
- a) co to jest to **euro**?
- euro to wspólna europejska waluta,
 - data wprowadzenia w transakcjach bezgotówkowych: 01.01.1999 r.,
 - data wprowadzenia do obiegu gotówkowego: 01.01.2002 r.,
 - banknoty i monety euro:
 - banknoty euro są emitowane przez Europejski Bank Centralny i wyglądają tak samo w każdym państwie; nadruki na nich przedstawiają mosty (symbolizujące łączenie, integrację) zgodnie z zasadą: im wyższy nominał, tym nowocześniejszy most; nominały banknotów to 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500 euro,
 - monety euro są emitowane przez kraje członkowskie Unii Gospodarczej i Walutowej w ilości wyznaczonej przez Europejski Bank Centralny; nominały monet to 1, 2, 5, 10, 20, 50 centów oraz 1 i 2 euro:
 - **awersy** monet, czyli te ich strony, które zawierają nominał („reszka”), są stroną wspólną — wyglądają tak samo w każdym państwie,
 - **rewersy** monet, czyli strony bez nominału („orzel”), są stroną narodową — są różne w zależności od kraju pochodzenia;

- b) zanim powstało euro, w latach 1979–1998 państwa Unii rozliczały się za pomocą **ECU** (Europejska Jednostka Walutowa, ang. *European Currency Unit*); ECU nie było prawdziwą walutą lecz koszykiem walut państw Unii (jego kurs był ustalany jako średnia ważona kursów walut krajowych);
- c) **strefa euro** (euroland, **Unia Gospodarcza i Walutowa**), czyli państwa, które przyjęły euro:
 - 12 z 15 państw, które były członkami UE przed 01.05.2004 r. (Wielka Brytania, Dania i Szwecja nie przyjęły euro), przy czym Grecja weszła do strefy euro w 2001 r. a pozostałe państwa w 1999 r.,
 - Słowenia (od 2007 r.),
 - Cypr (od 2008 r.),
 - Malta (od 2008 r.),
 - Słowacja (od 2009 r.),
 - Estonia (od 2011 r.);
- d) **kryteria konwergencji (kryteria z Maastricht, kryteria zbieżności)** — ustalone w Traktacie z Maastricht warunki, które państwo musi spełnić, by przystąpić do strefy euro:
 - stabilność cen: stopa inflacji nie może przekroczyć o więcej niż 1,5 punktu procentowego średniej stopy inflacji trzech państw Unii z najniższą inflacją,
 - wysokość stóp procentowych nie może być wyższa o więcej niż 2 punkty procentowe od średniej wysokości stóp procentowych trzech państw o najniższej inflacji,
 - stabilna sytuacja finansów publicznych: deficyt budżetowy poniżej 3% PKB (produktu krajowego brutto) oraz dług publiczny poniżej 60% PKB,
 - **produkt krajowy brutto** to wartość wszystkich takich towarów i usług wytworzonych w państwie w ciągu np. roku, które nie posłużyły do wytworzenia czegokolwiek innego (PKB to wartość wszystkich towarów i usług wytworzonych w państwie w jednostce czasu pomniejszona o wartość

- tych towarów i usług, które posłużyły do ich wytworzenia),
- stabilność kursu waluty: przez 2 lata przed przyjęciem euro kurs waluty kraju musi się mieścić w ustalonym przedziale wahań;
- e) wszystkie państwa Unii Europejskiej, poza Danią i Wielką Brytanią, zobowiązały się do przyjęcia euro;
- f) **Europejski Bank Centralny** — organ UE emitujący euro oraz prowadzący politykę pieniężną wyznaczoną przez Europejski System Banków Centralnych;
- g) **Europejski System Banków Centralnych** — docelowo organ prowadzący politykę pieniężną strefy euro (m.in. ustalający wysokość stóp procentowych w eurolandzie, kontrolujący poziom inflacji);
- składa się z Europejskiego Banku Centralnego i wszystkich banków centralnych państw Unii Europejskiej,
 - ponieważ nie wszystkie kraje członkowskie Unii przyjęły euro, Traktat Lizboński wprowadził **Euro-system**, który prowadzi politykę pieniężną strefy euro i składa się z Europejskiego Banku Centralnego oraz banków centralnych tych państw Unii, które przyjęły euro (tzn. przystąpiły do Unii Gospodarczej i Walutowej),
 - Eurosystem, a docelowo Europejski System Banków Centralnych, jest odpowiednikiem polskiej Rady Polityki Pieniężnej.

9. Rozszerzenia terytorialne Wspólnot Europejskich.

- a) **kryteria kopenhaskie** — ustalone w 1993 r. podstawowe warunki, które musi spełniać każdy kraj, który chce ubiegać się o członkostwo w Unii Europejskiej; zgodnie z nimi, państwa muszą mieć:
- „stabilne instytucje gwarantujące demokrację, rząd prawa, przestrzeganie praw człowieka oraz poszanowanie i ochronę mniejszości”,
 - „sprawnie działającą gospodarkę rynkową oraz zdolność do stawienia czoła konkurencji i siłom rynkowym w UE”,
 - „zdolność do przyjęcia na siebie wymogów członkostwa, a w szczególności do przestrzegania celów unii politycznej, gospodarczej i walutowej”;
- b) państwa kandydujące do Unii Europejskiej:
- Turcja (od 1999 r., obecnie trwają negocjacje akcesyjne),
 - Chorwacja (od 2004 r., negocjacje akcesyjne zostały zakończone 30.06.2011 r.; w najbliższym czasie nastąpi podpisanie traktatu akcesyjnego po czym będzie on musiał być ratyfikowany przez wszystkie państwa Unii i Chorwację),
 - Macedonia (od 2005 r., obecnie trwa oczekiwanie na decyzję Rady o rozpoczęciu negocjacji akcesyjnych),
 - Islandia (od 2009 r., obecnie trwają negocjacje akcesyjne),
 - Czarnogóra (od 2010 r., obecnie państwo jest w trakcie realizowania kryteriów członkostwa);
- c) procedura kandydowania i wstępowania do Unii Europejskiej:
- wniosek: każdy kraj może złożyć do Rady Unii Europejskiej wniosek o przyjęcie do Unii Europejskiej; jeżeli wniosek ten zostanie pozytywnie zaopiniowany przez Komisję Europejską i Rada UE jednogłośnie postanowi o jego przyjęciu, państwo uzyskuje status państwa kandydującego i rozpoczyna negocjacje akcesyjne (czyli dotyczące wstąpienia);
 - screening: właściwe negocjacje muszą być poprzedzone przez sprawdzenie, które elementy prawa państwa kandydującego są zgodne z *acquis communautaire*, a które wymagają dostosowania; przeglądu prawa państwa kandydującego dokonuje Komisja Europejska, po czym przedstawia Radzie UE raport będący jedną z podstaw negocjacji;

- **negocjacje akcesyjne:** kraj kandydujący musi przedstawić swoje stanowisko negocjacyjne, które następnie jest rozpatrywane przez Komisję i Radę UE; Rada UE ustala na podstawie propozycji Komisji wspólne dla wszystkich państw Unii stanowisko negocjacyjne, po czym rozpoczyna się okres „dynamicznych” negocjacji;
 - **podpisanie traktatu akcesyjnego:** po ustaleniu warunków członkostwa, państwo kandydujące i wszystkie państwa członkowskie Unii podpisują traktat akcesyjny;
 - **ratyfikacja traktatu akcesyjnego:** państwo kandydujące staje się członkiem Unii Europejskiej po tym, gdy wszystkie państwa, które podpisały traktat akcesyjny, go ratyfikują (czyli zatwierdzą zgodnie z obowiązującą w danym kraju procedurą) — brak ratyfikacji traktatu przez którekolwiek państwo oznacza brak rozszerzenia UE;
- d) najważniejsze momenty w integracji Polski z UE:
- nawiązanie stosunków dyplomatycznych między Polską a Wspólnotami Europejskimi (1988 r.),
 - podpisanie umowy stowarzyszeniowej (tzw. układu europejskiego) Polski ze Wspólnotami Europejskimi (1991 r.) oraz jej wejście w życie (1994 r.),
 - złożenie przez Polskę wniosku o członkostwo w Unii Europejskiej (1994 r.) i jego zaakceptowanie przez UE (1997 r.),
 - negocjacje akcesyjne (1998–2002),
 - podpisanie w Atenach traktatu akcesyjnego (2003 r.),
 - ogólnonarodowe referendum akcesyjne (2003 r.), w którym wstąpienie Polski do Unii Europejskiej poparło 77% głosujących (przy frekwencji wynoszącej 59%),
 - wstąpienie Polski do Unii Europejskiej (1 maja 2004 r.).

10. Obywatel i Unia, czyli wykorzystaj szansę!

- a) **obywatelstwo Unii Europejskiej** — obywatelem Unii Europejskiej jest każdy, kto posiada obywatelstwo jednego z państw członkowskich UE (tzn., że obywatelstwo UE nie zastępuje obywatelstwa danego kraju, ale je uzupełnia);
- b) **prawa obywatela Unii:**
- prawo do swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium wszystkich państw Unii,
 - bierne i czynne prawa wyborcze w wyborach do Parlamentu Europejskiego oraz w wyborach lokalnych w państwie członkowskim Unii, na terenie którego mieszka (np. Grek mieszkający w Hiszpanii może głosować w wyborach lokalnych w Madrycie na kandydatkę z obywatelstwem fińskim),
 - prawo do kierowania petycji do Parlamentu Europejskiego w sprawach objętych zakresem działalności Unii,
 - prawo do kierowania skarg dotyczących niewłaściwego działania instytucji i organów UE do **Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich** powoływanego przez Parlament Europejski na 5 lat,
 - prawo do korzystania z ochrony konsularnej i dyplomatycznej zapewnianej przez ambasadę i konsulats dowolnego państwa członkowskiego UE, jeśli państwo pochodzenia danego obywatela nie ma w danym kraju przedstawicielstwa (np. Polka potrzebująca pomocy w Gambii może ją uzyskać w przedstawicielstwie Wielkiej Brytanii),
 - prawo przedstawienia Komisji Europejskiej **europejskiej inicjatywy obywatelskiej** (tzn. obywatelskiego projektu aktu prawnego),
 - propozycje regulacji przedstawianych w ramach europejskiej inicjatywy obywatelskiej muszą mieścić się w dziedzinach kompetencji UE,
 - europejska inicjatywa obywatelska musi być poparta przez co najmniej 1 milion obywateli Unii pochodzących z co najmniej 1/4 państw członkowskich, przy czym z każdego państwa musi być zebrane co najmniej 750 razy więcej podpisów niż wynosi liczba posłów tego państwa w PE oraz osoby popierające europejską inicjatywę obywatelską muszą mieć czynne prawo wyborcze w wyborach do PE,
 - pierwsza europejska inicjatywa obywatelska może zostać zgłoszona 1 kwietnia 2012 r.;
- c) **Karta Praw Podstawowych** — dokument grupujący najważniejsze prawa człowieka przysługujące obywatelom Unii Europejskiej, włączony do europejskiego porządku prawnego poprzez Traktat z Lizbony (natomiast niebędący jego częścią),
- Karta jest obowiązującym na terenie Unii prawem — wyjątek od tej reguły stanowią Polska i Wielka Brytania, które podpisały Traktat Lizboński wraz z **protokołem brytyjskim**, w którym nie zgodziły się na stosowanie przepisów Karty (tzn. prawa zapisane w Karcie nie mogą być podstawą żądań obywateli wobec władz Polski i Wielkiej Brytanii);
- d) **układ z Schengen** — porozumienie między rządami, dzięki któremu każdy przebywający na terenie obszaru z Schengen może przemieszczać się między państwami go tworzącymi bez kontroli granicznej,
- Polska należy do układu z Schengen od grudnia 2007 r.;
- e) **dotacje z funduszy europejskich 2007–2013**, czyli *szansa na drugą Irlandię*:
- projekty działań spełniających cele wyznaczone przez Unię Europejską mogą starać się o dofinansowanie z funduszy europejskich — wnioski o dofinansowanie może złożyć organ samorządu, przedsię-

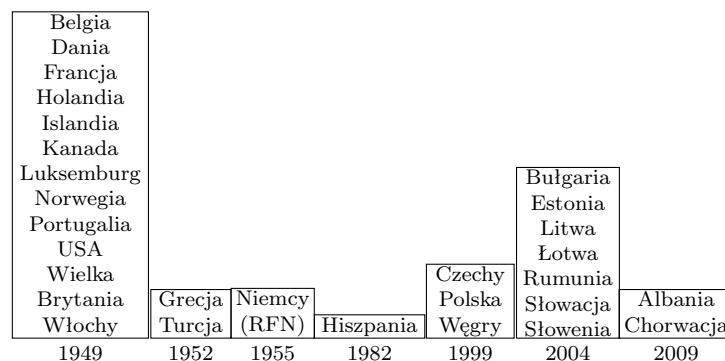
- ↳ biorstwo, stowarzyszenie, osoba fizyczna (również małoletnia) — każdy, kto chce i potrafi coś zrobić,
- ↳ kwota dotacji ze środków wspólnotowych może wynieść maksymalnie 85% wartości projektu.

Sojusz Północnoatlantycki

11. Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego.

- NATO (Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, Pakt Północnoatlantycki)** — organizacja międzynarodowa, której celem jest ochrona pokoju i bezpieczeństwa jej członków,
 - ↳ NATO powstało jako przeciwwaga dla ZSRR w trakcie zimnej wojny,
 - ↳ obecnie (po zakończeniu zimnej wojny) NATO zmieniło cele swojego działania, kładąc większy nacisk na utrzymanie światowego pokoju i zwalczanie terroryzmu, a nie na obronę przed bezpośrednim, „tradycyjnym” atakiem na członka Sojuszu przez inne państwo;
- Traktat Waszyngtoński (Traktat Północnoatlantycki)** — dokument międzynarodowy powołujący NATO, podpisany w Waszyngtonie 04.04.1949 r.;
 - ↳ zgodnie z **artykułem V** Traktatu Waszyngtońskiego atak na terytorium któregośkolwiek z członków Sojusz jest atakiem na cały Sojusz — w ramach wspólnej obrony cały Pakt dokonuje kontrataku (pierwszy raz na artykuł ten powołały się Stany Zjednoczone po atakach z 11 września 2001 r.);
- siedziba NATO znajduje się w Brukseli;
- zasada cywilnej kontroli nad armią** — zasada, zgodnie z którą najwyższym zwierzchnikiem armii jest cywil (a nie wojskowy, np. generał):
 - ↳ w Polsce zwierzchnikiem Sił Zbrojnych jest Prezydent RP (w czasie pokoju sprawuje zwierzchnictwo poprzez Ministra Obrony Narodowej),
 - ↳ w NATO decyzje o użyciu wojsk są podejmowane w drodze konsensusu przez **Radę Północnoatlantycką** złożoną z szefów państw lub rządów członków Sojuszu;
- sposoby działania NATO:
 - ↳ organizowanie misji stabilizacyjnych i pokojowych (zgodnych z Kartą Narodów Zjednoczonych, najczęściej na podstawie mandatu Rady Bezpieczeństwa ONZ),
 - np. ISAF w Afganistanie, KFOR (Kosovo Force), wspieranie operacji Unii Afrykańskiej w Somalii;
 - ↳ tworzenie partnerstw z innymi państwami w celu budowania dobrych relacji i pokoju (np. Rada NATO-Rosja, Partnerstwo dla Pokoju);
- członkowie NATO:

- ↳ w 1955 r. do NATO przystąpiło państwo zachodniemieckie (RFN) — terytorium byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej (NRD) zostało włączone do NATO w momencie zjednoczenia Niemiec, czyli w 1990 r.;
- ↳ Polska ratyfikowała (zatwierdziła) Traktat Waszyngtoński w 1999 r., dzięki czemu w tym samym roku stała się pierwszym członkiem NATO z byłego bloku wschodniego (razem z Czechami i Węgrami).

Rada Europy

12. Rada Europy, czyli współpraca na polu kultury, ochrony praw człowieka i umacniania demokracji.

- Rada Europy** — organizacja międzynarodowa powołana 05.05.1949 r. **Traktatem Londyńskim**, która realizuje zadania związane głównie ze współpracą kulturalną, ochroną praw człowieka i umacnianiem demokracji;
- siedziba Rady Europy znajduje się w Strasburgu;
- Radę Europy tworzą wszystkie państwa europejskie z wyjątkiem Białorusi;

- d) Polska wstąpiła do Rady Europy w 1991 r.;
- e) **Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności:**
- jej celem jest zagwarantowanie podstawowych praw i wolności wszystkim Europejczykom,
 - jako konwencja jest dokumentem, którego ratyfikowanie zobowiązuje państwa do stosowania się do jego zapisów i umożliwia egzekwowanie tego przez obywateli poprzez konieczność poddania się państwa orzecznictwu **Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z siedzibą w Strasburgu**,
 - **konwencja** — dokument międzynarodowy, którego podpisanie jest równoznaczne z włączeniem go do krajowego porządku prawnego,
 - przyjęta w 1950 r. przez państwa członkowskie Rady Europy,
- f) Rada Europy jest często mylona z organami Unii Europejskiej: Radą i Radą Europejską — pamiętajcie, że Rada Europy jest odrębną od Unii organizacją międzynarodową!

Polityka zagraniczna Polski

13. Polityka zagraniczna Polski.

- a) **polityka zagraniczna** — dziedzina polityki państwa dotycząca stosunków z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi;
- politykę zagraniczną w Polsce prowadzi Rada Ministrów (najczęściej reprezentowana przez Ministra Spraw Zagranicznych lub premiera) oraz Prezydent RP, który współpracuje przy wykonywaniu tego zadania z rządem,
 - w prowadzeniu polityki zagranicznej pomagają ambasadorowie, którzy są stałym przedstawicielami obcego państwa na terytorium danego kraju;
- b) **ambasada** — stała placówka dyplomatyczna państwa A na terytorium państwa B; stojący na jej czele ambasador jest przedstawicielem państwa A, może reprezentować to państwo w kontaktach z władzami państwa B;
- c) **konsulat** — urząd państwa A na terytorium państwa B, który zajmuje się m.in. udzielaniem pomocy obywatelom państwa A znajdującym się na terytorium państwa B (np. udzielaniem ślubów), wydawaniem wiz osobom chcącym udać się do państwa A oraz wspieraniem wymiany handlowej, współpracy kulturalnej itp.; funkcje konsularne mogą być realizowane przez odrębny urząd (konsulat) lub przez wydział konsularny działający w ambasadzie.
- d) wybrane kierunki polskiej polityki zagranicznej:
- Unia Europejska (i jej państwa członkowskie),
 - Stany Zjednoczone i NATO,
 - Rosja,
 - Białoruś, Ukraina, Gruzja i inne państwa objęte Partnerstwem Wschodnim Unii Europejskiej,
 - sąsiedzi Polski.

14. Polityka obronna Polski.

- a) cele polityki obronnej Polski:
- zapewnienie niepodległości Polski,
 - obrona i ochrona wszystkich obywateli polskich,
 - rozwijanie współpracy z innymi państwami, a zwłaszcza z sąsiadami Polski,
 - zapewnienie skuteczności Sił Zbrojnych,
 - realizacja zobowiązań wynikających z członkostwa w NATO i UE oraz przyczynianie się do budowania światowego pokoju;
- b) wybrane sposoby realizacji celów polityki obronnej Polski:
- członkostwo w NATO i UE,
 - unowocześnianie wojska, w tym utworzenie armii zawodowej i zakup sprzętu,
 - utrzymywanie dobrych relacji z sąsiadami Polski,
 - udział w misjach zagranicznych UE, NATO i ONZ, np.:
 - Polski Kontyngent Wojskowy (PKW) Czad (misja UE),
 - PKW EUFOR w Bośni i Hercegowinie (misja UE),
 - PKW KFOR w Kosowie (misja NATO),
 - PKW Afganistan (misja NATO),
 - PKW Orlik 3, który zajmuje się kontrolowaniem przestrzeni powietrznej państw bałtyckich (w ramach zobowiązań nałożonych przez NATO);
- c) podmioty odpowiedzialne za prowadzenie polityki obronnej w Polsce:
- Prezydent RP (który jest zwierzchnikiem Sił Zbrojnych),
 - Minister Obrony Narodowej (kierujący Siłami Zbrojnymi w czasie pokoju) i rząd,
 - podmioty wojskowe, w tym Sztab Generalny Wojska Polskiego,
 - Naczelnny Dowódca Sił Zbrojnych (powoływany tylko na czas wojny, tzn. w momencie wprowadzenia stanu wojennego).

Problemy do dyskusji

1. W momencie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej toczyła się w naszym kraju debata publiczna o korzyściach wynikających z akcesji. Dziś większość z nas dostrzega korzyści, o których wtedy mówiono, w codziennym życiu. Wiele z nich zostało osiągniętych dzięki dotacjom z funduszy europejskich. Jednak środki „przysyłane do Polski” musiały być najpierw wpłacone do budżetu Unii przez inne, bogatsze państwa. Dlaczego państwa takie jak Niemcy, Francja, Wielka Brytania (płatnicy netto) pozostają w Unii i godzą się na dotowanie państw biedniejszych?
2. Wybory do Parlamentu Europejskiego cechują się w Polsce najniższą frekwencją wyborczą (24,53% w 2009 r., 18,8% w 2004 r.). Polska frekwencja w tych wyborach jest również jedną z najniższych w całej Unii. Czym innym niż przekonaniem o braku wpływu tej instytucji na życie „zwykłego człowieka” jest to spowodowane? Sformułuj listę co najmniej dziesięciu przykładów wpływu Parlamentu Europejskiego na twoje codzienne życie. Myślisz, że ci się nie uda? Niech zachęci cię fakt, że ok. 70% prawa gospodarczego obowiązującego w Polsce powstaje na szczeblu unijnym (a obecnie PE współchwala większość decyzji).

Sprawdzian

Integracja europejska

Limit czasu: 60 minut

Maksimum punktów: 80

1. Wyjaśnij, na czym polegała zimna wojna. Wypisz strony konfliktu. (0–2 p.)

.....

.....

2. Napisz krótko, czego dotyczył plan Marshalla. (0–2 p.)

.....

.....

3. Rozwiń poniższe skróty. (0–4 p.)

- WNP:
- RWPG:
- EWWiS:
- KBWE:

4. Uporządkuj chronologicznie poniższe wydarzenia (zaczynając od najbardziej współczesnych). (0–10 p.)

	A	powstanie Rady Europy
	B	podpisanie Traktatu Północnoatlantyckiego
	C	rozwiązanie RWPG
	D	obradę Okrągłego Stołu
	E	Aksamitna Rewolucja
	F	zmiana nazwy KBWE na OBWE
	G	ogłoszenie planu Marshalla
	H	utworzenie WNP
	I	wybudowanie muru berlińskiego
	J	zjednoczenie Niemiec

5. Jak nazywany jest proces upadania systemów komunistycznych w Europie w latach 1989–1991? Wymień dwie przyczyny tego procesu. (0–3 p.)

.....

.....

6. Na cześć jakiego wydarzenia świętujemy 9 maja Dzień Europy? (0–1 p.)

.....

7. Do podanych traktatów będących kolejnymi etapami rozwoju powojennej integracji europejskiej dopisz daty ich podpisania oraz po jednym przykładzie zmiany, którą wprowadzały. (0–8 p.)

- Traktat Paryski:
- Traktaty Rzymskie:
- Traktat z Maastricht:
- Traktat Lizboński:

8. Obywatele krajów należących do Unii Europejskiej mogą korzystać z zasad obowiązujących na wspólnym rynku. Wymień cztery główne swobody europejskiego wspólnego rynku. (0–4 p.)

.....

9. Odpowiedz na pytania i wykonaj polecenia związane z Unią Gospodarczą i Walutową. (0–10 p.)

- a) Jak nazywała się jednostka walutowa, którą wykorzystywały Wspólnoty Europejskie w rozliczeniach wewnętrznych przed wprowadzeniem euro?

.....

- b) Podaj dokładną datę wprowadzenia euro do obiegu gotówkowego.

- c) Od którego roku Grecja znajduje się w strefie euro?
- d) Wymień kraje, które weszły do Unii Europejskiej po roku 2000 i w których obowiązuje wspólna waluta europejska.
- e) Podkreśl kraje, w których walutą nie jest euro.
Litwa, Portugalia, Finlandia, Austria, Norwegia, Irlandia, Wielka Brytania, Węgry
- f) Podmiotem odpowiedzialnym za emisję banknotów euro jest:
- Komisja Europejska
 - Eurosystem
 - Europejski Bank Centralny
 - Międzynarodowy Fundusz Walutowy
- g) Wymień trzy kryteria konwergencji ze strefą euro.
-
-
-

10. Przyporządkuj każdemu z organów Unii Europejskiej jego kompetencje, skład lub sposób funkcjonowania. Niektóre kompetencje mogą pasować do więcej niż jednej instytucji. (0–9 p.)

Komisja Europejska	Parlament Europejski	Rada UE	Rada Europejska

- A: uchwalanie budżetu UE, organ decyzyjny i prawodawczy UE
- B: jego/jej pracom przewodniczy przedstawiciel kraju prezydencji (z wyjątkiem tematów polityki zagranicznej)
- C: składa się z odpowiednich ministrów z każdego kraju (zależnie od omawianej kwestii)
- D: składa się z szefów państw lub rządów, przewodniczącego KE i stałego przewodniczącego
- E: kontroluje działalność KE, posiada prawo do jej odwołania
- F: najwyższa instytucja polityczna UE
- G: przedstawianie projektu budżetu UE
- H: główny organ wykonawczy i administracyjny UE

11. Połącz postacie z ich wybranymi dokonaniem, wpisując w nawias (obok nazwiska) odpowiednią cyfrę. Nie wszystkie opisy trzeba wykorzystać. (0–4 p.)

José Manuel Barroso (.....)	1. były kanclerz RFN, nawiązał stosunki polityczne z sąsiadami po II wojnie światowej; jeden z inicjatorów pierwszych Wspólnot Europejskich (EWWiS, EWG)
Jerzy Buzek (.....)	2. były minister spraw zagranicznych Francji; 9 maja 1950 roku ogłosił swój plan, którego realizacja doprowadziła do powstania EWWiS
Jean Monnet (.....)	3. wysoki polityk francuski po II wojnie światowej, były szef Wysokiej Władzy EW-WiS; w uznaniu za jego zasługi przyznano mu tytuł Obywatela Europy
Konrad Adenauer (.....)	4. polski polityk, były premier za rządów AWS; przewodniczący Parlamentu Europejskiego w trakcie pierwszej połowy kadencji 2009–2014
	5. polski członek Komisji Europejskiej, odpowiedzialny za politykę regionalną na terenie Unii Europejskiej
	6. były premier Portugalii, obecny przewodniczący Komisji Europejskiej

12. Uporządkuj chronologicznie (zaczynając od najdawniejszych wydarzeń). (0–7 p.)

- powstanie Unii Europejskiej (.....)
- przystąpienie Rumunii do Unii Europejskiej (.....)
- podpisanie Traktatu Nicejskiego (.....)
- wejście w życie Traktatu z Lizbony (.....)
- przystąpienie Grecji do Wspólnot Europejskich (.....)
- wprowadzenie euro w obrotu bezgotówkowym (.....)
- poszerzenie Wspólnot Europejskich o Danię (.....)

13. Wykonaj poniższe polecenia. W przypadku zaznaczania czegokolwiek na mapie, wykonaj odpowiednią legendę. (0–16 p.)

Globalna wioska

Organizacja Narodów Zjednoczonych

1. Organizacja Narodów Zjednoczonych.

- a) ONZ została utworzona przez 51 państw na konferencji w San Francisco w 1945 r., gdzie podpisano **Kartę Narodów Zjednoczonych** — podstawę działania ONZ;
- b) siedziba ONZ znajduje się w Nowym Jorku;
- c) cele ONZ:
 - utrzymywanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa,
 - rozwijanie przyjaznych stosunków między narodami opartych na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia,
 - rozwiązywanie problemów międzynarodowych na drodze współpracy,
 - popieranie przestrzegania praw człowieka,
 - harmonizowanie działalności narodów zmierzających do osiągnięcia ww. wspólnych celów;
- d) najważniejsze organy Organizacji (powołane w Karcie Narodów Zjednoczonych):
 - **Zgromadzenie Ogólne:**
 - tworzą je przedstawiciele wszystkich państw członkowskich,
 - może obradować nad wszystkimi sprawami podlegającymi kompetencjom ONZ, jednak nie ma wielu możliwości egzekwowania swoich ustaleń (np. może wydawać prawnie niewiążące zalecenia państwom członkowskim),
 - podejmuje decyzje w głosowaniu (zwykłą lub kwalifikowaną $\frac{2}{3}$ większością głosów);
 - **Rada Bezpieczeństwa:**
 - jest odpowiedzialna za utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa,
 - w przypadku naruszenia przez państwo międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz w celu przywrócenia pokoju, Rada może m.in. zadecydować o zerwaniu z danym państwem stosunków dyplomatycznych, nałożyć na nie sankcje gospodarcze, zadecydować o zerwaniu komunikacji z danym państwem, a jeżeli te środki nie podziałają, może przeprowadzić operację zbrojną,
 - występuje we wspólnym imieniu wszystkich członków ONZ,
 - składa się z 15 członków:
 - **stali członkowie** (mający prawo weta i wchodzący w skład Rady cały czas):
 - Chiny,
 - Francja,
 - Rosja,
 - Stany Zjednoczone,
 - Wielka Brytania,
 - 10 **niestałych członków** wybieranych przez Zgromadzenie Ogólne na 2-letnią kadencję;
 - **Rada Gospodarcza i Społeczna**, której zadaniem jest badanie międzynarodowych zjawisk gospodarczych i szeroko pojętych społecznych;
 - **Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości**, którego zadaniem jest rozstrzyganie sporów między państwami-członkami ONZ;
 - **Sekretariat:**
 - kieruje bieżącym funkcjonowaniem ONZ,
 - obecny Sekretarz Generalny: Ban Ki-moon (z Korei Południowej, wybrany na drugą 5-letnią kadencję, która skończy się 31 grudnia 2016 r.);
 - **Rada Powiernicza**, której zadaniem było kontrolowanie administracji zarządzającej terytorium powierniczym (czyli niesamodzielnym, administrowanym przez inne państwo, lecz do niego nienależącym); wobec usamodzielnienia się wszystkich terytoriów powierniczych zawiesiła swoją działalność.

2. Rodzina Organizacji Narodów Zjednoczonych.

- a) **organizacje wyspecjalizowane ONZ** — odrębne od Organizacji Narodów Zjednoczonych organizacje międzynarodowe, które w sposób całościowy zajmują się sprawami powiązаныmi z celami ONZ i są związane umową międzynarodową z tą organizacją; zaliczają się do nich m.in.:

Międzynarodowa Organizacja Pracy (pol. MOP, ang. ILO), która rozwija standardy pracy (jednym z osiągnięć ILO jest ustanowienie 40-godzinnego tygodnia pracy),

grupa Banku Światowego, w tym **Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju** (pol. MBOR, ang. IBRD), która zajmuje się udzielaniem preferencyjnych pożyczek (np. na rozwój infrastruktury) państwom rozwijającym się (ze wsparcia grupy Banku Światowego korzystała również Polska),

Międzynarodowy Fundusz Walutowy (pol. MFW, ang. IMF), który zajmuje się m.in. udzielaniem pożyczek państwom znajdującym się w trudnej sytuacji finansowej,

Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (ang. FAO), która doradza krajom rozwijającym się jak zwalczyć głód (jednym z efektów działań FAO była zielona rewolucja rozpoczęta w latach '60 XX wieku),

Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury (ang. UNESCO), która zajmuje się m.in. budowaniem pokoju i wzajemnego szacunku poprzez działania w sferze edukacji, nauki i kultury (jednym z działań tej organizacji jest tworzenie Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO),

Światowa Organizacja Zdrowia (ang. WHO), która zajmuje się tworzeniem międzynarodowych standardów ochrony zdrowia oraz zwalczaniem epidemii (obecnie działania WHO w tym zakresie dotyczą m.in. ograniczania epidemii AIDS);

b) fundusze i agencje będące częścią ONZ:

Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (ang. UNICEF), który zajmuje się zwalczaniem ubóstwa, przemocy, dyskryminacji i chorób dotykających dzieci,

Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (ang. UNHCR), którego biuro zajmuje się pomocą i ochroną praw uchodźców;

c) inne organizacje związane z ONZ:

Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej (pol. MAEA, ang. IAEA), która zajmuje się kontrolowaniem wykorzystania energii atomowej oraz wspieraniem rozwoju pokojowych programów jądrowych,

Światowa Organizacja Handlu (ang. WTO), która zajmuje się usuwaniem barier handlowych i popieraniem rozwoju wolnego globalnego handlu.

Prawa człowieka

3. Prawa człowieka.

- a) **prawa naturalne** — prawa posiadane przez człowieka wynikające z natury bycia człowiekiem, których żadna władza nie może go pozbawić, jeśli nie chce być uznana za władzę tyrańską (są nienaruszalne); człowiek nie może się ich zrzec (są niezbywalne); obowiązkiem władzy państwowej jest ich ochrona, prawa stanowiące muszą być im podporządkowane;
- b) **I generacja praw człowieka** (*prawa skierowane przeciw państwu*):
 - prawa i wolności osobiste,
 - prawa polityczne, zapewniające jednostce wolny udział w życiu publicznym, w sprawowaniu i kontrolowaniu władzy;
- c) **II generacja praw człowieka** (*prawa realizowane poprzez państwo*):
 - prawa ekonomiczne, określające uprawnienia człowieka jako uczestnika życia gospodarczego, posiadacza własności i pracownika,
 - prawa socjalne, zobowiązujące państwo do czynienia wysiłków w celu zapewnienia ludziom godnego życia,
 - prawa kulturalne, dotyczące uprawnień jednostki w życiu kulturalnym;
- d) **III generacja praw człowieka** (*prawa kolektywne, solidarnościowe*) — są to takie prawa, które ze swojej natury mogą dotyczyć albo wszystkich, albo nikogo (np. nie można przyznać prawa do życia w czystym środowisku tylko niektórym ludziom, gdyż środowisko jest dobrem wspólnym — jeśli będzie zanieczyszczone, odczują to wszyscy ludzie), np.:
 - prawo do rozwoju,
 - prawo do pokoju,
 - prawo do czystego środowiska,

- prawo do otrzymywania pomocy humanitarnej;
- e) **IV generacja praw człowieka** (obecnie dopiero w trakcie wyodrębniania, *prawa mniejszości*), np.:
 - prawo mniejszości religijnych do swobodnego realizowania praktyk religijnych,
 - prawo mniejszości seksualnych do adopcji dzieci;
- f) generacje praw człowieka w skrócie:
 - prawa I generacji ograniczają władzę państwa nad jednostką,
 - prawa II generacji domagają się aktywnej postawy państwa w stosunku do jednostki,
 - prawa III generacji zakładają współpracę wszystkich państw świata w celu ich wykonania,
 - prawa IV generacji zakładają brak dyskryminacji grup społecznych, która była wcześniej faktem ze względu na ich mniejszościowy status.

4. Pierwsze katalogi praw człowieka w prawie krajowym.

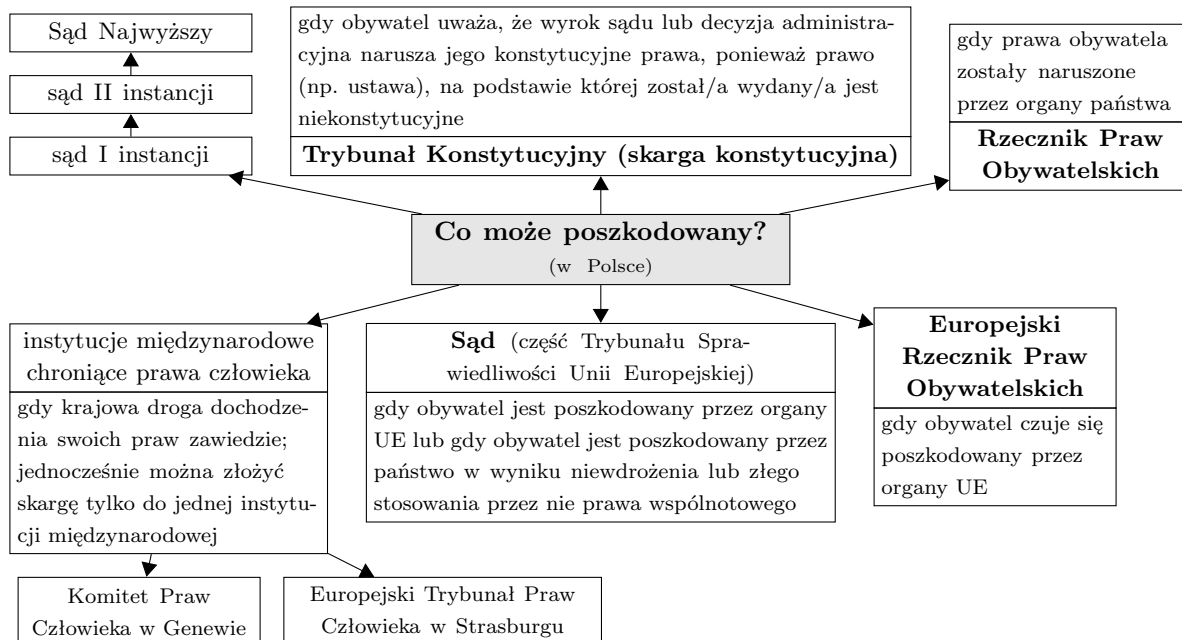
Data	Dokument
1776	Deklaracja Niepodległości Stanów Zjednoczonych
1789	Francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela

5. Prawa człowieka w prawie międzynarodowym.

Data	Dokument
1948	Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (ONZ)
1950	Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Rada Europy): · skargi rozpatruje Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu · obowiązuje zasada bezpośredniej stosowalności (normy konwencji obowiązują w państwie-sygnatariuszu — stanowią część jego porządku prawnego)
1961	Europejska Karta Socjalna (Rada Europy)
1966	Pakty Praw Człowieka (ONZ) · skargi rozpatruje Komitet Praw Człowieka w Genewie
	Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych
	Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych
1989	Konwencja o Prawach Dziecka (ONZ)

6. Ochrona praw człowieka.

- a) **prawo proceduralne** (prawo formalne, procesowe) — prawo mówiące o sposobach obrony przynależnych jednostce praw;
- b) możliwości dochodzenia swoich praw przez osobę poszkodowaną:

- c) poza organami państwowymi i organizacjami międzynarodowymi, ochroną praw człowieka zajmują się organizacje pozarządowe (NGOs):
 - przykłady NGOs zajmujących się ochroną praw człowieka:
 - **Polska Akcja Humanitarna (PAH)**, zajmująca się pomocą humanitarną,
 - **Amnesty International**, działająca na rzecz uwolnienia więźniów politycznych i **więźniów sumienia** (osób więzionych tylko za swoje poglądy),
 - **Komitety Helsińskie** (wywodzące się z postanowień Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie z 1975 r., obradującej w Helsinkach; w Polsce: Helsińska Fundacja Praw Człowieka),

- zajmujące się badaniem stanu przestrzegania praw człowieka,
- **Komitet Ochrony Praw Dziecka**;
- ➔ cele organizacji broniących praw i wolności człowieka:
 - informowanie opinii publicznej o przypadkach naruszania praw człowieka,
 - bezpośrednia pomoc ofiarom,
 - wywieranie nacisku na władze;
- ➔ metody działania ww. organizacji:
 - badanie przypadków naruszania praw człowieka,
 - gromadzenie informacji i tworzenie statystyk, raportów, ekspertyz,
 - udzielanie konsultacji i porad prawnych ofiarom,
 - przeprowadzanie akcji protestacyjnych,
 - wysyłanie apeli i listów do władz,
 - udzielanie bezpośredniej pomocy materialnej, przeprowadzanie akcji charytatywnych;
- ➔ **Amnesty International** (AI) jako przykład NGO walczącego o przestrzeganie praw człowieka:
 - AI walczy o przestrzeganie Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka,
 - AI jest organizacją apolityczną, nie zwalcza rządów,
 - główną zasadą AI jest staranie się o uwolnienie więźniów politycznych i więźniów sumienia, bez względu na głoszone przez nich poglądy, jeżeli nie wzywały one do użycia przemocy,
 - postulaty AI:
 - uwolnienie więźniów sumienia (osadzonych ze względu na wyznanie, kolor skóry, narodowość itp.),
 - uwolnienie bezprawnie uwięzionych, przetrzymywanych bez wyroku,
 - zniesienie kary śmierci,
 - humanitarne traktowanie więźniów,
 - sposób działania:

Amnesty International najpierw gromadzi wszystkie dane o więźniu. Potem sprawa zostaje przydzielona jednej z grup lokalnych (z kraju innego niż kraj pochodzenia więźnia i kraj, w którym jest przetrzymywany), aby zapewnić całkowitą bezstronność działania. Czasem do kraju, w którym więzień jest osadzony, kierowani są wysłannicy AI, aby zgromadzić dodatkowe informacje. Grupy lokalne zwracają się z apelem do władz o natychmiastowe i bezwarunkowe wypuszczenie więźnia. Jeśli nie przynosi to oczekiwanych rezultatów, organizują „pilne akcje” zbierania podpisów pod apelem i wysyłania listów do rządów. Informują też media o podejmowanych wysiłkach, aby zmobilizować opinię publiczną do działania, gdyż rządy często uginają się pod jej naporem i naciskami władz państw demokratycznych, które tę opinię reprezentują.

Konflikty

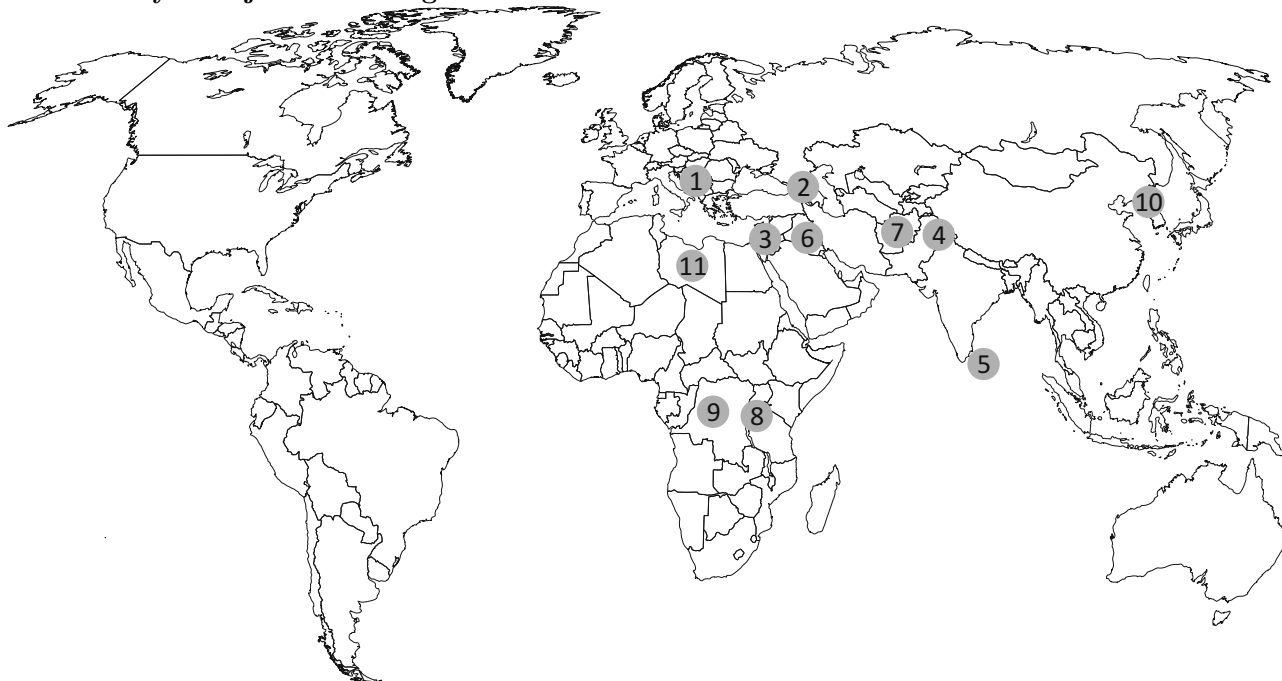
7. Reguły prowadzenia wojny.

- a) **międzynarodowe prawo humanitarne (prawo konfliktów zbrojnych, prawo wojenne)** — zbiór norm prawnych określających zasady prowadzenia konfliktów zbrojnych, utworzony w celu „ucywilizowania wojny”: ochrony ludności cywilnej, ochrony dóbr kultury, ochrony jeńców wojennych itp.; normy te są spisane głównie w Konwencji Genewskich i Konwencji Haskich;
- b) **wojna domowa** — konflikt zbrojny między obywatelami tego samego państwa;
- c) **Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca** (włącznie z **Międzynarodowym Komitetem Czerwonego Krzyża** oraz krajowymi organizacjami **Czerwonego Krzyża**, **Czerwonego Półksiężyca** lub **Czerwonego Diamentu**) — ruch osób z całego świata, których celem jest ochrona ludzkiego zdrowia i życia oraz ochrona ludzi przed cierpieniem;

- d) **zbrodnia wojenna** — każde działanie, które narusza prawo wojenne;
- e) **zbrodnia przeciwko ludzkości** — taka zbrodnia wojenna, która jest popełniona z premedytacją i jest elementem szerszego planu skierowanego przeciw danej grupie społecznej, etnicznej itp.;
- f) **ludobójstwo** — zamierzone i systematyczne mordowanie członków danej grupy społecznej, etnicznej, religijnej itp. w celu unicestwienia, w całości lub w części, tej grupy;
- g) sprawy z zakresu zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości, ludobójstwa oraz zbrodni przeciwko pokojowi (rozpoczęcie wojny napastniczej) rozpatruje **Międzynarodowy Trybunał Karny** z siedzibą w Hadze działający na podstawie Statutu Rzymskiego (umowy międzynarodowej podpisanej w 1998 r., która weszła w życie w 2002 r.);
- h) spory między państwami rozstrzyga **Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości** z siedzibą w Hadze, działający na podstawie Karty Narodów Zjednoczonych z 1945 r.

8. Konflikty i miejsca konfliktogenne.

a) konflikty zbrojne lub grożące starciem zbrojnym mające miejsce po zakończeniu zimnej wojny (zgodnie z danymi Uppsala Conflict Data Program w serwisie www.ucdp.uu.se, w latach 1989–2009 na świecie odnotowano 128 konfliktów zbrojnych; w 2009 r. było ich 36, z czego 6 zakwalifikowano jako wojny); przykłady:

- ➔ **1 rozpad Jugosławii** (poza płaszczyznę etniczną konfliktu, warto pamiętać o jego warstwie religijnej: Serbowie to w większości wyznawcy prawosławia, Chorwaci — katolicyzmu, Bośniacy — islamu):
 - **wojna w Chorwacji** (1991–1995):
 - strony konfliktu: Chorwacja vs Jugosławia (Serbia),
 - bezpośrednia przyczyna wybuchu konfliktu: ogłoszenie niepodległości przez Chorwację,
 - przebieg: po 4 latach walk (głównie o tereny zamieszkane w większości przez Serbów, a należące do Chorwacji) Chorwacja opanowała sytuację;
 - **wojna w Bośni i Hercegowinie** (1992–1995):
 - strony konfliktu: mniejszość serbska vs mniejszość chorwacka vs Bośnia i Hercegowina,
 - bezpośrednia przyczyna wybuchu konfliktu: ogłoszenie niepodległości przez Bośnię i Hercegowinę,
 - przebieg: był to najkrwawszy konflikt na terenie byłej Jugosławii, w trakcie którego popełniono wiele zbrodni wojennych (m.in. masakra ok. 8.000 Bośniaków w Srebrenicy); w 1993 r. nastąpiła interwencja wojsk NATO; konflikt został rozwiązany na mocy Układu z Dayton, w wyniku którego Bośnia i Hercegowina stała się federacją złożoną z części serbskiej i bośniacko-chorwackiej;
- ➔ **2 konflikt w Czeczenii:**
 - strony konfliktu: Rosja vs ludność czeczeńska zamieszkującą jedną z republik Federacji Rosyjskiej,
 - bezpośrednia przyczyna wybuchu konfliktu: próba odłączenia się Czeczenii od Rosji,
 - przebieg: wojska rosyjskie prowadziły walki w Czeczenii, co spotkało się z odpowiedzią Czeczenów, która przybrała postać działalności partyzanckiej i terrorystycznej (np. atak na teatr na Dubrowce w 2002 r., zajęcie szkoły w Biesłanie w 2004 r.); mimo pozornego spokoju, konflikt trwa nadal;
- ➔ **3 konflikt palestyński:**
 - strony konfliktu: Izrael vs Organizacja Wyzwolenia Palestyny (OWP, która jest organizacją reprezentującą naród palestyński; Izrael jest wspierany przez Stany Zjednoczone, a Palestyńczycy przez państwa arabskie),
 - bezpośrednia przyczyna wybuchu konfliktu: utworzenie Izraela na terenie Palestyny (1948 r.),
 - przebieg: ostre napięcia dyplomatyczne i regularne wojny między Izraelem i państwami arabskimi (np. wojna sześciodniowa 1967 r., w wyniku której Izrael zajął Wzgórze Golan, wojna Jom Kippur 1973 r.); w 1987 r. wybuchła I Intifada (powstanie Palestyńczyków przeciw Izraelowi); w 1994 r. w wyniku Porozumień z Oslo została utworzona Autonomia Palestyńska, obejmująca część Zachodniego Brzegu Jordanu i Strefę Gazy; w 2000 r. wybuchła II Intifada, która po śmierci Jasera Arafata (2004 r.) zaczęła słabnąć; obecnie konflikt trwa;
- ➔ **4 konflikt w Kaszmirze:**

- strony konfliktu: Indie vs Pakistan,
- bezpośrednia przyczyna wybuchu konfliktu: podział Indii Brytyjskich po II wojnie światowej na hinduistyczne Indie i muzułmański Pakistan, w wyniku którego zamieszkały przez muzułmanów Kaszmir (leżący na pograniczu indyjsko-pakistańskim) pozostał na terytorium Indii,
- przebieg: początkowo regularna wojna, później (w tym obecnie) okazjonalne łamanie postanowień pokojowych (np. przez zamachy) przez organizacje separatystyczne;
- ➔ **5 wojna domowa na Sri Lance (1983–2009):**
 - strony konfliktu: rząd Sri Lanki vs mniejszość tamilska (w tym tamilska organizacja terrorystyczna Tamilskie Tygrysy),
 - bezpośrednia przyczyna wybuchu konfliktu: mordy na Tamilach dokonywane przez władze Sri Lanki i dążenia separatystyczne Tamilów,
 - przebieg: Tamilskie Tygrysy opanowały zamieszkaną przez Tamilów północ Sri Lanki, jednak w wyniku kontrofensywy armii Sri Lanki poddały się;
- ➔ **6 wojna w Iraku (2003–2010):**
 - strony konfliktu: Stany Zjednoczone wraz z sojusznikami (w tym Polską) vs Irak (reżim Saddama Hussajna),
 - bezpośrednia przyczyna wybuchu konfliktu: przyczyny wybuchu wojny nie są jasne, z jednej strony USA mówiły o wspieraniu przez Hussajna terrorystów, z drugiej wskazuje się na imperialistyczną politykę USA,
 - przebieg: reżim Hussajna upadł i większość istotnych terenów Iraku zostało opanowanych po miesiącu walk; po niecałym roku schwytyany został Saddam Hussajn; wojna była nielegalna (sprzeczna z Kartą Narodów Zjednoczonych); wojna została oficjalnie zakończona w 2010 r., jednak część wojsk amerykańskich pozostanie w Iraku (będzie m.in. szkolić iracką armię);
- ➔ **7 wojna w Afganistanie (2001–):**
 - strony konfliktu: talibowie vs NATO (pierwszy raz w historii działające na podstawie artykułu V Traktatu Waszyngtońskiego, który zobowiązuje sojuszników do wspólnej obrony),
 - bezpośrednia przyczyna wybuchu konfliktu: ataki terrorystyczne na Nowy Jork (World Trade Center) i Waszyngton (Pentagon) 11 września 2001 r.,
 - przebieg: w Afganistanie cały czas trwają walki, w których wojska NATO starają się wyniszczyć oddziały talibów, a ci bronią się działalnością partyzancką i terrorystyczną;
- ➔ **8 ludobójstwo Tutsi przez Hutu, Rwanda (1994 r.):**
 - strony konfliktu: plemię Hutu vs plemię Tutsi,
 - bezpośrednia przyczyna wybuchu konfliktu: zamordowanie prezydenta Rwandy z plemienia Hutu przez zamachowca z plemienia Tutsi,
 - przebieg: ludobójstwo ok. 800.000 osób z plemienia Tutsi dokonane przez plemię Hutu;
- ➔ **9 wojna domowa w Demokratycznej Republice Konga (1998–2003):**
 - strony konfliktu: państwa afrykańskie, związane z plemionami Hutu i Tutsi;
 - przebieg: konflikt rozpoczął się rebelią Tutsi przeciw Hutu; w wyniku walk zginęło ok. 4.000.000 osób; obecnie sytuacja wciąż jest niestabilna;
- ➔ **10 konflikt na półwyspie koreańskim:**
 - strony konfliktu: Korea Północna vs Korea Południowa,
 - przebieg: początki konfliktu sięgają okresu po II wojnie światowej, w trakcie którego Korea Północna (Koreańska Republika Demokratyczna, wbrew nazwie — komunistyczna) zaatakowała Koreę Południową, zaś starcie to było elementem zimnej wojny; obecnie reżim północnokoreański dokonuje zbrojeń i, ze względu na swoją nieobliczalność, jest elementem destabilizującym sytuację w regionie Azji Wschodniej oraz zagrożeniem dla świata;
- ➔ **11 wojna domowa w Libii (2011–):**
 - strony konfliktu: obóz rządzącego Muammara Kaddafiego vs rebelianci libijscy, wspierani przez Unię Europejską i NATO przy braku sprzeciwu innych państw arabskich,
 - przyczyny: zła sytuacja gospodarcza oraz ograniczanie swobód obywatelskich,
 - dla zrozumienia konfliktu ważne jest osadzenie go w kontekście protestów w krajach północnej Afryki i w części państw arabskich (m.in. Algieria, Tunezja, Egipt, Syria, Bahrajn) określanych mianem **Arabskiej Wiosny Ludów**, wywołanych przez połączenie łamania praw człowieka (co miało miejsce od wielu lat) oraz złej sytuacji gospodarczej (będącej następstwem kryzysu gospodarczego);
 - przebieg: na początku 2011 r. Libijczycy rozpoczęli protesty przeciw złej sytuacji gospodarczej; mimo spełnienia przez rząd części postulatów protestujących, protesty zaostrzyły się (wcześniej obalony został Hosni Mubarak, autorytarny prezydent sąsiadującego z Libią Egiptu); władze Libii rozpoczęły zbrojne tłumienie protestów, co spotkało się ze sprzeciwem Rady Bezpieczeństwa

ONZ; na podstawie wydanej przez Radę Bezpieczeństwa rezolucji rozpoczęła się interwencja NATO zapewniająca przestrzeganie zakazu lotów na Libią; sytuacja w Libii jest niestabilna;

- b) **państwa upadłe** — tereny, na których w rzeczywistości nie działa władza państwowa i, w związku z tym, są one dogodnym miejscem rozwoju terroryzmu i przestępczości (np. Somalia);
- c) przyczyny konfliktów:
- polityczne (np. konflikt w Irlandii Północnej),
 - narodowościowe i etniczne (np. ludobójstwo w Rwandzie),
 - religijne (np. spór o Kaszmir),
 - rasowe (np. apartheid w RPA),
 - ekonomiczne (np. według niektórych wojna w Iraku lub Arabska Wiosna Ludów),
 - kulturowe (np. konflikt dotyczący wprowadzenia demokracji w państwach Bliskiego Wschodu).

9. Wybrane zbrodnie przeciwko ludzkości w XX i XXI wieku.

- a) **ludobójstwo Ormian w Turcji** (1915 r.),
- b) **Holokaust** (1939–1945),
- c) **zbrodnie okresu stalinowskiego** w ZSRR,
- d) **apartheid** w Republice Południowej Afryki (1948–1994) — system segregacji rasowej charakteryzujący się bezwzględny oddzieleniem osób różnego pochodzenia od siebie (egzekwowanym za pomocą przemocy), którego efektem była dyskryminacja niebiałych obywateli RPA,
- e) **atak chemiczny na Kurdów dokonany przez rząd iracki** (1988 r.),
- f) **masakra w Srebrenicy** i inne zbrodnie w trakcie konfliktów w byłej Jugosławii,
- g) **ludobójstwo Tutsi przez Hutu** w Rwandzie (1994 r.),
- h) obecnie Muammar Kaddafi i inni libijscy przywódcy są ścigani przez Międzynarodowy Trybunał Karny za popełnienie zbrodni przeciwko ludzkości.

10. Terroryzm.

- a) **terroryzm** — sposób działania politycznego polegający na używaniu spektakularnych środków (np. zamachów) by zwrócić na siebie uwagę opinii publicznej lub wywołać poczucie strachu, które wymusi na władzy zgodę na postulaty terrorystów;
- b) wybrane organizacje terrorystyczne:
- **Al-Kaida** (pol. Baza) — islamska (sunnicka) organizacja terrorystyczna, której działania skierowane są przeciw światowi zachodniemu (a szczególnie przeciw Stanom Zjednoczonym), odpowiedzialna m.in. za ataki na Nowy Jork i Waszyngton 11.09.2001 r.;
 - **Hamas** (pol. Islamski Ruch Oporu lub Zapal) — palestyńska organizacja terrorystyczna, której celem jest zniszczenie Izraela;
 - **Irlandzka Armia Republikańska (IRA)** — irlandzka organizacja terrorystyczna, której celem jest odłączenie Irlandii Północnej (Ulsteru) od Wielkiej Brytanii i przyłączenie tego terenu do Irlandii; obecnie nieaktywna;
 - **Ojczyzna Basków i Wolność (ETA)** — baskijska organizacja terrorystyczna, której celem jest uzyskanie niepodległości przez Kraj Basków (leżący na terenie Hiszpanii);
- c) metody walki z terroryzmem:
- walka bezpośrednia (prowadzenie wojny z terrorystami na terenie stanowiącym ich zaplecze),
 - utrudnianie działania poprzez zaostrzone kontrole, działalność wywiadowczą, monitoring itp.,
 - poprawianie sytuacji gospodarczej w regionie będącym bazą terrorystów.

Globalizacja

11. Globalizacja.

- a) **globalizacja** — proces powstawania i rozwoju współzależności (związków) między ludźmi, państwami, firmami z całego świata, wynikający z rozwoju szybkich środków komunikacji: kolei, samolotów, środków komunikacji elektronicznej (np. internetu);
- b) przejawy globalizacji:
- w sferze gospodarczej np. rozmieszczanie różnych działów jednej firmy w różnych krajach (gra komputerowa jest projektowana w Stanach Zjednoczonych, wytłaczana na płyty w Chinach, pakowana w pudełka w Malezji i sprzedawana na całym świecie),
 - w sferze politycznej np. powoływanie przez państwa organizacji międzynarodowych (takich jak Unia Europejska, Mercosur, ASEAN) i przekazywanie im ważnych kompetencji politycznych,
 - w sferze kulturalnej np. ujednolicanie się ubioru (czego najsłynniejszymi przykładami są T-shirt, polo i jeansy), kultura masowa (kultura popularna, popkultura),
 - w sferze informacyjnej np. istnienie sieci reporterów przekazujących informacje „na żywo”, bez względu na miejsce w którym się znajdują.

12. Globalna Północ, globalne Południe.

- a) **globalna Północ** — określenie państw rozwiniętych (np. USA, Kanada, państwa europejskie, Rosja,

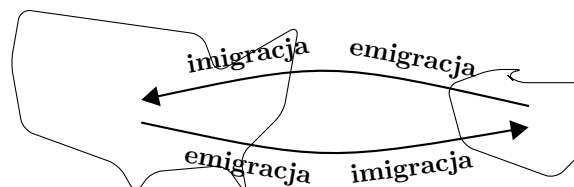
- Australia), które (w większości) znajdują się na półkuli północnej;
- b) **globalne Południe** — określenie państw rozwijających się, które znajdują się (w większości) na południe od państw rozwiniętych,
- należy pamiętać, że grupy państw rozwiniętych i rozwijających się są wewnętrznie zróżnicowane: do państw rozwiniętych zalicza się zarówno Norwegię, jak i 4 razy biedniejszą od niej Polskę, zaś do państw rozwijających się — zarówno błyskawicznie rozwijające się Chiny, jak i pogrążone w stagnacji kraje afrykańskie;
- c) przyczyny gorszej sytuacji w krajach globalnego Południa w stosunku do globalnej Północy:
- przeszłość kolonialna,
 - gospodarka oparta na słabo wydajnym rolnictwie (które często nie zaspokaja potrzeb żywieniowych ludności) i eksporcie surowców (które, jako towary nieprzetworzone, są bardzo nisko wyceniane),
 - rządy charakteryzujące się korupcją, niestabilnością, brakiem wykształcenia urzędników i (niekiedy) elit politycznych,
 - położenie geograficzne,
 - działania zachodnich przedsiębiorstw, które wymuszają swoją polityką niskie ceny surowców, przetwarzają te surowce w państwach rozwiniętych i sprzedają do państw rozwijających się po zwielokrotnionej cenie (w stosunku do ceny surowców),
 - działania państw globalnej Północy, które stosują programy protekcyjnistyczne (np. dopłaty do produkcji rolnej w Unii Europejskiej) i w ten sposób sprawiają, że import towarów rolnych z państw rozwijających się jest nieopłacalny;
- d) metody pomagania państwom biednym: pomoc humanitarna i współpraca rozwojowa:

	pomoc humanitarna	współpraca rozwojowa
do kogo jest skierowana?	do ludzi, którzy nie mają możliwości zaspokojenia swoich podstawowych potrzeb fizjologicznych (np. głodują) i bezpieczeństwa (np. nie mają gdzie mieszkać)	do ludzi, którzy są ubodzy, jednak ich podstawowe potrzeby są (na minimalnym poziomie) zaspokojone
jaki jest jej cel?	nie dopuścić do (głodowej) śmierci ludzi	sprawić, by w przyszłości ludzie byli w stanie sami się utrzymać
na czym polega?	na dostarczaniu żywności i leków, tworzeniu tymczasowych obozów np. dla osób wewnętrznie przesiedlonych, wysyłaniu sił utrzymujących porządek itp.	na budowaniu szkół, szpitali i innej infrastruktury społecznej, zachęcaniu przedsiębiorców do inwestowania na danym terenie itp.

- e) **Milenijne Cele Rozwoju** — zbiór celów, które państwa członkowskie ONZ zobowiązały się postarać osiągnąć do 2015 roku:
- wyeliminowanie skrajnego ubóstwa i głodu,
 - zapewnienie powszechnego nauczania na poziomie podstawowym,
 - promowanie równości płci i awansu społecznego kobiet,
 - ograniczenie umieralności dzieci,
 - poprawienie opieki zdrowotnej nad matkami,
 - ograniczenie rozprzestrzeniania się HIV/AIDS, malarii i innych chorób zakaźnych,
 - zapewnienie ochrony środowiska naturalnego,
 - stworzenie globalnego partnerskiego porozumienia na rzecz rozwoju.

13. Migracje.

- a) **migracja** — zmiana miejsca zamieszkania na dłuższy okres (lub na stałe):

- **emigracja** — opuszczenie swojego państwa,
 - **imigracja** — przybycie do nowego państwa;
- b) **emigrant** — osoba opuszczająca państwo,
- c) **imigrant** — osoba przybywająca do nowego państwa (ta sama osoba jest i imigrantem, i emigrantem, w zależności od kontekstu, w jakim się o niej mówi);
- d) **uchodźca** — osoba zmuszona do emigracji ze swojego państwa ze względu na swoje bezpieczeństwo, prześladowania, dyskryminację;
- państwo, które przyjmuje uchodźcę udziela mu **azyłu**,
 - status uchodźcy jest uregulowany m.in. przez **Konwencję Dotyczącą Statusu Uchodźców z 1951 r.**,

- a w Polsce przez Ustawę o cudzoziemcach,
 - pomocą uchodźcom zajmuje się m.in. **Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców** (UNHCR), którego biuro obecnie obejmuje opieką ponad 30.000.000 osób (z czego ok. 10.000.000 to uchodźcy, a pozostałe ponad 20.000.000 stanowią osoby wewnętrznie przesiedlone),
 - według danych UNHCR z 2009 r., w Polsce znajduje się ponad 15.000 uchodźców, a kolejne 2.500 osób ubiega się o status uchodźcy;
- e) **osoba wewnętrznie przesiedlona** (*internally displaced person*, IDP) — osoba zmuszona do opuszczenia swojego miejsca zamieszkania np. ze względu na prowadzenie w tym miejscu działań zbrojnych, jednak pozostająca na terenie swojego państwa (często w specjalnych obozach przygotowywanych przez organizacje humanitarne);
- f) **repatriacja** — zjawisko powrotu do kraju ojczystego osób, które znalazły się poza jego granicami z przyczyn od siebie niezależnych (np. zmiana granic państwowych, zsyłki, wojny).

Problemy do dyskusji

1. Organizacja Narodów Zjednoczonych, bardziej z nazwy niż z rzeczywistych kompetencji, może budzić skojarzenia z „rządem światowym”. Wskaż argumenty przemawiające za potrzebą istnienia w dzisiejszych czasach władzy politycznej na poziomie globalnym (tzn. obejmującej swoim działaniem wszystkich ludzi i wszystkie osoby prawne). Wymień potencjalne trudności związane z wprowadzeniem takiej władzy. Czy powinna przybrać ona formę państwa (tzn. jej suwerenność powinna wynikać z faktu jej istnienia), czy innego systemu politycznego (np. podobnego do Unii Europejskiej, której częściowa suwerenność wynika z przekazania suwerenności przez państwa członkowskie)? Jakie trudności w funkcjonowaniu takiego „rządu światowego” dostrzegasz?
2. Każdego dnia media donoszą o łamaniu praw człowieka w Chinach, Korei Północnej, Iranie, na Białorusi itd. Czy to oznacza, że w państwach zachodnich, demokratycznych, prawa człowieka nie są łamane? Wskaż przykłady łamania tych praw przez rządy państw europejskich oraz określ generację łamanych praw. Prawa której generacji nieprzestrzegane są najczęściej? Czy w twoim najbliższym otoczeniu czyjeś (być może twoje) prawa są łamane? Co możesz zrobić, by się temu przeciwstawić?
3. Zmiany klimatyczne są jednym z najgorętszych współcześnie tematów. Na kolejnych słynnych konferencjach w Rio de Janeiro, Kioto, Johannesburgu, a ostatnio w Kopenhadze przywódcy państw i organizacji, naukowcy, działacze społeczni starają się wypracować „systemowe rozwiązanie” dla przeciwdziałania ociepleniu klimatu. Co ty, jako szary obywatel, jesteś w stanie począwszy od tego momentu zrobić, żeby „żyć w sposób zrównoważony” (tzn. nie niszczyć środowiska bardziej, niż je naprawiasz)? Czy każde tzw. „działanie ekologiczne” jest rzeczywiście ekologiczne? Czym należy się kierować robiąc codzienne zakupy, idąc do szkoły, przeglądając internet itd., aby „nie pozostawić po sobie śladu”?

Sprawdzian

Globalna wioska

Limit czasu: 45 minut

Maksimum punktów: 50

1. Karta Narodów Zjednoczonych, będąca podstawą działania ONZ, została podpisana w: (0–1 p.)

- 1939 roku
 1944 roku
 1945 roku
 1957 roku

2. Które z poniższych celów można przypisać Organizacji Narodów Zjednoczonych? (0–3 p.)

- demokratyzacja krajów Bliskiego Wschodu
 popieranie przestrzegania praw człowieka
 rozwiązywanie problemów międzynarodowych drogą pokojową
 stworzenie międzynarodowej armii, w skład w której wchodzi wojska państw członkowskich
 unifikacja polityki obronnej państw członkowskich
 utrzymywanie międzynarodowego bezpieczeństwa i pokoju
 wprowadzenie wspólnej waluty w krajach członkowskich

3. Które z europejskich miast jest siedzibą Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości? (0–1 p.)

.....

4. Wymień trzy pozostałe kraje, które oprócz Stanów Zjednoczonych i Francji są stałymi członkami Rady Bezpieczeństwa. (0–1 p.)

.....

5. Wpisz pełne polskie nazwy wybranych agend z rodziny ONZ. (0–4 p.)

A 	B 	C 	D

6. Ułóż poniższe dokumenty chronologicznie według daty ich podpisania, poczynając od najstarszego. (0–5 p.)

- Konwencja o Prawach Dziecka (.....)
- Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (.....)
- Francuska Deklaracja Praw Człowieka (.....)
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (.....)
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (.....)

7. Zapoznaj się z treścią tekstu, a następnie na jego podstawie oraz wiedzy własnej wykonaj polecenia. (0–5 p.)

a) Dlaczego, zdaniem Catherine'y Baber, nowelizacja wprowadzana przez władze chińskie nie spowoduje znacznego spadku liczby wykonywanych kar śmierci?

.....

b) Dlaczego w raporcie Amnesty International nie zawarto danych dotyczących liczby wyroków skazujących na karę śmierci i wykonywanych egzekucji?

.....

c) Do przestrzegania jakiego dokumentu międzynarodowego wzywa Amnesty International?

.....

d) Podaj dwa inne niż AI przykłady organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną praw człowieka.

.....

e) Podaj dwa przykłady organizacji międzyrządowych (IGOs) zajmujących się ochroną praw człowieka.

.....

Tekst:

Reforma kary śmierci w Chinach bez wpływu na ilość egzekucji

Amnesty International ostrzega, że przedstawiona dzisiaj przez Chiny propozycja reformy zastosowania kary śmierci nie przyniesie rezultatu w postaci znaczącego spadku liczby wykonywanych egzekucji.

Chińska rządowa agencja informacyjna Xinhua poinformowała dzisiaj, że proponowana nowelizacja Chińskiego Kodeksu Karnego spowoduje obniżenie liczby przestępstw, za które grozi kara śmierci, o 13 z 68 obecnie obowiązujących. Projekt nowelizacji przechodzi właśnie przez proces licznych czytań w chińskiej izbie legislacyjnej.

„Z radością przyjęlibyśmy każdą reformę, w wyniku której spadłaby liczba egzekucji wykonywanych w Chinach, ale nie jesteśmy do końca przekonani, czy ta nowelizacja będzie miała znaczący wpływ na obecną sytuację”, powiedziała Catherine Baber, z-ca Dyrektora Amnesty International ds. Azji i Pacyfiku.

W ramach kampanii przeciwko karze śmierci Amnesty International wezwała Chiny do zmniejszenia liczby przestępstw zagrożonych karą śmierci.

„Wciąż czekamy na ujawnienie przez rząd Chin danych pokazujących, że proponowana zmiana prawa jest czymś więcej niż tylko robieniem porządków, polegającym na usunięciu przestępstw, które w ostatnich latach rzadko były karane śmiercią”, powiedziała Catherine Baber.

Propozycja nowelizacji Chińskiego Kodeksu Karnego, jeśli zostanie przyjęta, mogłaby usunąć karę śmierci jako karę za przestępstwa gospodarcze takie jak oszustwa podatkowe, przemyt przedmiotów wartościowych i zabytków kultury. Kara śmierci nie byłaby również stosowana wobec osób powyżej 75 roku życia.

Wpływ reformy na chiński system orzekania kary śmierci nie będzie znany opinii publicznej, nie będzie mógł również zostać poddany ocenie ze względu na klasyfikację danych na temat kary śmierci w kategorii tajemnicy państwowej. Amnesty International wezwała rząd chiński do przedstawienia opinii publicznej propozycji nowelizacji oraz danych o egzekucjach, aby mogły stanowić podstawę przejrzystej analizy i debaty nad karą śmierci.

W odpowiedzi na brak przejrzystości Chin, Amnesty International nie opublikowała swoich minimalnych danych na temat liczby egzekucji i wyroków śmierci w Chinach w swoim corocznym raporcie o karze śmierci. Szacuje się, że w Chinach jest wykonywana największa liczba wyroków śmierci na świecie. Amnesty International sprzeciwia się karze śmierci we wszystkich przypadkach bez wyjątku, uznając ją jako skrajne złamanie praw człowieka.

Źródło: Amnesty International, 24.08.2010,

http://amnesty.org.pl/no_cache/archiwum/aktualnosci-strona-artykulu/article/7080/564.html

8. Do podanych organizacji terrorystycznych dopasuj ich opis. Uwaga! Nie wszystkie opisy należy wykorzystać. (0–5 p.)

- IRA (.....)
- Hamas (.....)
- Al-Kaida (.....)
- Tamilskie Tygrysy (.....)
- Świetlisty Szlak (.....)

Opisy:

- A: fundamentalistyczna organizacja założona przez Ahmeda Jassina mająca na celu zniszczenie Izraela oraz usunięcie Żydów z Palestyny; w 2006 r. organizacja ta wygrała wybory parlamentarne w Autonomii Palestyńskiej
- B: organizacja religijna założona przez Osamę bin Ladena, tworzona głównie przez wahabitów; odpowiedzialna jest za zorganizowanie i przeprowadzenie zamachu z 11.09.2001 r.; w języku polskim nazwa tej organizacji oznacza „Baza”
- C: organizacja (partia polityczna) założona w 1982 roku, w skład której wchodzi sunnici; działa głównie na terenie Libanu; w języku polskim jej nazwa oznacza „Partia Boga”
- D: organizacją działającą od 1976 do 2009 roku na Sri Lance, dążącą do utworzenia muzułamańskiej Republiki Tamilu
- E: organizacja działająca na terenie Peru, dowodzona przez Abimaela Guzmána, założona przez studentów uniwersytetu katolickiego, kierująca się ideologią maoizmu, co doprowadziło do ludobójstwa; organizacja zakończyła swoją działalność po aresztowaniu Guzmána
- F: organizacja założona w 1959 roku, dążąca do stworzenia niepodległego kraju Basków, stosująca terroryzm indywidualny; w 1973 roku doprowadziła do zabójstwa premiera Blanco
- G: organizacja powstała w pierwszej połowie XX wieku, walcząca o przyłączenie brytyjskiej części Ulsteru do Irlandii; liczne zamachy przeprowadzane przez nią w Belfaście zmusiły władze do wprowadzenia w 1947 roku zaostrożonych środków bezpieczeństwa (w tym godziny policyjnej), które zostały zniesione w 2005 roku

9. Do podanych opisów dopisz strony konfliktów. (0–5 p.)

A	Konflikt toczy się na terytorium Rwandy oraz Burundi. Najtragiczniejsze skutki przyniósł w 1994 roku, kiedy śmierć poniosło około milion osób.	
B	Konflikt ma swoje korzenie w II wojnie światowej, kiedy to komunistyczne państwo azjatyckie zaatakowało swojego sąsiada. Obecnie destabilizuje ono sytuację w rejonie Azji Wschodniej.	

C	Rozpoczęcie konfliktu miało miejsce w 1948 roku, kiedy na terenie jednego z bliskowschodnich mandatów brytyjskich powstało państwo. Pierwszy z narodów zorganizował dwa powstania przeciwko drugiemu: w 1987 i 2000 roku, które nazwane zostały Intifadami.	
D	Konflikt toczący się między dwoma narodami na terenie wyspiarskiego państwa europejskiego. Jedna ze stron utworzyła nieuznawane na arenie międzynarodowej państwo obejmujące część wyspy. Konflikt ten jest jedną z przeszkód w integracji Turcji z Unią Europejską.	
E	Konflikt spowodowany próbą odłączenia się regionu od państwa. Liczne działania partyzanckie i terrorystyczne doprowadziły do krwawych zamachów w Moskwie i Biesłanie.	

10. Wyjaśnij poniższe pojęcia. (0–3 p.)

- repatriant —
-
- uchodźca —
-
- emigrant —
-

11. Rozwiąż zadania związane z podziałem świata na globalną Północ i Południe. (0–7 p.)

- a) Wymień trzy czynniki, które zadecydowały o podziale na państwa bogatej Północy i biednego Południa.
.....
.....
- b) Zaproponuj trzy sposoby udzielania pomocy państwom biednym oraz dokonaj oceny ich skuteczności.
.....
.....
.....
.....
- c) Podaj nazwę ośmiu celów, które członkowie ONZ przyjęli w 2000 roku i zobowiązali się zrealizować do 2015 roku.
.....

12. Oceń szanse powodzenia i ryzyko związane z asymilacją uchodźców w Polsce. (0–10 p.)

-
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Klucz odpowiedzi znajduje się na stronie 152.

Gospodarka

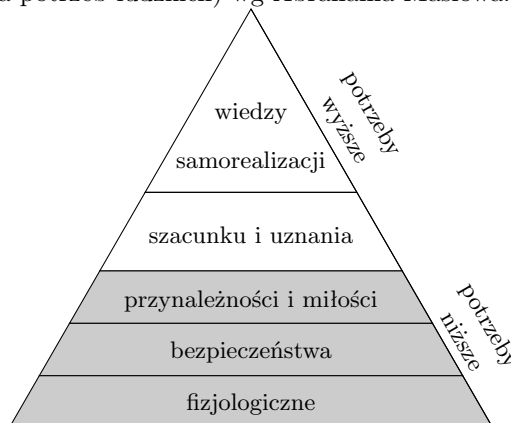
Ekonomia

1. Dlaczego nie można mieć wszystkiego?

- a) **ekonomia** to:
- inaczej gospodarka lub
 - nauka o racjonalnym gospodarowaniu, o prawach rządzących gospodarką; ekonomia jako nauka stawia trzy podstawowe pytania:
 - *co produkować?* (które potrzeby ludzi należy zaspokajać?),
 - *jak produkować?* (w jaki sposób najefektywniej, tzn. najtaniej, można wytworzyć potrzebne dobro?),
 - *dla kogo produkować?* (komu powinno się pozwolić na wykorzystanie wyprodukowanego dobra?);
- b) **gospodarka** — dziedzina życia zbiorowego, w której następuje produkcja dóbr i usług, ich podział, wymiana oraz wykorzystanie;
- podział dóbr oznacza ich przekazanie od producenta do konsumenta,
 - wymiana dóbr oznacza przekazywanie ich sobie przez konsumentów;
- c) **rzadkość dóbr** — zjawisko polegające na tym, że potrzeby ludzkie są nieograniczone, a możliwości ich zaspokojenia są ograniczone — stwarza to konieczność takiego gospodarowania, by z dostępnych zasobów wytworzyć jak najwięcej jak najpotrzebniejszych rzeczy (takie gospodarowanie nazywamy **racjonalnym**);
- d) **koszt alternatywny (koszt straconych szans)** — wartość najlepszej spośród odrzuconych możliwości, np. kosztem alternatywnym startowania w Konkursie Wiedzy Obywatelskiej i Ekonomicznej może być utrata szansy na wygraną w Wojewódzkim Konkursie Matematycznym;
- e) **czynniki wytwórcze**:

f) **piramida potrzeb** (klasyfikacja potrzeb ludzkich) wg Abrahama Maslowa:

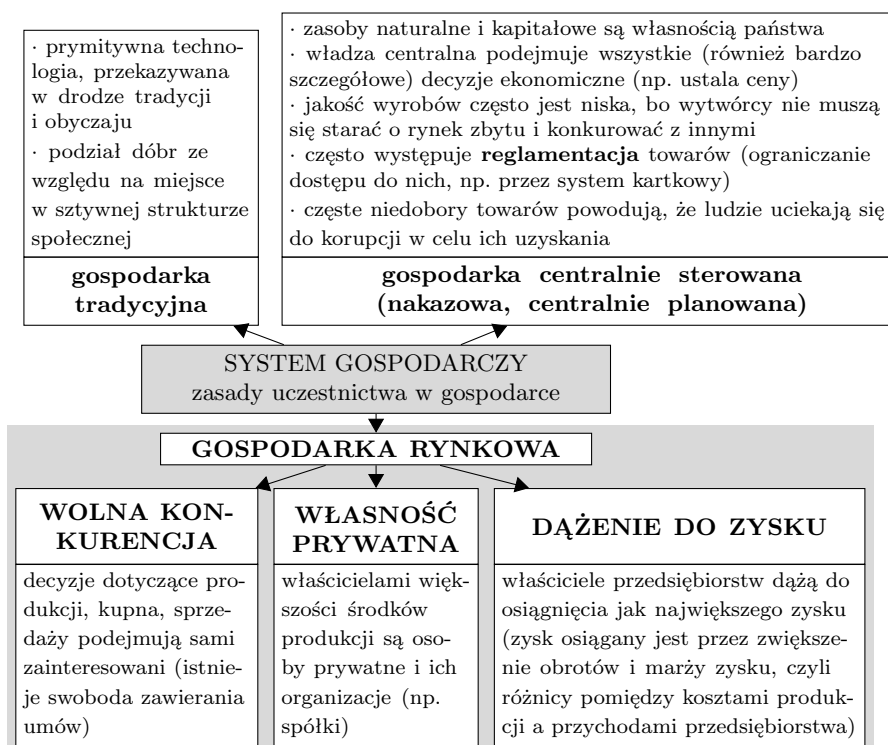

- człowiek musi najpierw zaspokoić w pewnym stopniu potrzeby niższego rzędu, żeby móc zacząć zaspokajać potrzeby wyższego rzędu;

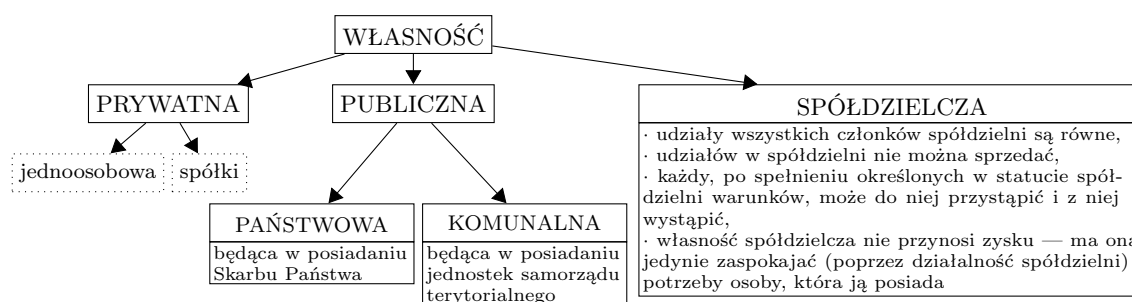
g) **decyzje ekonomiczne** — wszelkie decyzje wiążące się z gospodarowaniem: kupowaniem, sprzedawaniem, wytwarzaniem, pożyczaniem, zarabianiem, wydawaniem, pracą, często także nauką oraz planowaniem dochodów i wydatków (planowaniem budżetu);

- h) **życie ekonomiczne** — termin wskazujący na ekonomiczny aspekt naszego życia: żyjąc, ciągle podejmujemy decyzje ekonomiczne w celu zaspokojenia naszych potrzeb (np. kupujemy drzwi antywłamaniowe w celu zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa).

2. Systemy gospodarcze.

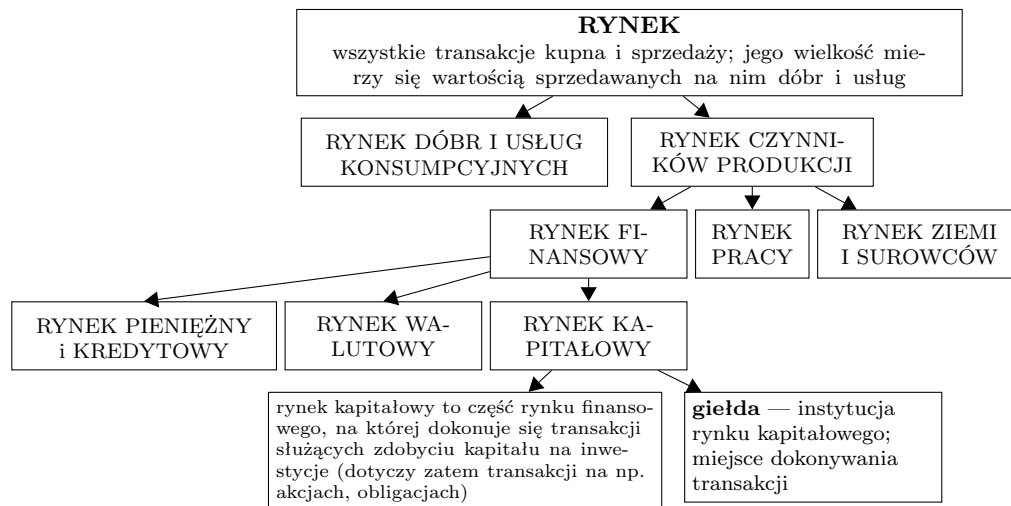
3. Rodzaje własności.

- a) właściciel może dysponować własnością:
- sprzedać ją lub podarować (**darowizna**),
 - czerpać zyski z jej posiadania (wynająć ją, wdzierżawić, produkować coś przy jej pomocy);
- b) pozbawienie prawa własności (**wywłaszczenie**) w Polsce jest dopuszczalne tylko w przypadku ważnego interesu zbiorowego i za odpowiednim odszkodowaniem;
- c) **prywatyzacja** — przekazanie majątku państwowego właścicielom prywatnym poprzez:
- sprzedaż przedsiębiorstwa nowemu właścicielowi (inwestorowi),
 - sprzedaż akcji pracownikom i zarządowi,
 - powszechne **świadectwa** (kupon) **udziałowe** — przekazanie niewielkich części własności całemu społeczeństwu,
 - **reprivatyzację**, czyli zwrot majątku jego dawnym właścicielom;
- d) **własność znacjonalizowana** — będąca przejęta przez państwo.

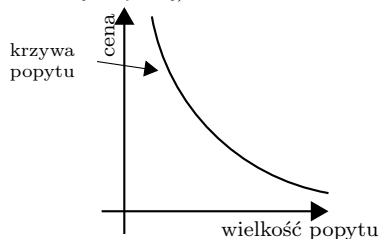
4. Niewidzialna ręka rynku.

- a) rodzaje rynków:

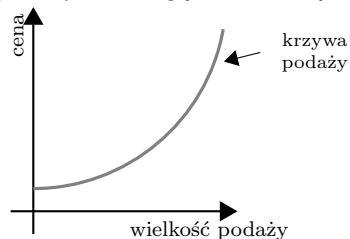
b) **popyt** — ilość dóbr i usług, jaką kupujący jest w stanie nabyć (zatem jego wielkość zależy od cen, dochodów kupującego, potrzeb kupujących itp.);

➤ **krzywa popytu** — zależność między wielkością popytu (wyrażoną w jednostkach ilości, masy, objętości, powierzchni itp., np. 10 opakowań batonów, 1kg dżemu, 5l soku, 10m² zasłon itp.) a ceną jednej jednostki danego dobra przy innych czynnikach wpływających na popyt bez zmian (np. dla danej krzywej popytu dochody kupujących nie mogą ulec zmianie — gdyby się tak stało, krzywa popytu przesunęłaby się):

c) **подаż** — ilość dóbr i usług wyprodukowanych i sprzedawanych po określonej cenie;

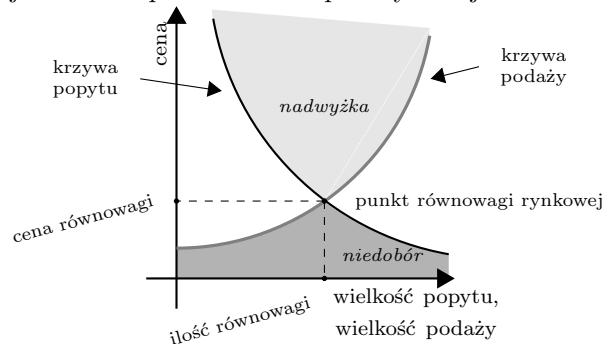
➤ **krzywa podaży** — zależność między wielkością podaży (wyrażoną w jednostkach ilości, masy, objętości, powierzchni itp., np. 10 opakowań batonów, 1kg dżemu, 5l soku, 10m² zasłon itp.) a ceną jednej jednostki danego dobra przy innych czynnikach wpływających na podaż bez zmian (np. dla danej krzywej podaży nie mogą zmienić się koszty wytwarzania produktu):

d) **prawo popytu i podaży (gra rynkowa popytu i podaży, niewidzialna ręka rynku; opisane przez Adama Smitha)** — mechanizm kształtowania cen i określania ilości towaru potrzebnej na rynku (mechanizm regulujący gospodarkę rynkową); jego podstawą jest konkurencja:

➤ jeżeli cena rośnie: wielkość podaży rośnie — wielkość popytu maleje,

➤ jeżeli cena spada: wielkość podaży maleje — wielkość popyt rośnie,

➤ **cena równowagi rynkowej** — cena, przy której wielkość podaży równoważy wielkość popytu, czyli

wszystkie dobra i usługi znajdują nabywcę oraz dla każdego nabywcy zainteresowanego kupnem po danej cenie towar jest dostępny,

- jeżeli cena danego dobra spadnie poniżej ceny równowagi rynkowej, na rynku pojawi się niedobór tego dobra: konsumenci, zachęceni niską ceną, masowo będą kupowali dane dobro — doprowadzi to do wzrostu ceny, co spowoduje zrównoważenie rynku (tzn. niedobór zniknie),
- jeżeli cena danego dobra wzrośnie powyżej ceny równowagi, na rynku pojawi się nadwyżka tego dobra: konsumenci zniechęceni wysoką ceną, nie będą chcieli kupić tyle dobra, ile będzie w sklepach — doprowadzi to do obniżki ceny (pojawią się promocje, rabaty itp.), co spowoduje zrównoważenie rynku (tzn. nadwyżka zniknie),
- mechanizm ten działa cały czas (producenci „sprawdzają konsumentów”, czy są oni w stanie więcej zapłacić za dany towar), tworząc stan równowagi dynamicznej (niewielkie, ale częste wahania wokół ceny równowagi);

➔ **popyt elastyczny** występuje wtedy, gdy konsumenci szybko i wyraźnie reagują na zmiany cen;

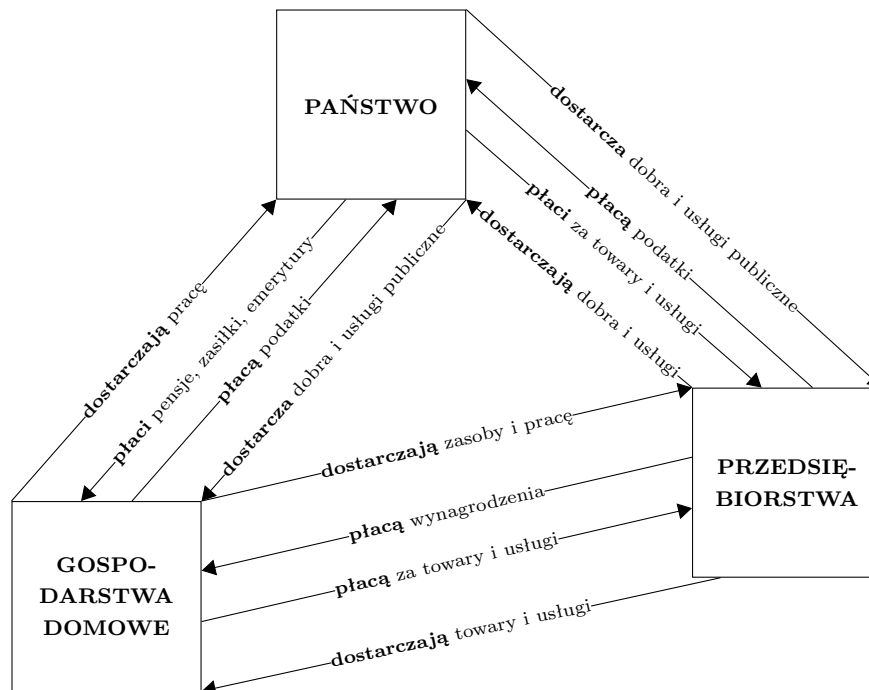
- e) **monopol** — sytuacja, w której dana firma jako jedyna produkuje jakieś dobro lub usługę (firma, która zmonopolizowała rynek);
- f) **oligopol** — sytuacja, w której na rynku działa jedynie kilka firm wytwarzających dany towar, konkurujących ze sobą i niedopuszczających do pojawienia się na rynku nowego gracza; np. jeszcze kilka lat temu operatorzy komórkowi stanowili w Polsce oligopol;
- g) **konkurencja monopolistyczna** — sytuacja, w której istnieje wiele firm produkujących w gruncie rzeczy ten sam towar (np. odtwarzacz mp3), ale firmy te starają się wyodrębnić swój towar na tle innych marek (np. iPod).

5. Pieniądze wymyślili Fenicjanie.

- a) **pieniądz** — każda rzecz, którą dana społeczność akceptuje jako zapłatę za zakupione dobra lub usługi;
 - ➔ pieniędzy nie należy mylić z kapitałem: pieniądz jest jedynie jednostką, za pomocą której mierzy się wartość kapitału (ale nie tylko jego: w pieniądzu mierzy się również wartość np. dóbr konsumpcyjnych); kapitał to konkretne rzeczy i umiejętności, za pomocą których można produkować;
 - ➔ współczesne rodzaje pieniądza:
 - **pełnowartościowy** (kruszcowy),
 - **papierowy** (banknoty) i **metalowy** (monety),
 - **bezgotówkowy** (czeki),
 - „**plastikowy**”, czyli karty płatnicze (kredytowe i debetowe);
 - ➔ **funkcje pieniądza**:
 - wyrażanie wartości dóbr i usług,
 - służyć jako powszechnie akceptowany środek płatniczy,
 - określanie wielkości płatności odroczonej, które mogą być dokonane w czasie późniejszym (pożyczki, kredyty itp.),
 - przechowywanie zasobów;
- b) **barter** — bezpośrednia wymiana handlowa: towar za towar;
- c) **inflacja** — spadek wartości pieniądza wynikający ze wzrostu cen; uważa się, że niska inflacja (poniżej 2% w skali roku) jest korzystna dla gospodarki; przyczyny inflacji:
 - ➔ popyt przewyższa podaż (spójrz na wykres prawa popytu i podaży) — mówimy wtedy o **inflacji popytowej**,
 - ➔ wzrost cen surowców, a w związku z tym wzrost kosztów wytworzenia danego dobra lub usługi — mówimy wtedy o **inflacji kosztowej**,
 - ➔ wzrost płac bez wzrostu wydajności pracy (co jest rodzajem wzrostu cen surowców — praca to jeden z czynników wytwórczych, czyli surowców),
 - ➔ zwiększenie ilości pieniądza na rynku (niskie stopy procentowe zachęcają do brania kredytów: konsumenci często „przejadają” pożyczone pieniądze; lecz firmy mają dzięki kredytom środki na inwestycje) — są to przyczyny inflacji popytowej;
- d) roczna **stopa inflacji** — procentowy wzrost cen detalicznych (czyli tych, po których konsumenci nabywają produkt) podstawowych towarów w ciągu roku;
- e) **hiperinflacja** — wzrost cen powyżej 100% w skali roku; obecna w Polsce na początku lat '90 XX wieku;
- f) **deflacja** — spadek cen, wynikający najczęściej z nadmiernej podaży, zwiastuje nadejście **recesji**, czyli zahamowania rozwoju i osłabienia gospodarki.

6. Obieg okrężny dóbr i usług w gospodarce.

- a) schemat obiegu okrężnego dóbr, usług i płatności w gospodarce rynkowej (opracowany na podstawie: Alicja Pacewicz [red.], Tomasz Merta [red.] *Kształcenie Obywatelskie w Szkole Samorządowej* część II, wyd. Centrum Edukacji Obywatelskiej Warszawa 2008):

- b) **podmioty gospodarcze** — wszystkie osoby (fizyczne lub prawne) biorące udział w grze rynkowej; najważniejsze z nich to:
- **gospodarstwa domowe** i zbiorowe (np. domy dziecka, zakłady opiekuńcze), których celem jest:
 - zaspokajanie potrzeb członków (**konsumpcja** produktów),
 - **przedsiębiorstwa**, których celem jest:
 - produkcja dóbr i usług,
 - osiąganie zysku,
 - **państwo** i jego organy, których celem jest:
 - wytwarzanie **dóbr i usług publicznych** (takich, za które odbiorca nie płaci wcale lub pokrywa tylko część kosztów ich wytworzenia, mimo że przyczyniają się one do poprawienia jego pozycji),
 - regulowanie gospodarki,
 - **redystrybucja dochodu narodowego** (powtórne dzielenie środków zebranych z podatków w celu zmniejszenia nierówności społecznych).

Państwo i gospodarka

7. Rola państwa w gospodarce.

- a) system ekonomiczny w Polsce to, zgodnie z Konstytucją, **społeczna gospodarka rynkowa**; ten typ gospodarki łączy w sobie cechy systemu rynkowego (przewagę własności prywatnej, dążenie przedsiębiorstw do zysku i konkurencję) z polityką społeczną państwa (opartą na redystrybucji dochodu, pomocy najuboższym, aktywnej roli państwa w gospodarce itp.);
- b) cele polityki gospodarczej państwa:
- pełne, produktywne wykorzystanie zasobów (siły roboczej, kapitału, ziemi)
 - stabilny wzrost gospodarczy,
 - niska inflacja,
 - sprawiedliwy podział dochodów, zmniejszający nierówności społeczne,
 - stabilny kurs walutowy,
 - równowaga w wymianie międzynarodowej (wtedy, gdy wartość eksportu, tzn. towarów wywożonych, jest równa wartości importu, tzn. towarów przywożonych);
- c) ingerencja państwa w gospodarkę:
- system prawny określa zasady gospodarowania:
 - państwo chroni własność,
 - państwo chroni prawa pracowników (np. przepisy BHP, inspekcja pracy),
 - państwo broni praw konsumentów (np. **UOKiK** — **Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów**),
 - państwo chroni konkurencję i zapobiega powstawaniu monopoli,
 - państwo wprowadza **koncesje** (specjalne zezwolenia na sprzedaż lub produkcję) na niektóre towary (np. alkohol, prowadzenie banków, firm ubezpieczeniowych),
 - państwo wprowadza normy jakościowe towarów i kontroluje ich przestrzeganie;
 - utrzymywanie i prowadzenie instytucji publicznych (sądy, policja, wojsko itp.),

- dostarczanie dóbr i usług publicznych (np. edukacja),
 - prowadzenie polityki społecznej (pomoc społeczna),
 - organizowanie systemu powszechnych, obowiązkowych ubezpieczeń społecznych (składki płacone przez pracownika, z których wypłacane są renty, emerytury itp.);
- d) **budżet państwa** — roczny plan dochodów i wydatków państwa planowany na poziomie centralnym (samorządy mają odrębne budżety); wyłączne prawo do przedstawienia projektu ustawy budżetowej ma Rada Ministrów;
- **deficyt budżetowy** — różnica między planowanymi w budżecie dochodami i wydatkami; deficyt może zostać pokryty np. poprzez:
 - emisję **obligacji**, czyli papierów dłużnych Skarbu Państwa, które państwo sprzedaje i zobowiązuje się wykupić w określonym terminie (np. po 10 latach),
 - zaciągnięcie kredytów,
 - zwiększenie dochodów (np. przez podwyższenie podatków),
 - zmniejszenie wydatków (tzw. **cięcia budżetowe**);
 - **deficyt sektora finansów publicznych** — łączna kwota na jaką zadłużą się wszystkie podmioty publiczne (państwo, samorządy, ZUS itp.) w danym roku;
 - **dług publiczny** — łączne zadłużenie wszystkich podmiotów państwowych i samorządowych (wszystkie długi, które trzeba w przyszłości spłacić).

8. Podatki.

- a) **podatki** — obowiązkowe daniny pieniężne pobierane przez państwo w celu umożliwienia jego funkcjonowania; dzielimy je na:
- **bezpośrednie:**
 - **PIT** (ang. *Personal Income Tax*) — podatek dochodowy od osób fizycznych — podatek płacony przez osoby fizyczne od uzyskanego przez nich dochodu, obecnie w Polsce jest to podatek progresywny, którego stopy podatkowe wynoszą 18% i 32% (zmiana stopy następuje w momencie osiągnięcia progu podatkowego, czyli granicznej wysokości dochodu w skali roku; w 2010 r. 32% płaci się od dochodu powyżej 85.528zł),
 - **stopa podatkowa** — procentowa część dochodu, która jest płacona jako podatek,
 - **próg podatkowy** — wysokość dochodów, po przekroczeniu której kolejne dochody opodatkowane są według wyższej stopy podatkowej (obecnie w Polsce obowiązuje jeden próg podatkowy wynoszący w 2010 r. 85.528zł),
 - **podatek progresywny** — taki podatek, którego wysokość rośnie nieproporcjonalnie wraz ze wzrostem dochodów; dochody niższe są opodatkowane według niższej stopy podatkowej niż dochody wyższe,
 - **kwota wolna od podatku** — roczna wysokość dochodów, która nie podlega opodatkowaniu (w 2010 r. w Polsce wynosiła ona 3091zł — jeśli ktoś przez cały 2010 r. nie zarobił więcej, nie zapłacił podatku PIT);
 - **CIT** (ang. *Corporate Income Tax*) — podatek dochodowy od osób prawnych — podatek płacony przez firmy od uzyskanego przez nie dochodu, obecnie w Polsce jest to podatek liniowy wynoszący 19%,
 - **podatek liniowy** — taki podatek, którego wysokość rośnie proporcjonalnie do wzrostu dochodów (wszystkie dochody są opodatkowane według jednolitej stawki podatku);
 - **pośrednie:**
 - **VAT** (ang. *Value Added Tax*) — podatek od wartości dodanej, podatek od towarów i usług (PTU) — uwzględniony w cenach towarów i pobierany od podmiotów, które sprzedają dany towar z zyskiem (podatek jest pobierany tylko od zysku między jego aktualną ceną a ceną jego zakupu — dzięki temu jeden towar jest opodatkowany tylko raz),
 - podstawowa stawka VAT wynosi w Polsce 23%,
 - niektóre produkty i usługi są objęte obniżonymi stawkami VAT, np. VAT na żywność wynosi 5%;
 - **cło** — podatek pobierany od wwożenia na teren kraju towarów zza granicy, czyli do importu (i czasami również od wywozu towarów za granicę, czyli od eksportu); w Unii Europejskiej cła są pobierane według wspólnej dla całej Unii taryfy celnej i zasilają (głównie) budżet Unii Europejskiej;
 - **akcyza** — podatek od dóbr, na które popyt jest sztywny — tzn. ludzie kupują podobną ich ilość niezależnie od ich ceny (np. akcyza na papierosy, na alkohol, na benzynę);
 - **cena netto** — kwota, którą otrzymuje sprzedawca za sprzedane dobro,
 - **cena brutto** — kwota, którą płaci konsument za nabycie dobra; składa się ona z ceny netto powiększonej o podatki pośrednie (zazwyczaj jedynym podatkiem pośrednim jest VAT, więc cena brutto wynosi zazwyczaj 123% ceny netto);
- b) **ulga podatkowa** — warunkowe obniżenie wysokości podatku (np. ulga internetowa); ze względu na sposób obniżania wartości podatku ulgi dzielimy na:

- **odliczenia od dochodu**, które zmniejszają wysokość dochodu podlegającego opodatkowaniu (np. tzw. ulga internetowa),
- **odliczenia od podatku**, które zmniejszają kwotę podatku (np. tzw. ulga na dzieci).

9. Bank centralny.

- a) **bank centralny** (w Polsce **Narodowy Bank Polski**, NBP):
- jest bankiem dla innych banków — udziela im kredytów,
 - ustala wysokość stopy rezerw obowiązkowych dla banków działających w danym kraju,
 - kontroluje ilość pieniądza na rynku (poprzez politykę pieniężną, której jednym z narzędzi jest ustalanie wysokości stóp procentowych),
 - kontroluje rezerwy monetarne państwa,
 - emituje pieniądz gotówkowy (banknoty i bilon),
 - prowadzi operacje finansowe państwa,
 - stabilizuje rynki finansowe, w tym rynek walutowy.
- b) **Rada Polityki Pieniężnej** — organ Narodowego Banku Polskiego odpowiedzialny za prowadzenie polityki pieniężnej (monetarnej), której głównym celem jest zapewnienie stabilności pieniądza (tzn. ograniczenie inflacji); składa się z 10 członków:
- prezesa NBP powoływanego przez Sejm na wniosek Prezydenta na 6-letnią kadencję,
 - 3 członków wybranych przez Sejm na 6-letnią kadencję,
 - 3 członków wybranych przez Senat na 6-letnią kadencję,
 - 3 członków wybranych przez Prezydenta na 6-letnią kadencję.

10. Kondycja gospodarki.

- a) **PKB (produkt krajowy brutto)** — różnica wartości wszystkich dóbr i usług wytworzonych przez całą gospodarkę kraju i wartości tych dóbr i usług, które posłużyły do wytworzenia wcześniej uwzględnionych produktów finalnych, najczęściej obliczana dla jednego roku:

$$\boxed{\text{PKB}} = \boxed{\text{wartość wszystkich dóbr i usług wytworzonych w całej gospodarce (wartość globalna)}} - \boxed{\text{zużycie pośrednie, czyli wartość dóbr i usług zużytych do wytworzenia produktu końcowego}} = \boxed{\text{wartość dodana do wszystkich produktów}}$$

- powyższa definicja PKB nie jest w praktyce stosowana ze względu na niedostępność wymaganych przez nią danych; w rzeczywistości (przybliżoną) wartość PKB oblicza się jako sumę całkowitej wartości towarów i usług konsumowanych, całkowitej wartości inwestycji, całkowitych wydatków administracji publicznej i wartości eksportu netto (różnicy eksportu i importu, czyli różnicy wartości towarów wywiezionych za granicę i sprowadzonych z za granicę);

$$\boxed{\text{PKB}} = \boxed{\text{konsumpcja}} + \boxed{\text{inwestycje}} + \boxed{\text{wydatki publiczne}} + \boxed{\text{eksport netto}}$$

– zauważcie, że eksport netto może mieć wartość ujemną — w takim przypadku, zgodnie z zasadami matematyki, odejmujemy jego wartość (dodajemy wartość ujemną);

- **PKB nominalny** — wartość PKB obliczona na podstawie obowiązujących w danym momencie cen;
 - **PKB realny** — wartość PKB skorygowana o inflację (spadek wartości pieniądza);
 - **PKB per capita** — „PKB na głowę” (wartość PKB podzielona przez liczbę mieszkańców kraju);
- b) **PKN (produkt krajowy netto)** — produkt krajowy brutto pomniejszony o spadek wartości czynników produkcji spowodowany ich użytkowaniem:

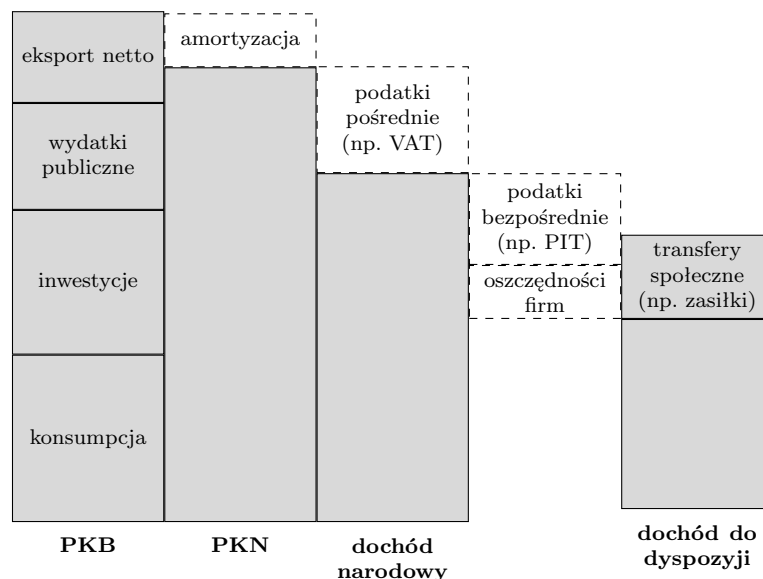
$$\boxed{\text{PKN}} = \boxed{\text{produkt krajowy brutto}} - \boxed{\text{amortyzacja, czyli spadek wartości czynników produkcji, np. spadek wartości maszyn potrzebnych do produkcji}}$$

- zwróćcie uwagę na relację między wartością **netto i brutto**: wartość netto jest wartością brutto (wartością całkowitą) pomniejszoną o część niezasadniczą danej rzeczy (np. cena netto jest ceną, którą płacimy, pomniejszoną o wartość podatku, masa netto jest masą produktu bez opakowania);
- c) **PNB (produkt narodowy brutto)** — wartość dodana wszystkich dóbr i usług wytworzonych przez podmioty narodowe bez względu na miejsce ich działania, czyli przez wszystkich obywateli i firmy zarejestrowane na terenie danego państwa bez względu na to, gdzie mieszkają/produkują (np. konsumpcja Polaków mieszkających w Wielkiej Brytanii wlicza się do polskiego PNB, a nie brytyjskiego);
- d) **dochód narodowy** — produkt krajowy netto pomniejszony o wartość podatków pośrednich (VAT, akcyza, cła);
- e) inne wskaźniki stanu gospodarki i jakości życia:
- **wzrost gospodarczy** — najczęściej mierzy się go jako stosunek zmiany wartości PKB w określonym czasie (najczęściej jednego roku) do wartości PKB na początku okresu, dla którego sprawdza się wzrost gospodarczy,
 - **stopa bezrobocia** — stosunek procentowy ilości bezrobotnych do ilości osób zdolnych do pracy,
 - **HDI (*Human Development Index*)** — opracowany przez ONZ miernik poziomu jakości życia:

w tym celu łączy ze sobą dane o poziomie PKB per capita, średniej długości życia oraz poziomie wykształcenia/umiejętności czytania;

- f) **dochód do dyspozycji** — ilość środków, którymi dysponują gospodarstwa domowe;
 ➤ jak się ma wielkość mierników rozwoju gospodarczego do ilości środków, którymi dysponują gospodarstwa domowe?

Schemat opracowano na podstawie: Paul Samuelson, William Nordhaus, *Ekonomia*, Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa 2007.

- g) **cykliczność koniunktury** — cecha gospodarki wolnorynkowej polegająca na tym, że po okresach **dobrej koniunktury** (wzrostu gospodarczego) następują okresy **recesji** (spadku wartości dóbr wytwarzanych w gospodarce w stosunku do lat wcześniejszych, tzw. „ujemnego wzrostu” gospodarczego).

11. Handel międzynarodowy.

- a) eksport i import, czyli kierunek przepływu towarów:

- b) **saldo bilansu handlowego** — różnica eksportu i importu; dodatnie saldo (przewaga wartości towarów eksportowanych nad importowanymi) oznacza, że gospodarka się rozwija i ma przed sobą dobre perspektywy dalszego wzrostu gospodarczego — taka sytuacja nie może jednak utrzymywać się przez dłuższy czas, gdyż powoduje nierównowagę w wymianie handlowej (ujemny bilans handlowy innych państw);
- c) **saldo bilansu płatniczego** = wartość aktywów, które napłynęły do kraju — wartość aktywów, która odpłynęła z kraju;
- d) **kurs walutowy** — stosunek wartości jednej waluty do drugiej, np. 1€ = 4,2zł;
- e) ograniczenia w handlu międzynarodowym:
- **cła** — opłata pobierana przez państwo od przywozu i wywozu towarów przez jego granice,
 - **kontyngenty** — ograniczenia ilościowe określające maksymalną wielkość importu
 - pozwolenia na import,
 - **subsydia** — dofinansowanie do eksportu rodzimych produktów,
 - **embargo** — zakaz wywozu lub przywozu pewnych towarów.

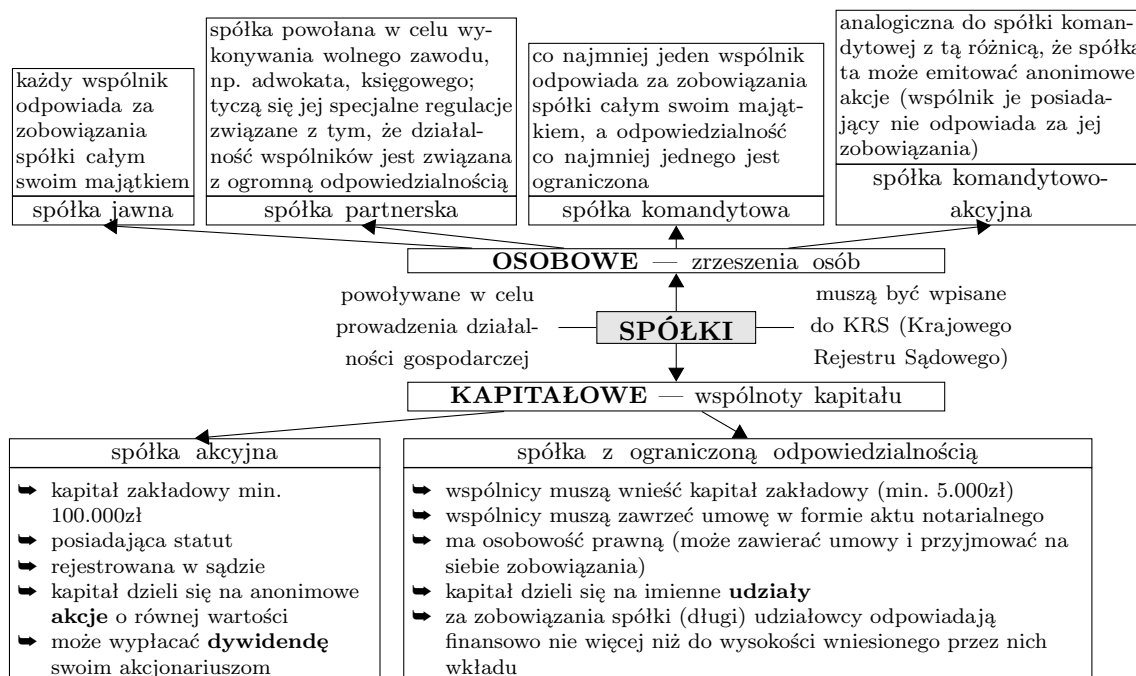
12. Plan Balcerowicza.

- a) **plan Balcerowicza** — pakiet ustaw gospodarczych przygotowany i wprowadzony przez zespół pod kierunkiem Leszka Balcerowicza (wicepremiera i ministra finansów w rządzie Tadeusza Mazowieckiego) w celu **transformacji ekonomicznej** Polski po 1989 r.;
- b) **transformacja ekonomiczna** — zmiana systemu gospodarczego państwa; w przypadku Polski po 1989 r. transformacja polegała na przejściu od gospodarki nakazowo-rozdziałowej do rynkowej;
- c) **postulaty planu Balcerowicza:**
- przywrócenie równowagi gospodarki, w tym ograniczenie inflacji,
 - prywatyzacja,
 - wprowadzenie mechanizmów rynkowych,
 - reforma systemu podatkowego,
 - ustabilizowanie kursu walutowego i wprowadzenie wymiennalności złotego na inne waluty.

Przedsiębiorstwo

13. Przedsiębiorstwo i przedsiębiorczość.

- a) **przedsiębiorczość** — cecha polegająca na umiejętności i gotowości do podejmowania decyzji i ich realizowania, pomysłowości, stawianiu czoła wyzwaniom itp.;
- b) **przedsiębiorstwo** — wyodrębniony podmiot powołany w celu prowadzenia działalności gospodarczej;
- c) **działalność gospodarcza** — zarobkowa działalność wytwórcza, handlowa, budowlana, usługowa, wydobywcza, wykonywana w sposób ciągły i zorganizowany; mogą ją wykonywać:
- przedsiębiorstwa,
 - spółdzielnie (dobrowolne zrzeszenia produkcyjne działające w interesie członków),
 - osoby fizyczne,
 - stowarzyszenia,
 - fundacje;
- d) **spółka cywilna** — spółka powoływana przez wspólników na podstawie kodeksu cywilnego, nieposiadająca osobowości prawnej ani zdolności prawnej (i w związku z tym niemogąca nie tylko zaciągać zobowiązań, ale nawet niemogąca być ich podmiotem — wszystkie działania spółki cywilnej to *de facto* działania wspólników);
- e) rodzaje **spółek handlowych** (powoływanych na podstawie kodeksu spółek handlowych):

- spółki osobowe nie posiadają osobowości prawnej, ale posiadają zdolność prawną (czyli mogą być podmiotem ustaleń),
 - spółki kapitałowe posiadają osobowość prawną, a co za tym idzie — posiadają zdolność prawną;
- f) **korporacja** — gigantyczna spółka akcyjna, której kapitał wart jest zwykle setki milionów euro;
- g) **koncern** — powiązane ze sobą i należące do jednego właściciela odrębne podmioty;
- h) **holding** — grupa firm z jednej branży należąca do wielkiej spółki akcyjnej lub grupy finansowej.

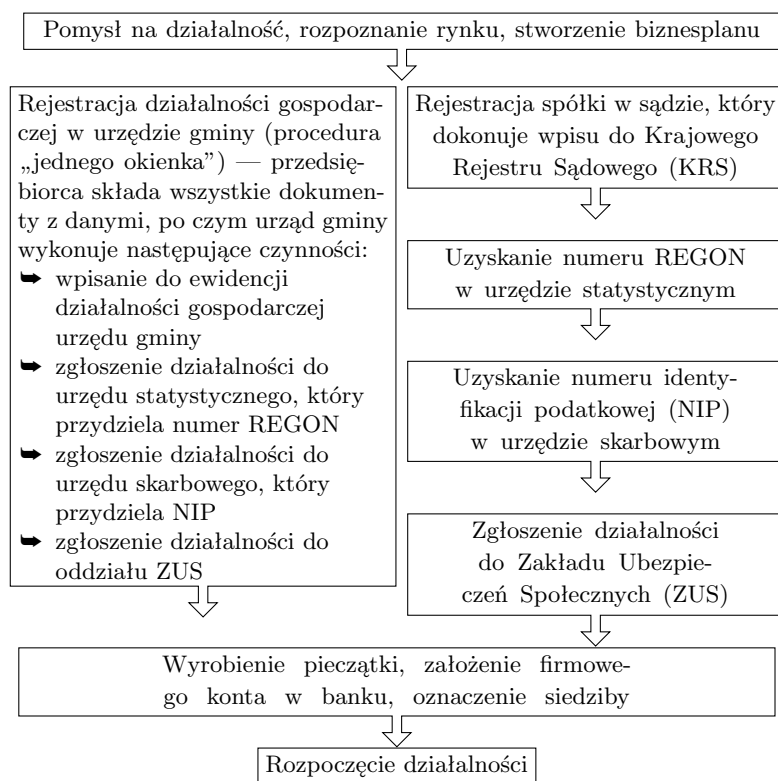
14. Finansowanie powstania i rozwoju przedsiębiorstwa.

- a) banki komercyjne:
- prowadzą rachunki bankowe klientom (np. ROR — rachunki oszczędnościowo-rozliczeniowe),
 - gromadzą oszczędności klientów (przyjmują wkłady oszczędnościowe, lokaty terminowe),
 - przechowują wartościowe przedmioty, np. złoto,
 - udzielają kredytów:
 - **konsumpcyjnych** — bez konkretnego przeznaczenia, zabezpieczeniem może być np. żyrant (ale nie musi być zabezpieczenia bezpośredniego, bankowi mogą wystarczyć dochody kredytobiorcy),
 - **hipotecznych** — zazwyczaj na zakup bądź remont nieruchomości, pod zastaw nieruchomości,
 - **lombardowych** — do 1 roku pod zastaw ruchomości (np. złotego zegarka),
 - **gospodarczych** — dla przedsiębiorstw,
 - organizują **obrot bezgotówkowy** (np. przelewy, płatności kartami kredytowymi i debetowymi).
- b) **oszczędzanie** — taki sposób pomnażania posiadanych pieniędzy, który jest bezpieczny (gdyż oszczędności w bankach są ustawowo gwarantowane), lecz nie daje wysokiej **stopy zwrotu** (procentu z oszczędzanej

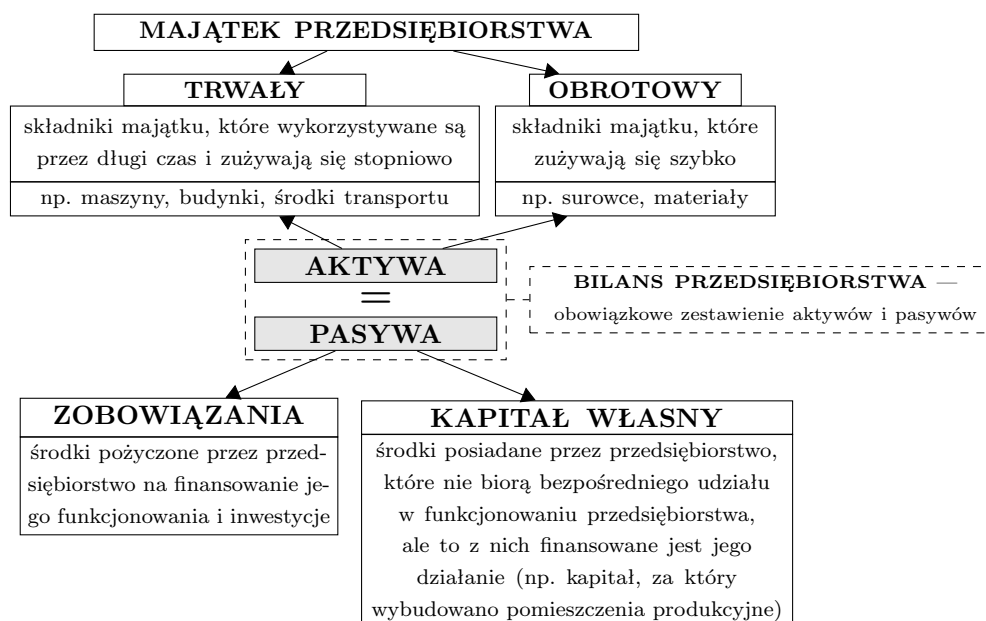
kwoty);

- c) **inwestowanie** — taki sposób pomnażania posiadanych pieniędzy, który wiąże się z ryzykiem ich straty, lecz umożliwia osiągnięcie wysokiej stopy zwrotu; np. inwestowanie w akcje, obligacje, fundusze inwestycyjne, złoto, nieruchomości itp.;
- d) **GPW — Giełda Papierów Wartościowych** w Warszawie; instytucja rynku kapitałowego umożliwiająca przedsiębiorstwom zdobycie środków na swój rozwój poprzez sprzedaż akcji,
- **hossa** — okres wzrostu wartości akcji,
 - **bessa** — okres spadku wartości akcji.

15. Zakładanie przedsiębiorstwa.

16. Bilans przedsiębiorstwa.

17. Rachunek zysków i strat.

- a) **przychód:**

$$\text{przychód} = \text{przychód ze sprzedaży brutto („wpływy do kasy")} - \text{podatki pośrednie (np. VAT)}$$

b) **dochód:**

$$\boxed{\text{dochód (zysk brutto)}} = \boxed{\text{przychód}} - \boxed{\text{koszty produkcji}}$$

c) **zysk netto:**

$$\boxed{\text{zysk netto}} = \boxed{\text{dochód}} - \boxed{\text{podatki bezpośrednie}}$$

18. Marketing.a) **marketing** — wszelkie działania podejmowane przez firmę w celu sprzedaży produktu/usługi (często określa się je jako marketing 4P — *product, price, placement, promotion*):

- *product*: przeprowadzanie badań rynku,
- *price*: ustalenie ceny,
- *placement*: ustalenie sposobu dystrybucji towaru/usługi,
- *promotion*: promocja produktu/usługi:
 - reklama,
 - akcje promocyjne (np. rozdawanie darmowych próbek produktu),
 - programy lojalnościowe (np. karty stałego klienta),
 - sponsoring,
 - *public relations* (PR);

b) **społeczna odpowiedzialność biznesu** — koncepcja, zgodnie z którą przedsiębiorstwo powinno angażować się w działania społeczne (w tym ekologiczne), ponieważ w długiej perspektywie się to opłaca (np. buduje pozytywny wizerunek firmy);

- z takiego ujęcia społecznej odpowiedzialności biznesu nie wynika stwierdzenie, że jest to koncepcja cyniczna: każde przedsiębiorstwo musi kierować się dążeniem do zysku, gdyż jest to w gruncie rzeczy dobre dla całego społeczeństwa (gdyż zapewnia efektywne gospodarowanie ograniczonymi zasobami).

Człowiek w gospodarce — konsument i pracownik**19. Człowiek jako konsument.**

- a) **koszyk konsumpcji** — zestaw dóbr i usług nabywanych przez człowieka;
- b) **konsument** — osoba kupująca dobro lub usługę w celu zaspokojenia swoich potrzeb;
- c) Mówimy o **rynku konsumenta**, ponieważ to on, a nie producent, decyduje o tym, co i za ile kupi. To podejmowane przez niego decyzje decydują o istnieniu jakiejś fabryki. Przykładem **rynku producenta** były kraje realnego socjalizmu, w których produkt zawsze znajdował zbyt, bez względu na jakość, cenę i moment pojawienia się — po prostu niczego innego nie było.
- d) kupując nawet najmniejsze dobro, zawieramy ze sprzedawcą **umowę** — najczęściej nie ma ona formy pisemnej, nie zmienia to jednak faktu, że umowa ta istnieje:
 - zgodnie z tą umową oferowany towar:
 - musi nadawać się do celu, do jakiego zwykle jest używany (np. chleb musi nadawać się do jedzenia),
 - może mieć niedoskonałości typowe dla tego rodzaju produktów (np. skórka bochenka chleba może być popękana);
 - jeżeli towar jest niezgodny z umową (np. chleb pokryty jest pleśnią), nabywca (konsument) ma prawo do **reklamacji**, która może wyglądać następująco:
 - towar jest nieodpłatnie naprawiany,
 - towar jest wymieniany na nowy,
 - cena towaru jest obniżana,
 - gdy wymiana i naprawa są niemożliwe, następuje zwrot pieniędzy;
 - za niezgodność towaru z umową sprzedawca odpowiada w ciągu maksymalnie 2 lat od daty zakupu, jednak kupujący musi zawiadomić sprzedawcę o wykrytej przez siebie niezgodności z umową maksymalnie w ciągu 2 miesięcy od momentu jej zauważenia;
 - inne obowiązki sprzedawcy:
 - oprócz ceny jednostkowej powinna być podana cena pełnej jednostki miary (np. puszka soku kosztuje 3zł, a 1l tego samego soku kosztuje 7zł),
 - w sklepie powinny być warunki do sprawdzenia jakości towaru (np. można sprawdzić czy żarówka nie jest spalona),
 - wraz z zakupionym towarem sprzedawca musi przekazać nabywcy wszystkie elementy wyposażenia i instrukcję obsługi w języku polskim,
 - jeżeli produkt był kupiony poza sklepem (np. przez internet), kupujący ma prawo do zwrotu towaru bez podania przyczyny w ciągu 10 dni od daty zakupu;
- e) **gwarancja** — dobrowolne oświadczenie gwaranta zobowiązujące go do bezpłatnych napraw bądź wymiany w ciągu określonego okresu, na podstawie którego konsument może dochodzić swoich praw;

f) konsument może zwrócić się o pomoc do pozarządowej Federacji Konsumentów, Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów (UOKiK) bądź powiatowych rzeczników ochrony praw konsumenta.

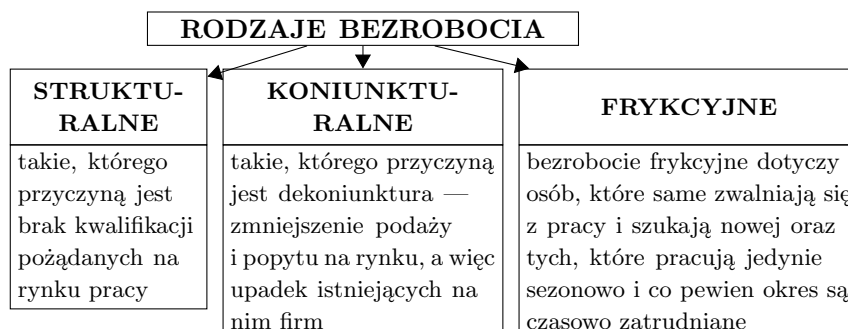
20. Człowiek jako pracownik.

- a) **akord** — system pracy, w którym wynagrodzenie zależy od faktycznie wykonanej pracy;
- b) **umowa o pracę** — umowa określająca warunki stosunku pracy między pracobiorcą (pracownikiem) i pracodawcą; daje ona gwarancję stałego zatrudnienia i zapewnia najwięcej uprawnień:
- prawo do płatnego urlopu wypoczynkowego,
 - ubezpieczenia emerytalne, rentowe, zdrowotne,
 - prawo do zasiłku i urlopu wychowawczego,
 - prawo do odprawy w przypadku wypowiedzenia umowy przez pracodawcę;
- c) **umowa zlecenie** — umowa zobowiązująca zleceniobiorcę do wykonywania określonej czynności przez określony czas,
- brak gwarancji urlopu i stałego zatrudnienia;
- d) **umowa o dzieło** — umowa na wykonanie pojedynczej rzeczy przez autora dzieła (np. napisanie książki);
- e) prawa i obowiązki pracowników reguluje **kodeks pracy**;
- f) **obowiązki pracownika**:
- sumienne i staranne wykonywanie powierzonej mu pracy,
 - wykonywanie poleceń przełożonych (jeśli nie są niezgodne z prawem),
 - stosowanie się do przyjętych w zakładzie pracy regulaminów i zasad pracy, zasad bezpieczeństwa i higieny pracy (przepisów BHP) oraz przepisów przeciwpożarowych,
 - zachowywanie tajemnicy służbowej oraz dbanie o dobro zakładu pracy,
 - przestrzeganie ustalonego czasu pracy;
- g) **ubezpieczenia społeczne**:
- **ubezpieczenie emerytalne**, które zapewnia prawo do emerytury (stałych wpływów pieniężnych wypłacanych osobie po przekroczeniu wieku emerytalnego); system ubezpieczeń emerytalnych w Polsce składa się z III filarów:
 - I filar (obowiązkowy) — Fundusz Ubezpieczeń Społecznych, który pobiera część składek emerytalnych obecnych pracowników i wypłaca je aktualnym emerytom,
 - II filar (obowiązkowy) — Otwarte Fundusz Emerytalne (OFE), które gromadzą środki obecnych pracowników na indywidualnych rachunkach i obracają nimi (np. inwestując w akcje i obligacje), a w przyszłości będą je wypłacać ubezpieczonym;
 - III filar (dobrowolny) — wszelkie dodatkowe, prywatne ubezpieczenia emerytalne (np. indywidualne konta emerytalne),
 - **ubezpieczenie rentowe**, które zapewnia prawo do renty osobom, które przed ukończeniem wieku emerytalnego straciły zdolność do pracy (np. w wyniku niepełnosprawności),
 - ubezpieczenie wypadkowe,
 - ubezpieczenie chorobowe;
- h) **ubezpieczenie zdrowotne** — ubezpieczenie, z którego finansowany jest dostęp do ochrony zdrowia;
- i) **mobbing** — działania dotyczące pracownika, polegające na jego nękaniu i zastraszaniu, wywołujące u niego obniżenie samooceny, poniżenie, ośmieszenie lub wyeliminowanie z zespołu współpracowników; mobbing w Polsce jest prawnie zakazany.

21. Bezrobocie.

- a) **bezrobocie** — zjawisko społeczne polegające na braku pracy dla osób do niej zdolnych i chętnych (**osób aktywnych zawodowo**);
- **ludność bierna zawodowo** to osoby niemogące lub niechcące pracować (np. emeryci, dzieci, osoby niepracujące z własnej woli); nie zalicza się jej do grupy bezrobotnych;
- b) **bezrobotny** to osoba:
- niezatrudniona i nieprowadząca działalności gospodarczej (własnej firmy),
 - zdolna i gotowa do pracy,
 - nieucząca się w szkole daytimej,
 - zarejestrowana w urzędzie pracy,
 - mająca więcej niż 18 lat,
 - mająca mniej niż:
 - 60 lat (kobiety) — wiek emerytalny kobiet w Polsce,
 - 65 lat (mężczyźni) — wiek emerytalny mężczyzn w Polsce,
 - bez prawa do emerytury lub renty,
 - niepobierająca zasiłków ani świadczeń innych niż zasiłek dla bezrobotnych,
 - nieposiadająca nieruchomości rolnej powyżej 2 hektarów przeliczeniowych;

c) rodzaje bezrobocia:

- d) **zasiłki dla bezrobotnych** to finansowa pomoc doraźna, najczęściej nieprzynosząca pożądanego efektu (czyli znalezienia przez bezrobotnego pracy);
- e) **aktywne formy zwalczania bezrobocia:**
- organizowanie kursów umożliwiających zdobycie nowych kwalifikacji (przekwalifikowanie się),
 - organizowanie prac interwencyjnych, czyli tworzenie przez przedsiębiorców miejsc pracy dla osób w szczególnie ciężkiej sytuacji na podstawie umowy między nimi (pracodawcami) a starostą,
 - organizowanie robót publicznych finansowanych przez urzędy pracy (np. sprzątanie miasta),
 - udzielanie korzystnych pożyczek bezrobotnym chcącym prowadzić działalność gospodarczą (samoza-trudnienie),
 - udzielanie niskoprocentowanych kredytów lub udzielanie gwarancji finansowych firmom na stworzenie nowych miejsc pracy; **ulgi inwestycyjne**;
- f) walką z bezrobociem zajmuje się powiatowy urząd pracy.

Problemy do dyskusji

- Jednym z miejsc, w których mechanizm rynkowy działa doskonale, jest targowisko. Dzieje się tak dlatego, że w jednym miejscu zgromadzone są podobne produkty, których cenę można swobodnie porównać oraz występuje bardzo dużo drobnych sprzedawców. Jakimi innymi miejscami działania konkurencji doskonałej możesz wskazać? Jakimi cechami trzeba się wykazać jako konsument, żeby w największym stopniu wykorzystać zalety takich miejsc? Co mogą robić sprzedawcy, żeby zmaksymalizować swój zysk?
- Wielkość PKB bywa złudną miarą bogactwa społeczeństwa. Jednym ze sposobów „naprawienia” tego wskaźnika jest zastosowanie parytetu siły nabywczej, tzn. przyjęcia, że, niezależnie od nominalnej wartości (cen), podstawowy koszyk konsumpcji we wszystkich krajach jest wart dokładnie tyle samo. Tygodnik *The Economist*, wychodząc z założenia parytetu siły nabywczej, opracował *Wskaźnik BigMac’a*. Zgodnie z nim, podawany w oficjalnych statystykach danego kraju PKB mnoży się przez stosunek ceny kanapki BigMac w Stanach Zjednoczonych do ceny tej kanapki w danym państwie — w ten sposób uzyskujemy PKB danego kraju w dolarach amerykańskich. Jakie ograniczenia w stosowaniu tej metody dostrzegasz? O czym świadczy duża rozbieżność między nominalnym PKB i tym mierzonym za pomocą parytetu siły nabywczej? Czy dostrzegasz jakieś inne dobro niż BigMac (i inne kanapki z McDonald’s), które mogłoby stać się uproszczoną podstawą ogólnoswiatowego wskaźnika parytetu siły nabywczej?
- W 2011 roku, począwszy od 24 czerwca zarobione przez Polaków pieniądze zostawały w ich kieszeniach — po tej dacie nie musieli się nimi z nikim dzielić. Wszystkie zarobki wypracowane między 1 stycznia a 23 czerwca 2011 Polacy przekazali państwu polskiemu wypełniając jeden ze swoich konstytucyjnych obowiązków — ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych. Dzień ten, co roku wypadający kiedy indziej, nazywa się Dniem Wolności Podatkowej. Oczywiście nie jest tak, że wszystkie zarobki przed Dniem Wolności Podatkowej oddaje się państwu, a po tym dniu nie oddaje się niczego — podatki płaci się przez cały rok. Jednak gdyby zebrać wszystkie roczne wydatki państwa i podzielić je przez wypracowany PKB to otrzymamy przybliżoną procentową wysokość obciążeń podatkowych — umiejscawiając ją w kalendarzu, otrzymujemy Dzień Wolności Podatkowej. Jego datę w Polsce znamy. Jak jest w innych krajach? W Norwegii wypada ok. 30 lipca, w Szwecji ok. 20 lipca, w Stanach Zjednoczonych ok. 9 kwietnia, a w Indiach ok. 14 marca. O czym świadczy termin Dnia Wolności Podatkowej? Kiedy powinien wypadać — na początku roku, w środku, czy pod koniec?² Dlaczego? Wskażcie argumenty przemawiające „za” i „przeciw” wczesnemu terminowi Dnia Wolności Podatkowej.

²A jak byście odpowiedzieli na *de facto* to samo pytanie, tylko inaczej postawione: Gdzie wolelibyście mieszkać: w krajach skandynawskich czy w Indiach?

Sprawdzian

Gospodarka

Limit czasu: 90 minut

Maksimum punktów: 90

1. Wykonaj poniższe polecenia. (0–5 p.)

a) Uzupełnij tabelę, wpisując poniższe przykłady do odpowiednich rubryk.

zasoby ludzkie	
zasoby naturalne	
zasoby kapitałowe	

droga, znajomość języka angielskiego, pole, warunki klimatyczne, motywacja pracownika, dostęp do internetu

b) Na podstawie danych z tabeli i wiedzy własnej dokończ poniższe zdanie.

Zasoby ludzkie, naturalne oraz kapitałowe to,
czyli elementy niezbędne do wytwarzania dóbr i usług. Czasami zalicza się do nich również przedsiębiorczość, czyli

2. Wykonaj poniższe polecenia. (0–4 p.)

a) Podaj przykład podjętej przez siebie decyzji ekonomicznej.

.....

b) Wytłumacz, dlaczego musiałeś ją podjąć.

.....

c) Wskaż koszt alternatywny podjętej decyzji.

.....

d) Podaj przykład decyzji nieracjonalnej ekonomicznie oraz uzasadnij, dlaczego nie była ona racjonalna pod względem ekonomicznym.

.....

.....

3. Wskaż przykład różnicy między własnością prywatną a spółdzielczą. (0–1 p.)

.....

4. Jednym z głównych zadań ekonomii jako nauki o racjonalnym gospodarowaniu jest udzielenie odpowiedzi na trzy pytania: co produkować, jak produkować i dla kogo produkować. (0–2 p.)

a) Przedstaw, jak gospodarka rynkowa odpowiada na te pytania.

.....

b) Przedstaw, jak gospodarka nakazowo-rozdzielcza odpowiada na te pytania.

.....

5. Dopisz nazwy zdefiniowanych pojęć. (0–6 p.)

A	bezpośrednia wymiana handlowa (bez pośrednictwa pieniądza)	
B	ilość danego dobra sprzedawana po określonej cenie	
C	sytuacja, w której rynek jest trwale podzielony między kilka firm	
D	stałe lub czasowe wprowadzenie ograniczenia obrotu pewnymi towarami	
E	sytuacja, w której producenci przedstawiają swoje towary jako unikatowe (a więc nieporównywalne z podobnymi towarami innych firm)	
F	wzrost wartości pieniądza wynikający ze spadku cen	

6. Zgodnie z koncepcją „niewidzialnej ręki rynku”, w przypadku wzrostu ceny danego dobra (przy innych czynnikach bez zmian): (0–2 p.)

- popyt na to dobro wzrośnie
 popyt na to dobro spadnie
 popyt na to dobro nie zmieni się
 podaż tego dobra wzrośnie

- podaż tego dobra spadnie
 podaż tego dobra nie zmieni się

7. Podkreśl podatki bezpośrednie. (0–1 p.)
 akcyza, PIT, podatek dochodowy od osób prawnych, podatek od towarów i usług
8. Zapoznaj się z treścią tekstu, a następnie na podstawie tekstu i wiedzy własnej odpowiedz na pytania. (0–22 p.)

Mit zielonej wyspy

W czasie światowej recesji w latach 2008–2009 Polska nie doświadczyła spadku produktu krajowego brutto. Z tego powodu została okrzyknięta „zieloną wyspą” na gospodarczej mapie Europy. Czy rzeczywiście nasz kraj nie przeżywał recesji?

Produkt krajowy brutto i handel zagraniczny

Spadek aktywności gospodarczej trwający od ostatniego kwartału 2008 roku do końca 2009 roku nie dotyczył Polski. W tym czasie nasza gospodarka zdołała zachować dodatnią dynamikę produktu krajowego brutto, co zostało okrzyknięte jako jeden z największych sukcesów polskiego rządu.

Trudno dyskutować z wielkością produktu krajowego brutto oszacowaną przez Główny Urząd Statystyczny. Jednak należy zwrócić uwagę, jakie czynniki były szczególnie istotne dla utrzymania dodatniej dynamiki tego wskaźnika.

W opinii wielu ekonomistów Polską gospodarkę uratował zagraniczny popyt na nasze towary. Zgodnie z metodologią obliczania produktu krajowego brutto, eksport dodatnie wpływa na wielkość tego wskaźnika. Dlatego to właśnie ożywienie w handlu zagranicznym jest wskazywane, jako jeden z czynników, który pozwolił na utrzymanie dodatniej dynamiki produktu krajowego brutto.

Szpecially duże znaczenie miał niemiecki popyt na samochody produkowane w naszym kraju. W obawie przed załamaniem w branży motoryzacyjnej niemiecki rząd od lutego 2009 roku dofinansowywał zakup każdego nowego samochodu. Bez znaczenia było to, czy samochód był zakupiony w Niemczech, czy w innym kraju. Ze względu na to, że z niemieckiej perspektywy kurs złotego był niezwykle zachęcający do zakupu polskich towarów, handel z naszym zachodnim sąsiadem był bardzo ożywiony. Był to jeden z czynników, który pozwolił na utrzymanie dodatniej dynamiki wskaźnika produktu krajowego brutto.

Kryzys w Polsce

Deprecjacja złotego pozwoliła na wzrost polskiego eksportu, który z kolei dodatnie wpłynął na wielkość produktu krajowego brutto. Oznacza to, że wzrost gospodarczy w kategorii produktu krajowego brutto po części możemy zawdzięczać naszym sąsiadom. Za to zjawiska zachodzące w naszej gospodarce przemawiają za tym, że Polska przeżywała recesję.

W trakcie kryzysu polski sektor wytwórczy przeżywał silne załamanie. Polska podobnie jak kraje strefy euro zanotowała spadek wielkości produkcji przemysłowej. Począwszy od października 2008 roku, produkcja przemysłowa w naszym kraju charakteryzowała się ujemną dynamiką. Taki stan utrzymywał się do października 2009 roku. W styczniu 2009 roku produkcja przemysłowa spadła w naszym kraju o 14,8 proc. W ujęciu rocznym. W następnych miesiącach sytuacja w naszym kraju zaczęła się poprawiać. Inaczej było w tym czasie w Niemczech i w strefie euro, gdzie indeks produkcji przemysłowej zanotował spadek o przekraczający 20 proc. Na uwagę zasługuje fakt, że negatywna dynamika produkcji przemysłowej utrzymywała się w naszym kraju zaledwie dwa miesiące krócej niż w strefie euro i w Niemczech.

O regresie w sektorze wytwórczym świadczył również indeks zamówień w przemyśle, który obrazuje aktywność inwestycyjną przedsiębiorstw. W czasie kryzysu wskaźnik charakteryzowała negatywna dynamika, co świadczyło o ograniczeniu liczby zamówień w polskim przemyśle i spadku wielkości inwestycji. Stanowi to kolejny dowód na to, że nasza gospodarka przeżywała recesję. (...)

W świetle tego, co zostało powiedziane, można zasugerować, iż Polska gospodarka przechodziła kryzys gospodarczy, mimo że wskaźnik produktu krajowego brutto utrzymał dodatnią dynamikę.

Dlaczego produkt krajowy brutto rośnie mimo kryzysu?

O sukcesie polskiej gospodarki zadecydowało utrzymanie akcji kredytowej na stosunkowo wysokim poziomie oraz sprzyjające otoczenie międzynarodowe. Ekonomiści wskazują również obniżenie składki rentowej jako czynnik, który wsparł wzrost produktu krajowego brutto. Trzeba jednak pamiętać, że był to sukces w kategorii produktu krajowego brutto. Zgodnie z innymi wskaźnikami nasz kraj przechodził recesję.

Na produkt krajowy brutto składa się wielkość dóbr i usług dostarczonych końcowym odbiorcom. Nie uwzględnia on w pełni wartości dóbr i usług wytworzonych na pośrednich etapach produkcji. Z tego powodu wskaźnik ten nie oddaje zmian zachodzących w sektorach wytwarzających dobra kapitałowe, a to właśnie ta branża była najmocniej dotknięta przez kryzys. Implikacją takiego stanu rzeczy jest to, że kiedy gospodarka przechodzi kryzys, tradycyjne wskaźniki rachunków narodowych mogą informować o ożywieniu.

Wątpliwa pomyślność naszego kraju może sprowadzić na Polskę wiele problemów. Pierwszym objawem pogorszenia sytuacji są narastające trudności budżetu państwa. Są one konsekwencją niższego zatrudnienia oraz spadku aktywności przedsiębiorstw. Rząd stara się ratować sytuację przez podniesienie podatków. Przyczyni się to do spadku elastyczności gospodarki i wydłuży okres jej restrukturyzacji.

Gdyby Polska przechodziła kryzys, rząd znajdowałby się pod presją przeprowadzenia reform i ograniczenia wydatków. Ze względu na to, że nasz kraj uniknął recesji (w kategorii produktu krajowego brutto), polskie władze zajmowały się lansowaniem nieprawdziwej „teorii zielonej wyspy” i bez troski marnowały czas. W tym okresie pozostałe kraje Unii Europejskiej przygotowały pakiety oszczędnościowe i przeprowadziły szereg reform. (...)

Źródło: Piotr Lonczak, Bankier.pl, 30.08.2010,
<http://www.bankier.pl/wiadomosc/Mit-zielonej-wyspy-2199555.html>

a) Jaka sytuacja pozwoliła rządowi nazwać Polskę „zieloną wyspą”?

b) Wymień czynnik krajowy, który wpłynął na dodatnią dynamikę PKB w Polsce.

- c) Wyjaśnij, dlaczego niski kurs złotego wobec euro sprzyjał dokonywaniu przez Niemców zakupów samochodów w Polsce.

 d) Wyjaśnij, na czym polega deprecjacja waluty.

 e) Wskaż dwa argumenty autora tekstu, którymi popiera tezę, iż Polska w latach 2008–2009 przeżywała, podobnie jak inne kraje, kryzys gospodarczy.

 f) Wskaż dwie podane przez autora tekstu konsekwencje „mitu zielonej wyspy” dla Polski.

 g) W ostatnim akapicie cytowanego fragmentu artykułu autor pisze, że „nasz kraj uniknął recesji”, zaś wcześniej dowodzi, że Polska gospodarka doświadczyła recesji. Czy autor przeczy sobie w ten sposób? Jeśli nie, wyjaśnij dlaczego.
 tak
 nie, ponieważ.....
 h) Wypisz z tekstu po dwa przykłady faktów i opinii.

FAKTY	OPINIE

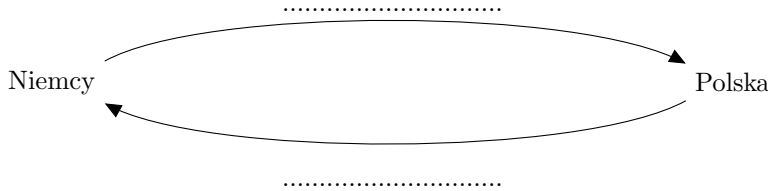
- i) Co określamy mianem PKB per capita?

 j) Który ze wskaźników — produkt krajowy brutto czy produkt narodowy brutto — jest lepszą miarą rozwoju gospodarki państwa? Lepszą miarą czego jest drugi ze wskaźników?

9. Rozwiń skróty. Spośród podanych instytucji wybierz te, które są częścią rynku pieniężnego. (0–5 p.)

- NBP:
 GPW:
 KNF:

10. Uzupełnij schemat, podpisując strzałki pojęciami „import” i „eksport”. Państwem odniesienia są Niemcy. (0–2 p.)

11. Które z poniższych elementów to pasywa, a które aktywa? Podpisz. (0–2 p.)

- kapitał własny:
 – majątek obrotowy:

12. Uzupełnij tabelę dotyczącą spółek handlowych. (0–2 p.)

spółki osobowe	spółki kapitałowe

akcyjna, jawna, komandytowa, partnerska, z ograniczoną odpowiedzialnością, cywilna

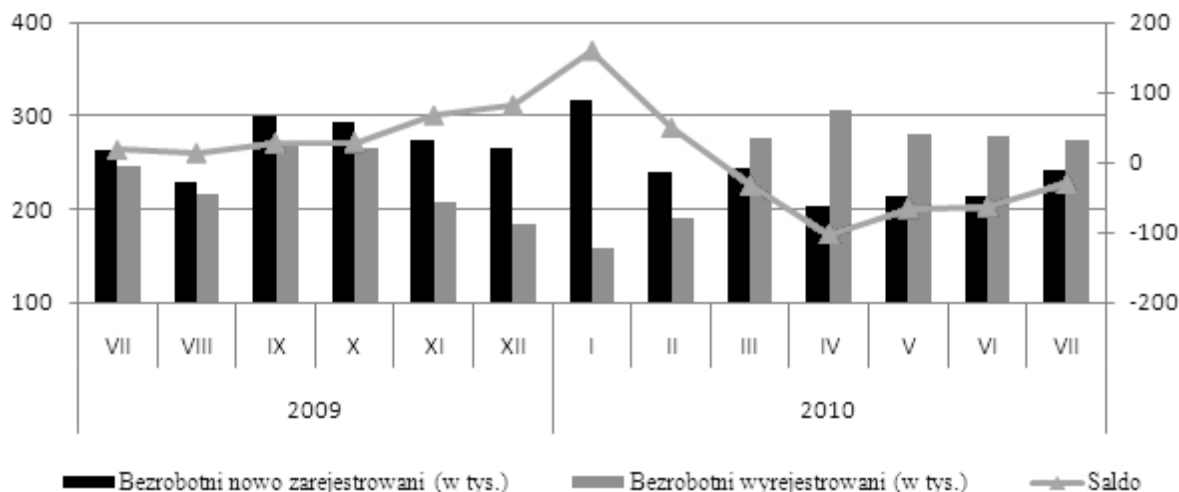
13. Uporządkuj chronologicznie (zaczynając od najwcześniejszego) kolejne kroki, które należy podjąć podczas zakładania firmy będącej spółką prawa handlowego. (0–6 p.)

	A uzyskanie numeru Rejestru Gospodarki Narodowej
	B założenie firmowego konta
	C uzyskanie wpisu do Krajowego Rejestru Sądowego
	D uzyskanie numeru identyfikacji podatkowej
	E zgłoszenie działalności do urzędu gminy
	F zgłoszenie działalności do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych
1.	G pomysł na działalność

14. Wpisz, jaki rodzaj umowy został zawarty między pracodawcą a pracownikiem w każdej z opisanych sytuacji. (0–3 p.)

A	Matylda chciała pracować w wakacje. Umówiła się z kierowniczką sklepu odzieżowego w jednym z centrów handlowych, że będzie pracowała przez cztery dni w tygodniu po pięć godzin dziennie do końca wakacji. Jej zadaniem była obsługa klienta.	
B	Janek, student socjologii, dostał propozycję napisania swojego pierwszego materiału edukacyjnego dla organizacji pozarządowej, którą oczywiście przyjął. Dzięki temu zarobił pierwsze pieniądze na zapłacenie opłaty eksploatacyjnej za wynajmowane mieszkanie!	
C	Weronika pracuje w jednym z najpopularniejszych fast-foodów na świecie. Ma prawo do urlopu wypoczynkowego, ale już nie w tym roku, gdyż cały wykorzystała.	

15. Zapoznaj się z danymi, a następnie odpowiedz na pytania. (0–7 p.)

Źródło: *Miesięczna informacja o bezrobociu w Polsce w lipcu 2010 roku*, Główny Urząd Statystyczny, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcrgus/PUBL_pw_miesie_inf_o_bezrob_w_polsce_07m_2010.pdf

- a) W lipcu którego roku liczba nowozarejestrowanych bezrobotnych była większa?

- 2009
 2010

- b) Kiedy liczba bezrobotnych wyrejestrowanych była najmniejsza? Podaj miesiąc i rok.

- c) Podaj możliwą przyczynę zmniejszonej liczby nowo zarejestrowanych w okresie wakacyjnym.

- d) Wyjaśnij zastosowany w tym przypadku sposób obliczania salda.

- e) Kiedy (w których miesiącach) saldo było ujemne?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Klucz odpowiedzi znajduje się na stronie 153.

Klucze odpowiedzi

Społeczeństwo

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
1.	więzi społeczne łączące jej członków	0-1
2.	A: socjalizacja B: konflikt ról (społecznych) C: społeczeństwo D: więzi społeczne	0-1-2-3-4, 1 p. za każde pojęcie
3.	W zadaniu, w którym jesteście proszeni o wyjaśnienie różnicy, wystarczy wskazać dwie różne cechy danych elementów. Zatem różnica między klasą a warstwą społeczną polega m.in. na tym, że podczas wyróżniania klas bierze się pod uwagę dochody (orientacja pionowa), a w przypadku warstw bierze się pod uwagę wykonywany zawód, prestiż (orientacja pozioma). <i>Uwaga: każda inna odpowiedź oddająca stan rzeczy jest prawidłowa.</i>	0-2,
	przykłady warstw społecznych: inteligencja, rolnicy, robotnicy przykłady klas społecznych: klasa niższa, klasa średnia, klasa wyższa	0-1-2
4.	cechy podane po kolei: – klasa w szkole: mała, formalna, wtórna, otwarta – naród: duża, nieformalna, wtórna, otwarta – partia polityczna: duża, formalna, wtórna, otwarta – kasta: duża, formalna, wtórna, zamknięta	0-1-2-3-4, 1p. za bezbłędnie scharakteryzowanie jednej grupy
5.	powinowactwem	0-1
6.	normy obyczajowe: E, F, G normy prawne: A, B, I normy religijne: C, D, H	0-1-2-3, 1 p. za poprawnie wypełnioną rubrykę
7. a)	trzy spośród poniższych: – nadmierny indywidualizm – chęć samorealizacji spowodowana egoizmem – niezdolność do wchodzenia w trwałe związki – niezdolność podejmowania instytucjonalnych zobowiązań	0-1
7. b)	potrzeba życia we wspólnocie, ale tylko przez określony czas	0-1
7. c)	rodzina, w której główną rolę odgrywa ojciec <i>lub</i> rodzina, w której ojciec podejmuje strategiczne decyzje)	0-1
7. d)	trzy spośród poniższych: – przekazywanie wartości, norm i zachowań społecznych – pośredniczenie między jednostką a społeczeństwem w zakresie przekazywania, percepcji i akceptacji treści kulturowych – chronienie przed agresją i zewnętrznym zagrożeniem – dawanie poczucia bezpieczeństwa i oparcia – dawanie poczucia akceptacji – umożliwianie rozwoju osobistego	0-1
7. e)	egoizm <i>lub</i> egocentryzm	0-1
7. f)	opisuje zmiany zachodzące w modelu rodziny	0-1
8. a)	mężczyźni	0-1
8. b)	18-24 lata możliwe przyczyny: – młodzi ludzie nie odczuwają potrzeby utrzymywania bliskiego kontaktu z rodziną – młodzi ludzie spędzają często więcej czasu ze znajomymi niż z rodziną, przez co tracą z nią kontakt	0-1-2, 1 p. za przedział, 1 p. za powód
8. c)	46%	0-1
8. d)	Tak Zależność: im częstszy udział w praktykach religijnych, tym częstsze określanie się jako człowiek rodzinny	0-1-2, 1 p. za stwierdzenie związku, 1 p. za opisanie związku

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
8. e)	lewicowych	0-1
9. a)	<p>prawidłowa definicja musi zawierać następujące elementy:</p> <ul style="list-style-type: none"> - mniejszość narodowa to grupa obywateli polskich - mniejszość jest mniej liczebna od narodów w Polsce - mniejszość posiada własną tradycję, kulturę, język itp. - mniejszość przebywa na terenie Polski od co najmniej 100 lat - mniejszość identyfikuje się z narodem zorganizowanym we własnym państwie 	0-1
9. b)	<p>dwa spośród poniższych:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Niemcy, - Rosjanie, - Słowacy, - Żydzi - Czesi, - Ormianie 	0-1
9. c)	mniejszość etniczna	0-1
9. d)	np. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Deklaracja ONZ w sprawie osób należących do mniejszości narodowych, religijnych, etnicznych czy językowych, dokument końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE) z Kopenhagi z 1990 r., Konwencja ramowa Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych z 1995 r., Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.	0-1-2
10.	<p>szowinizm: 4 patriotyzm: 5 kosmopolityzm: 3 separatyzm: 1</p>	0-1-2-3-4
11. a)	np. obłuda, fałszywość, zakłamanie, nietolerancja	0-1
11. b)	<p>W zadaniu, w którym jesteście proszeni o wskazanie różnicy, należy wskazać cechę, która odróżnia oba elementy (np. różne funkcje, różna długość kadencji, różny sposób wyboru). Zatem różnica między tolerancją pozytywną a negatywną polega na różnym stosunku wobec przedmiotu/podmiotu, który tolerujemy.</p> <p><i>Uwaga: nienazwanie cechy odróżniającej oznacza niepoprawne wykonanie zadania. Wyjaśnienie obu pojęć lub wskazanie ich cech jest zbędne.</i></p>	0-2,
11. c)	np. prowadzenie kampanii społecznych i edukacja w szkole	0-1-2
12. a)	<p>antysemityzm — postawa szowinistyczna skierowana przeciw ludności żydowskiej</p> <p>nazizm — oficjalna doktryna Narodowosocjalistycznej Niemieckiej Partii Robotników (NSDAP) wprowadzająca m.in. kult jednostki, antysemityzm oraz wyższość rasy germańskiej nad innymi</p>	0-1-2
12. b)	np. chęć polepszania swojego bytu, konieczność wyjechania z kraju ze względu na jego ustrój	0-1
12. c)	trzy spośród następujących: Niemcy, Brazylia, Francja, Kanada, Białoruś, Litwa, Rosja, Wielka Brytania, Australia, Ukraina, Czechy, Kazachstan, Szwecja, Włochy	0-1-2, 1 p. za podanie dwóch państw, 2 p. za podanie trzech
12. d)	gdyż zbeczczył pamięć osób poległych w czasie II wojny światowej	0-1
13.	<p>państwo: np. zmniejszenie podatków na dobra związane z kulturą</p> <p>organizacje pozarządowe: np. prowadzenie kampanii społecznych informujących o skutkach tego zjawiska, zachęcających do legalnego nabywania filmów czy muzyki</p> <p>obywatele: np. potępienie takich zachowań wśród znajomych</p>	0-1-2-3
14.	<p>A: korupcja</p> <p>B: szara strefa</p> <p>C: transparentność</p> <p>D: nepotyzm</p> <p>E: łapówkarstwo</p> <p>F: płatna protekcja</p> <p>G: defraudacja</p>	0-1-2-3-4-5-6-7

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
15.	np.: <ul style="list-style-type: none"> - bieda i wykluczenie społeczne - rozwarstwienie społeczne (czego przejawem jest np. powstawanie grodzonych osiedli) - brak zaufania - nietolerancyjność - brak równouprawnienia płci (np. szklany sufit) - starzenie się społeczeństwa - bezrobocie strukturalne - istnienie środowisk patologicznych (w tym przestępczych) - korupcja - niski poziom odpowiedzialności za sferę publiczną (przejawiający się np. niską frekwencją wyborczą) 	0-1-2-3-4-5-6-7-8-9-10
		MAX: 70

Samorząd

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
1. a)	samorząd gminny: wójt, prezydent miasta, burmistrz samorząd powiatowy: zarząd powiatu na czele ze starostą samorząd wojewódzki: zarząd województwa na czele z marszałkiem	0-1-2-3, po 1 p. za każdą rubrykę
1. b)	wójt, burmistrz, prezydent miasta	0-1
1. c)	01.01.1999	0-1
2.	W zadaniu, w którym jesteście proszeni o wskazanie różnicy, należy wskazać cechę, która odróżnia oba elementy (np. różne funkcje, różna długość kadencji, różny sposób wyboru). Zatem różnicą między państwem zdecentralizowanym a scentralizowanym jest <u>podziałem władzy</u> . <i>Uwaga: nienazwanie cechy odróżniającej oznacza niepoprawne wykonanie zadania. Wyjaśnienie obu pojęć lub wskazanie ich cech jest zbędne.</i>	0-1
3.	samorząd gminny: wydawanie dowodów osobistych, utrzymywanie obiektów sportowych i rekreacyjnych samorząd powiatowy: prowadzenie szkół średnich, rejestracja pojazdów samorząd wojewódzki: prowadzenie szpitali specjalistycznych, przygotowanie planu rozwoju regionalnego	0-1-2-3, po 1 p. za bezbłędnie wskazane zadania każdego samorządu
4. a)	np. zasada subsydiarności — zasada działania władz, zgodnie z którą każde działanie powinno być realizowane na poziomie jak <u>najbliższym obywatelom</u> (i, jednocześnie, zapewniającym efektywność tego działania)	0-1, definicja musi zawierać podkreślone elementy
4. b)	Z zasadą subsydiarności (pomocniczości) mamy do czynienia wszędzie tam, gdzie podejmowane działania zmierzają do zrealizowania danego zadania przez podmioty lokalne (tzn. te, które mają możliwie najwięcej wspólnego ze skutkami realizacji danego działania). Zatem: – rozpisywanie przez władze centralne konkursów na zrealizowanie określonego przez te władze celu <u>jest zgodne z zasadą pomocniczości</u> , ponieważ w efekcie tych konkursów działania lokalne będą realizowane przez podmioty najbardziej zainteresowane danym działaniem, – prowadzenie szkół podstawowych przez samorząd gminny, który otrzymuje na ten cel subwencję oświatową <u>jest zgodne z zasadą pomocniczości</u> , ponieważ do szkół podstawowych uczęszczają dzieci mieszkające na terenie danej gminy, której władze są wybierane przez rodziców tych właśnie dzieci, – opracowywanie listy dróg powiatowych do remontu przez urzędników Ministerstwa Infrastruktury <u>nie jest zgodne z zasadą pomocniczości</u> , ponieważ typową decyzję lokalną - remont dróg powiatowych - podejmują urzędnicy w centrali państwa, na których mieszkańcy tych powiatów mają niewielki wpływ, – realizowanie niektórych polityk Unii Europejskiej poprzez Regionalne Programy Operacyjne, administrowane przez poszczególne województwa <u>jest zgodne z zasadą pomocniczości</u> , ponieważ decyzje w sprawach regionalnych będą podejmowały podmioty realizujące politykę regionalną (samorządy wojewódzkie).	0-1-2-3
5.	Wybory samorządowe odbywają się co <u>4</u> lata/lat i każdy, kto ukończył <u>18</u> lat oraz jego prawa wyborcze nie zostały ograniczone, może wziąć udział w tych wyborach i oddać głos na swojego kandydata. Wybory są powszechne, równe (każdy może oddać tylko jeden głos), bezpośrednie (<u>wybór kandydata dokonywany jest wyłącznie na podstawie głosów wyborców</u>) oraz <u>odbywają się w głosowaniu tajnym</u> (zapewniane są warunki do oddania tajnego głosu). Osobą zarządzającą wybory jest <u>premier</u> . Kandydaci podczas kampanii wyborczej organizują liczne spotkania oraz debaty, walczą o głosy wyborców i zdobywają <u>mandatu</u> , potwierdzającego ich prawo do sprawowania funkcji publicznej.	0-1-2-3-4-5-6-7
6.	– sporządzanie i aktualizacja spisu osób uprawnionych do głosowania w wyborach powszechnych (Z) – prowadzenie bibliotek na terenie gminy, ochrona zabytków (W) – zapewnienie zaopatrzenia w wodę, kanalizacji, usuwania i oczyszczania ścieków (W) – wydawanie dowodów osobistych (Z)	0-1-2-3-4
7. a)	rada gminy	0-1

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
7. b)	gdy kwota dochodów budżetu przewyższa kwotę wydatków	0-1
7. c)	równoważenie budżetu polega na zrównywaniu kwoty wydatków z kwotą dochodów	0-1
7. d)	radni podjęli decyzje o zwiększeniu wydatków w celu zapewnienia warunków sprzyjających rozwojowi gminy oraz jej mieszkańcom	0-1
7. e)	<ul style="list-style-type: none"> - ponieważ Lubinem interesują się inwestorzy - ponieważ zwiększa się ilość mieszkańców Lubina 	0-1-2
7. f)	organu wykonawczego; ostateczna data: 15.11 każdego roku	0-1
7. g)	majątkiem komunalnym jest nazywany majątek jednostki samorządu terytorialnego, np. majątek gminy	0-1
7. h)	cztery z: np. dotacje budżetowe, subwencje budżetowe, podatki lokalne, część podatku PIT, część podatku CIT, dochody z majątku komunalnego, opłaty targowe, środki unijne	0-1-2-3-4
7. i)	<p>FAKTY, np.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - deficyt budżetowy gminy Lubin wyniósł 5 mln zł - w celu zrównoważenia budżetu gmina zaciągnęła kredyt <p>OPINIE, np.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - do zrównoważenia budżetu konieczne było zaciągnięcie kredytu - zaplanowane w budżecie inwestycje będą sprzyjać rozwojowi gminy 	0-1-2-3-4
8. a)	<p><i>Porównaj z mapą.</i></p>	0-1
8. b)	<i>Porównaj z mapą w podpunkcie 8. a).</i>	0-1-2-3
8. c)	siedziba wojewody lubuskiego znajduje się w Gorzowie Wielkopolskim <i>Umiejscowienie województwa sprawdź na mapie w podpunkcie 8. a).</i>	0-1-2
8. d)	<i>Porównaj z mapą w podpunkcie 8. a).</i>	0-3-4, 3 p. za sześć dobrze podpisanych, 4 p. za wszystkie siedem
9. a)	eurometropol to organizacja obejmująca tereny jednostek podziału terytorialnego co najmniej dwóch państw europejskich	0-1
9. b)	<ul style="list-style-type: none"> - współpraca społeczno-gospodarcza - tworzenie lokalnych dobrych relacji polsko-niemieckich 	0-1-2
9. c)	gminy polskie, powiaty niemieckie, samorządy gospodarcze, stowarzyszenia	0-1-2, po 1 p. za wskazanie dwóch podmiotów
9. d)	<ul style="list-style-type: none"> - rozwój infrastruktury - dobre stosunki mieszkańców z obu krajów - zwiększona liczba kontaktów polsko-niemieckich 	0-1-2-3
9. e)	16	0-1

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
9. f)	jeden z następujących: Pomerania, Sprewa-Nysa-Bóbr, Nysa, Glacensis, Pradziad, Silesia, Śląsk Cieszyński, Beskidy, Tatry, Karpacki, Bug, Puszcza Białowieska, Niemen, Łyna-ława, Bałtyk	0-1
10. a)	np. informatyzacji nauczania	0-1
10. b)	np. „Szkoła przez internet” lub każdy inny, odnoszący się do problemu poruszonego przez rysunek	0-1
10. c)	np. ciekawsze narzędzia pomagające w nauce, ułatwienie sprawdzania prac uczniów	0-1-2
11. a)	Odpowiedź: 7,13% Wyjaśnienie: Próba badania wynosi 1086. Spośród 1086 ankietowanych 176 zadeklarowało, że w ich gospodarstwach domowych uczniowie wyjeżdżali na co najmniej tygodniowe wakacje. W 44% z 176 gospodarstw uczniowie wyjazd spędzili u dziadków lub dalszej rodziny. Zatem 44% trzeba pomnożyć przez procentową liczbę uczniów, którzy w ogóle wyjechali na co najmniej tygodniowy wypoczynek: $44\% \cdot \frac{176}{1086}$	0-1
11. b)	44%	0-1
11. c)	Odpowiedź: tych, z których co najmniej jeden uczeń był na ponaddwutygodniowych wakacjach Wyjaśnienie: Znajdziemy liczbę uczniów, o których mowa w obu odpowiedziach. Gospodarstw domowych, z których uczniowie byli na co najmniej tygodniowym wyjeździe z rodzicami jest 176 — tyle bowiem wynosi próba określona na rysunku 3. Z kolei liczba gospodarstw domowych, z których co najmniej jeden uczeń był na ponaddwutygodniowych wakacjach, wymaga obliczenia na podstawie danych z rysunku 4.: procent gospodarstw domowych to 95% — składają się na nie te gospodarstwa w których wszyscy uczniowie byli na ponaddwutygodniowych wakacjach (27%) i te w których nie wszyscy byli na takich wakacjach (68%). Teraz musimy otrzymane 95% pomnożyć przez liczbę respondentów odpowiadających na to pytanie, czyli 338 osób: $95\% \cdot 338 = 321,1$. Zauważmy, że dane do obu odpowiedzi pochodzą z jednego badania — mamy zatem jedną próbę. Nie musimy więc przez nią dzielić otrzymanych liczb (176 i 321,1), gdyż niczego to nie zmieni.	0-1
11. d)	np. brak środków finansowych na wyjazd, konieczność pracy w wakacje	0-1-2
11. e)	powinni pracować zarobkowo podczas wakacji	0-1
12.	Odpowiedzi dotyczące władz państwowych i samorządowych muszą uwzględniać kompetencje i zadania każdej z wymienionych w poleceniu władz. Muszą one zatem uwzględniać, że zadaniem rządu (i wojewody) jest zapewnienie bezpieczeństwa obywatelom (mogą w tym uczestniczyć władze powiatu, jednak samorządu wojewódzkiego raczej nie). Zadania samorządu wojewódzkiego ogniskują się wokół administracji mieniem do niego należącym, czyli np. wałami przeciwpowodziowymi. Z kolei władze powiatu mają szeroki zakres zadań i uprawnień związanych z bezpośrednim pomaganiem ofiarom powodzi (np. powiatowe komendy państwowej straży pożarnej, policji, prowadzenie szpitali). Organizacje pozarządowe mogą robić praktycznie wszystko, zatem tylko od Twojej pomysłowości zależy, czym się zajmą.	0-1-2-3-4-5-6-7-8
13.	Zarówno odpowiedź twierdząca, jak i przecząca może być uznana za poprawną, jeśli zostanie dobrze uzasadniona. Np.: Zadanie usuwania skutków powodzi <u>nie</u> powinno być realizowane zgodnie z zasadą pomocniczości ponieważ nieskoordynowane działania nie mogą uchronić obywateli przed powodzią, która ze swojej natury dotyka wielkie obszary. Zadanie usuwania skutków powodzi <u>powinno</u> być realizowane zgodnie z zasadą pomocniczości, ponieważ mieszkańcy najlepiej wiedzą, gdzie zwykle wylewa lokalna rzeka i w jaki sposób się przed tym ochronić.	0-2
		MAX: 80

Państwo

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
1.	Władza to zdolność do świadomego <u>wpływania</u> na zachowanie innych. Opierać się może na <u>sile</u> , czyli <u>możliwości ukarania</u> , lub <u>autorytecie</u> , czyli <u>szacunku</u> . Jednym z przykładów władzy jest <u>władza polityczna</u> , czyli możliwość podejmowania decyzji dotyczących całej społeczności.	0-1-2-3-4-5-6
2.	Suwerenność to <u>niezależność</u> . Suwerenność zewnętrzna polega na niezależności państwa od wpływów innych państw. Suwerenność wewnętrzna polega na tym, że państwo jest najwyższą władzą na danym terenie.	0-1-2-3
3.	cechy demokracji (przykłady): suwerenność narodu, władze wyłaniane są w wyborach, wolność osobista obywateli, równość obywateli wobec prawa, kadencyjność władz cechy autorytaryzmu (przykłady): poparcie armii dla władzy, braki społecznej kontroli władzy, władza sprawowana przez zamkniętą grupę, duże ograniczenia praw politycznych obywateli, brak ingerencji władzy w sferę prywatną obywateli, rozbudowany aparat bezpieczeństwa (służby specjalne, policja itp.) cechy totalitaryzmu (przykłady): dyktatura jednej partii, władze mocno ingerują w życie obywateli (również w sferze prywatnej), panuje jedna ideologia, rozbudowany aparat bezpieczeństwa i kontroli obywateli (w tym poprzez donosicielstwo)	0-1-2-3-4-5-6-7-8-9
4.	Wielka Brytania: monarchia Hiszpania: monarchia Francja: republika Stany Zjednoczone: republika Dania: monarchia Holandia: monarchia	0-1-2-3-4-5-6
5.	federacje: Austria, Belgia, Rosja, Szwajcaria państwa unitarne: Czechy, Portugalia, Słowacja, Węgry	0-1-2-3-4-5-6-7-8
6.	A: anarchiści B: dyktatura/władza autorytarna C: apatrydzi/bezpaństwowcy D: obywatelstwo E: ustrój polityczny	0-1-2-3-4-5
7.	- przestrzeganie prawa - ponoszenie ciężarów świadczeń publicznych	0-1-2
8. a)	np. narastający negatywny stosunek do okresu transformacji, afery korupcyjne, związki polityków z biznesem, partiokracja	0-1-2
8. b)	np.: - sposób działania instytucji państwowych - sposób działania partii i polityków - zły system funkcjonowania partii politycznych - powiązania polityki i biznesu - powiązania polityków i mediów	0-1-2-3
8. c)	np.: nieuczciwa, niewiarygodna, egoistyczna	0-1-2-3
8. d)	analityczny	0-1
9.	Dla dyktatury (tyranii, republiki autorytarnej, monarchii autorytarnej). Władza w rządzie autorytarnym sprawowana jest przez wybitną jednostkę, która ma nieograniczone uprawnienia, jest symbolem państwa.	0-1-2, po 1 p. za określenie formy rządów i wyjaśnienie odpowiedzi
10.	porównaj ze schematem: <pre> graph TD AP[ADMINISTRACJA PUBLICZNA] --> R[rządowa] AP --> S[samorządowa] R --> C[centralna] R --> W[w województwie] W --> NZ[niezespólna] W --> Z[zespólna] S --- U["m.in. urzędy marszałkowskie, starostwa"] </pre>	0-1-2-3

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
11.	<p>wybranie lokalizacji szpitala: np. decyzja o budowie szpitala, decyzja o poprawie stanu opieki zdrowotnej</p> <p>rozpisanie przetargu na autobusy: np. decyzja o wspieraniu rozwoju komunikacji miejskiej, decyzja o zakazie ruchu samochodów w centrum miasta</p> <p>zarządzenie renowacji parków: np. decyzja o poprawie wizerunku miasta, decyzja o uporządkowaniu terenów zielonych</p>	0-1-2-3
12.	<p>pozytywne aspekty, np.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - poprawa jakości pracy urzędników - wykrycie i usunięcie możliwych patologii (np. korupcji) <p>negatywne aspekty, np.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - możliwość niesłusznego zaszkodzenia urzędnikowi - możliwość szantażowania urzędnika napisaniem skargi, jeśli nie zrealizuje naszych żądań 	0-1-2-3-4
12.	<p>trzy zgodne z prawem metody nabywania obywatelstwa, np.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - posiadanie rodziców będących obywatelami różnych państw - nabycie drugiego obywatelstwa w wyniku nadania przez głowę państwa - nabycie obywatelstwa poprzez udowodnienie, że swoi przodkowie byli obywatelami danego państwa, podczas gdy jest się już obywatelem innego państwa <p>trzy możliwe przyczyny chęci posiadania podwójnego obywatelstwa, np.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - chęć swobodnego podróżowania (bez wiz) - chęć bycia pod ochroną dwóch państw, ze względu na zamieszkiwanie na terenie ich obu - korzystniejsze świadczenia socjalne dla obywateli zapewniane przez dane państwo <p>dwa przykłady pozytywnych aspektów podwójnego obywatelstwa:</p> <ul style="list-style-type: none"> - swoboda podróżowania - ochrona prawna zapewniana przez służby konsularne obu państw <p>dwa przykłady negatywnych aspektów podwójnego obywatelstwa:</p> <ul style="list-style-type: none"> - niejasna kwestia lojalności wobec państwa - problemy z rozliczaniem podatków 	0-1-2-3-4-5-6-7-8-9-10
		MAX: 70

Demokracja

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
1. a)	demokracja jest sposobem <u>radzenia sobie z konfliktami</u> między ludźmi <u>bez używania przemocy</u>	0-1 prawidłowa odpowiedź uwzględnia wyszczególnione elementy
1. b)	tyrania	0-1
1. c)	mechanizm wyborczy/wybory władz rządy prawa gwarancje praw obywatelskich/prawa obywatelskie	0-1-2-3
1. d)	nie	0-1
1. e)	<u>nie</u> , ponieważ <u>ogranicza ona wolność słowa</u> , która jest gwarancją demokracji	0-1-2 po 1 p. za poprawne udzielenie odpowiedzi i wyjaśnienie
2. a)	Einstein: równość wobec prawa, zachowanie godności człowieka Rutherford: wolność słowa, wolność osobista Shaw: rządy większości (mechanizm wyborczy) Emerson: istnienie niezależnych mediów (czwartej władzy)	0-1-2-3-4
2. b)	demokracja konstytucyjna (liberalna) jej główną cechą jest ochrona praw wszystkich obywateli, również tych będących w mniejszości	0-1-2 po 1 p. za poprawne wskazanie typu i cechy
2. c)	<u>nie</u> , najczęściej występującym ustrojem jest <u>autorytaryzm/dyktatura</u>	0-1-2
3.	A: prawdziwe B: prawdziwe C: fałszywe D: fałszywe	0-1-2-3-4
4. a)	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej	0-1
4. b)	02.04.1997 r.	0-1
4. c)	konstytucja jest najważniejszym aktem prawnym w państwie <i>Uwaga: prawidłowa odpowiedź musi wynikać z artykułu 8. ustęp 1.</i>	0-1
4. d)	ustawa zasadnicza	0-1
4. e)	zasada trójpodziału władzy	0-1
4. f)	Polska jest państwem unitarnym	0-1
4. g)	Konstytucja Kwietniowa: 3. Konstytucja PRL: 4. Konstytucja 3 Maja: 1. Konstytucja Marcowa: 2.	0-1
4. h)	np. integrowanie obywateli, ochrona praw obywateli, określenie ustroju państwa	0-1-2-3
4. i)	Zgodne z konstytucjonalizmem są te zapisy, które przyczyniają się do ochrony obywateli przed nadużyciami władzy. – wprowadzenie trójpodziału władzy <u>jest zgodne</u> z konstytucjonalizmem, ponieważ wprowadzając mechanizmy kontroli władz zapobiega tyrańskiemu zapędowi jednej z nich, – zagwarantowanie w Konstytucji najważniejszych praw i swobód obywatelskich <u>jest zgodne</u> z konstytucjonalizmem, ponieważ wprowadza prawa, które z racji trudności wprowadzania zmian do Konstytucji są pewne, – określenie formy rządów w Polsce jako republiki <u>nie jest zgodne</u> z zasadą konstytucjonalizmu (choć nie jest też sprzeczne z nią) - określenie formy rządów niczego nie wnosi do ochrony praw obywateli, – zagwarantowanie Konstytucji nadrzędności w stosunku do innych aktów prawnych <u>jest zgodne</u> z konstytucjonalizmem, ponieważ daje gwarancję nienaruszalności praw jednostek (szczególnie tych wchodzących w skład mniejszości społeczeństwa).	0-1

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
4. j)	prawa i wolności osobiste są zapisane w artykułach 38–54 Konstytucji RP prawa i wolności polityczne są zapisane w artykułach 57–63 Konstytucji RP prawa i wolności ekonomiczne są zapisane w artykułach 64–65 (do ustępu trzeciego włącznie) Konstytucji RP prawa i wolności socjalne są zapisane w artykułach 66–71 Konstytucji RP prawa i wolności kulturalne są zapisane w artykule 73. Konstytucji RP	0–1–2–3–4–5 po 1 p. za prawidłowe wskazanie dwóch przykładów dla danej grupy praw i wolności
5.	zasada państwa prawnego — zasada, zgodnie z którą organy władzy publicznej mogą działać tylko na podstawie i w granicach prawa zasada pluralizmu politycznego — zasada, zgodnie z którą istnieje wolność przekonań i działania partii politycznych zasada samorządności — zasada, zgodnie z którą władza jest przekazywana samorządom zasada suwerenności narodu — zasada, zgodnie z którą wszelka władza wypływa z obywateli	0–1–2–3–4
6.	grupie 92 posłów, $\frac{1}{5}$ ustawowej liczby posłów	0–1 1 p. za wskazanie obu odpowiedzi
7.	kwalifikowaną większością $\frac{2}{3}$ głosów	0–1
8.	45	0–1
9.	Dzienniku Ustaw RP	0–1
10.	stan wojenny: A, F stan wyjątkowy: B, E stan klęski żywiołowej: C, D	0–1–2–3–4–5–6
11.	1. ustawa zasadnicza 2. ratyfikowane umowy międzynarodowe 3. ustawy 4. rozporządzenia 5. akty prawa miejscowego	0–1–2–3–4–5
12.	Wielka Brytania: system prawa precedensowego/zwyczajowego/anglosaskiego Litwa: system prawa stanowionego/kontynentalnego Arabia Saudyjska: szariat/szarijat	0–1–2–3
13.	kobieta, za zgoda sądu opiekuńczego, może wziąć ślub (16 lat) osiąga się pełnoletność (18 lat) osiąga się ograniczoną zdolność do czynności prawnych (13 lat) nieletni odpowiada za popełnione czyny na tych samych warunkach co pełnoletni (17 lat)	0–1–2–3–4
14.	A: prawo karne B: prawo konstytucyjne C: prawo cywilne D: prawo administracyjne	0–1–2–3–4
15.	osoba fizyczna — człowiek zdolność do czynności prawnych — możliwość samodzielnego decydowania o związaniu się umową ratyfikacja — zatwierdzenie umowy międzynarodowej oznaczające jej przyjęcie do krajowego porządku prawnego kodeks — zbiór norm	0–1–2–3–4
16.	np.: istnienie Konstytucji, która ze względu na swój specjalny tryb zmiany jest trwałą gwarancją praw wszystkich obywateli, istnienie praworządności, która chroni obywateli przed władzą, istnienie podziału władzy, który pozwala na wzajemne kontrolowanie się różnych organów władzy, istnienie demokratycznej kultury politycznej społeczeństwa, która ogranicza działania ludzi tak, by postępowali zgodnie z zasadami demokracji, istnienie społeczeństwa obywatelskiego, które kontroluje działania władz, istnienie niezależnych mediów, które kontrolują działania władz	0–1–2–3–4, po 1 p. za wskazanie i wyjaśnienie
17.	np.: niska frekwencja wyborcza, która osłabia legitymizację władzy, brak silnego społeczeństwa obywatelskiego, które byłoby w stanie kontrolować władzę, brak zaufania do polityków, które obniża skłonność do podporządkowania się stanowionym przez nich prawom	0–1–2–3–4–5–6, po 1 p. za wskazanie, po 1 p. za wyjaśnienie
		MAX: 80

Instytucje polskiej demokracji

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
1.	<p>SEJM:</p> <ul style="list-style-type: none"> - izba niższa parlamentu - liczba posłów: 460 - wybory równe, bezpośrednie, powszechne, proporcjonalne, odbywające się w głosowaniu tajnym - bierne prawo wyborcze od ukończenia 21 lat, czynne od ukończenia 18 lat - przykłady funkcji: kontrola rządu, stanowienie prawa, nadanie ustroju państwu, powoływanie ważnych urzędników państwowych <p>SENAT:</p> <ul style="list-style-type: none"> - izba wyższa parlamentu - liczba senatorów: 100 - wybory bezpośrednie, powszechne, odbywające się w głosowaniu tajnym, większościowe - bierne prawo wyborcze od ukończenia 30 lat, czynne od ukończenia 18 lat - przykłady funkcji: stanowienie prawa, nadanie ustroju państwu, powoływanie ważnych urzędników państwowych 	0-1-2-3-4-5-6-7-8-9-10, po 1 p. za każda komórkę
2.	<p>Marszałek Sejmu: 7. klub poselski: 11. koło poselskie: 9. komisja sejmowa: 2. Konwent Seniorów: 4. parlament: 6. Prezydium Sejmu: 3.</p>	0-1-2-3-4-5-6-7
3.	wysłuchanie orędzia Prezydenta, zaprzysiężenie Prezydenta, postawienie Prezydenta w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu, uznanie trwałej niezdolności Prezydenta do sprawowania urzędu	0-1-2-3, 1 p. za dwie sytuacje, 2 p. za trzy, 3 p. za cztery
4.	grupa 15 posłów, Senat, Prezydent, rząd, grupa 100.000 obywateli	0-1-2-3-4-5
5.	<p>A: większość bezwzględna B: większość zwykła C: większość kwalifikowana $\frac{3}{5}$ głosów D: większość bezwzględna E: większość kwalifikowana $\frac{2}{3}$ głosów</p>	0-1-2-3-4-5
6.	<p>B: 2. D: 6. E: 12. F: 7. G: 5. H: 8. I: 3. J: 4. K: 10. L: 11.</p>	0-1-2-3-4-5-6-7-8-9-10
7.	<p>Prezydent RP: A, C, D, F, I Rada Ministrów i jej Prezes: B, E, G, H</p>	0-1-2-3-4-5-6-7-8-9 po 1 p. za każdy poprawnie dopasowany przykład
8.	<p>kontrasygnata — podpis premiera pod decyzją Prezydenta wymagany dla jej ważności prerogatywa — uprawnienie Prezydenta niewymagające do swojej realizacji kontrasygnaty konstruktywne wotum nieufności — sposób odwołania rządu wiążący się z jednoczesnym powołaniem nowego rządu</p>	0-1-2-3
9.	<p>A: prawda B: fałsz C: fałsz D: fałsz E: prawda</p>	0-1-2-3-4-5

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
10.	$\frac{2}{3}$ ustawowej liczby posłów (374 członków ZN)	0-1-2, po 1 p. za poprawne wskazanie i obliczenie
11.	Sejm wybiera Prezesa Rady Ministrów, będącego kandydatem przedstawionym we wniosku posłów, i proponowanych przez niego członków Rady Ministrów bezwzględną większością głosów	0-1
12.	A: Sąd Najwyższy B: sąd okręgowy C: Naczelny Sąd Administracyjny D: Trybunał Konstytucyjny E: sąd rodzinny F: sąd pracy G: Trybunał Stanu	0-1-2-3-4-5-6-7
13.	sędzia jest <u>apolityczny</u> , tzn. nie może należeć do żadnej partii politycznej ani brać udziału w sprawowaniu władzy wykonawczej lub ustawodawczej sędzia jest <u>nieusuwalny</u> , tzn. nie może zostać zwolniony, zdegradowany lub przeniesiony bez swojej zgody do innego sądu; nigdy nie przestanie być sędzią, zaś po osiągnięciu wieku emerytalnego przejdzie w stan spoczynku sędzia jest <u>niezawisły</u> , tzn. w wydawaniu wyroków jest związany wyłącznie obowiązującymi normami prawnymi (<i>uwaga! odpowiedź „niezależny” jest błędna</i>)	0-1-2-3
14.	A: sytuacja zgodna z prawem, gdyż wina nieletniej jest umyślna B: sytuacja niezgodna z prawem, gdyż każdy ma prawo do obrony C: sytuacja zgodna z prawem, gdyż alimenty należą się opiekunowi sprawującemu opiekę nad dzieckiem D: sytuacja niezgodna z prawem, gdyż fakt niewykrycia przestępstwa nie likwiduje jego sprzeczności z prawem	0-1-2-3-4-5-6-7-8
15.	9-letnią kadencję	0-1
16.	kasacja	0-1
17. a)	porównaj z mapą: 	0-1
17. b)	najwyższa w świętokrzyskim, najniższa w podlaskim	0-1-2
17. c)	najlepszą sądy, najgorszą prokuratura	0-1-2
17. d)	żadna (obie uzyskały taki sam wynik)	0-1
17. e)	Najwyższa Izba Kontroli	0-1
17. f)	np. użycie pałki, użycie gazu łzawiącego, użycie broni palnej, wylegitymowanie, zatrzymanie, przeszukanie	0-1-2-3
18.	system parlamentarny: B, np. Czechy system prezydencki: C, np. Stany Zjednoczone system półprezydencki: E, np. Francja, Ukraina, Rosja system kanclerski: A, np. Austria, Niemcy system parlamentarno-gabinetowy: D, np. Polska	0-1-2-3-4-5-6-7-8-9-10
		MAX: 100

Aktywność obywatelska

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
1.	F: Stowarzyszenia to dobrowolne, samorządne, trwałe zrzeszenia o celach zarobkowych. Umożliwiają jednostce realny wpływ na władze. F: Organizacja pożytku publicznego to m.in. szczególnie rodzaj stowarzyszenia, na które przekazać można 1% podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT). P: Stowarzyszenie rejestrowane zakłada minimum 15 osób. F: Stowarzyszenie, w przeciwieństwie do fundacji, nie posiada członków.	0-1-2-3-4
2. a)	premier uważa, że protest pielęgniarek to obrona interesów III RP, prowokacja przeciwko rządowi oraz niedopuszczalne łamanie prawa	0-1, 1 p. za wskazanie trzech elementów
2. b)	7%	0-1
2. c)	29%	0-1
2. d)	2 razy więcej	0-1
2. e)	o 14 punktów procentowych	0-1
2. f)	o 100%	0-1
2. g)	o 50%	0-1
2. h)	500 osób	0-1
2. i)	reprezentatywny charakter próby polega na takim jej dobraniu, że wyniki badania można uogólnić na całe społeczeństwo	0-1
2. j)	ponieważ daje im wiedzę o poglądach osób, które ich wybierają	0-1
2. k)	<i>zarówno odpowiedź „zgodna”, jak i „podzielona” można uznać za poprawne, gdy zostaną dobrze uzasadnione</i>	0-2
3. a)	Sześć z: lekarze, pielęgniarce, ratownicy medyczni, dyspozytorki pogotowia, kierownicy pogotowia, technicy medyczni, kolejarze, nauczyciele, górnicy, sędziowie	0-1
3. b)	2.300zł	0-1
3. c)	zarobki ratowników podwyższone do 3.000zł netto, otrzymanie obowiązkowych ubezpieczeń od odpowiedzialności cywilnej, prawo do przejścia na emeryturę po 15-20 latach pracy	0-1, 1 p. za podanie wszystkich wymienionych żądań
3. d)	ZNP: Związek Nauczycielstwa Polskiego	0-1
3. e)	związek zawodowy to organizacja pracowników mająca reprezentować ich interesy jeden z: Krajowy Związek Ratowników Medycznych, Ogólnopolski Związek Techników Medycznych, kolejarska "Solidarność", Związek Nauczycielstwa Polskiego	0-1-2, po 1 p. za wyjaśnienie oraz podanie przykładu z tekstu
3. f)	spór zbiorowy pracy jest oficjalnym (zarejestrowanym) konfliktem między pracodawcą a pracownikami	0-1
3. g)	nieposłuszeństwo obywatelskie jest celowym publicznym, świadomym łamaniem prawa bez użycia przemocy np. sabotaż, okupacja	0-1-2-3, po 1 p. za wyjaśnienie oraz podanie jednego przykładu
3. h)	OPINIE, np.: akcja protestacyjna środowiska medycznego będzie wielka technicy medyczni drastycznie obniżą ilość wykonywanych badań FAKTY, np.: na styczeń jest zapowiedziana akcja protestacyjna środowiska medycznego ratownicy medyczni chcą zarabiać 3.000zł na rękę	0-1-2-3-4, po 1 p. za każdy poprawny przykład
4.	metody wpływania na decyzje władz, np.: nieposłuszeństwo obywatelskie, udział w wyborach, udział w referendum, obywatelska inicjatywa ustawodawcza, pisanie petycji, demonstracje, wiece, pikety przykłady zalet pikiety: nie utrudnia życia zwykłym mieszkańcom, nie wiąże się z łamaniem prawa przykłady wad pikiety: może nie zostać zauważona przez media, może nie zwrócić uwagi opinii publicznej	0-1-2-3-4-5-6, 1 p. za trzy metody, 2 p. za pięć, po 1 p. za każdą wadę/zaletę
5.	przedstawiciele Rady Ministrów, przedstawiciele związków zawodowych, przedstawiciele organizacji pracodawców	0-1-2-3
6.	jest legalny	0-1
7. a)	ponieważ kontrolują władze publiczne i kształtują opinię publiczną, która te władze wybiera	0-1
7. b)	ustawodawcza, wykonawcza, sędziowska	0-1
7. c)	niezależność polityczna, niezależność ekonomiczna	0-1-2

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
7. d)	W zadaniu, w którym jesteście proszeni o wyjaśnienie różnicy, wystarczy wskazać dwie różne cechy danych elementów. Zatem różnica między cenzurą prewencyjną a represyjną m.in. na tym, że cenzura prewencyjna jest stosowana przed wydaniem dzieła, a represyjna po jego wydaniu. <i>Uwaga: każda inna odpowiedź oddająca stan rzeczy jest prawidłowa.</i>	0-2
7. e)	tak	0-1
8. a)	funkcja informacyjna	0-1
8. b)	funkcja rozrywkowa	0-1
8. c)	funkcja opiniotwórcza	0-1
9. a)	partia polityczna to dobrowolna organizacja, której celem jest zdobycie i utrzymanie władzy	0-1
9. b)	W Polsce zakazane jest istnienie partii i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania <u>nazizmu</u> , <u>faszystów</u> i <u>komunizmu</u> , a także dopuszczających <u>nienawiść rasową</u> , <u>nienawiść narodowościową</u> , <u>użycie przemocy w celu zdobycia władzy</u> oraz przewidujących utajnienie struktur lub członkostwa.	0-1-2-3-4-5-6
9. c)	socjaldemokracja: 2., 8. chadecja: 3., 5. konserwatyzm: 1., 6. liberalizm: 4., 7.	0-1-2-3-4, po 1 p. za każda rubrykę
10.	Benito Mussolini: faszyzm walka klas: proletariatu i burżuazji: komunizm antysemityzm: nazizm rewolucja siłą napędową dziejów: komunizm NSDAP: nazizm wszystko mieści się w państwie i nic poza państwem nie istnieje: faszyzm	0-1-2-3-4-5-6
11.	Stany Zjednoczone: system dwupartyjny Chiny: system jednopartyjny Belgia: system wielopartyjny	0-1-2-3
12. a)	np. problem niskiej frekwencji wyborczej, problem przykładania większej wagi do życia prywatnego niż publicznego, problem terminu wyborów	0-1-2
12. b)	<i>jakikolwiek tytuł odnoszący się do wymienionych problemów</i>	0-1
12. c)	frekwencja wyborcza to stosunek procentowy liczby biorących udział w wyborach do liczby uprawnionych do głosowania	0-1
12. d)	np.: gdy nie bierzesz udziału w wyborach, głosujesz na swoich przeciwników, politycy uchwalają prawo, którego potem musisz przestrzegać, jest to obowiązek obywatelski	0-1-2-3
12. e)	przykłady argumentów „za”: zwiększa to frekwencję, sankcjonuje i tak istniejący obowiązek obywatelski przykłady argumentów „przeciw”: może spowodować głosowanie wyborców „na złość” władzom, jest ograniczaniem wolności obywateli	0-1-2-3-4
13. a)	biernie prawo wyborcze polega na możliwości kandydowania	0-1
13. b)	czynnie prawo wyborcze polega na możliwości głosowania	0-1
13. c)	W zadaniu, w którym jesteście proszeni o wskazanie różnicy, należy wskazać cechę, która odróżnia oba elementy (np. różne funkcje, różna długość kadencji, różny sposób wyboru). Zatem różnicą między czynnym i biernym prawem wyborczym jest czynność, której wykonywanie każde z nich gwarantuje. <i>Uwaga: nienazwanie cechy odróżniającej oznacza niepoprawne wykonanie zadania. Wyjaśnienie obu pojęć lub wskazanie ich cech jest zbędne.</i>	0-1
14.	rada gminy, rada powiatu, sejmik wojewódzki	0-1
15.	Sąd Najwyższy	0-1
16.	każdy obywatel	0-1
17.	Prezydent RP	0-1
18.	Państwowa Komisja Wyborcza	0-1
19.	co 4 lata	0-1
20. a)	np. reklamy w internecie, rozsyłanie listów do ludzi, organizacja happeningów, organizacja wydarzeń o których poinformują media (np. wielki spływ kajakowy, mecz piłkarski politycy vs gwiazdy), reklama przez megafony ustawione na ulicach miast, działania młodzieżówki	0-1-2-3-4-5
20. b)	np. sprzedaż majątku partii, wpłaty od sympatyków	0-1-2

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
20. c)	ryzyko, np.: szansa nieprzekroczenia progu 3% (a więc brak możliwości spłaty kredytu ze względu na brak finansowania z budżetu), nieufność ze strony wyborców związana zezmiana programu partii, niepewność związana z konkretnym wynikiem (którego partia oczekuje) szanse powodzenia, np.: dużo środków na prowadzenie kampanii, wiele przyciągających uwagę działań, możliwość dostosowania programu do oczekiwań opinii publicznej	0-1-2-3, po 1 p. za szansę powodzenia/ryzyko, maks. 2 p. za szansę powodzenia, maks. 2 p. za ocenę ryzyka
		MAX: 100

Integracja europejska

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
1.	zimna wojna polegała na <u>napięciach politycznych i militarnych</u> między ZSRR/Układem Warszawskim a USA/NATO	0-1-2 po 1 p. za wskazanie danego elementu
2.	plan Marshalla dotyczył udzielenia pomocy gospodarczej państwom europejskim po II wojnie światowej	0-2
3.	WNP: Wspólnota Niepodległych Państw RWPG: Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej EWWiS: Europejska Wspólnota Węgla i Stali KBWE: Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie	0-1-2-3-4
4.	1.: F 2.: H 3.: C 4.: J 5.: E 6.: D 7.: I 8.: A 9.: B 10.: G	0-1-2-3-4-5-6-7-8-9-10
5.	Jesień Narodów/Jesień Ludów przyczyny: np. pierestrojska, działania opozycji demokratycznej w demokracjach, niewydolność gospodarcza bloku wschodniego	0-1-2-3
6.	ogłoszenia planu Schumana	0-1
7.	Traktat Paryski: 1951 r., np. utworzył EWWiS, poddał produkcję węgla i stali kontroli Wysokiej Władzy, zapoczątkował powojenną integrację gospodarczą Europy Traktaty Rzymskie: 1957 r., np. utworzyły EWG i EURATOM, posunęły naprzód integrację europejską Traktat z Maastricht: 1992 r., np. utworzył UE, zapoczątkował tworzenie Unii Gospodarczej i Walutowej, uzupełnił integrację europejską o wymiar polityczny Traktat Lizboński: 2007 r., np. wprowadził nowe instytucje unijne, zmienił kompetencje Parlamentu Europejskiego	0-1-2-3-4-5-6-7-8
8.	wolność przepływu osób, usług, towarów, kapitału	0-1-2-3-4
9. a)	ECU/europejska jednostka walutowa	0-1
9. b)	01.01.2002 r.	0-1
9. c)	2001 r.	0-1
9. d)	Cypr, Malta, Słowenia, Słowacja	0-1-2, 1 p. za dwa państwa, 2 p. za cztery państwa
9. e)	Estonia, Litwa, Norwegia, Wielka Brytania, Węgry	0-1-2, 1 p. za trzy państwa, 2 p. za pięć państw
9. f)	Europejski Bank Centralny	0-1
9. g)	<i>trzy spośród następujących:</i> deficyt budżetowy poniżej 3% PKB dług publiczny poniżej 60% PKB inflacja nie wyższa niż 1,5 punktu procentowego od średniej inflacji trzech krajów UE o najniższej inflacji długoterminowe stopy procentowe nie wyższe niż o 2 punkty procentowe od średnich stóp trzech państw UE, w których inflacja jest najniższa stabilność kursu walutowego	0-1-2, 1 p. za dwa poprawne kryteria, 2 p. za trzy poprawne
10.	Komisja Europejska: G, H Parlament Europejski: A, E Rada UE: A, B, C Rada Europejska: D, F	0-1-2-3-4-5-6-7-8-9
11.	José Manuel Barroso: 6. Jerzy Buzek: 4. Jean Monnet: 3. Konrad Adenauer: 1.	0-1-2-3-4

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
12.	1.: poszerzenie Wspólnot Europejskich o Danię 2.: przystąpienie Grecji do Wspólnot Europejskich 3.: powstanie Unii Europejskiej 4.: wprowadzenie euro w obrocie bezgotówkowym 5.: podpisanie Traktatu Nicejskiego 6.: przystąpienie Rumunii do Unii Europejskiej 7.: wejście w życie Traktatu z Lizbony	0-1-2-3-4-5-6-7
13. a)	A: kraj członkowski B: kraj kandydujący C: kraj ubiegający się o członkostwo	0-1-2-3
13. b)	<p><i>Porównaj odpowiedź z mapą.</i></p> <p>Rada UE: Bruksela Parlament Europejski: Bruksela, Strasburg, Luksemburg Komisja Europejska: Bruksela Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej: Luksemburg</p>	0-1-2-3-4-5, 1 p. za zaznaczenie miast na mapie, po 1 p. za każdą instytucję
13. c)	<i>Porównaj odpowiedź z mapą w podpunkcie 13. b):</i> Austria, Finlandia, Szwecja	0-1
13. d)	<i>Porównaj odpowiedź z mapą w podpunkcie 13. b):</i> Bułgaria, Rumunia	0-1
13. e)	<i>Porównaj odpowiedź z mapą w podpunkcie 13. b):</i> Chorwacja, Czarnogóra, Islandia, Macedonia, Turcja	0-1-2-3-4-5
13. f)	2003 r.	0-1
14.	<p>przykłady działań związanych z polityką spójności: finansowanie rozwoju infrastruktury, finansowanie rozwoju obszarów biednych, pomoc w rozwiązywaniu problemów społecznych (np. bezrobocia)</p> <p>przykład szansy związanej ze skupieniem się na realizowaniu polityki spójności: zwiększenie wymiany handlowej wewnątrz UE</p> <p>przykład zagrożenia związanego ze skupieniem się na realizowaniu polityki spójności: uzależnienie się regionów otrzymujących wsparcie finansowe od tej pomocy</p> <p>przykłady działań związanych z polityką konkurencyjności i innowacyjności: finansowanie rozwoju nauki, usuwanie barier handlowych, dofinansowania dla przedsiębiorców z sektora wysokich technologii</p> <p>przykład szansy związanej ze skupieniem się na realizowaniu polityki konkurencyjności i innowacyjności: zwiększenie poziomu życia wszystkich obywateli</p> <p>przykład zagrożenia związanego ze skupieniem się na realizowaniu polityki konkurencyjności i innowacyjności: pogłębienie się rozwarstwienia dochodów między regionami</p>	0-1-2-3-4-5-6-7-8-9-10
		MAX: 80

Globalna wioska

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
1.	1945 roku	0-1
2.	popieranie przestrzegania praw człowieka, rozwiązywanie problemów międzynarodowych drogą pokojową, utrzymywanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa	0-1-2-3
3.	Haga	0-1
4.	Chiny, Rosja, Wielka Brytania	0-1
5.	A: Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury B: Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci C: Światowa Organizacja Zdrowia D: Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa	0-1-2-3-4
6.	1.: Francuska Deklaracja Praw Człowieka 2.: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka 3.: Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności 4.: Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych 5.: Konwencja o Prawach Dziecka	0-1-2-3-4-5
7. a)	ponieważ reforma ta znosi karę śmierci za przestępstwa, w przypadku których i tak nie była ona wymierzana	0-1
7. b)	ponieważ Chiny nie ujawniają danych dotyczących kary śmierci	0-1
7. c)	Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka	0-1
7. d)	np. Komitet Ochrony Praw Dziecka, Polska Akcja Humanitarna, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Komitet Czerwonego Krzyża	0-1
7. e)	UNICEF, UNESCO, UNHCR	0-1
8.	IRA: G Hamas: A Al-Kaida: B Tamilskie Tygrysy: D Światlisty Szlak: E	0-1-2-3-4-5
9.	A: Hutu, Tutsi B: Korea Północna, Korea Południowa C: Izrael, Palestyńczycy (można dodać państwa arabskie) D: Turcja, Grecja, Cypr E: Rosja, Czeczenia	0-1-2-3-4-5
10.	repatriant — osoba powracająca do ojczyzny po okresie emigracji (często przymusowej) uchodźca — osoba, która opuściła swój kraj ze względu na prześladowanie, zagrożenie życia i zdrowia, dyskryminację emigrant — osoba opuszczająca swój kraj na dłuższy czas	0-1-2-3
11. a)	np. kolonialna przeszłość państw Południa, niekompetencja władz państw Południa, realizowanie przez rządy państw Północy polityki protekcjonistycznej	0-1-2-3
11. b)	<i>każdy z wymienionych sposobów musi zostać oceniony (z uwzględnieniem jego mocnych i słabych stron)</i>	0-1-2-3, po 1 p. za sposób i ocenę jego skuteczności
11. c)	Milenijne Cele Rozwoju	0-1
12.	możliwe szanse powodzenia (przykłady): podobieństwo języka większości uchodźców (języka rosyjskiego) do języka polskiego, uczęszczanie dzieci uchodźców do polskich szkół, praca wolontariuszy i terapeutów w ośrodkach dla uchodźców, możliwość znalezienia pracy przez uchodźców, zapewnienie poczucia stabilności i bezpieczeństwa przez władze polskie ryzyko (przykłady): możliwe konflikty na tle etnicznym, trudności w usamodzielnieniu się (znalezieniu pracy, mieszkania itp.), brak znajomości języka polskiego, możliwe odrzucenie uchodźców przez środowisko lokalne, chęć powrotu do ojczyzny ze względu na pozostawioną tam rodzinę	0-1-2-3-4-5-6-7-8-9-10, maks. 9 p. za ocenę szans powodzenia, maks. 9 p. za ocenę ryzyka, po 1 p. za każdy element powodzenia lub ryzyka
		MAX: 50

Gospodarka

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
1. a)	zasoby ludzkie: znajomość języka angielskiego, motywacja pracownika zasoby naturalne: pole, warunki klimatyczne zasoby kapitałowe: droga, dostęp do internetu	0-1-2-3, po 1 p. za każdy poprawnie uzupełniony wiersz
1. b)	Zasoby ludzkie, naturalne oraz kapitałowe to <u>czynniki wytwórcze</u> , czyli elementy niezbędne do wytwarzania dóbr i usług. Czasami zalicza się do nich również przedsiębiorczość, czyli gotowość do realizacji wyzwania.	0-1-2
2. a)	np. kupno batona, oglądanie telewizji, wyjazd na wakacje	0-1
2. b)	w celu zaspokojenia potrzeb	0-1
2. c)	musi zostać wskazana dowolna, porównywalna (z tą z zad. 2. a) decyzja	0-1
2. d)	każda odpowiedź może zostać uznana za prawidłową, jeżeli jej uzasadnienie będzie jednoznacznie wskazywało na nieracjonalny charakter decyzji (np. marnotrawienie czasu, marnotrawienie energii)	0-1
3.	W zadaniu, w którym jesteście proszeni o wskazanie różnicy należy wskazać cechę, która odróżnia oba elementy (np. różne funkcje, różna długość kadencji, różny sposób wyboru). Zatem różnica między własnością prywatną a spółdzielczą to np. różne prawa właścicieli, różne możliwości dysponowania własnością, różna odpowiedzialność za zobowiązania. <i>Uwaga: nienazwanie cechy odróżniającej oznacza niepoprawne wykonanie zadania. Wyjaśnienie obu pojęć lub wskazanie ich cech jest zbędne.</i>	0-1
4. a)	produkować to, co przyniesie <u>największy zysk</u> (ew.: w sposób <u>jak najtańszy</u> , dla tych, którzy <u>zapłacą najwięcej</u>)	0-1
4. b)	produkować to, co zostanie <u>nakazane</u> , w dowolny sposób, dla tych, którym zostanie to <u>przydzielone</u>	0-1
5.	A: barter B: podaż C: oligopol D: reglamentacja E: konkurencja monopolistyczna F: deflacja	0-1-2-3-4-5-6
6.	popyt na to dobro spadnie podaż tego dobra wzrośnie	0-1-2
7.	PIT, podatek dochodowy od osób prawnych	0-1
8. a)	wzrost PKB Polski jako jedynego z państw europejskich	0-2
8. b)	obniżenie składki rentowej <i>lub</i> utrzymanie akcji kredytowej na wysokim poziomie	0-2
8. c)	ponieważ czynił on Niemców bogatszymi: niski kurs złotego oznacza, że Niemcy mogą za tyle samo euro co zwykle kupić więcej złotych	0-2
8. d)	deprecjacja waluty polega na obniżeniu jej wartości	0-2
8. e)	załamanie polskiego sektora wytwórczego spadek wielkości produkcji przemysłowej spadek inwestycji przedsiębiorstw	0-1-2
8. f)	brak presji na przeprowadzenie reform przez rząd brak presji na cięcie wydatków budżetu	0-1-2
8. g)	nie, ponieważ autor rozgranicza „prawdziwą recesję” od spadku PKB (o którego braku pisze w ostatnim akapicie)	0-1-2
8. h)	FAKTY, np.: w latach 2008–2009 Polski PKB nie spadł, dodatnia dynamika PKB została okrzyknięta jako sukces rządu OPINIE, np.: gospodarkę Polski przed kryzysem uratował eksport, Polska przeżywała recesję	0-1-2-3-4
8. i)	PKB na jednego mieszkańca	0-2
8. j)	produkt krajowy brutto jest lepszą miarą rozwoju gospodarki państwa produkt narodowy brutto jest lepszą miarą np. potencjału tkwiącego w gospodarce państwa (ponieważ obywatele państwa mieszkający za granicą mogą do tego państwa wrócić)	0-1-2
9.	instytucje rynku pieniężnego: NBP, KNF NBP: Narodowy Bank Polski GPW: Giełda Papierów Wartościowych KNF: Komisja Nadzoru Finansowego	0-1-2-3-4-5

ZAD.	MODEL ODPOWIEDZI	PUNKTACJA
10.		0-1-2
11.	kapitał własny: pasywa majątek obrotowy: aktywa	0-1-2
12.	spółki osobowe: jawna, komandytowa, partnerska spółki kapitałowe: akcyjna, z ograniczoną odpowiedzialnością uwaga! spółka cywilna nie pasuje do żadnej rubryki (nie jest spółką handlową)	0-1-2, po 1 p. za każdą ru- brykę
13.	A: 3. B: 6. C: 2. D: 4. E: puste pole (spółki nie zgłasza się do urzędu gminy) F: 5.	0-1-2-3-4-5-6
14.	A: umowa zlecenie B: umowa o dzieło C: umowa o pracę	0-1-2-3
15. a)	2009	0-1
15. b)	styczeń 2010	0-1
15. c)	np. zapotrzebowanie na pracowników sezonowych	0-1
15. d)	liczba bezrobotnych nowo zarejestrowanych minus wyrejestrowanych	0-1
15. e)	marzec, kwiecień, maj, czerwiec, lipiec 2010	0-1
15. f)	np. prace interwencyjne, roboty publiczne, szkolenia, dotacje na założenie fir- my, preferencyjne kredyty na założenie firmy, gwarancje finansowe dla przed- sięwzięciotwórców tworzących miejsca pracy	0-1-2, 1 p. za dwie formy, 2 p. za trzy
16. a)	każda odpowiedź może zostać uznana za poprawną	0-1-2-3
16. b)	np. przeprowadzenie ankiet wśród mieszkańców, przeprowadzenie wywiadów z mieszkańcami, obserwowanie życia mieszkańców, wyszukanie informacji o problemach mieszkańców (być może były już robione badania na ten temat), przejrzenie lokalnych gazet	0-1-2-3
16. c)	nazwa firmy może być dowolna opis działalności musi mieć logiczny związek z rozwiązaniem wybranego pro- blemu (ten związek musi być jasno określony) działania marketingowe muszą być co najmniej 3 na uzyskanie 3 punktów	0-1-2-3-4-5, 1 p. za nazwę, 1 p. za opis działalności i maks. 3 p. za dzia- łania marketingowe
16. d)	szacunek kosztów musi być realny i uwzględniać rzeczywiste czynniki (np. koszt wynajmu lokalu, koszt zatrudnienia pracowników) możliwe źródła finansowania, np.: dotacje unijne, kredyt bankowy, pożyczka u rodziny, znalezienie wspólnika	0-1-2-3-4-5, maks. 2 p. za oszaco- wanie kosztów, maks. 3 p. za źródła finan- sowania
16. e)	możliwe szanse powodzenia, np.: istnienie potencjalnych odbiorców (konsu- mentów), duży rynek zbytu, mądrze zaplanowane działania marketingowe, pewne źródło finansowania możliwe elementy ryzyka, np.: niedostanie kredytu, brak popytu, wzrost kosz- tów produkcji, brak chętnych do pracy, pojawienie się konkurencji	0-1-2-3-4, maks. po 2 p. za szanse powodzenia i ocenę ryzyka
		MAX: 90

Indeks

- 3 filary UE, *zob.* filary UE
4 podstawowe wolności w UE, 92
- absolutorium, 23, 55, 56
acquis communautaire, 47, 92
administracja niezespólna, 37
administracja publiczna, 37–38
administracja rządowa, 25, 37, 38, 57
administracja rządowa centralna, 37
administracja samorządowa, 22–24, 37, 38
administracja zespólna, 37
Agencja Praw Podstawowych UE, 9
agitacja wyborcza, 79
akcesja do UE, 96
akcja, 124
akcyza, 121
akord, 127
aksamitna rewolucja, 89
akt oskarżenia, 61
akty prawa miejscowego, 22, 47
aktywa, 125
aktywne formy zwalczania bezrobocia, 128
Al-Kaida, 110
alimenty, 62
all rights reserved, *zob.* licencja *wszystkie prawa zastrzeżone*
ambasada, 58, 80, 97, 99
Amnesty International, 107
amortyzacja, 122
anarchia, 35
anarchizm, *zob.* anarchia
ankieta internetowa, 73
ankieta SMS-owa, 73
ankieta telefoniczna, 73
ankieta uliczna, 73
ankieta wysyłkowa, 73
ankieter, 73
ankietowany, *zob.* respondent
anomia, 8
antysemityzm, 10, 77
apartheid, 110
apatryda, 37
apelacja, 60
Arabska Wiosna Ludów, 109
arbitraż, 72
autonomia, 10
autor dzieła, 127
autorytaryzm, 36
awans społeczny, 8
awers, 95
azyl, 11, 111
- Bank Światowy, *zob.* grupa Banku Światowego
bank centralny, 122
bank komercyjny, 124
banknot, *zob.* pieniądź
barter, 119
bessa, 125
bezpieństwowiec, *zob.* apatryda
- bezrobocie, 122, 127–128
bezrobotny, *zob.* bezrobocie
bierne prawo wyborcze, *zob.* prawa wyborcze
bilans handlowy, 120, 122, 123
bilans płatniczy, 123
bilans przedsiębiorstwa, 125
biurokracja, 37
blok wschodni, *zob.* Wschód
blok zachodni, *zob.* Zachód
błąd pomiaru, 73
brutto, 121, 122
budżet UE, 94
budżet, 22, 116
budżet gminy, 22
budżet państwa, 58, 121
budżet zrównoważony, 22
burżuazja, 77
burmistrz, *zob.* organ wykonawczy w gminie, 78
- cena równowagi rynkowej, *zob.* punkt równowagi rynkowej
centrala związkowa, *zob.* związek zawodowy
centralizm demokratyczny, *zob.* państwo scentralizowane
cenzura, 74
cenzura prewencyjna, 75
cenzura represyjna, 75
chadecja, 76
checks and balances, *zob.* zasada podziału władzy
chrześcijańska demokracja, *zob.* chadecja
cięcia budżetowe, 121
cisza wyborcza, 79
CIT, *zob.* podatek dochodowy od osób prawnych
cło, 121, 123
cnoty obywatelskie, 70
consensus, *zob.* konsensus
Consilium, *zob.* Rada
Creative Commons, *zob.* licencja *pewne prawa zastrzeżone*
cykliczność koniunktury, 123
czarny rynek, 12
czek, *zob.* pieniądź
Czerwony Diament, *zob.* Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycza
Czerwony Krzyż, *zob.* Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycza
Czerwony Półksiężyc, *zob.* Międzynarodowy Ruch Czerwonego krzyża i Czerwonego Półksiężycza
czwarta władza, 74
czynne prawo wyborcze, *zob.* prawa wyborcze
czynniki wytwórcze, 116
- darowizna, 117
darwinizm społeczny, 77
- decyzja administracyjna, 38, 60
decyzja ekonomiczna, 116
decyzja lidera, 35
deficyt budżetowy, 22, 121
deficyt sektora finansów publicznych, 121
deflacja, 119
defraudacja, 11
degradacja społeczna, 8
Deklaracja Niepodległości Stanów Zjednoczonych, 106
dekret, 47
demagogia, 76
demokracja, 36, 42
demokracja ateńska, 42
demokracja bezpośrednia, 42–43
demokracja elektoralna, *zob.* demokracja wyborcza
demokracja konstytucyjna, *zob.* demokracja liberalna
demokracja liberalna, 42
demokracja ludowa, *zob.* Wschód
demokracja pośrednia, 42
demokracja przedstawicielska, *zob.* demokracja pośrednia
demokracja wyborcza, 42
demokratyczna kultura polityczna, 42
demoludy, *zob.* Wschód
demonstracja, 70
dialekt, 10
dług publiczny, 121
dobra i usługi publiczne, 120
dochód, 126
dochód do dyspozycji, 123
dochód narodowy, 122, 123
doktryna polityczna, 76
domniemanie niewinności, *zob.* zasada domniemania niewinności
dotacja, 23
drugi obieg, *zob.* szara strefa
dyktatura, 36
dyktatura proletariatu, 77, 110
dyrektywa, 92
dyskryminacja, 11
dywidenda, 124
działalność gospodarcza, 124
dziedziny kompetencji UE, 92
Dzień Europy, 91
Dziennik Ustaw, 56
- ECU, 95
egalitaryzm, 75
ekonomia, 116
eksport, 123
eksport netto, *zob.* bilans handlowy
eksterminacja, 10
embargo, 123
emerytura, *zob.* ubezpieczenie emerytalne
emigracja, 111
emigrant, 111
- eskalacja, 72
ETA, *zob.* Ojczyzna Basków i Wolność
EURATOM, *zob.* Europejska Wspólnota Energii Atomowej
euro, *zob.* strefa euro
europejska inicjatywa obywatelska, 97
Europejska Jednostka Walutowa, *zob.* ECU
Europejska Karta Socjalna, 90, 106
Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, 99, 106
Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony, 93
Europejska Polityka Sąsiedztwa, 93
Europejska Wspólnota Energii Atomowej, 89, 90
Europejska Wspólnota Gospodarcza, 89, 90
Europejska Wspólnota Węgla i Stali, 89, 90
Europejski Bank Centralny, 96
Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich, 97, 106
Europejski System Banków Centralnych, 96
Europejski Trybunał Praw Człowieka, 90, 99, 106
Europejski Trybunał Sprawiedliwości, *zob.* Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
euroregion, 25
Eurosystem, 96
EWG, *zob.* Europejska Wspólnota Gospodarcza
EWWiS, *zob.* Europejska Wspólnota Węgla i Stali
- FAO, *zob.* Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa
faszyzm, 77
federacja, 36
filary UE, 91, 93
forma państwa, 36
forma rządów, 36
Francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela, 106
frekwencja wyborcza, 43, 80
fundacja, 71
fundator, 71
Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci, 105
fundusz sołecki, 22
- gałęzie prawa, 48
generacje praw człowieka, 105
Generalny Inspektor Ochrony Danych Osobowych, 56
gielda, 118, 125
globalizacja, 110

- globalna Północ, 110
 globalne Południe, 111
 głosowanie, 35
 głosowanie korespondencyjne, 80
 gmina, 19–21, 26, 125
 gmina miejska, 21
 gmina wiejska, 21
 gospodarka, 116
 gospodarka centralnie planowana, 36, 117, 126
 gospodarka centralnie sterowana, *zob.* gospodarka centralnie planowana
 gospodarka nakazowo-rozdzielcza, *zob.* gospodarka centralnie planowana
 gospodarka rynkowa, 36, 117, 118
 gospodarka tradycyjna, 36, 117
 gospodarka wolnorynkowa, *zob.* gospodarka rynkowa
 gospodarstwo domowe, 120
 gra rynkowa popytu i podaży, *zob.* prawo popytu i podaży
 grupa Banku Światowego, 105
 grupa duża, 6
 grupa ekskluzywna, *zob.* grupa zamknięta
 grupa formalna, 7
 grupa inkluzywna, *zob.* grupa otwarta
 grupa mała, 6
 grupa narodowościowa, 9
 grupa nieformalna, 7
 grupa otwarta, 7
 grupa pierwotna, 7
 grupa społeczna, 6–7
 grupa wtórna, 7
 grupa zadaniowa, 7
 grupa zamknięta, 7
 gwarancja, 126
- Hamas, 110
 HDI, *zob.* *Human Development Index*
 hierarchia aktów prawnych, 47
 hierarchia społeczna, *zob.* pozycja społeczna
 hiperinflacja, 119
 holding, 124
 Holokaust, 10, 110
 hossa, 125
Human Development Index, 122
- IAEA, *zob.* Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej
 ideologia polityczna, 76
 ILO, *zob.* Międzynarodowa Organizacja Pracy
 ilość równowagi rynkowej, *zob.* punkt równowagi rynkowej
 IMF, *zob.* Międzynarodowy Fundusz Walutowy
 imigracja, 111
 imigrant, 111
 immunitet, 21, 55
 import, 123
 inflacja, 119
 inflacja kosztowa, 119
- inflacja popytowa, 119
 inicjatywa ustawodawcza, 57
 Instytut Pamięci Narodowej, 56
 integracja, 89
 inteligencja, 7
 internalizacja, 8
 interpelacja, 55
 intifada, 108
 inwestowanie, 125
 IPN, *zob.* Instytut Pamięci Narodowej
 IRA, *zob.* Irlandzka Armia Republikańska
 Irlandzka Armia Republikańska, 110
 izba, *zob.* samorząd gospodarczy
- jednomandatowe okręgi wyborcze, 54, 56
 jednostka społeczna, 6
 Jesień Ludów, *zob.* Jesień Narodów
 Jesień Narodów, 89
- kadencja, 21, 54
 kampania wyborcza, 59, 79
 kapitał, 116, 119
 kara grzywny, 62
 kara ograniczenia wolności, 62
 kara pozbawienia wolności, 62
 Karta Narodów Zjednoczonych, 104
 karta płatnicza, *zob.* pieniądź
 Karta Praw Podstawowych UE, 97
 kasacja, 60
 kasta, 8
 KBWE, *zob.* Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
 KE, *zob.* Komisja Europejska
 klasa średnia, 7
 klasa niższa, 7
 klasa społeczna, 7
 klasa wyższa, 7
 klasyfikacja grup społecznych, *zob.* podział grup społecznych
 klasyfikacja potrzeb ludzkich, *zob.* piramida potrzeb
- klub poselski, 55
 klub senacki, 55
 koło poselskie, 55
 koło senackie, 55
 koalicja, 78
 kodeks, 8, 48
 kodeks pracy, 127
 kodeks wyborczy, 79
 kolegium arbitrażu społecznego, 72
 komisja śledcza, 55
 Komisja Europejska, 93
 komisja rady gminy, 22
 komisja sejmowa, 55
 komisja senacka, 55
 Komisja Trójstronna ds. Społeczno-Gospodarczych, 73
 komitet helsiński, 89
 Komitet Praw Człowieka, 106
 komitet wyborczy, 79
 kompromis, 35, 75
 komunizm, 77
 koncern, 124
- koncesja, 120
 konfederacja, 36
 Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, 9, 89, 106
 Konferencja w Jałcie, 88
 Konferencja w Poczdamie, 88
 Konferencja w Teheranie, 88
 konflikt ideologiczny, 75
 konflikt międzynarodowy, 108–110
 konflikt na półwyspie koreańskim, 109
 konflikt palestyński, 108
 konflikt ról społecznych, 6
 konflikt w Czeczenii, 108
 konflikt w Kaszmirze, 108
 konkordat, 44
 konkubinaty, 7
 konkurencja, 117, 118
 konkurencja monopolistyczna, 119
 konsensus, 35, 75
 konserwatyzm, 76
 konstruktywne wotum nieufności, 59
 konstytucja, 43, 48
 konstytucja mała, *zob.* konstytucja niepełna
 konstytucja niepełna, 43
 konstytucja niepisana, 43
 konstytucja pełna, 43
 konstytucja pisana, 43
 Konstytucja RP, 10, 37, 44–45, 47
 konstytucjonalizm, *zob.* zasada konstytucjonalizmu
 konsulat, 80, 97, 99
 konsument, 126
 kontrasygnata, 58
 kontrkultura, 8
 kontyngent, 123
 konwencja, 99
 Konwencja Dotycząca Statutu Uchodźców, 111
 Konwencja o Prawach Dziecka, 106
 Konwencja ramowa Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych, 9
 Konwencje Genewskie, 107
 Konwencje Haskie, 107
 Konwent Seniorów, 55
 korporacja, 124
 korpus służby cywilnej, *zob.* służba cywilna
 korupcja, 11
 kosmopolityzm, 10
 koszt alternatywny, 116
 koszt straconych szans, *zob.* koszt alternatywny
 koszyk konsumpcji, 126
 Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 56, 63
 Krajowa Rada Sądownictwa, 56, 63
 kredyt gospodarczy, 124
 kredyt hipoteczny, 124
 kredyt konsumpcyjny, 124
 kredyt lombardowy, 124
 KRRiT, *zob.* Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji
 kryteria konwergencji, *zob.* kryteria z Maastricht
 kryteria kopenhaskie, 96
- kryteria zbieżności, *zob.* kryteria z Maastricht
 kryteria z Maastricht, 95
 kryzys gospodarczy, 109
 krzywa podaży, 118
 krzywa popytu, 118
 ksenofobia, 10
 kult woda, 77
 kultura, 8
 kultura polityczna, 42
 kurs walutowy, 123
 kworum, 55
 kwota wolna od podatku, 121
- lewica, 75, 76
 liberalizm, 76
 lobbings, 71
 lokal wyborczy, 79
 ludność aktywna zawodowo, 127
 ludność bierna zawodowo, 127
 ludobójstwo, 107
 ludobójstwo Kurdów w Iraku, 110
 ludobójstwo Ormian w Turcji, 110
 ludobójstwo w Rwandzie, 109, 110
 łapówkarstwo, 11
 ławnik, 62
- MAEA, *zob.* Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej
 majątek komunalny, *zob.* własność komunalna
 majątek obrotowy, 125
 majątek trwały, 125
 makrostruktura społeczna, 8
 mała ojczyzna, 25
 małoletni, 47
 małżeństwo, 7
 mandat wyborczy, 79
 marketing, 126
 marketing 4P, 126
 Marszałek Sejmu, 54, 56, 58, 59, 63, 79
 Marszałek Senatu, 54, 56, 58, 63
 marszałek województwa, 19, 24
 masakra w Srebrenicy, 108, 110
 mass media, *zob.* media
 media, 74, 75
 mediacje, 72
 mediator, 72
 mediokracja, 76
 MFW, *zob.* Międzynarodowy Fundusz Walutowy
 miasto na prawach powiatu, *zob.* powiat grodzki
 Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej, 105
 Międzynarodowa Organizacja Pracy, 105
 międzynarodowe prawo humanitarne, 107
 Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju, *zob.* grupa Banku Światowego
 Międzynarodowy Fundusz Walutowy, 105
 Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, *zob.* Międzynarodowy

- Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, *zob.* Pakty Praw Człowieka
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, *zob.* Pakty Praw Człowieka
- Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca, 107
- Międzynarodowy Trybunał Karny, 107
- Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, 104, 107
- migracja, 111
- mikrostruktura społeczna, 8
- Milenijne Cele Rozwoju, 111
- Minister Obrony Narodowej, 98, 99
- Minister Spraw Zagranicznych, 99
- minister spraw zagranicznych UE, *zob.* Wysoki Przedstawiciel ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa
- misja zagraniczna, *zob.* Polski Kontyngent Wojskowy
- młodzieżowa rada gminy, 22
- młodzieżówka, 71
- mniejszość, 9
- mniejszość etniczna, 9
- mniejszość narodowa, 9
- mobbing, 127
- monarchia, 36
- moneta, *zob.* pieniądź
- Monitor Polski, 56
- monopol, 119
- MOP, *zob.* Międzynarodowa Organizacja Pracy
- mowa oskarżycielska, 61
- mur berliński, 89
- nacjonalizm, 10
- Naczelný Dowódca Sił Zbrojnych, 63, 99
- Naczelný Sąd Administracyjny, 60, 63
- nadanie obywatelstwa, 37, 58
- nadwyżka budżetowa, 22
- Najwyższa Izba Kontroli, 55, 63
- naród etniczny, 9
- naród polityczny, 9, 37
- narodowość, 9
- Narodowy Bank Polski, 56, 58, 63, 122
- narodowy socjalizm, *zob.* nacyzm
- NATO, *zob.* Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego
- nacyzm, 77
- NBP, *zob.* Narodowy Bank Polski
- negocjacje, 72
- negocjator, 72
- nepotyzm, 11
- netto, 121, 122
- NGO, *zob.* organizacja pozarządowa
- nieletni, 47
- nieposłuszeństwo obywatelskie, 70
- niewidzialna ręka rynku, *zob.* prawo popytu i podaży
- niezależność ekonomiczna, 75
- niezależność polityczna, 75
- niezawisłość sędziowska, 61
- NIK, *zob.* Najwyższa Izba Kontroli
- NIP, 125
- norma, 8
- norma moralna, 8
- norma obyczajowa, 8
- norma prawna, *zob.* prawo
- norma religijna, 8
- norma społeczna, 8
- NSA, *zob.* Naczelny Sąd Administracyjny
- obieg okръżny dóbr, usług i płatności, 119
- obligacje, 121
- obowiązek, 8
- obowiązki dyrektora szkoły, 26
- obowiązki nauczyciela, 26
- obowiązki ucznia, 26
- obrona konieczna, 62
- obrót bezgotówkowy, 124
- obwód głosowania, 79
- OBWE, *zob.* Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
- obywatel, 36
- obywatelska inicjatywa ustawodawcza, 43, 57, 70
- obywatelstwo, 9, 37
- obywatelstwo UE, 97
- odliczenie od dochodu, 122
- odliczenie od podatku, 122
- OECD, *zob.* Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju
- Ojczyzna Basków i Wolność, 110
- okręg wyborczy, 79
- oligopol, 119
- Ombudsman, *zob.* Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich, *zob.* Rzecznik Praw Obywatelskich
- ONZ, *zob.* Organizacja Narodów Zjednoczonych
- opłata targowa, 23
- opiekun samorządu uczniowskiego, *zob.* samorząd uczniowski
- opinia publiczna, 73
- opozycja, 78
- OPP, *zob.* organizacja pożytku publicznego
- ordynacja proporcjonalna, 54, 56
- ordynacja większościowa, 54, 56
- ordynacja wyborcza, 56, 79
- organ prowadzący szkołę, 26
- organ stanowiący, 21, 23, 24, 37
- organ wykonawczy, 21, 23, 24, 37
- organ wykonawczy w gminie, 19, 78
- Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, 89
- Organizacja Europejskiej Współpracy Gospodarczej, 88, 90
- Organizacja Narodów Zjednoczonych, 88, 104
- Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury, 105
- Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa, 105
- organizacja pożytku publicznego, 71
- organizacja pozarządowa, 71, 106
- organizacja pracodawców, 63, 72, 73
- Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, 88, 90, 98, 109
- Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, 90
- Organizacja Wyzwolenia Palestyny, 108
- organizacje wyspecjalizowane ONZ, 104
- orzeczenie, 62
- osiedle, 22
- osoba fizyczna, 47
- osoba prawna, 47
- osoba publiczna, 75
- osoba wewnętrznie przesiedlona, 112
- oszczędzanie, 124
- Pakty Praw Człowieka, 106
- państwo, 35, 120
- państwo narodowe, 9
- państwo — nocny stróż, 35, 76
- państwo opiekuńcze, 35, 76
- państwo prawa, *zob.* zasada państwa prawnego
- państwo prawne, *zob.* zasada państwa prawnego
- państwo rozwijające się, *zob.* globalne Południe
- państwo rozwinięte, *zob.* globalna Północ
- państwo scentralizowane, 19
- państwo unitarne, 36
- państwo upadłe, 110
- państwo wielonarodowe, 9
- państwo zdecentralizowane, 19
- państwo związkowe, 36
- Państwowa Komisja Wyborcza, 79
- parlament, 55
- Parlament Europejski, 93, 94
- partia polityczna, 77
- partiokracja, 76
- Partnerstwo Wschodnie, 93, 99
- pasywa, 125
- patriotyzm, 10
- patriotyzm czasu wojny, 10
- patriotyzm obywatelski, 10
- PE, *zob.* Parlament Europejski
- pełnomocnik wyborczy, 78
- pełnoletni, 47
- perspektywa finansowa, 94
- petycja, 70
- pewne prawa zastrzeżone*, *zob.* licencja *pewne prawa zastrzeżone*
- pieniądz, 119
- pierestrojka, 89
- pikieta, 70
- piramida potrzeb, 116
- PIT, *zob.* podatek dochodowy od osób fizycznych
- PKB, *zob.* produkt krajowy brutto
- PKN, *zob.* produkt krajowy netto
- plan Balcerowicza, 123
- plan Marshalla, 88, 89
- plan Schumana, 90
- Platforma Obywatelska, 77
- płatnik netto, 95
- pluralizm, 42, 74
- płatna protekcja, 11
- PNB, *zob.* produkt narodowy brutto
- podatek, 118
- podatek, 121
- podatek bezpośredni, 121
- podatek dochodowy od osób fizycznych, 23, 121
- podatek dochodowy od osób prawnych, 23, 121
- podatek liniowy, 121
- podatek lokalny, 23
- podatek od towarów i usług, *zob.* podatek od wartości dodanej
- podatek od wartości dodanej, 121
- podatek pośredni, 121
- podatek progresywny, 121
- podklasa, 8
- podmiot gospodarczy, 120
- podział grup społecznych, 6
- pokrewieństwo, 7
- policja, 61, 63
- polityka, 75
- polityka konkurencji, 93
- polityka obronna, 58, 99
- polityka zagraniczna, 57, 99
- polityki UE, 93
- Polonia, 11
- Polska Jest Najważniejsza, 78
- Polskie Stronnictwo Ludowe, 78
- pomoc humanitarna, 111
- populizm, 76
- popyt, 118
- popyt elastyczny, 119
- Porozumienia z Oslo, 108
- porządek obrad, 55
- poseł, *zob.* Sejm
- posiedzenie plenarne, 54
- postępowanie cywilne, 62
- postępowanie egzekucyjne, 62
- postępowanie karne, 61
- postępowanie przygotowawcze, 61
- postępowanie sądowe, 61
- postępowanie wykonawcze, 61
- postanowienie, 38
- potrzeby niższe, *zob.* piramida potrzeb
- potrzeby wyższe, *zob.* piramida potrzeb
- powód, 62
- powiat, 19, 20, 23, 26, 128
- powiat grodzki, 20, 23
- powiatowy rzecznik praw konsumenta, 20, 127
- powinowactwo, 7
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, 106

- pozew, 62
 pozwany, 62
 pozycja netto, 94
 pozycja społeczna, 8
 prace interwencyjne, 128
 pracobiorca, *zob.* pracownik
 pracodawca, 127
 pracownik, 127
 prawa autorskie, 12
 prawa i wolności ekonomiczne, 44
 prawa i wolności kulturalne, 44
 prawa i wolności osobiste, 44
 prawa i wolności polityczne, 44
 prawa majątkowe, 12
 prawa naturalne, 105
 prawa osobiste, 12
 prawa socjalne, 44
 prawa ucznia, 26
 prawa wyborcze, 21, 78
 prawica, 75, 76
 prawo, 8, 46
 prawo łaski, 58
 prawo administracyjne, 48
 prawo cywilne, 48
 prawo formalne, *zob.* prawo proceduralne
 Prawo i Sprawiedliwość, 77
 prawo karne, 48
 prawo kolektywne, *zob.* generacje praw człowieka
 prawo konfliktów zbrojnych, *zob.* międzynarodowe prawo humanitarne
 prawo konstytucyjne, *zob.* konstytucja
 prawo materialne, 48
 prawo niepisane, 47
 prawo pisane, 47
 prawo popytu i podaży, 118
 prawo proceduralne, 48, 106
 prawo procesowe, *zob.* prawo proceduralne
 prawo solidarnościowe, *zob.* generacje praw człowieka
 prawo wojenne, *zob.* międzynarodowe prawo humanitarne
 prawo wspólnotowe pierwotne, 92
 prawo wspólnotowe wtórne, 92
 praworządność, *zob.* zasada państwa prawnego
 preambuła, 44
 premier, 57–60, 63, 79
 prerogatywa, 58
 Prezes Rady Ministrów, *zob.* premier
 prezydencja, 94
 prezydent miasta, *zob.* organ wykonawczy w gminie
 Prezydent RP, 44–46, 55–60, 62, 63, 79, 98, 99, 122
 prezydent UE, *zob.* przewodniczący Rady Europejskiej
 Prezydium Sejmu, 55
 Prezydium Senatu, 55
 próba badania, 73
 próba celowa, 73
 próba losowa, 73
 próba niereprezentatywna, 73
 próba reprezentatywna, 73
 proces legislacyjny, *zob.* ustawa
 produkt krajowy brutto *per capita*, 122
 produkt krajowy brutto, 95, 122, 123
 produkt krajowy brutto nominalny, 122
 produkt krajowy brutto realny, 122
 produkt krajowy netto, 122, 123
 produkt narodowy brutto, 122
 próg wyborczy, 56
 program polityczny, 76
 prokuratura, 61, 63
 proletariat, 77
 protekcjonizm, 111
 protest wyborczy, 79
 próg podatkowy, 121
 prywatyzacja, 117
 przedsiębiorczość, 116
 przedsiębiorstwo, 120
 przedsiębiorczość, 124
 przedsiębiorstwo, 124
 przedstawiciel ustawowy dziecka, 47
 przestępstwo, 61
 przewodniczący Rady Europejskiej, 93
 przewodniczący rady gminy, 21
 przewodniczący samorządu uczniowskiego, *zob.* samorząd uczniowski
 przychód, 125
 PTU, *zob.* podatek od wartości dodanej
 punkt równowagi rynkowej, 118
 pytanie tendencyjne, 73
quorum, *zob.* kworum
 racjonalne gospodarowanie, 116
 Rada, 94
 Rada Bezpieczeństwa ONZ, 98, 104
 Rada Europejska, 94
 Rada Europy, 88, 90, 98
 rada gabinetowa, 58
 rada gminy, 19, 21
 Rada Gospodarcza i Społeczna ONZ, 104
 Rada Ministrów, *zob.* rząd
 Rada Ministrów UE, *zob.* Rada
 rada osiedla, 22
 rada pedagogiczna, 27
 Rada Polityki Pieniężnej, 56, 58, 96, 122
 Rada Północnoatlantycka, 98
 rada powiatu, 19, 23
 Rada Powiernicza ONZ, 104
 rada rodziców, 27
 rada samorządu uczniowskiego, *zob.* samorząd uczniowski
 rada sołecka, 22
 rada szkoły, 27
 Rada Unii Europejskiej, *zob.* Rada
 Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, 89, 90
 radny gminy, 21
 rasizm, 10
 ratyfikacja, 47, 58
 recesja, 119, 123
 redystrybucja, 120
 referendum, 56
 referendum konstytucyjne, 44
 referendum lokalne, 43
 referendum narodowe, 43
 region, 25
 regionalizm, 25
 reglamentacja, 36, 117
 REGON, 125
 regulamin samorządu uczniowskiego, 27
 reklamacja, 126
 renta, *zob.* ubezpieczenie rentowe
 repatriacja, 112
 reprywatyzacja, 117
 republika, 36
 respondent, 73
 rewers, 95
 rezerwa budżetowa, 22
 roboty publiczne, 128
 rodzina, 7
 rodzina niepełna, 7
 rodzina nuklearna, 7
 rodzina partnerska, 7
 rodzina patriarcalna, 7
 rodzina pełna, 7
 rodzina tradycyjna, *zob.* rodzina patriarcalna
 rodzina wielopokoleniowa, 7
 rola społeczna, 6
 rozmowy Okrągłego Stołu, 89
 rozpad Jugosławii, 108
 rozporządzenie, 47, 58
 rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady, 47, 92
 rozszerzenia UE, *zob.* akcesja do UE
 rozwarstwienie społeczne, 8
 RPD, *zob.* Rzecznik Praw Dziecka
 RPO, *zob.* Rzecznik Praw Obywatelskich
 RPP, *zob.* Rada Polityki Pieniężnej
 ruchliwość społeczna, 8
 RWPG, *zob.* Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej
 rynek, 118
 rynek czynników produkcji, 118, 119
 rynek dóbr i usług konsumpcyjnych, 118, 119
 rynek finansowy, 118
 rynek kapitałowy, 118
 rynek konsumenta, 126
 rynek pieniężny i kredytowy, 118
 rynek pracy, 118
 rynek producenta, 126
 rynek walutowy, 118
 rynek wewnętrzny UE, 92, 93
 rynek ziemi i surowców, 118
 rządy prawa, *zob.* zasada państwa prawnego
 rząd, 45, 46, 56–60, 63, 73, 99
 rzadkość dóbr, 116
 Rzecznik Praw Dziecka, 56, 63
 Rzecznik Praw Obywatelskich, 56, 63, 106
 sąd okręgowy, 79
 sabotaż, 71
 Sąd Najwyższy, 58, 59
 sala sądowa, 62
 saldo bilansu handlowego, *zob.* bilans handlowy
 samorząd, 19
 samorząd akademicki, 19
 samorząd gminny, *zob.* gmina
 samorząd gospodarczy, 19
 samorząd klasowy, *zob.* samorząd uczniowski
 samorząd nieterytoryalny, 19
 samorząd powiatowy, *zob.* powiat
 samorząd religijny, 19
 samorząd terytorialny, 19, 63
 samorząd uczniowski, 19, 27
 samorząd w Warszawie, 23
 samorząd wojewódzki, *zob.* województwo
 samorząd zawodowy, 19
 sankcja, 8
 Sąd, *zob.* Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
 sąd apelacyjny, 60
 Sąd Najwyższy, 55, 60, 63, 79
 sąd okręgowy, 60
 sąd rejonowy, 60
 sąd wojskowy, 60
 sądy powszechne, 60
screening, 96
 Sejm, 44–46, 54–58, 63, 122
 sejm kontraktowy, 60, 89
 sejmik wojewódzki, 19, 24
 sekcje rady samorządu uczniowskiego, *zob.* samorząd uczniowski
 Sekretariat ONZ, 104
 Sekretarz Generalny ONZ, *zob.* Sekretariat ONZ
 Senat, 44, 46, 54–58, 63, 122
 senator, *zob.* Senat
 separatyzm, 10
 sesja, 21
 sędzia, 58, 61
 sfera prywatna, 71
 sfera publiczna, 71
 skarga konstytucyjna, 63, 106
 służba cywilna, 38
 SN*zob.* Sąd Najwyższy 54
 sołectwo, 22
 sołtys, 22
 socjaldemokracja, 76
 socjalizacja, 6, 7
 socjalizacja pierwotna, 6
 socjalizacja wtórna, 6
 socjalizm, *zob.* socjaldemokracja
 socjologia, 6
 Sojusz Lewicy Demokratycznej, 78
 Sojusz Północnoatlantycki, *zob.* Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego
some rights reserved, *zob.* licencja pewne prawa zastrzeżone
 sonda internetowa, *zob.* ankieta internetowa
 sonda SMS-owa, *zob.* ankieta SMS-owa
 sonda telefoniczna, *zob.* ankieta telefoniczna
 sonda uliczna, *zob.* ankieta uliczna

- sondaż, 73
 spis powszechny, 73
 społeczeństwo, 7
 społeczeństwo otwarte, 8
 społeczeństwo zamknięte, 8
 spółdzielnia, 117, 124
 społeczeństwo obywatelskie, 43, 70
 społeczna gospodarka rynkowa, 76, 120
 społeczna odpowiedzialność biznesu, 126
 społeczność, 6
 spółka akcyjna, 124
 spółka cywilna, 124
 spółka handlowa, 124
 spółka jawna, 124
 spółka kapitałowa, 124
 spółka komandytowa, 124
 spółka komandytowo-akcyjna, 124
 spółka osobowa, 124
 spółka partnerska, 124
 spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, 124
 spór zbiorowy pracy, 72
 stan klęski żywiołowej, 45
 stan nadzwyczajny, 45
 stan wojenny, 45, 47, 56
 stan wyjątkowy, 45, 56
 starosta, 19, 23
 starostwo, *zob.* administracja samorządowa
 status społeczny, *zob.* pozycja społeczna
 Statut Rzymski, 107
 stereotyp, 10
 stopa bezrobocia, *zob.* bezrobocie
 stopa inflacji, 119
 stopa podatkowa, 121
 stosunki społeczne, 6, 7
 stowarzyszenie, *zob.* społeczność, 71
 stowarzyszenie rejestrowane, 71
 stowarzyszenie zwykłe, 71
 strajk ostrzegawczy, 72
 strajk włoski, 71
 strefa euro, 92, 95
 strefa Schengen, *zob.* układ z Schengen
 strefy okupacyjne, 90
 struktura społeczna, 8
 style rozwiązywania konfliktów, 72
 subkultura, 8
 subsydium, 123
 subwencja, 23
 suwerenność, 35
 suwerenność ludu, *zob.* zasada suwerenności ludu
 suwerenność narodu, *zob.* zasada suwerenności ludu
 suwerenność wewnętrzna, 35
 suwerenność zewnętrzna, 35
 śledztwo, 61
 środki masowego przekazu, *zob.* media
 świadectwa udziałowe, *zob.* prywatyzacja
 Światowa Organizacja Handlu, 105
 Światowa Organizacja Zdrowia, 105
 system dwupartyjny, 78
 system ekonomiczny, 36
 system gospodarczy, *zob.* system ekonomiczny, 117
 system jednopartyjny, 78
 system kanclerski, 64
 system kartkowy, *zob.* regulamentacja
 system parlamentarno-gabinetowy, 64
 system parlamentarny, 64
 system partyjny, 78
 system półprezydencki, 64
 system prawa anglosaskiego, *zob.* system prawa zwyczajowego
 system prawa kontynentalnego, *zob.* system prawa stanowionego
 system prawa precedensowego, *zob.* system prawa zwyczajowego
 system prawa stanowionego, 46
 system prawa zwyczajowego, 47
 system prezydencki, 64
 system rządów, 64
 system wielopartyjny, 78
 systemy prawne daleko-wschodnie, 47
 szara strefa, 12
 szariat, 47
 szariat, *zob.* szariat
 szkoła, 25–27
 Szoah, *zob.* Holocaust
 szowinizm, 10
 sztab wyborczy, 79
 Tamilskie Tygrysy, 109
 terroryzm, 110
 TK, *zob.* Trybunał Konstytucyjny
 tolerancja, 10
 tolerancja negatywna, 10
 tolerancja pozytywna, 10
 totalitaryzm, 36
 tożsamość, 7, 25
 trójpodział władzy, *zob.* zasada podziału władzy
 Traktat Lizboński, 90, 91, 93
 Traktat Londyński, 98
 Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej, 91
 Traktat o Unii Europejskiej, 90, 91
 Traktat Północnoatlantycki, *zob.* Traktat Waszyngtoński
 Traktat Paryski, 90, 91
 Traktat Waszyngtoński, 88, 90, 98, 109
 Traktat z Maastricht, *zob.* Traktat o Unii Europejskiej
 Traktat z Nicei, 91
 Traktaty Rzymskie, 90, 91
 transformacja ekonomiczna, 123
 transformacja ustrojowa, 89
 Transparency International, 11
 Trybunał Konstytucyjny, 44, 46, 56, 58, 62, 106
 Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, 94, 106
 Trybunał Stanu, 46, 56, 58, 63
 TS, *zob.* Trybunał Stanu
 tyrania, 42
 ubezpieczenie emerytalne, 127
 ubezpieczenie rentowe, 127
 ubezpieczenie zdrowotne, 127
 uchodźca, 111
 uchwała rady gminy, *zob.* akty prawa miejscowego
 udział, 124
 Układ Ribbentrop-Mołotow, 88
 Układ Warszawski, 88, 90
 układ z Schengen, 97
 ulga podatkowa, 121
 umowa, 126
 umowa o dzieło, 127
 umowa o pracę, 127
 umowa zlecenie, 127
 UNESCO, *zob.* Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury
 UNHCR, *zob.* Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców
 Unia Europejska, 90–98
 Unia Gospodarcza i Walutowa, *zob.* strefa euro
 UNICEF, *zob.* Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci
 uniewinnienie, 61
 UOKiK, *zob.* Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
 urząd, 37
 urząd gminy, *zob.* administracja samorządowa
 Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, 120, 127
 urząd wojewódzki, *zob.* administracja zespolona
 urzędnik, 38
 ustawa, 47, 56, 58
 ustawa zasadnicza, *zob.* konstytucja
 urząd ekonomiczny, *zob.* system ekonomiczny
 urząd polityczny, 36
 utopia, 77
 utopia komunistyczna, 77
vacatio legis, 56
 VAT, *zob.* podatek od wartości dodanej
 wójt, 78
 własność prywatna, 117
 warstwa społeczna, 7
 wartość dodana, 122
 wartość globalna, 122
 weto, 35
 weto ustawodawcze, 46, 56
 WHO, *zob.* Światowa Organizacja Zdrowia
 większość bezwzględna, 56, 59
 większość kwalifikowana, 56
 większość zwykła, 56, 59
 więzi społeczne, 6
 wicemarszałek Sejmu, 55
 wicemarszałek Senatu, 55
 wicemarszałek, 70
 Wielka Trójka, 88, 90
 wielkość próby badania, 73
 więzień sumienia, 106
 wina nieumyślna, 61
 wina umyślna, 61
 władza, 35
 władza ekonomiczna, 35
 władza nieuprawniona, 46
 władza polityczna, 35
 władza rodzicielska, 35
 władza sądownicza, *zob.* zasada podziału władzy
 władza ustawodawcza, *zob.* zasada podziału władzy
 władza wykonawcza, *zob.* zasada podziału władzy
 własność komunalna, 22, 117
 własność państwowa, 117
 własność prywatna, 117
 własność publiczna, 117
 własność spółdzielcza, 117
 własność znacjonalizowana, 117
 WNP, *zob.* Wspólnota Niepodległych Państw
 wojewódzki sąd administracyjny, 60
 województwo, 19, 20, 23, 26
 wojewoda, 20, *zob.* administracja zespolona
 wojna domowa, 107
 wojna domowa na Sri Lance, 109
 wojna domowa w Kongo, 109
 wojna Jom Kippur, 108
 wojna sześciodniowa, 108
 wojna w Afganistanie, 109
 wojna w Bośni i Hercegowinie, 108
 wojna w Chorwacji, 108
 wojna w Iraku, 109
 wolontariat, 71
 wotum nieufności, 46, 56, 59
 wotum zaufania, 56, 59
 wójt, *zob.* organ wykonawczy w gminie
 Wschód, 88–90
 Współpraca Policyjna i Sądowa w Sprawach Karnych, 91
 współpraca rozwojowa, 111
 wspólna polityka handlowa, 92
 Wspólna Polityka Rolna, 93
 Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa, 91, 93
 wspólnota, 6
 Wspólnota Europejska, 91, 93
 Wspólnota Niepodległych Państw, 89, 90
 wspólnota lokalna, 25
 wspólnota samorządowa, 19
wszystkie prawa zastrzeżone, zob. licencja *wszystkie prawa zastrzeżone*
 WTO, *zob.* Światowa Organizacja Handlu
 WUC, 70
 wybory, 78–80
 wybory 4P, 21
 wybory 5P, 54
 wybory bezpośrednie, 78
 wybory do Parlamentu Europejskiego, 78, 97
 wybory odbywające się w głosowaniu tajnym, 79
 wybory osobiste, 78

- wybory parlamentarne, 55, 58, 59, 78
 wybory powszechne, 78
 wybory prezydenckie, 54, 57, 59, 78
 wybory równe, 78
 wybory samorządowe, 21, 58, 78, 97
 wydział sądu, 60
 wykres kołowy, 73
 wykres linowy, 74
 wykres słupkowy, 74
 wykroczenie, 61
 wyrok, 61
 Wysoka Władza EWWiS, 90
 Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców, 105, 112
 Wysoki Przedstawiciel ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa, 93
 występek, 61
 wyłączenie, 117
 wzrost gospodarczy, 122, 123
- Zachód, 88–90
 zadania własne, 19
 zadania zleczone, 19
 zarząd powiatu, 19, 23
 zarząd województwa, 19, 24
 zarządzenie, 47
 zasada bezpośredniej stosowalności, 106
 zasada cywilnej kontroli nad armią, 98
 zasada domniemania niewinności, 62
 zasada dwuinstancyjności, 60
 zasada jednolitości sądów, 61
 zasada konstytucjonalizmu, 42–44
 zasada krwi, 37
 zasada nadrzędności prawa UE, 92
 zasada państwa prawa, *zob.* zasada państwa prawnego
 zasada państwa prawnego, 42, 44, 46
- zasada pluralizmu politycznego, 44
 zasada podziału władzy, 42, 44, 45
 zasada pomocniczości, 19, 22, 44, 76, 92
 zasada proporcjonalności, 92
 zasada przyznania, 92
 zasada samorządności, 19, 44
 zasada solidarności, 92
 zasada subsydiarności, *zob.* zasada pomocniczości
 zasada suwerenności ludu, 36, 42, 44
 zasada trójpodziału władzy, *zob.* zasada podziału władzy
 zasada ziemi, 37
 zasoby kapitałowe, *zob.* kapitał
 zasoby ludzkie, 116
 zasoby naturalne, 116
 zbiorowość, 6
 zbrodnia, 61
 zbrodnia przeciwko ludzkości, 107, 110
 zbrodnia przeciwko pokojowi, 107
 zbrodnia wojenna, 107
 zdolność do czynności prawnych, 47
 zdolność prawna, 47
 Zgromadzenie Narodowe, 56, 58, 59
 Zgromadzenie Ogólne ONZ, 104
 zimna wojna, 88–89, 98
 zjednoczenie Niemiec, 89
 zleceniobiorca, 127
 ZN, *zob.* Zgromadzenie Narodowe
 zrzeszenie, *zob.* społeczność
 zużycie pośrednie, 122
 związek partnerski, 7
 związek zawodowy, 63, 72, 73
 zysk brutto, *zob.* dochód
 zysk netto, 126
 żelazna kurtyna, 88
 życie ekonomiczne, 117